

מהלכות

ימי בין המצרים ותשעה באב

ועניניהם

בקצרה ע"פ פסקי המשנ"ב ופוסקי זמננו

לתגובות: ת.ד. 3373 בני ברק
לקבלת העלון בדוא"ל ניתן לשלוח בקשה
ל: H616169@gmail.com

אין לסמוך על הדברים למעשה כ"א אחר בדיקה במקורות בפנים

"בל רודפיה השיגוה בין המצרים" – "ביומן דעקא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב" (מדרש איכה)

דינים נוספים בסעודה מפסקת.....לב
חליצת המנעלים.....לד
הלכות תשעה באב.....לד
החייבים והפטורים בתענית.....לה
ליל תשעה באב.....לו
ישיבה על הקרקע.....לו
מעריב, איכה וקניות.....לו
מדיני ועניני היום.....לח
אמירת של' ומזל טוב.....לח
נתינת יד בת"ב.....לח
עישון והרחת בשמים.....לח
בליעת רוק.....לט
רחיצה וסיכה.....לט
רחיצת הידים.....לט
נעילת הסנדל.....לט
תלמוד תורה.....מ
תהילים.....מ
מוסר.....מא
לימוד מקצועות וקריאת עיתונים.....מא
חיוב תלמוד תורה.....מא
שחוק וקלות ראש.....מא
מלאכה בתשעה באב.....מב
יום תשעה באב.....מב
טלית ותפילין בשחרית.....מב
סדר התפילה.....מג
קריאת התורה.....מג
איכה וקניות.....מג
הליכה לבית הקברות.....מד
אגרא דתעניתא צדקתא.....מו
מנחה.....מו
מוצאי התענית.....מז
קידוש לבנה.....מח
כיבוס ורחיצה בשנה זו קודם חצות שלא לצורך.....מט
שבת.....מט
ט"ו באב.....נ
דברים אחדים בענין שמירת הפה והלשון נב

לבישת והכנת בגדי זיעה (בגדים הסמוכים
לבשר) וגרביים.....יז
לבישת בגדים חדשים, מגוהצים, ובגדי שבת.....יז
פגישת שידוכים.....יז
השתמשות במגבות, סדינים ומצעים מכובסים,
ופרישת מפה מכובסת.....יח
לפרוש סדינים ומצעים לאורח והמתארח בבית
מלון.....יח
תפירת בגדים ותיקונם.....יח
חצוצות נעלים.....יט
רחיצה.....יט
שטיפת הרצפות.....כא
סידוד וצביעת הבית.....כב
נטילת צפורניים.....כב
אכילת בשר ושתית יין.....כג
מיעוט במשא ומתן.....כד
קניית בגדים ודברים חדשים.....כד
קידוש לבנה בחדש אב.....כה
אכילת בשר ושתית יין בסעודת מצוה.....כה
שבת חזון.....כו
כיבוס בגדי שבת.....כו
לבישת בגדים חדשים בשבת.....כז
חצוצות נעלים לכבוד שבת.....כז
פרישת מפה, והחלפת מגבות, סדינים, מצעים
ובגדי שינה לכבוד שבת.....כז
השתמשות בכלים חדשים בשבת.....כז
נטילת צפורניים בער"ש.....כז
רחיצה וטבילה בער"ש.....כז
הכנת בגדים ומגבות בשבת.....כח
אכילת בשר ושתית יין בשבת.....כח
קידוש לחתן בשבת חזון.....כח
הבדלה.....כט
החלפת בגדי שבת.....כט
ערב תשעה באב.....כט
תלמוד תורה.....כט
סעודה ראשונה.....ל
סעודה המפסקת (הסעודה שנעשית לאחר
חצות היום ושאינ אוכלים אחריה שוב סעודת
קבע היא קרויה "סעודה מפסקת").....ל

דיני בין המצרים.....ב
אכילת בשר ושתית יין ותענית בימי בין
המצרים.....ב
תיקון חצות והתאבלות בימים אלו.....ג
דיני ברכת שהחיינו בימי בין המצרים.....ה
דין ברכת הטוב והמטיב בימי בין המצרים.....ו
איסור תספורת.....ו
תספורת למנהג קהילות בני ספרד.....ז
נטילת צפורניים.....ח
ריקודים ומחולות וכלי שיר ושירה בפה....ח
שמיעת ניגונים באוטובוס, טלפון ומכשיר
סלולרי.....ט
שירים לחתן המתארס בימים אלו.....ט
שירה בפה ובכלי זמר בסעודות מצוה.....ט
תנאים ונישואין בימי בין המצרים.....ט
סעודת שבע ברכות הנעשית בימי בין המצרים. י
סידוד הבית בימים אלו.....י
לעבור דירה או לחפש דירה בימים אלו.....י
דברים האסורים משום סכנה.....י
שלא לילך יחידי.....י
שלא לילך בין חמה לצל.....יא
דין הכאת התלמידים.....יא
דין רחיצה בים ובבריכה.....יא
טיפול רפואיים.....יב
נסיעה במטוס.....יב
דיני חדש אב.....יב
משנכנס אב ממעטים בשמחה.....יג
סעודות מרעים ומסיבות וכיוצ"ב.....יג
לבדח נפשו ונפש חבריו.....יג
לדון עם גוי בימים אלו.....יג
כיבוס וגיהוץ.....יד
ניקוי כתמים והעברת אבק מהבגדים.....טו
כיבוס בגדי קטנים.....טו
גיהוץ בגדים.....טז
פאה נכרית.....טז
לבישת בגדים חדשים, מכובסים, מגוהצים
ובגדי שבת.....טז
לבישת בגדים מכובסים.....טז

לעילוי נשמת הרבנית שרה הינדא בהג"ר חיים יהודה לייב ע"ה תנצב"ה

- ◊ "בכל יום ויום שלש פעמים, יוצאת בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי, ושרפתי את היכלי, והגליתים לבין האומות" (ברכות ג.).
- ◊ כתב היעב"ץ (סידור בית יעקב - שער השלכת, דיני תשעה באב חלון ו' אות ט"ז) "אלמלא לא היה אלא עוון זה בידנו שאין מתאבלין על ירושלם כראוי, די להאריך גלותינו. והיא בעיני הסיבה קרובה ביותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים אשר מצאונו בגלות בכל מקומות פזורנו על צווארינו נרדפנו ... לפי שיצא האבל חלו מליכנו ... שכחנו את ירושלם, ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובינו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הניסיון ביחוד ביום ט' באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצינו כראוי ממועמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה אפילו במחשבה לא בא זכרונה כאילו מקרה הוא היה לנו" עכ"ל^(א).

דיני בין המצרים

- ◊ רבות התאונן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל על מיעוט הרגשת ימי החורבן שהיתה נחלת כל ישראל בכל הדורות, בפרט בבין המצרים אשר כווד הראש ורושם הימים היה ניכר על פני כל, וביותר משנכנס אב, וביחוד בירושלם עיה"ק רבים נהגו ללבוש מלבושים פחותים כל ימי בין המצרים, גם נהגו לומר 'שומר ישראל' שבתחנן בנעימה מיוחדת של צער ושכרון לב, וכנהגה הרבה פעולות והרגשות לעורר צער החורבן, ובדורינו ירדה הרגשה זו פלאים. - וסיפר בנו הגר"ר ברוך זצ"ל שפעמים רבות במשך השנה כשלא היה איש בבית זולתם שמע את אביו זצ"ל כופל בברכה"ז את התיבות 'זהו יוליכנו קוממיות לארצינו' כמה וכמה פעמים, בהתעוררות רבה ובערגת הנפש^(ה) (הליכות שלמה ע' תי"ג בהערה).
- ◊ בימי בין המצרים [בפרט], יש להזהר לומר בכל סעודה "על נהרות בבל" (מקור חיים) לבעל החוות יאיר תקנ"א ד.). וכתב האר"י ז"ל "יזהר האדם מאוד ומאוד, שלא ימנע עצמו מלדאוג על חורבן הבית בכל הסעודות, והוא מזוהר הקדוש (פ' תרומה דף קנז:) ... ולכן נהגו לומר בחול קודם ברהמ"ז מזמור על נהרות בבל, ובשבת ויו"ט שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון^(ב), אך את זה תאכלו שאת בינה, שבדאי אין אדם יוצא ידי חובתו בפה ואומר המזמור בפיו ובשפתיו, ולבו כל עמו, אך העיקר שיכניס בלבו ובמחשבתו צער החורבן ויקרע סגור לבו מהצער הגדול והדאגה הגדולה על חורבן בית המקדש בעת אמירת המזמור" (יסוד ושורש העבודה, שער השביעי פרק ו').
- ◊ איתא בזוהר חק' (פרשת תרומה דף קנ"ז ע"ב) ז"ל "מאן דאתעדן על פתוריה ומתענג באינון מיכלין, אית ליה לאדכרא ולדאגא על קדושה דארעא קדישא, ועל היכלא דמלכא דקא אתחריב, ובגין ההוא עציבו דאי קא מתעצב על פתוריה בההוא חדוה ומשתיא דתמן, קודשא בריך הוא חשיב עליה כאילו בנה ביתיה, ובנה כל אינון חריבי דבי מקדשא, זכאה חולקיה". עכ"ל.
- ◊ "וימים אלו מסוגלים בלילה לשפוך שיחו לפני ד' קומי רוני בלילה לראש משמרות, ובפרט בחצות הלילה להתפלל ולקונן על חורבן בית המקדש ולגלות ישראל, ואחר כך להתפלל כי בעת רצון הוא לד', ואז יעתר לד' וד' ישמע בקולו" (יערות דבש ח"ב, דרוש י"ב).
- ◊ כתב בספר תכלת מרדכי ח"ב (למהרש"ם מברעזאן זצ"ל) על תהילים (קט"ו, ע' שכ"ט) עפ"י הוזה"ק דתפילת העני בעת צר לו מעטפת כל התפילות להעלותם ברצון וכן תפילת ישראל בימי בין המצרים שמתפללים בלב נשבר מתקבלת לרצון יותר מכל השנה.
- ◊ תני ר' שמעון בן יוחאי אומר לא אותך מאסו כי אותי מאסו וכו', בשלשה דברים עתידים למאוס 'במלכות שמים', 'ובמלכות בית דוד', 'ובבנין בית המקדש', אימתי מאסו שלשתם: בימי ירבעם. הדא הוא דכתיב 'ויען איש ישראל ויאמרו אין לנו חלק בדוד' זו מלכות שמים. 'ולא נחלה בבן ישי' זו מלכות בית דוד, 'איש לאחליו ישראל' ולא לבית המקדש אל תקרי 'לאחליו' אלא 'לאחליו'. א"ר סימון בר מנסיא אין ישראל רואין סימן גאולה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתם, הדא הוא דכתיב 'אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם' זו מלכות שמים. 'את דוד מלכם' זו מלכות בית דוד, 'זפחדו אל ה' ואל טובו' זה בית המקדש. וימאנו העם לשמוע (ילקוט שמעוני שמואל א רמז ק). ועל כן יהא אדם רגיל לבקש על ג' דברים אלו: מלכות שמים, מלכות בית דוד, ובנין בית המקדש, ויכול לכון עליהם בברכת 'את צמח דוד עבדך בתיבות 'ולישועתך קוינו כל היום'.

אכילת בשר ושתיית יין ותענית בימי בין המצרים

א. יש מתענים מ"ז בתמוז עד תשעה באב (שו"ע תקנ"א ט"ז, וכן נהג החת"ס זיע"א כשהיה בכוחו בנערותו^(א). ובלילה לאחר התענית נהג שלא לאכול עכ"פ מאכלי בשר, ולעת זקנותו נהג כהנ"ל רק מ"ח אב - מנהגי בעל החת"ס החדש פ"ב א'). ות"ח^(ב) אין כדאי שינהג בחומרא זה^(ג) (משנ"ב שם סק"צ). ויש אשר נמנעים מתענוג אחד או שנים מתענוגי אכילה ושתי' שרגילים בהם במשך ימות השנה (מלבד בשבת ור"ח) ומכוונים בצער

(א) ובכתבי הרמב"ן ז"ל (ח"א עמ' שכ"ד) איתא "יאשים את ישראל בעבור כי הם בגלותם ישימו כל כוונתם בעסקי העולם, ומשים כל אחד כוונה לעצמו ביתו ועסקיו, וראוי להם להיות בוכים ולהתפלל לפני ד' לילה ויום שיכפר על עוון ישראל ויחיש קץ הגאולה. כי המשיח בתשובה יבוא מיד, ואם לאו, יתאחר עד הקץ הבא עליו בשבועה... כי העוון הנזכר פוגע בו כי הוא מצטער כל היום על כי איחרו פעמי מרכבותיו, ואנחנו אין אנחנו משיגים בכך אלא מתעסקים בעסקינו בתוך העמים".

(ב) אכן ב'כתר ראש' (להגרי"ח מוואלאזין זיע"א אות צ"ד) הובא "ולא אמר 'שיר המעלות' קודם ברכת המזון".

(ג) וכן הגר"ש דבליצקי זצ"ל בצעירותו.

(ד) ומי שתורתו אומנותו נקרא ת"ח לענין זה (משנ"ב תקע"א סק"א).

(ה) שממעט במלאכת שמים, שאי אפשר שלא יתמעט מלימודו איזה שעות מפני התענית, וצריך לשקול במאזני צדק בענינים אלו (משנ"ב שם).

מניעה זו על חורבן בית המקדש ושבר בת עמי (יעוי' שו"ע תקנ"א ט' ומשנ"ב ס"ק נ"ט ויסוד ושורש העבודה שער התשיעי פ"ב) (ומר"ח אב נמנעים ביותר יעוי"ש).

✧ כתב במועד לכל חי (סי' ט' פט"ז) "הנהגים להתענות מ"ז בתמוז עד ת"ב מה טוב חלקם, אך בדורות הללו דירדה חולשה לעולם ועייף ויגע על המחיה ועל הכלכלה, עתיד דיוק לאדם המתענה בימות הקיץ בתמידות יום אחר יום, על כן יותר טוב שירבה בצדקה בעד תעניתו כפי השגת ידו, וילמד יותר מהרגיל, וטוב לו תורה וצדקה מהתענית, דעשות צדקה ומשפט נבחר לד' מזבח". ע"כ.

ב. יש שנוהגים לא לאכול בשר ולא לשתות יין כבר מ"ז בתמוז (דמאז התחיל הפורענות של החורבן) ⁽⁹⁾. ודוקא בימי חול, אבל בשבת אסור להחמיר בזה (שו"ע תקנ"א ט', ומשנ"ב ס"ק נ"ט) (והמחמירים גם בשבת "יצא שכון בהפסדן" – 'שבלי הלקט' סי' רס"ו).

תיקון חצות והתאבלות בימים אלו

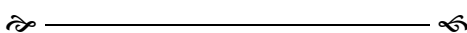
ג. איתא בכתבי האריז"ל (שער הכוונות דף פ"ט ע"ג) ז"ל "מנהג טוב וכשר הוא מאוד לכל בעל נפש לשבת באבילות אחר חצי היום בכל אלו הימים ולבכות בכיה ממש על חרבן הבית, וטעם היות זה אחר חצות, כי אז הוא התעוררות הדינין בסוד כי ינטו צללי ערב, אשר לסיבה זו נשרף ההיכל אחר חצות היום. ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם. וענין חצות הלילה אין צורך להזכירה כי אפי' בכל שאר הלילות צריך להתאבל על החרבן ומכ"ש בלילות אלו שצריך להוסיף בבכיה, ועליו נאמר שמחו את ירושלם וכו', כל המתאבלים עליה עכ"ל. ובפרי עץ חיים (דף קכ"ז ע"ד) כתב ז"ל "מנהג טוב להתאבל אחר חצות היום כי אז סוד הדינין ולבכות חצי שעה או יותר על חרבן הבית, וטוב מאוד אל הנפש עכ"ל. (ויש ליתן לב דב'שער הכוונות' לא הזכיר זמן ד'חצי שעה או יותר). וכן בפרמ"ג (תקנ"א א"א סקמ"ה) וב'חיי אדם' (קל"ג ח'), ובמשנ"ב (תקנ"א ס"ק ק"ג) הביאו שבימים אלו יש להתאבל לאחר חצות היום ולבכות כמו חצי שעה.

ד. כשיאמר 'תיקון חצות' בימים אלו (ביום) לא יאמר 'תיקון לאה', כ"א רק 'תיקון רחל' (כי 'תיקון לאה' עניינו רק בחצות הלילה ולא בחצי היום, ואף 'תיקון רחל' לא הזכיר באריז"ל כלל, רק שכתב לישב באבילות ולבכות על חרבן הבית, ואמירת סדר 'תיקון רחל' הוא רק 'מנהג' לפי שמיוסד על בכיה והספד על החרבן) ('תוספות חיים' שעל 'חיי אדם' כלל קל"ג סקי"ח). וי"א דאומרים ג"כ כל הקינות שנדפסו בסידורי אשכנז בתוך תיקון רחל (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – קונטרס 'בין המצרים' ה'תשע"א, ובחיבורו 'סדר תיקון חצות' פרק ד'). (ויש אשר אין בכוחם או אין בידם סיפק לומר כל הקינות בכל יום, ואומרים בכל יום קינה אחרת).

✧ כתב החיד"א זיע"א ('מורה אצבע' – סי' ר"ל) "טוב לומר סדר תיקון רחל בכל יום חול מבין המצרים אחר חצות (היום) וכן נהגו בארץ ישראל תובב"א ע"פ כתבי רבינו האריז"ל זצ"ל, והוא מנהג ותיקין". ובספרו 'שם הגדולים' (מערכת ספרים, קיצור תקפו כהן) כתב "ודע כי בארעא קדישא לא נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ורז"ל ח"ו, והכל מתאבלין על החרבן בעוונותינו הרבים, ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות ... ובימי בין המצרים בבית הכנסת הגדולה וק"ק ות"ת נאספים ביום קהל גדול ומקוננים בכל יום כמצות רבינו האריז"ל" (והובא בכף החיים תקנ"א ס"ק רכ"ב, ושם כתב דנהגו לומר 'תיקון רחל' שפוסקים אלו מיוסדים על בכיה והספד על חרבן הבית – וסדר 'תיקון רחל' נמצא בכף החיים סי' א ס"ק י"ט ד"ה ותאמר, ובסידורים שיש בהם תיקון חצות).

✧ בספר מנהגי ישראל (ע' קנ"ו) מביא מהרבה מקורות שבכל ארץ ישראל נהגו לומר תיקון חצות גם ביום, ואף בתקון חצות בלילה היו מתעטפים בסודר כאבלים ומרבים בבכיה יותר מהנהגו. ויעוי"ש שכן נהגו רבנן תקיפי וראשי ישיבות שהיו יושבים לארץ ובוכים בקול מר ומספד תמורורים קורע חלב לגזרים. וכך כתב הגר"ר ארי' ליב זצ"ל בן החפץ חיים זיע"א (בספר כל כתבי חפץ חיים – דוגמא מדרכי אבי אות ס') שבימי בין המצרים ראה את אביו אומר כל יום תיקון חצות לבדו בביהכ"נ. – וכן סיפר הגר"ר אליהו לאפיאן זצ"ל (לב אליהו' שמות ע' ק"י) שבימי נעוריו נכנס בימי בין המצרים לביהכ"נ הגדול בשעה שתיים אחר חצות היום ומצא את ביהכ"נ מלא אנשים יושבים על הארץ ועורכים תיקון חצות, ומי היו אלה האנשים – סנדלרים, חייטים, נגרים וכדומה, אנשים פשוטים העמלים על פת לחמם, גם הם ידעו שיש לערוך תקון חצות ולבכות על חורבן בית מקדשנו בג' שבועות של בין המצרים ועשה עליו רושם גדול. ע"כ (הובא הנ"ל בספר 'בית קדשינו ותפארתינו' ח"א ע' 59). ועד היום נהגים קהילות יוצאי הונגריה לומר תיקון חצות בציבור, כל יום מימי בין המצרים כשהם יושבים על הקרקע. וכן נהג הגר"ש ואזנר זצ"ל לומר תיקון חצות יחד עם בני ישיבתו "חכמי לובלין" כשאליהם מצטרף קהל רב. – וכן נהג הגר"י פישר זצ"ל בג' שבועות לומר 'תיקון חצות' בכל יום אחר חצות היום (והיה אומרו אצל הפתח בישיבה כאכל על כסא נמוך ובחליצת המנעלים) ואף בשנותיו האחרונות כשהיה חולה וצמוד לחמצן, לא ביטל אמירתה והיה אומר התיקון חצות בישיבה על שרפרף נמוך אף שהיה קשה מאוד עבורו ישיבה זו. וסיפר הגר"י זצ"ל שמלפנים בירושלם במשך חג' שבועות בצהריים היו הבתי כנסיות מלאים אנשים שהיו באים לאמירת 'תיקון חצות' בישיבה על הארץ. וזקני ירושלם מוסיפים לספר שבג' שבועות אלו היו החנויות סגורות בזמן זה והיה מורגש האבילות לכל (הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ו). וכן הגר"ח זוננפלד זצ"ל הקפיד כל ימיו לקום בלילה לאמירת תיקון חצות ואף לעת זקנותו ובעיצומה של מחלתו האחרונה היה מתיישב על מיטתו באמצע הלילה ועורך תיקון חצות (ספר 'תורת חיים' ⁽¹⁰⁾). וכן נהג קהילות יעקב זצ"ל לערוך כל לילה תקון חצות בהסתר במשך כחצי שעה ('ארחות רבינו' ח"א ע' י"ג). ובמעשה רב (אות א') מהנהגות הגר"א זיע"א כתב "לקום בחצות ולעשות תיקון חצות". ובספר מנהגי בעל החת"ס (החדש מילואים פ"א ע' ע"ב, ושם בתומר דבורה) מובא שבלי ל' בחצות הלילה היה נהג לבוא לבית מדרשו לעשות תיקון חצות עם בני הישיבה ואז היה מקונן הרבה על ביהמ"ק תובב"א. ושם מובא דע"פ רוב היה הש"ץ איש צדיק תמים מו"ה פישל סופר זצ"ל, אשר ראשו מים ועיניו מקור דמעה, וכשפעם היה ש"ץ אחר במקומו ועשה תיקון חצות בלי התעוררות לבכי ויללה, תמה החת"ס זיע"א ואמר כמדומה אני שהוא מכת ימ"ש, כי איך אפשר לעשות תיקון חצות בלי תאניה ואניה (והובא אף בדרשות חת"ס דף ש"ו בהערה).

✧ "האריכו כל הספרים, וביחוד ספר הזוהר והמקובלים לקונן בחצות, כי ד' מקונן אז ביותר על החורבן" (יערות דבש ח"א דרוש א').

(10) וכ"ה בשער הכוונות שכן נהג האריז"ל (הובא בכף החיים ס"ק ק"ל). וב'סדר היום' כתב "ראוי לכל ת"ח לנהוג כך מ"ז בתמוז אם בידו לעשות שאינו חלוש כ"כ, כיון שהם ימי הרעה".
(11) ח"ב הנהגות ופסקים להרב ורנר שליט"א עמ' 1.

◇ יש לידע דאמנם האריו"ל סידר תיקון חצות, אכן כתב הגר"ח זוננפלד זצ"ל (שלמת חיים או"ח סי' א') דסדר תיקון חצות אין לו שיעור ובאמירת מזמור 'על נהרות בבל' ו'מזמור לאסף' יוצא יד"ח. וכע"ז במקור חיים (לבעל החוות יאיר סי' א' פק"ג) זל"ש "...בדורותינו שירדה חולשה לעולם (שאהד מ)עיר ושנים ממשפחה עומדים בחצות הלילה להתחנן, כאשר מן הראוי לקיים מ"ש חצות לילה אקום וכו', ראוי לכל אשר נגע יראת אלוקים בלבו כשיגעור משנתו בחצי הלילה או אח"כ, ליטול ידיו ויאנח בשברון לב מתנים ויאמר 'על נהרות בבל' ולפחות יתאונן בלבו ויתן אל לבו חרבן בית קדשנו ותפארתנו וגלות השכינה בביכול, ואלוקים יראה ללבב ושפיר מיקרי 'מיוצר ודואג' אע"פ שלא קיים קומי רוני" עכ"ל.

◇ "ואין לשער כמה הפליגו והקפידו גדולי וצדיקי הדורות בגודל נפלאות וחשיבות אמירת תיקון חצות, כמבואר בזוה"ק אין מספר פעמים וכן נהגו יראי ד' בכל הדורות" (פתוך מכתב הגר"ש אלישיב זצ"ל 'כתבונות לדורות' ע' שכ"ז).

ה. אין עושין תיקון חצות בערב שבת לאחר חצות היום, ולא בר"ח אב, וכמו"כ לא בערב תשעה באב לאחר חצי היום (פמ"ג תקנ"א א"א סקמ"ה והו"ד בביה"ל סוף הסי' שם ד"ה 'בחפית'). ויעזי' הערה ^(ט). וי"א אף לא בערב ר"ח אב (יערוך השלחן סו"ס תקנ"א, וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'סדר תיקון חצות' פרק ד').

ו. אע"פ שבשנת השמיטה אין אומרים תיקון רחל בתיקון חצות כלילה בארץ ישראל (יעזי' שו"ת רב פעלים ח"א בקונטרס סוד ישרים סי' י' ^(ט)), וכף החיים סי' א' סקי"ב), מ"מ בימי בין המצרים ביום אומרים תיקון רחל גם בשנה זו (כף החיים תקנ"א רכ"ד ותקפ"א ע"ה).

ז. ביום תשעה באב עצמו לא נוהגים לומר תיקון חצות ביום ^(ט) (החיד"א זע"א - יוסף אומ"ץ סי' כ"א, בן איש חי שנה ראשונה פרשת דברים אות כ"ה, וכף החיים תקנ"א רכ"ג). אבל כליל ת"ב אומרים תיקון רחל (ברכי יוסף תקנ"ב י"א, בן איש חי שם כ"ה וכף החיים סי' א' סקי"ד).

◇ "הנה החסיד... צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החרבן, מצד מה שזה גורם מיעוט בביכול לכבודו יתברך, ויתאזהר לגאולה, לפי שבה יחיה עילוי לכבוד שמו יתברך" (מסילת ישרים פ"ט).

◇ "ויתפלל תמיד על גאולתו של ישראל והשבת כבוד שמיו לעילוי. ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלם, המפני תפילתי יכנסו הגלויות ותצמח הישועה? תשובתו כצידו. כאותה ששנינו לפיכך נברא אדם יחידי, כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם, וכבר נחת רוח הוא לפניו ית' שיחיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת... והקב"ה שמח בזה... הייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליפטר מפני מיעוט כוחנו כי... לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין ליבטל ממנה" (מסילת ישרים פ"ט).

◇ "הכלל כי תדיר צריך האדם להתעורר בלב מר על גלות השכינה ולהתאנח על אריכות הגלות המר, ולשים אל לבו כי בחיותו על אדמתו והשכינה היתה שורה בין הכרובים היינו מקבלים הארה בכל יום, והיו ישראל נקראים עם קדוש לד', והיינו קרובים אל השכינה ואל הקדושה, והקליפות היו נחבאים ודחופים בעמקי תהום מה שאין בן עכשיו... הלילית היא מחייבת ושוחקת ויש לה הנאה גדולה... ואנחנו בית ישראל מוכים ונהרגים ונשחטים ונשרפים על קדושת השם, והיאך לא ישים אדם אל ליבו כל מי שיראת אלוקים נוגע בלבו, לכיון בתפילתו במקומות השייכים לגאולת ישראל שיגאלנו הקב"ה מידי אומות העולם למען שכינת כבודו. וקבלה אמיתית היא בירי: כל מי שבלבו תדיר צער על גלות השכינה זוכה לבתר תורה" (קב הישר' פרק צ"ג). [והטעם פשוט דתורה שבע"פ היא בחינת השכינה, ולפי שהוא מצטער בצערה, זוכה לבתרה של תורה] – החיד"א זע"א 'מדרב קדמות', מערכת צ' אות ז'.

◇ בתנא דבי אליהו רבא (פ"ד) כתב "כל חכם מישראל שיש בו דבר תורה לאמיתו ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלם וביהמ"ק ולישועה שתצמח בקרוב וכו' מיד שורה רוח הקודש בקרבו" (והובא ב'מסילת ישרים' פ"ט).

◇ חז"ל קבעו לנו ימים אלו להתאבל על ירושלם. ובשו"ע (א' ג') כתב גבי כל השנה דראוי לכל ירא שמים שיחא מיוצר ודואג על חורבן בית המקדש. ובמקו"א (סי' תקפ"ב) הביא דיש אומרים שגזרו להתענות כל שני וחמישי על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חילול ד'. ושם במשנ"ב הביא דיש מתענים רק מבשר ויין (ובלילה שלפניהם). וכתב שם דמו שאינו יכול להתענות לכה"פ יתפלל ע"ז. וביואר המשגות הגר"נ ווכטפויגל זצ"ל שבימים אלו יש להתלמד ולהתחפך לאדם שיש לו שייכות עם האבילות, ובה זוכה ורואה בנחמה (ספר 'לקט רשימות'). ויש לו לאדם לצייר לעצמו כל הניסים והשמחה שהיה בזמן בית המקדש, כגון שמחת בית השואבה, הדרגה הגבוהה בכפרת עוונות וכו' ועי"ז שייך להתאבל ('לקט רשימות' בשם הסבא מקלם זצ"ל). ועם התבוננות קטנה כל יום כבר אפשר להקרא "מתאבל על ירושלם" (שם).

◇ כמו שאם נכנסים לשיבה בימי אלול ואין ניכר כי היום אלול, הלא טענה היא בין על הכלל ובין על הפרט, כן כאשר נכנסים לשיבה בימי בין המצרים, ואין ניכר כלום הלא פירושו של דבר כי איננו אבילים! קשה להעלות הדברים על השפתים, אך הלא כשנכנסים ר"ל אצל אבילים, הרי כאשר מוזמן לראות איזה שחוק על פניהם הרי משונה הדבר לראות זאת ומתעוררת בלב איזושהי ביקורת על הדבר, כי אבל צריך להיות במצב שלא יתכן הדבר כלל וכלל שיעלה שחוק על פניו. וכיון שבימים אלו חננו צריכים להיות רחמנא ליציל אבילים, הרי צריך שלא תראה שמחה על פניו של אדם, ובשאיין הדבר כן הרי זה סימן כי רחוקים מאבילות של ממש... (הגר"ד פוברסקי זצ"ל – 'מוסר ודעת' ג' קל"ג).

(ח) אכן דעת החיד"א זע"א ('יוסף אומ"ץ סי' כ"א') דבערב תשעה באב מותר לומר תיקון חצות אף לאחר חצות היום (והובא במועד לכל חי סי' י' אות כ"ג, ובכף החיים תקנ"א, רכ"ג - ושם כתב ד"כ הוא מנהג לומר בערב ט"ב אחר חצות תיקון רחל כמו שאר הימים של בין המצרים). וכתב הגר"ש דבליצקי זצ"ל בחיבורו 'סדר תיקון חצות' פרק ד' 'דמסתברא כותי'ה').
(ט) ומביא שם הטעם "כיון שיש עילוי המלכות ונקראת שבת הארץ שבת לד' ולכן אין לומר קינות דלמא ח"ו יהיה פגם כיון דשנה זו נקראת שבת לגבי המלכות".
(י) 'והטעם פשוט ומבואר דכיון דמ"ש רבינו האר"י זצ"ל אינו אלא דבימי בין המצרים אחר חצות יש התעוררות הדין ולכן יש להתאבל ולבכות על החרבן א"כ מאחר דביום ט"ב מאז הבקר זמניה הוא יוצאים בציר המחלות וכבר בכו והתאבלו בקינות ואיכה וכיוצא כמה שעות תסגי בהא. וגם אחר חצות המון העם מכינים לסעודה ובוטחים להתנחם בנחמו ורבות בנות תקנת הגונות ליסד הבית הנה כי כן יש לחזק ידיהם וצריך לקבוע בלבם לצפות לגאולה' (יוסף אומ"ץ שם).

◊ "בגולה יש לבכות יום ולילה על חורבן בית המקדש ואבדן כליל חמדת ישראל, ומי יתן ראשו מים, ואם אנו צוחקים בלב שלם יחרד לבנו, וכי לא זכר חמדת ישראל, אורים ותומים נעדרת, ורוח הקדש הפסיק, אין לנו מכפר ומגיש מנחה, איך נשמת, ובעוונותינו הרבים קלקלנו תקותינו, שיש לנו אמתלא שאין אנו מרגישים בקלקלה כ"כ כמו שלא יודע החולי הארסי בכאבו וצוּעק כי אין לו שום כאב, וכן קרה לנו בעוונותינו הרבים, וכל חולי שהוא הארס, בא בראש ולב לא ירגיש שום כאב, ובעוונותינו הרבים יצעק כי אין לו מחלה, וזהו מאמר ישעיה' (א, ה) "על מה תוכו עוד תוסיפו סרה", כי אינכם מרגישים שום כאב, כי כל ראש לחלי ולב דוי, והחולה המתדבק רחמנא ליצלן באיברים הללו, לא ירגיש החולה כלל במחלתו" (יערות דבש ח"ב דרוש י"ב).

◊ מי שאינו מסוגל לבכות בימי בין המצרים על חורבן בית המקדש ועל גלות השכינה, עליו לשבת על הרצפה ולבכות בבכי מר על חורבן הקודש בקירבו. לבכות על זה שאינו מסוגל לבכות, ועל שלא איכפת לו ואין לו שייכות לאבדן בית המקדש. כאשר אינו מרגיש את החסרון של בית המקדש, הרי חסרוננו ברוחניות ניכר וגלוי, ועל דא קא בכינא. ועל זה ראוי באמת להתעורר בבכי, כח הבכי יזכנו לגאולה שלימה בקרוב אמון (הגר"ש פינקוס זצ"ל – גלות ונחמה' ע' ק"ג).

◊ כתב הכוזרי (ב' כ"ד) "...אילו היינו מכינים עצמינו להקביל פני אלוהי אבותינו בלב שלם ובנפש חפיצה, היינו זוכים לניסים ונפלאות שאירעו לאבותינו במצרים, אלא שאנו אומרים 'המחזור שכינתו לציון' (ושאר תפילות כהשתחוהו לחר קדשו' ויהשתחוהו להר) כצפצוף חרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה, עכ"ד.

◊ "כל המתאבלים בעולם הזה (על ירושלים) שמחים עמה לעולם הבא, שנאמר שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה, שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה" (תוספתא תענית פ"ג ה"ג).

◊ כתב במועד לכל חי (י' ס"ו) בשם הדרך חכמה (ס' ס"ו) שבזכות הבוכים על חורבן הבית וגלות השכינה יתקבצו הגלויות הט' שהוא תיקון לעוון קרי (א), ויעו"ש.

◊ כתב בזוה"ק (בשלח דף נה:) "אימתי ירחם הקב"ה למבני ביתא וכו' אלא כל בר נש דבכי וארים קליה על חורבן ביתיה דקודשא בריך הוא זכי למאי דכתיב לבתר 'יהיו ירננו', זכי דמחוי ליה בישובא בחדוותא בשוב ד' ציון". ע"כ.

◊ קודם אמירת 'תיקון הצות' יכוין לבכות על חורבן הבית (שער הכוונות דף נ"ה ע"ב).

◊ ומעת חורבן בית קדשנו וגלו הבנים מעל שלחן אביהם, שכינת כבודו יתב' אזלא ומתרכא כביכול ולא תרגיע. ואין שיוור רק התורה הזאת כשישראל עם הקדש מצפצפים ומהגים בה כראוי, הן המה לה למקדש מעט להכין אותה ולסעדה ושורה עמם ופורשת כנפיה עליהם כביכול. ובין כך אית נייחא מעט כו'. כמאמרם ז"ל בפ"ק דברכות (ה' ע"א) מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד (נפש החיים שער ד' פרק ל"ד).

דיני ברכת שהחיינו בימי בין המצרים

ח. טוב להזהר בימי בין המצרים מלברך ברכת 'שהחיינו' על פרי או מלבוש חדש (דכיון שהוא זמן פורענות אין כדאי לומר 'שהחיינו לזמן הזה' (א)). ולפיכך לא יאכל פרי חדש ולא ילבש בגד חדש בימים אלו (שו"ע תקנ"א - י"ז, ומשנ"ב ס"ק צ"ח - צ"ט). מי שעבר ובירך ברכת הפרי על פרי חדש, י"א שיברך שהחיינו ויאכל הפרי כדי שלא יפסיד ברכת שהחיינו ('כנסת הגדולה' אור"ח ס' ל"ד - ל"ה, וברכי יוסף תקנ"א ס"ק ח' ודקדק כן אף מהמרז"ו ז"ל בשער הכוונות והובאו בשע"ת תקנ"א וכפ החיים תקנ"א - רי"ד ובתוספת חיים על החיי אדם קל"ג ח' סק"ג, ויעו"ש בשערי תשובה עוד מש"כ בזה).

ט. י"א דכבר מליל י"ז בתמוז אין לברך שהחיינו (החיד"א זיע"א בשו"ת חיים שאל ח"א ס' כ"ד, והובא בכפ החיים תקנ"א ס"ק ר"ז, וכן יעו"י שבט הלוי' ח"ח קס"ח [ז], אמנם יעו"י 'אגרות משה' אור"ח ח"א קס"ח וחד"ח ס' קי"ב אות ב' (א)).

י. בשבת ובר"ח, מותר לברך ברכת שהחיינו ואין להחמיר בזה (י) (משנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ח ושע"צ אות צ"ט). ועל כן מותר לתפור או לקנות בגד חדש שאינו מתוקן (דאז אין מברכים עליו שהחיינו עד שעת הליבישה) מי"ז בתמוז עד ר"ח אב (לא כולל ר"ח אב עצמו (ט)) וללבושו באחת מן השבתות שלפני ר"ח אב ולברך שהחיינו (אכן אין לקנות בגד מתוקן, דאז מברכים עליו שהחיינו בשעת הקניה, ואין לברך ברכה זו בימים אלו) (מג"א שם סק"א ומשנ"ב שם ס"ק מ"ה), (אכן יעו"י כפ החיים תקנ"א פ"ח דכתב דגם בכגד מתוקן המנהג לא לברך שהחיינו בשעת הקניה, ועפ"ז מותר לקנות גם בגד מתוקן לאחר י"ז בתמוז וללבושו בשבת ולברך שהחיינו) ויעו"י הערה (יז).

(יא) ויעו"י עוד בשו"ת נודע ביהודה או"ח מהדו"ק סי' ל"ה בתשובתו הנודעת על אדם שנכשל בדברים חמורים למאוד במשך זמן רב שאחד מהתיקונים שכתב לו על חטאיו הוא ש"בכל חצות הלילה ירבה בבכי על החורבן ועל הגלות".

(יב) אכן במהרי"ל (מנהגים הל' ת"ב עמ' רמ"א הוצאת מכון ירושלים) כתב דהטעם הוא "כדי למעט שמחה" (והו"ד באל"י רבא תקנ"א ס"ק מ"א).

(יג) ויעו"י ש עוד דכתב דבי"ז בתמוז שחל בשבת קדש ונדחה ליום ראשון פשוט דיש לאסור כבר מהלילה בכל דיני בין המצרים, דדיני בין המצרים חלו כבר בשבת (דיש מהן שנהגין גם בשבת), עכ"ד.

(יד) דהגר"א פליג אעיקר דין זה, ואף הט"ז מפפק בזה, ובלא"ה הרבה אחרונים מקילים בשבת וה"ה בר"ח (משנ"ב שם).

(טו) דאמנם בר"ח אב עצמו ג"כ מותר לברך שהחיינו, אכן אסור לתפור, לקנות או ללבוש בו בגדים חדשים כדיעו"י להלן דין צ"ח ודין ק"ס.

(טז) אכן בכתבי האריז"ל (שער הכוונות דף פ"ט ע"ג) אוסר לברך שהחיינו אף בשבתות של ימי 'בין המצרים' (הו"ד במג"א תקנ"א ס"ק מ"ב), (ולכא"ו כ"מ מסתימת השו"ע תקנ"א י"ז דכ' דטוב ליהרר מלומר שהחיינו בין המצרים, ולא חילק בין שבת לחול) ויעו"י עוד 'ערוך השלחן' (תקנ"א דין י"ח) דלאחר שהביא שבשבתות שבימים אלו מותר ללבוש בגד חדש ולברך שהחיינו, כתב "אמנם אנחנו מונועים עצמינו מללבוש בגד חדש חשוב מי"ז בתמוז אפי' בשבת" עכ"ל, ובספר 'מבית לוי' (ה'תשע"ג) ע' שע"ב הערה י"ז) הביא מהגר"ש ואזנר זצ"ל דבחו"ל נהגו להקל לברך שהחיינו בשבתות, אכן בארץ ישראל המנהג להחמיר כדעת האריז"ל.

יא. בגדים שאינם חשובים כנעלים וגרביים וכיוצ"ב (שאינן מברכים עליהם שהחיינו), וכמו"כ חפצים וכלים חדשים שאינם חשובים (שאינן מברכים עליהם שהחיינו) מותר לקנותם מי"ז בתמוז עד ר"ח אב (ומר"ח עצמו אסור), וללובשם ולהשתמש בהם אף בחול (יעו"י שו"ע תקנ"א י"ז, ומשנ"ב ס"ק מ"ה) ^(יז).

יב. פרי חדש שלא ימצא אחר תשעה באב, ואינו יכול לשמור הפרי עד שבת מפני שיתקלקל, מותר לברך שהחיינו ולאכול אפי' ביום חול (רמ"א תקנ"א י"ז ומשנ"ב ס"ק ק"א).

יג. חולה מותר לו לאכול פירות חדשים (הפירות פותחין לו תאוותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קבלינן עלן) ולא יברך עליהם שהחיינו (משנ"ב שם ס"ק צ"ט). וכמו"כ אשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש (שמה תתאוה ויגרום נזק לה ולוולד וכנ"ל) ולא תברך שהחיינו ^(יח) (משנ"ב שם) ^(יט).

יד. מי ששכח ולקח פרי חדש ובירך עליו ברכת הפרי (שצריך עתה לאכול ממנו), י"א דיברך ג"כ ברכת שהחיינו (בעל הכנסת הגדולה בספרו 'בעי חיי אור' ח"ס ל"ד, ו'ברכי יוסף' תקנ"א סקי"ב ^(כ) והו"ד ב'שערי תשובה' תקנ"א סקל"ח. וכ"ה ב'תוספות חיים' שעל ה'חיי אדם' קל"ג סקי"ג) (אמנם יעו"י ש'ברכי יוסף' דהביא ממחר"י צמח זלה"ה שכ' שסיפר לו בנו של מהר"ח ז"ל, כמה"ר שמואל נר"ו, כי הוא זוכר שפעם א' היו חכמי הדור אוכלין בשלחן אביו, והפצירו בו לאכול פרי חדש, ואכל אותו בלי ברכת שהחיינו. ויעו"י ש'דברכי' הק' עליו דמד' עצמו בס' הכוונות משמע להפך. ויעו"י ש'שערי תשובה' דיישב הל' בס' הכוונות).

טו. בברכי יוסף (תקנ"א סקי"ד) הביא דמי שאכל פרי חדש ולא בירך עליו ברכת שהחיינו, אחרי בין המצרים יאכל פרי חדש אחר, ויברך עליו שהחיינו, ויכוון לפטור גם את אותו פרי שאכל בימי בין המצרים (והו"ד בשערי תשובה תקנ"א סקל"ח). (ותימה גדולה היא, האין יתכן לצאת יד"ח ברכה על מאכל שכבר איננו קיים). (- ויעו"י כע"ז בשו"ת 'שלמת חיים' סי' רכ"ג דכתב דמעוברת דמותרת לאכול פרי חדש ולא מברכת שהחיינו, אין מתבטלת הברכה ע"י כך, דאם רוצה יכולה לשמוע ברכת שהחיינו לאחר ת"ב [נתפטר פרי זה]. - אכן בשאר פוסקים לא הוזכר ענין זה).

טז. י"א דקטן שיש לו ידיעה קצת, אבל לא יודע להבחין בין ימים אלו לשאר ימות השנה, ומתאוה לפרי חדש, מותר ליתן לו פרי חדש ויברך שהחיינו (כדי שלא יטעה ולא יברך שהחיינו בשאר ימות השנה) ('ברכי יוסף' תקנ"א - ס"ק ט' ו'תוספות חיים' שעל ה'חיי אדם' קל"ג סקי"ג).

יז. כל הנאמר לעיל דלכתחילה יש להמנע מברכת שהחיינו בימים אלו, היינו דוקא בדברי רשות כאכילת פרי חדש ולבישת בגד חדש, אכן בדברי מצוה כגון מילה ופדיון הבן וכיוצ"ב - מברך שהחיינו (ולא יחמיץ המצוה או הברכה כיון שהגיע זמנה) (שו"ע תקנ"א י"ז ומשנ"ב שם ס"ק ק' וסידור היעב"ץ שער חמישי חרך ד' סק"ז). וכמו"כ בדברי רשות שזמנו עתה כגון שמצא מציאה או ראה חבירו החביב עליו שלא ראה אותו ל' יום וכדו' - מברך שהחיינו אפי' בחול ^(כא) (סידור היעב"ץ שם סק"ח, וכע"ז בערוך השלחן תקנ"א ל"ח ו'תוספות חיים' על החיי אדם כלל קל"ג סקט"ז).

יח. לענין אמירת שהחיינו בליל ויום י' אב יעו"י להלן בדיני 'מוצאי התענית'.

דין ברכת הטוב והמטיב בימי בין המצרים

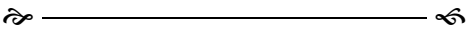
יט. מותר לברך ברכת 'הטוב והמטיב' בכל ימי בין המצרים (סידור בית יעקב להיעב"ץ [שער החרסית דיני בין המצרים חרך ד' אות ט'], והו"ד בשערי תשובה תקנ"א סקי"י, כף החיים תקנ"א ס"ק ק"ב, ו'אגרות משה' אור"ח ח"ג סי' ע"ט וסי' פ') ויעו"י הערה ^(כב).

◊ בי"ז בתמוז (שלפני חורבן בית שני) הובקעה ירושלים, ובט' באב נחרב בית המקדש (בשני ההורבנות) (תענית כו.) ומשום כך נוהגים בהם מעט דיני אבילות.

איסור תספורת

כ. אין להסתפר מי"ז בתמוז ואילך ^(כג) [ולדעת השו"ע משבוע שחל בו ת"ב - וכן מנהג בני ספרד. ובשנה שחל ת"ב בשבת יעו"י הערה ^(כד)] בין שער ראשו, בין שער של שאר גופו (רמ"א תקנ"א ד' ושו"ע שם י"ב) ^(כה). ויעו"י הערה ^(כז).

(יז) יש ליתן לב דבקניית כלים ובגדים חדשים יש חילוק בין הקונה מי"ז בתמוז עד ר"ח אב לבין הקונה מר"ח אב עד לאחר ת"ב, דמי"ז בתמוז עד ר"ח אב עיקר הקפידיא שלא יברך שהחיינו, ולפיכך כלים ובגדים שאינן מברכים עליהם שהחיינו מותר לקנות, אכן מר"ח אב עד לאחר ת"ב האיסור לקנות הוא גם משום מיעוט שמחה וזה שייך בכל הכלים והבגדים שמשמחים אותו אפי' אין מברכים עליהם שהחיינו, יעו"י להלן דין ק"ס.

(יח) וצ"ב אמאי מעוברת וחולה לא יברכו שהחיינו, דבמה גריעי טפי ממי שיש לו פרי חדש שלא ימצאו לאחר תשעה באב דמותר לברך שהחיינו ולאכול כדפסק הרמ"א בסעי' י"ז, ואף במעוברת וחולה כיון דאוכלים עתה, שוב לא יוכלו לברך שהחיינו על אכילה שניה לאחר תשעה באב. - ויעו"י מש"כ לחדש בזה בשו"ת שלמת חיים סי' רכ"ג. - ובחת"ס עה"ת (תורת משה) סוף פרשת האזינו (מהדורה רביעית) עמוד בזה וכתב לתרץ זל"ש "שטעם ברכת שהחיינו, על השמחה שיש לו... ועכשיו נוהגין להמתין לברך עד שעת אכילה כי אז עיקר השמחה לו, וכן כתבו הראשונים הטעם שעל כמה מצוות מברכין שהחיינו ועל כמה מצוות לא, שבמצוה שיש בהם שמחה תקנו שמברכין שהחיינו כמו על פדיון הבן שיצא מכלל נפל, תקיעת שופר שמהפך מדין לרחמים שיוציא לאור משפטינו, משא"כ בספירת העומר שיש בו עגמת נפש שמזכיר בזה שאין אנו יכולין להקריב עומר, לכן מי שמתירין לו לאכול פירות חדשה (חדשים) מה שאין נוהגין כל העולם לברך בין המצרים שהחיינו ואין אוכלין משום זה פירות חדשה, רק לו מתירין משום מקצת חולה, א"כ יש לו עגמת נפש מזה ולא שמחה לכן יאכל בלא ברכת שהחיינו" עכ"ל. (וה"ה מעוברת יתכן לומר כיון דא"ז היתר לכולם אין לה שמחה ואינה מברכת) [משא"כ פרי חדש שלא ימצא אחר בין המצרים הוא היתר לכולם ושפיר יש שמחה ומברך שהחיינו].

(יט) אכן הכף החיים תקנ"א ס"ק ר"א פסק דכיון שהותר לאכול פרי חדש - יש לברך שהחיינו. וכ"פ ב'תוספת חיים' שעל ה'חיי אדם' כלל קל"ג אות י"ג דחולה ומעוברת מותרין לברך 'שהחיינו', ודייק כן מס' הכוונות שכ' "זהה שלא יאכל בימים אלו שום פרי חדש כו' כדי שלא יצטרך לברך עליו שהחיינו", משמע דזהירות הוא מלאכול, אבל אם נצרך לאכול כמו מעוברת וחולה, צריכין לברך ברכת שהחיינו, עכ"ד.

(כ) ויעו"י ש'ברכי יוסף' דדקדק כן מלשון מהר"ח זצ"ל בס' הכוונות הנ"ל בהערה לעיל בסמוך.

(כא) דחשוב כמידי דמצוה מאחר שא"א לדחותו, דהגיע אליו הנאה והוא מצוה לברך עליה, משא"כ בפרי חדש ובגד חדש לא תתהני ולא ליכול ולא לברך עליה (שם).

(כב) אמנם בכף החיים סי' קע"ה ס"ק י"א כתב דהנוהגים בבין המצרים שלא לומר שהחיינו גם לא יברכו הטוב והמטיב יעו"י ש'וצ"ע.

(כג) וכתב התרומת הדשן קנ"ב דהטעם שאסור לספר (בשבוע שחל בו ת"ב) הוא "כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות".

כא. כבר מליל י"ז בתמוז אסור להסתפר (שו"ת 'חיים שאל' להחיד"א זיע"א ע' כ"ד^(כז)), ואף בבין השמשות יש להחמיר ('אשל אברהם' תנינא תקנ"א ס"ג). (כח) וי"א דלצורך גדול מותר להסתפר בליל י"ז בתמוז ('אגרות משה' או"ח ח"ד סי' קי"ב אות ב'). (ובשנה שחל י"ז תמוז בשבת, לכו"ע במוצ"ש אסור להסתפר).

כב. איסור התספורת הוא בין לאיש ובין לאשה (משנ"ב תקנ"א סקע"ט מהפמ"ג משב"ז שם סק"ג).
כג. מותר לספר השפה שבזקן (שפם) אם מעכב את האכילה (שו"ע תקנ"א י"ג, ומשנ"ב שם) (כט).
כד. אף מריטת שיער ריסי העין או שער הגבות אסור בימים אלו והוא בכלל איסור תספורת (יעו"י שו"ע תקנ"א י"ב^(ל) וכ"ד הגר"נ קרליץ זצ"ל - גלין 'מים חיים' להגרי"א דינר שליט"א^(לא) והגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל שונה הלכות ע' קי"ז ס"ק י"ד). וי"א דלא חשוב תספורת ומותר לגלחן בימי בין המצרים (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ד דבר הלכה אות ט', וכ"ד הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' ע' שס"ט הערה ט' דמריטת שער גבות וריסים ושער הרגלים אינו בכלל 'תספורת' ויעו"י הערה^(לב)).

כה. י"א דאף אם נאמר דשערות הפנים בכלל איסור תספורת מ"מ אשה נשואה מותרת להסיר שערות מהפנים לכה"פ עד שבוע שחל בו ת"ב, ובשנה שחל ט"ב בשבת, מותרת בזה עד ט"ב עצמו^(לז) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'שומע ומוסיף' בין המצרים ה'תשע"ז עמ' ל"ד).

כו. מותר לאשה לגלח ריבוי שיער בצדעין (פרמ"ג תקנ"א סקנ"א מ"ז סקי"ג, והו"ד במשנ"ב שם סקע"ט).
כז. תלישת שערות מהזקן אינה נחשבת גילוח לגבי דיני בין המצרים (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל^(לד)).
כח. מותר לסרק ראשו במסרק בכל ימי בין המצרים (משנ"ב תקנ"א ס"ק כ').

כט. יש לחנך אף את הקטנים באיסור תספורת בימים אלו (אם משום אבילות אם משום עגמת נפש) ולפיכך אסור לגדול לספר לקטן (ולטעם הנ"ל משום עגמת נפש, אסור לספר אפי' קטן פחות מגיל 6 שלא הגיע לגיל חינוך) (שו"ע תקנ"א י"ד, ומשנ"ב ס"ק פ"א, ושעה"צ אות צ"א), ודעת ה'חיי אדם' דאין להחמיר לאסור תספורת לצורך קטנים אלא בשבוע שחל בו תשעה באב (משנ"ב ס"ק פ"ב). ולפי"ז בשנה שחל ת"ב בשבת, לדעת ה'חיי אדם' מותר לגדול לספר קטן עד ת"ב (יעו"י לעיל הערה כ"ד).
ל. לענין קיצור פאה יעו"י להלן דיני פאה נכרית.

תספורת למנהג קהילות בני ספרד

לא. דעת השו"ע (תקנ"א ג') דאיסור תספורת נהוג רק בשבוע שחל בו ט"ב. ועפ"ז נוהגים בקהילות בני ספרד להקל להסתפר עד שבוע שחל בו ט"ב (יעו"י 'מועד לכל חי' סי' י' כ"ה).

לב. בן ספרד הלומד בישיבה של בני אשכנז י"א דמותר לו להסתפר בימים אלו (ואין בזה משום לא תתגודדו, כיון דכו"ע ידעי שיש בדבר שני מנהגים) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ג ובדבר הלכה אות ח'). אכן י"א דראוי שינהג כמנהג המקום, ולא יסתפר ולא יגלח מ"ז בתמוז (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'קרא עלי מועד' ע' כ"ג בהערה). וי"א דחייב לנהוג לחומרא בכל מנהגי אשכנז של בין המצרים (דלא גרע מהלך למקום שנהגו להחמיר שחייב להחמיר כמותם) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'דיני ת"ב שחל ביום א' עמ' צ"ו התשע"ב^(לה)).
לג. בשנה שחל ת"ב בשבת יעו"י לעיל הערה כ"ד.

(כד) **בשנה שחל ת"ב בשבת ונדחה ליום ראשון**, כתב השו"ע תקנ"א ד' דגם בשבוע הסמוך לת"ב מותרים בכיבוס ותספורת ואין לאותו שבוע דין של 'שבוע שחל בו ת"ב'. - אכן הביא השו"ע ד"ש מי שאומר שנהגו לאסור כיבוס ותספורת בכל השבוע הסמוך לת"ב מלבד ימי חמישי ושישי דמותר לכבוד שבת". (וזהו כשחל ת"ב בשבת ונדחה לראשון, אכן כשחל ת"ב ביום ראשון, מותר בכיבוס ותספורת אף לדעת ה"ש מי שאומר - משנ"ב שם סק"ח). ובכל מקום שכתב השו"ע 'סתם' ואח"כ 'יש אומרים' הלכה כסתם (כדיעו"י כף החיים סי' י"ג ז' בשם הרבה פוסקים. ואמנם יעו"י כף החיים שם וכן בס' 'תקנ"א ע"ח דהביא דהיכא שסתם השו"ע ואח"כ כותב יש מי שאומר לחומרא, היינו שהשו"ע חושש לו לכתחילה היכא דאפשר. אכן הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר ח"ו י"ד סי' ה' אות ב' ג' הביא הרבה אחרונים דפליגי ע"ז, וס"ל דהלכה כסתם' לגמרי, וכ"כ הגר"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' רנ"ב ה' ו'. וכן יעו"י אלי" רבא תקנ"א ס"ק כ"ח דלדינא העיקר הוא בפוסקים שבשנה זו אין 'שבוע שחל בו ת"ב' יעו"י ש). (ובכן איש חי שנה א' פ' דברים אות י"ב כתב ז"ל "אם חל ת"ב ביום ראשון, או חל בשבת ונדחה, ק"ל כסתם' מרן ז"ל, ולכן מותר לכבס ולספר בשבוע שלפניו, וכן נוהגים פה עירנו לכבס בשבוע שלפניו. מיהו לענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכל בו', שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שייכנס ליום התענית שהוא מנוול. ופה עירנו אין אנתנו גוערים ביד המקילין בזה בחזקה" עכ"ל. וב'מועד לכל חי' להגר"ח פלאגי זיע"א (סי' י' דין כ"ה) כתב "לענין תספורת היכא דחל ת"ב בשבת ונדחה או ביום ראשון, לא יסתפר **בערב שבת איכה**, כדי שייכנס מנוול לתענית" אבל בשאר ימות השבוע יכול להסתפר). - וכאמור כל הנ"ל נפק"מ רק לבני ספרד הנוהגים כדעת השו"ע, אכן לבני אשכנז הנוהגים כהר"מ אסור בכיבוס מר"ח אב ובתספורת מ"ז בתמוז (רמ"א שם שעה"צ שם אות מ').
(כה) **אע"ג שכיבוס מחמירין רק מר"ח**, מ"מ תספורת נוהגים לאסור כבר מ"ז בתמוז, משום דתספורת אינו שכיח ככיבוס, ולכן בט' ימים לא יהא ניכר איסורו, ולכן מאריכין אותו מן י"ז בתמוז ('ערוך השלח' תקנ"א ט"ז). (אכן יעו"י דברי המהר"ל לעיל בהערה).

(כו) ולהסתפר לכבוד שבת כתב המשנ"ב שם ס"ק ל"ב לאסור, אמנם יעו"י בביה"ל שם (ד"ה וכן) דהראשונים כתבו כן ע"פ הירושלמי, ובירושלמי גופא מוכח להתיר, ונשאר הביה"ל בזה ב'צע"ג', והוסיף להביא שם מחידושי רעק"א שהביא גם מהתוס' להקל בתספורת לכבוד שבת. וכמו"כ יעו"י בפמ"ג (א"א תקנ"א סקי"ד) דמבואר להקל בזה (עד ר"ח אב). אכן מסתימת המשנ"ב מבואר דלמעשה יש להחמיר, וכ"מ מהחיי אדם (קל"ג י"ז).

(כז) דאע"פ שהתענית מתחיל מהבוקר, מ"מ האבילות מתחיל מבערב, וכ"ה בארחות רבינו (ח"ב ע' קכ"ז), וכ"ה הגרי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ו וכ"ה בספר 'דולה ומשקה' (ע' ר"ז) בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א.

(כח) **יעו"י ספר 'דולה ומשקה' (עמ' ר"ז)** דדעת הגר"ח קניבסקי שליט"א דכל דיני אבילות מתחילים כבר מהשקיעה. אמנם דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שמתחילים רק בצאת הכוכבים ('הלכות חג בבל' - בין המצרים פ"א הערה 2).

(כט) ומבואר בשו"ע דיש להקל בזה אפי' בשבוע שחל בו ט"ב. - אכן יעו"י קיצור שו"ע קכ"ב ד' דכתב לאסור זאת בשבוע שחל בו.

(ל) דכ' שם השו"ע דאיסור תספורת הוא 'אחד ראשו ואחד כל שער שבו'. ויעו"י ש במשנ"ב ס"ק ע"ט דאחד האיש ואחד האשה שווין לאיסור.

(לא) והביא ראי' מהשו"ע יו"ד ש"צ א' כתב: "אבל אסור לגלח שער אחד שער ראשו ואחד שער זקנו ואחד כל שער שבו ואפילו של בית הסתרים". - הרי מבואר שמדיני אבילות אסור גילוח על כל הגוף, וא"כ בבין המצרים שגזרו דיני אבילות, מסתבר שגזרו על הכל בין לאיש בין לאשה - הגר"נ קרליץ זצ"ל (גלין 'מים חיים' שם).

(לב) וכתב שם דזהו מותר עד ר"ח ללא הגבלה ומר"ח ואילך יעשו רק הצריך כדי שלא תתגנה וכו' (ספר 'מבית לוי' שם). וכ"ד הגר"מ פיינשטיין זצ"ל דמותר לאשה לגלח שער רגליה בכל ימי בין המצרים אם יש בזה ענין שלא תתגנה על בעלה (מסורת משה' עמ' קע"ב).

(לג) וטעמו שם, דיש לצרף דעת הפוסקים המתירים גם תספורת גמורה לאשה (הו"ד בכף החיים תקנ"א ס"ק מ"ז), וכמו"כ הוי דומיא דהיתר גילוח ברבוי שער הצדעין (יעו"י לעיל דין כ"ו) דכנראה ההיתר הוא כדי שלא תעבור על איסור גילוי שער, ומינ' נילף דכל שיש טעם חשוב להתיר מתירין, והכא הוי טעם שמא תתגנה על בעלה הרבה דהוי גנאי גדול. ועל כן יש להתיר לכה"פ עד שבוע שחל בו ט"ב. ובשנה שחל ט"ב בשבת מותר לגמרי ('שומע ומוסיף' שם).

(לד) 'זכנו ממתקים' מרשימות הרב ארנטרבי שליט"א.

(לה) ויל"ע דמאחר דלומדים בישיבה גם מבני ספרד, מעתה נימא דישיבה זו הוי מקום שנהגו בו ב' המנהגים (דוכי משום שהרוב הוא מבני אשכנז, יקבע המקום 'כמקום שנהגו להחמיר').

לד. מותר ליטול צפורניים בימי בין המצרים עד שבוע שחל בו ט"ב (יעוי' להלן הל' חדש אב).

ריקודים ומחולות וכלי שיר ושירה בפה

לה. אסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז ואילך (מג"א תקנ"א ס"ק י' ומשנ"ב שם ס"ק ט"ז). וכן אסור לנגן בכלי שיר (כ"מ מהפמ"ג א"א תקנ"א ס"ק י' והובא בביה"ל שם סעי' ב' ד"ה ממעטים וכ"מ במשנ"ב תקנ"ח ס"ק ב' וכ"מ בכף החיים תקנ"א ס"ק מ') ^(ל) (ואף בני ספרד נוהגים להחמיר בזה מי"ז בתמוז - בן איש חי שנה א' פרשת דברים אות ה', 'אור לציון' ח"ג עמ' רל"ה וחזון עובדי' ד' תעניות עמ' קמ"ט).

לו. אסור לשמוע בימי בין המצרים ניגונים עם כלי זמר מטייפ ('אגרות משה' או"ח ח"ח ס"ד סי' כ"א אות ד', הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ב בדבר הלכה אות ד', 'שבט הלוי' ח"ו סי' ע' וח"ח סי' קכ"ז אות ב' וכע"ז ב'חזון עובדי' ד' תעניות עמ' קנ"א דיש להמנע). ויש להחמיר בזה אף לקטנים שהגיעו לגיל חינוך מאחר שאבילות דרבים היא ('אגרות משה' שם).

לז. י"א דאסור לשמוע מטייפ אף ניגונים בלא כלי זמר (ווקאלי) (דאף זה חשיב לכלי שיר) ('שבט הלוי' ח"ח סי' קכ"ז אות ב, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' תקע"ח, ושו"ת צ"ץ אליעזר' חט"ו ל"ג ב'). ויש הסובר דמעיקר הדין מותר (יעוי' 'אגרות משה' או"ח ח"א סו"ס קס"ו).

לח. י"א דמדינא מותר לשיר בפה (בלא כלי זמר) בימים אלו (שדי חמד ח"ח מערכת בין המצרים סי' א' אות י', והגר"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' ש"ל, והגר"ע יוסף זצ"ל - 'חזון עובדי' ד' תעניות עמ' קנ"ג דמיקל בשירה בפה כשהיא דרך הודאה לד' יתברך וכ"ד הגר"ב צאבא שאול 'אור לציון' ח"ג עמ' רל"ה). וי"א שהמנהג להחמיר בזה בימות החול ^(ל). (ועי' עוד להלן דין מ' דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל).

לט. אף למקילים לשיר בפה קודם ר"ח אב י"א דמר"ח אב יש להחמיר שלא לשיר אפי' בפה (יעוי' 'מקור חיים' לחו"י ריש סי' תקנ"א ^(ל) וכ"כ באור לציון שם).

מ. י"א דהשירה שנוהגין בה איסור בימי בין המצרים (בין מכלי שיר ובין בפה) אינה אלא מסוג השירים המעוררים לריקוד (ומ"מ נכון להימנע בימים אלו אף משמיעת שירים שאינם מביאים לריקוד, ואפי' קטעי חזנות וכדו', וכדאי הוא בית אלוקינו להתאבל עליו גם ככגון דא) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ב ובדבר הלכה שם אות ה' ויעוי' עוד כע"ז ב'מועד לכל חי' סי' י' אות י"ט דמותר לשיר ניגונים המשכרים את הלב, ומ"מ סיים שם דטוב להמנע גם מזה יעוי"ש). וי"א דגם מנגינות עצב ותוגה אין לשיר ולזמר דסו"ס יש בהם נעימות, אכן שירה בפה שכוונתו להתעוררות לכבוד השי"ת מותר ('קונטרס הליכות' להגר"ש אלישיב זצ"ל).

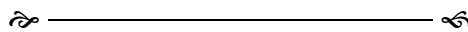
מא. מותר לשיר בפה כדי להרגיע תינוק (אף לדעת האוסרים לשיר בפה בימים אלו) (הלכות ומנהגי מהר"ש רבו של מהר"ל אות תקכ"ג שאשתו של מהר"ש שרה בימי אבלה להרגיע התינוק), וטוב שישירו להם משירי תשעה באב (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ד). וכן מותר להשמיע כלי שיר מהמשחקים התלויים על עריסותיהם ('נטעי גבריאל' ע' קי"ב ע"פ מנהגי מהר"ש הנ"ל).

מב. מותר לזמר בשעת הלימוד ^(לט) אם הזמר מסייע ללימוד, ^(מ) מלבד בערב תשעה באב (אחרי חצות) (דאז גם הלימוד אסור), אכן אם הזימור בשעת הלימוד אינו מביא לו תועלת, יש להחמיר מראש חדש אב (וביום י"ז בתמוז, וי' טבת). (שו"ת 'ויען דוד' להגחי"ד וויס אורי"ח ס"ס ס"ט, וכ"ד הגר"ע יוסף זצ"ל 'חזון עובדי' ד' תעניות עמ' קנ"ג דכתב דיש להקל כשעוסק בתורה ללמוד בנעימה).

מג. קטנים שלא הגיעו לחינוך מותרים בריקודין ומחולות, ולזמר בכלי שיר ובשמיעת נגינה בימי בין המצרים ואף לאחר ר"ח אב ^(מא) (הגר"ש שליט"א - ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע"ב, והג"ר אביגדור נבנצל שליט"א - 'ירושלים במועדיה' עמ' קצ"ב לענין שמיעת מוזיקה, וכע"ז דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל לענין דמותר לגנות לשיר עם הילדים - 'כתבי תלמיד' ב'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' עמ' קי"ג).

מד. מי שלומד נגינה, מותר לו להתאמן בימי בין המצרים (דאי"ז בדרך שמחה אלא דרך לימוד) (הגר"ש שליט"א - ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע', וכ"ד הגר"מ פינשטיין זצ"ל - 'שמעתא דמשה' עמ' תי"ט ^(מב)). ויש המחמיר בזה (הגר"ש ואזנר זצ"ל דאין ללמוד וללמד נגינה בשלשת השבועות - ספר מבית לוי עמ' שס"ט).

מה. מי שמתעמל לקול נגינה באופן שהניגון עוזר לו בהתעמלותו, מותר לו לעשות כן בימי בין המצרים ^(מג) (הגר"ש שליט"א - ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע"א).

(לו) ואע"פ שהמג"א הזכיר רק ריקודים ומחולות, מ"מ הלכה פסוקה היא בפי גדולי האחרונים דגם כלי זמר בלבד אסור (שו"ת מנחת יצחק ח"א קי"א ד').

(לז) כ"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להב"ח"ל אביו ה"קהילות יעקב" זצ"ל בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' כ"א, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ('הליכות שלמה' עמ' תי"ב דבר הלכה אות ה'). ויעוי' עוד בלקט יושר (ע' 106 בהוצאת רבי יעקב פריימאן) שכתב על רבו בעל התרומות הדשן 'ולא אמר זמירות מי"ז בתמוז עד אחר ט' באב' ומשמע דאפי' לא בשבתות. ויעוי' 'מועדים וזמנים' ח"ח סי' של"ח עמ' פ"ד ד"ה 'ומצאתי' דזהו משום דבזמן ה'תרומות הדשן' נהגו מנהג אבילות גם בשבת, משא"כ למנהגינו דאין נוהגים אבילות בשבת כלל, מותר לשיר בשבת כהרגלו.

(לח) ז"ל, דמר"ח אב 'ממעטין בשמחה ואסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה' ומשמע דלפני ר"ח אב מותר, [ומשמע דאפילו זמרא דמנא מותר קודם ר"ח, ויל"ע].

(לט) כמו שאמרו במגילה ל"ב. כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וכו'. וכן יעוי"ש עוד בתוס' ד"ה 'והשונה', שהיו רגילים לשנות המשניות בזמרה וכו' ועל ידי כך היו נזכרין יותר.

(מ) דהנה אע"פ דגזרו על השיר (סוטה מח). מ"מ איתא שם בגמ' דניגון מושכי ספינות בחבל והניגון שמזמרים לפנייה מנהגי השוורים בשעת החרשה לכוון השוורים לתלמיהם מותר, ושירה המועלת ללימוד לא גרע מיני' (ויען דוד' שם). ויתכן להתיר גם משום דהוי לצורך מצוה ולא גרע מסעודת מצוה דהותרה בה השירה (יעוי' 'מקור חיים' תקנ"א הו"ד להלן).

(מא) דיעוי' שו"ע תקנ"א י"ד דאסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם בשבת שחל ט"ב להיות בתוכה ובמג"א שם סק"ל"ח ביאר דקטנים נמי שייך בהו אבילות אי משום חינוך אי משום עגמת נפש והו"ד במשנ"ב שם ס"ק פ"א, ושם בשעה"צ אות צ"א כ' דנפק"מ בין הטעמים למי שהוא פחות מבן שש דלא הגיע עדיין לחינוך דמשום עגמת נפש אסור. עכ"ד. - ובתזמורת לא שייך טעמא דעגמת נפש דעיקר עגמת נפש הוא מפני הרואים שרואים הקטן לובש בגדים מלוכלכים ואינו מגולח ועי"ז יש להם עגמת נפש, אבל בתזמורת לא שייך האי טעמא (הגר"ש שליט"א 'שערי הלכות' שם).

(מב) מ'מועדי ישורון' פרק 5 הערה 19 ויעוי' שם דלאחר ר"ח אב יתאמן בצנעה.

(מג) דאי"ז לשמחה אלא לעזרו ולזרוז במלאכה, וכדמצינו דאע"פ דגזרו שלא לשיר (סוטה מח). מ"מ איתא שם דניגון מושכי ספינות בחבל, והניגון שמזמרים לפנייה מנהגי השוורים בשעת החרשה לכוון השוורים לתלמיהם, מותר (הביאו בית יוסף תק"ס ומשנ"ב שם ס"ק א'). וכ"ה במאירי סוטה מח: ד"ה כל השירים 'כל השירים שאין בהם שבת להקב"ה, אסור לזמר בהם וכו' ומ"מ כל

מו. כשמשמיעים ניגונים במהלך נסיעה באוטובוס, אין צריך לאטום אוזניו. ואי"צ להמנע מלהכנס לחנות שמשמיעים בתוכה נגינה בימי בין המצרים, ומותר לשהות בחדר המתנה שמשמיעים שם נגינה, וכן מותר להתקשר לטלפון שמשמיעים שם ניגונים (שככל זה אין כוונתו ליהנות מהנגינה) (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ד, והגרש"ק שליט"א ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע"א). וכן מותר לשמוע צליל ומנגינה של טלפון (משום שאינו מיועד לשמחה) (קונטרס הליכות להגרי"ש אלישיב זצ"ל), ואי"צ לדקדק לשנות הניגון של הטלפון הסלולרי לצליל רגיל (הגרש"ק שליט"א - שם) וי"א דראוי להחליף את הצליל אם אפשר (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - שם).

מז. מותר לנהג מכונית לשמוע נגינה כדי לשמור את עצמו שלא ירדם (הגרש"ק שליט"א ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע"א).

שירים לחתן המתארס בימים אלו

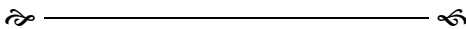
מח. בקבלת פני חתן הנהוגה בישיבות הקדושות, מותר לשיר, אך יש למעט בשירי שמחה. אבל אין לרקוד, ולא ישירו במחיאית כפים וכדו' שלא יבואו לידי ריקוד (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ב ובדבר הלכה אות ו', וכעיי"ז דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל דאם רגילים לשיר לכל חתן, מותר לשיר, אלא שמ"מ ימעטו בשירה - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ג).

שירה בפה ובכלי זמר בסעודות מצוה

מט. י"א דמותר לשיר בסעודות מצוה בפה ואפי' בכלי זמר (כן מבואר ב'מקור חיים' לחווי"י סי' תקנ"א דכתב דמ"ח אב ממעטין בשמחה ו"אסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה" ומשמע דס"ל דבסעודת מצוה מותר לזמר אפי' בכלי שיר. ויעוי' עוד שו"ת 'חיים שאל' להחיד"א זיע"א ח"א סי' כ"א דהתיר כלי זמר במילה כשהילדת אבילה. יעוי"ש^(מז)). וי"א דמותר רק לשיר שירים בפה, אבל לא בכלי שיר ולא לרקוד (כ"מ ב'שבט הלוי' ח"ג סוס"י קנ"ז, וח"י סי' פ"א אות ב', וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל דמותר רק שירה בפה בלא כלי זמר - 'כתבי תלמיד' ב'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ג ויעוי' עוד שיירי כנסת הגדולה הג' בית יוסף אות ל"ג). וי"א דאף שירה בפה ימעטו ממה שרגילים תמיד (הגרי"ש אלישיב זצ"ל שם). ולענין ריקודים ומחולות בשמחת שבע ברכות למי שנישא קודם י"ז בתמוז יעוי' עוד להלן דין נ"ד.

תנאים ונישואין בימי בין המצרים

- נוהגים להחמיר שלא לישא אשה מי"ז בתמוז עד ט' באב (אפי' מי שלא קיים עדיין פריה ורביה)^(מח) (ואפי' בלא סעודה, משום דבנישואין עצמם יש שמחה, ועוד משום דלא מסמנא מילתא) (רמ"א תקנ"א ב' ו' ומשנ"ב שם סק"ד ט"ו י"ח). (ולדעת השו"ע שם איסור זה הוא רק מר"ח אב, ולענין מנהג בני ספרד כיום יעוי' הערה^(מז)).
- אף בליל י"ז בתמוז אין לעשות נישואין (החיד"א זיע"א בשו"ת 'חיים שאל' סי' כ"ד, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' ע' שצ"ז, והגרי"י פישר 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ו ו'שבט הלוי' ח"י סי' פ"א). וי"א דמותר במקום הצורך ('אגרות משה' אור"ח ח"א סי' קס"ח), ומ"מ יעשה החופה קודם השקיעה (שו"ת 'רבבות אפרים' ח"א סו"ס שע"ה בשם הגר"מ פינשטיין זצ"ל).
- נב. מותר להחזיר גרושתו מן הנישואין (אף לאחר ר"ח אב) (דלאו שמחה היא לו, וכמו שהותר כן בחול המועד מהאי טעמא כדנפסק בסי' תקמ"ו ב') (פמ"ג תקנ"א א"א סק"ט ומשנ"ב שם סקט"ו)^(מז).
- נג. מותר לעשות סעודה (בלא ריקודין ומחולות) בכתיבת התנאים (הנקראת היום אירוסין) מי"ז בתמוז עד ר"ח אב (דאף סעודה זו הוי מצוה^(מח)). ומר"ח אב עד ט' באב (כולל ט"ב עצמו) מותר ליארס (שמא יקדמנו אחר)^(מט), אך אסור לעשות בהם סעודה (אפי' בשבת)^(ז), אכן מותר לאכול בהם מיני מרקחת (דלא מיקרי סעודה) (מלבד בט"ב עצמו) (שו"ע ורמ"א תקנ"א ב', ומשנ"ב ס"ק ט"ז י"ט ושעה"צ אות כ"ו).

שנעשה להזדרז במלאכה שלא יתנמנו ולא יתשלו במלאכתם מותר". וכ"ה בארחות חיים הל' ט"ב סק"ד "העוסק במלאכתו ומשורר להקל לו במלאכתו מותר", ולכאו' ה"ה בנידו"ד (הגרש"ק שליט"א שם ב'שערי הלכות').

(מד) ויעוי' עוד 'אות חיים ושלח' להגה"ק ממונקאטש סי' רס"ה אות כ"ט.

(מה) ז"ל ה'כל בו' (הל' אישות ח"ה עמ' קט"ו הוצאת הרב דוד אברהם) דהוא "מפני אבילות התלאות אשר מצאו אבותינו בימים ההם".

(מו) הנה ב'שיירי כנסת הגדולה' סי' תקנ"א בהג' הטור אות ה' כתב "ומנהגיניו שלא לארס ולא לשדך" (מ"ו בתמוז ואילך), וכ"ה ב'מועד לכל חי' להגר"ח פלאגי זיע"א סי' ט' אות כ"ו, זל"ש "אפי' אלמון שלא קיים פרי' ורבי' ירחק מלעשות נשואין בין המצרים" (בשם בית הרה"א משום שבות יעקב הנ"ל), וכן הבן איש חי דברים אות ד' כתב ז"ל "אע"ג דמדינא אין איסור בנישואין אלא מר"ח עד תשעה באב, עם כל זה נהגו לאסור מן שבעה עשר בתמוז" עכ"ל. - ומבואר דלכל הני רבוותא גם בני ספרד נהגו שלא לעשות נשואין מי"ז בתמוז. ויעוי' עוד 'שבות יעקב' ח"ב סי' ל"ה דכתב "וזכורני שפעם אחת היקל חכם אחד בענין הנישואין תוך ימי ספירה נגד המנהג ולא עלתה זיווגם יפה, לכן נראה לי דשומר נפשו ירחק מנשואין בימים כאלו (היינו בבין המצרים). אף שיהי' הרבה צדדים להקל, כי חמירא סכנתא מאיסורא ולא לבטל המנהג בפרהסיא" עכ"ל.

אמנם בספר 'פרי אדמה' ח"ד דף ח' הביא מס' שלחן מלכים שמביא מנהגי ירושלם ומשמע דמנהגם הי' לאסור נשואין רק מר"ח אב. וכן ב'אור לציון' ח"ג עמ' רל"ג כתב דאמנם יש קהילות מבני ספרד שנהגו כדעת הרמ"א שלא לישא אשה מי"ז בתמוז, מ"מ מנהג ארץ ישראל לישא אשה עד ר"ח אב כמש"כ ה'פרי אדמה' שם, ושכן הוא מנהג בני ספרד כיום, והוסיף שם שבזמנינו אין להחמיר מטעמא דלא הוי מסמנא מילתא, ואף בני תורה לא ידחו מחמת סיבה זו את הנשואין, משום שבדורינו יש חשש תקלה וכו' וכמעט והי' אפשר להורות לישא אף בת"ב אם יש חשש שיכשלו באיסור. וכ"ד הגר"ע יוסף זצ"ל - 'חזון עובדי' עמ' ק"מ שמנהג הספרדים בעה"ק ירושלם ת"ו להתיר הנשואין עד ר"ח אב (ולא עד בכלל). ויעוי"ש עוד עמ' קנ"ג דבן עדות המזרח שנישא לאחר י"ז בתמוז קודם ר"ח אב, מותר לו להשמיע כלי שיר ותזמורת בחופה ובשבעת ימי המשתה.

וגבי בן אשכנזי להשתתף בשמחת נשואין של בן ספרד הנישא לאחר י"ז בתמוז קודם ר"ח אב, יעוי' חזון עובדי' שם דמות. ויעוי' כעיי"ז באגר"מ אור"ח ח"ב סי' צ"ה גבי ימי ספירת העומר דמותר לאדם בימים שנוהג בהם איסור כלי שיר להשתתף בשמחת חתן שמתחתן בימים שמותרים לו ע"פ מנהגו, כיון שהחתן נוהג ע"פ דין. יעוי"ש. ומסתבר דה"ה בנידו"ד בימי בין המצרים. וכ"ד הגר"מ שטרנבוך שליט"א - תשובות והנהגות ח"ד סי' קכ"ח גבי בין המצרים, דכ' שם דחז"ל לא גזרו איסור להשתתף בשמחה של מצוה, וכתב שם דמדינא מותר לבן אשכנזי אף להשתתף בריקודים (דבתונוה הריקודים הם עיקר השמחה), אכן בשבע ברכות אפשר להשתתף אך ראוי להמנע מלרקוד (כיון שאי"ז מנהג תמיד לרקוד). וכתב שם שכן שמע שהורה הגרי"י קניבסקי זצ"ל. ומ"מ סיים שם דלמעשה אם משתתפי החתונה מבני ספרד משמחים את החתן בריקודים כראוי ואין חשוב לחתן במיוחד שגם הוא ישתתף בריקודים ולא ניכר שאי ריקודו גורע מהשמחה אזי ראוי להמנע מהריקודים. ודעת הגרש"ק שליט"א דמותר לו להשתתף בשמחת הנשואין אבל אסור לו להשתתף בריקודים (קובץ הלכות עמ' ע"ז).

(מז) ולענין אם מותר לעשות אז סעודת נישואין יעוי' משנ"ב תקמ"ו סק"ז ויל"ע.

(מח) ויל"ע דבסי' רמ"ט סק"ט פסק דסעודת שידוכין לא הוי סעודת מצוה, וכ"כ בשעה"צ תמ"ד ס"ק י"ט. ויל"ע.

(מט) והגה"צ רבי דוד בהר"ן זצ"ל שידך את אחד מצאצאיו ביום תשעה באב עצמו ('הליכות שלמה' ע' תי"ח הע' 34).

סעודת שבע ברכות הנעשית בימי בין המצרים

נד. הנושא אשה קודם י"ז בתמוז, ו"א דמותר לעשות ריקודים ומחולות בסעודת השבע ברכות שבימי בין המצרים (הגר"מ פינשטיין זצ"ל - שו"ת 'משנה הלכות' ח"ו סי' ק"ט בשמו, וכך נקט שם מנפשיה, וכ"מ ב'אגרות משה' אבה"ע ח"א סי' צ"ז גבי ימי הספירה וה"ה הכא ^(נא)), ויעו' עוד 'מקור חיים' תקנ"א דכתב דמר"ח אב ממעטין בשמחה ו"אסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה" ומשמע דס"ל דבסעודת מצוה מותר לזמר אפי' בכלי שיר ומסתבר דכ"ש דמותר לרקוד. וכ"ד הגר"ע יוסף זצ"ל – יעו' לעיל סוף ההערה מ"ו. וכ"ד הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'אבני ישפה' ח"א סי' קי"ג להתיר ריקודים ומחולות אלא דשם כתב דבכלי זמר אסור), וי"א דאסור לעשות ריקודים וכלי שיר, ומותר רק שירים בפה ('שבט הלוי' ח"ג סי' קנ"ז וח"י סי' פ"א). ויעו' עוד לעיל דין מ"ט.

סיוור הבית בימים אלו

נה. מנהג ירושלים שלא לסייד הבתים מ"ז תמוז. אמנם אין איסור אלא בתשעת הימים בלבד (הגר"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ח) (ויעו' עוד להלן דין קל"ה ואילך גבי סיוור בתשעת הימים).

לעבור דירה או לחפש דירה בימים אלו

נו. אין לחשוש מלעבור לדירה חדשה בג' השבועות (גם בלא הפסד) עד ר"ח אב (– יעו' 'הליכות אבן ישראל' להגר"י פישר זצ"ל ח"א עמ' שכ"ח). וי"א אף לאחר ר"ח אב (כ"מ ב'מקור חיים' תקנ"ב י" ^(נב)). וכן מותר אף לעשות אז 'סעודת חינוך' לביתו ('מקור חיים' שם. ויעו' עוד מג"א תקס"ח ס"ק ה' בשם שו"ת באר שבע סימן ע"ב דחנוכת הבית בארץ ישראל הוי סעודת מצוה). וי"א דאע"פ שמדינא מותר מ"מ לא יכנס לדירה חדשה משום דלא מסמנא מילתא. אבל אם יש חשש הפסד כספי (תשלומי שכירות שלא לצורך וכיוצ"ב) לא יחשוש לזה (– יעו' 'הליכות שלמה' עמ' תכ"ו להגר"ש ז"א אורבאך זצ"ל דבר הלכה אות ל"א). וי"א דאין להמנע כלל מלהכנס לדירה חדשה לאחר ר"ח אב, ורק שלא יעשו בימים אלו 'סעודת חינוך' הבית (אפי' בלא בשר) (משום דינא דממעטין בשמחה) אלא ימתין לעשותה לאחר ת"ב ^(נא) (ולענין ברכת שהחיינו על דירה זו יעו' הערה ^(נד)) ('לבושי מרדכי' או"ח סי' ק"א, וכ"ד הגר"צ אבא שאול זצ"ל 'אור לציון' ח"ג עמ' ר"מ). ולגבי חיפוש דירה בימים אלו יעו' הערה ^(נה).

◊ "חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז: נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר, ובוטל התמיד עוד מלחקריב בבית ראשון, והובקעה העיר (בזמן בית שני), ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה, והועמד צלם בחיכל" (תענית כו. משנ"ב תקמ"ט סק"ב).

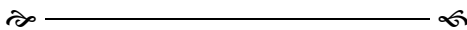
דברים האסורים משום סכנה

שלא לילך יחידי

נז. צריך להזהר מ"ז בתמוז עד תשעה באב [ובביאה"ל הביא דמהגמ' (פסחים קי"א:): מבואר דמר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר יותר בזה ^(נז) וכע"ז] ב'ברכי יוסף' תקנ"א ט"ן] שלא לילך יחידי מסוף שעה רביעית ^(נז) עד סוף שעה תשיעית ביום (שבהם קטב מרירי שולט) [והוא בערך מ9:30 בבוקר עד 3:30 אחה"צ] (שו"ע תקנ"א י"ח ומשנ"ב ס"ק ק"ב וביאה"ל ד"ה צריך).

נח. י"א דהקפידא שלא לילך יחידי, הוא דוקא בהולך מחוץ לעיר ומחוץ לכפר, אבל בתוך העיר או הכפר אין חשש ('אשל אברהם' מבוטשאטש סו"ס תקנ"ב, 'ערוך השלחן' תקנ"א ל"ט, ו'ארחות רבינו' בשם החזו"א זצ"ל. אמנם יעו' שו"ת התעוררות תשובה ^(נח) ח"ג סי' שמ"ח דהוכיח דאפי' בתוך העיר צריך להזהר בזה) ^(נז). וכמו"כ י"א שכששומעים קולות בני אדם שם, אין חשש בזה ('אשל אברהם' מבוטשאטש שם).

נט. י"א דההולך לדבר מצוה מותר לו לילך יחידי (דשומר מצוה לא ידע דבר רע) ('התעוררות תשובה' ח"ג סי' שמ"ח עמ' מ"ז). וי"א דאף ההולך לדבר מצוה צריך להזהר שלא לילך יחידי בזמן הנ"ל (משום דחזו"ן במדרש שציוו למלמדי תינוקות שישלחו את התלמידים מבית הספר בכדי שלא יבואו

(ג) ויעו' רמ"א תקנ"א י' דכתב להתיר לעשות סעודת אירוסין. וכבר תמהו עליו האחרונים דסותר למש"כ בסעי' ב'. ויעו' שם משנ"ב סקע"ד.

(נא) וכן ב'שמעתתא דמשה' עמ' ת"כ דמותר לשיר ולרקוד אבל לא לנגן בכלי זמר (ממועדי ישרון' פרק 5 הערה 27).

(נב) דכתב שם ז"ל "מנהג פשוט שנוסעין מבית לבית בתשעה ימים, ולקבל דרונות כנהוג, ולעשות סעודות החינוך" עכ"ל.

(נג) וכן דעת הגר"ש ז"א אורבאך זצ"ל דגם בארץ ישראל נהגו שלא לערוך סעודת חנוכת הבית בתשעת הימים ('הליכות שלמה' עמ' תי"ט).

(נד) יעו"ש שכתב דאע"פ שמדינא מותר לעבור דירה מ"מ לא אדע היאך יתחיל דירתו בבית חדש בימים אלו אפי' מ"ז בתמוז ואילך עד ת"ב שהרי קי"ל באו"ח רכ"ג ג' בנה בית חדש צריך לברך ברכת שהחיינו, והא אין מברכין שהחיינו בימים אלו. וכתב שם דלמתיירים לברך בשבת קדש (יעו' מג"א שם סקמ"ב) אפשר כי היה מקום לברך. אבל קשה לעשות מעשה בהתחלת דירה בש"ק דלא ליתי לידי איזה איסור שבת כרגיל בהתחלה להביא דברים וחפצים כידוע, וסיים דאין לו עצה לענין זה. עכ"ד (ומשמע דאין ראוי לבוא לדור ביום חול ולהמתין מלבד עד שבת הסמוכה לזה אע"פ דאכתי לא פג שמחת לבו בזמן כ"כ סמוך, לפי שלכתחילה צריך לברך שהחיינו מייד בבניסתו לביתו). – אכן אם בא להתגורר בדירה יחד עם ב"ב או אדם נוסף שאז מברך 'הטוב והמטיב', שפיר אפשר לברך בימים אלו כדלעיל דין י"ט, ויל"ע.

(נה) סיפר הגר"ח קניבסקי שליט"א (מובא בספר הוראות והנהגות מרן החזו"ן איש שהוא נספח לספר אגרות וכתבים דרך אמונה) שר"א הורביץ זצ"ל שמע מאמו מורתו ז"ל שהחזו"א זצ"ל לא רצה שילכו לחפש דירה בבין המצרים. ע"כ. וכנראה שלא היתה כוונתו מדינא, ויתכן דכוונתו היתה משום דלא מסמנא מילתא כדיעו' במשנ"ב שם גבי הא דלא עושים נישואין בימים אלו. – אכן הגר"ש ז"א אורבאך זצ"ל הורה לאחד שפרסם שדירתו עומדת למכירה שאינו צריך לנמנע את הבאים לבדוק את דירתו בתשעת הימים, וגם הוא עצמו מותר לחפש דירה אחרת בימים אלו, ורק לחתום על חוזה מכירה אין ראוי אלא אם חושש שמא יקדמנו אחר ('הליכות שלמה' עמ' תכ"ו הערה 71).

(נו) דאז ודאי קטב מרירי שולט. ויל"ע אמאי לא מצינו כיום שמקפידים ע"כ כבר מר"ח.

(נז) וי"א להחמיר בזה כבר מתחילת שעה רביעית (דבמדדש נשא רבתי איתא 'מראש עד ע' סוף ט") (לבוש ודעה אחת במג"א ס"ק מ"ה וחי' אדם' קל"ג ח', וכמו"כ במקור חיים כתב דהוי ספק סכנתא וצריך להחמיר מתחילת ד').

(נח) להג"ר שמעון סופר זצ"ל בן הכתב סופר זיע"א.

(נט) יל"ע האם הנוסע במכונית לבדו מחוץ לעיר במקום שקט ג"כ בכלל הקפידא הנ"ל. או"ד היושב במכונית חשיב כיושב ב'בית' המוקף במחיצות, ולא הוזכר שלא ישב בביתו ביחידות בימים ובשעות אלו.

להכותם בשעות אלו. והרי הרב הרודה בתלמידו - במצוה קא עסיק כמבואר בגמ' מכות פ"ב וברמב"ם פ"ח רוצח ה"ו, ובכל זאת חששו לסכנה) ('וילקט יוסף' שנת תרע"ה סי' י"ד עמ' 12).

◊ בספר 'וילקט יוסף' (שם) כתב "הנה שמעתי שיודעים בבירור באחד מקרובי הגה"ק ר' דניאל פרוסטיין זללה"ה (ראב"ד פרשבורג בזמן החת"ם, מה"ם 'מחנה דן') שניזק ומת ע"י זה בהולכו לבדו בין המצרים ביער אחד לטייל".

שלא לילך בין חמה לצל

ס. יש להזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב ^(ס) שלא לילך בין חמה לצל (משנ"ב תקנ"א ס"ק ק"ב) ויעוי' הערה ^(סא). וי"א דהכוונה שלא לילך כסדר בשביל שהוא בין חמה לצל, אבל ב'משהו' אין קפידא ^(סב) (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' י"ז הע' י"ט).

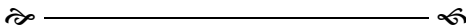
דין הכאת התלמידים

סא. צריך ליזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב ^(ס) שלא להכות את התלמידים או את הבנים והבנות (שו"ע תקנ"א - י"ח, לבוש שם) ^(סד), אפי' הכאה כל דהו (פרמ"ג משב"ז תקנ"א סקי"ח ^(סה)) ^(סו) ^(סז). י"א דיש ליזהר בזה רק מד' שעות עד תשע שעות ביום ^(סט). וי"א דיש להזהר בזה בכל שעות היממה (כן משמע בל' המהרי"ל, ^(ט) וכ"מ קצת בהג' מיימוניות ^(ט) וכן פשטות לשון השו"ע, וכ"מ קצת בלשון ה'חיי אדם' קל"ג ח', וכ"ה בספר 'תוספת חיים' על ה'חיי אדם' שם סקי"ז, וכ"מ בקיצוש"ע קכ"ב ב', וכמו"כ ה'קהילות יעקב' זצ"ל היה נזהר בזה כל היום - הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' עמ' י"ח) ^(עא).

◊ מועשה ברבי אבהו שישב ולמד בבית הכנסת בעיר קסרין, ראה איש אחד נושא בידו מקל של עץ וחלך להכות חבירו, ראה רבי אבהו מזיק אחד עומד מאחורי אותו איש ובידו מקל של ברזל, עמד רבי אבהו ותפסו [לאדם המכה] והפציר בו שלא יכנו, ואמר לו מדוע אתה רוצה להרוג את חבירך, ענה לו [המכה] וכי בזה שהוא עץ קטן יכול אדם להרוג חבירו, אמר לו [רבי אבהו] מזיק אחד עומד מאחורי אותו איש ובידו מקל של ברזל, וכשאתה תכנו בעץ שבידך הוא יכנו בברזל שבידו וימות. (מדרש איכה רבתי א', כ"ט).

דין רחיצה בים ובבריכה

סב. מותר לרחוץ בבריכה, בנהר ובים בימים אלו, אך יזהר יותר משאר ימות השנה שלא יהיה באופן שעלול לבוא לידי סכנה ח"ו (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ג, והגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שע"ב). ויש שנמנעים מכך מי"ז בתמוז מפני הסכנה, שהעת מסוגל לרעה רח"ל (ובספר 'מנהגים דבי מהר"ם רוטנברג' עמ' 31 הוצאת הר' אלפנביין, זל"ש 'מי"ז בתמוז ועד ט"ב ודאי שכיחי מזיקים לכן נזהרין שלא לרחוץ באלו הימים כלל בנהרות" עכ"ל. וכ"ה ב'מקור חיים' להחזו"י סי' תקנ"א סעי' י"ד. וכן במחזור 'מעגלי צדק' כתב 'הימים האלה הם עלולים לכל היזק ח"ו". וכן הקהילות יעקב זצ"ל לא נתן לילדיו ליסוע לים מי"ז בתמוז משום סכנה דאיתרע מזל רח"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב עמ' קכ"ט. וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'הלכות חג בחג' בין המצרים עמ' ל"ד). ועכ"פ ההולכים למקומות אלו יזהרו מאוד שלא להגיע לכלל סכנה ^(עב).

(ס) ולפ"ד הביאה"ל תקנ"א י"ח, מר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר בזה יותר. וכעיי"ז בברכי יוסף תקנ"א ס"ק ט"ז.
(סא) יעוי' להלן בסמוך גבי דין הכאת התלמידים דהובא שם מכמה פוסקים שזה דוקא בין ד' לט' שעות בשעה שקטב מרירי שולט. ולפי"ז י"ל דאף האי דינא שלא ילך בין חמה לצל כיון דטעמו נמי משום קטב מרירי (כמבואר בשבלי הלקט, סיבולת רס"ג), אי"צ להקפיד אלא רק מד' שעות עד ט' שעות ביום (וכן יש לפרש ד' השבולי הלקט שם שהובא להלן גבי דין הכאה דמש"כ שם 'מד' שעות עד ט' שעות' קאי אף ארישא שלא להלך בין חמה לצל). וכ"מ בל' ה'תניא רבתי' סוס"י נ"ח ז"ל 'והימים הללו שמשבעה עשר בתמוז עד ת"ב, קטב מרירי שולט, ויזהר אדם שלא להלך בין חמה לצל, ולהזהיר למלמדי תינוקות שלא להכות לתלמידים בימים הללו מארבע שעות עד תשע שעות ביום כדאיתא במדרש איכה' עכ"ל. ומשמע דמש"כ בסיפא "מארבע שעות עד תשע שעות" קאי על ב' הדינים יחדיו. וכן בל' 'ספר התדיר' (לרבנו משה בן רבי יקותיאל ז"ל הוצאת הרב בלוי זצ"ל סי' ל' הלכות י"ז בתמוז עמ' רכ"ט) ז"ל "וצריך לאדם להזהר בין הימים האלו משבעה עשר בתמוז עד ט' באב שלא ירגיל ללכת בין חמה לצל לפי שקטב מרירי שולט ט' שעות עד ט' שעות ביום כדכתיב מקטב ישוד צהרים". עכ"ל. ומשמע קצת דכל הזהירות היא רק בין ד' לט' שעות.
(סב) דאל"כ הרי כל ההולך ברחוב שיש שם צל של בננים ואילנות וכיוצ"ב, בעל כרחו עובר בין חמה לצל, והאיך אפשר לקיים דין זה (שם). ויתכן לדייק כן מדלא כ' 'שלא לילך מחמה לצל' אלא **בין** חמה לצל' והיינו כסדר בשביל שבין חמה לצל. ויעוי' 'ספר התדיר' שכ' "וצריך לאדם להזהר בין הימים האלו... שלא ירגיל ללכת בין חמה לצל". - ובפשטות כוונתו שבדרך מקרה יכול לילך בין חמה לצל רק לא בתמידות ובדרך קבע. אכן יתכן לפרש דכוונתו לא על כמות הפעמים שהולך אלא על כל פעם שהולך - לא ילך בתמידות בין החמה לצל והיינו לא ילך כסדר בשביל שבין חמה לצל, אבל לעבור מחמה לצל שאי"ז 'רגילות' והתמדה' מותר ויל"ע.
(סג) ולפ"ד הביאה"ל תקנ"א י"ח, מר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר בזה יותר. וכעיי"ז בברכי יוסף תקנ"א ס"ק ט"ז.
(סד) יעוי' מדרש איכה פרשה א' סי' כ"ט (הובא בסמוך) דמבואר בו דאף את חבירו לא יכה, אלא דבחבירו בלא"ה עובר גם בלא יוסיף ('הלכות חג בחג' ע' לג). ו'בנים ובנות' כ"ה בל' ספר התדיר יעוי' להלן בסמוך בהערה, וכ"ה בקיצוש"ע קכ"ב ב'.

(סה) וכן משמע מסתימת השו"ע דצריך להזהר מכל סוגי ההכאה (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' ק"י).
(סו) ויעוי' א"א מבוטשאטש סו"ס תקנ"ג דכ' לחדש דכל הקפידא היא דוקא בהכאה במקום סכנה נגד אברים פנימיים ממש וברצועה דוקא ולא ביד יעוי'ש. אכן בשאר פוסקים לא נמצא לע"ע חילוק זה.

(סז) ויל"ע אם טפיחת ידידות על כתף חבירו וכיוצ"ב ג"כ בכלל הקפידא או"ד רק כשמתכוון להכאיבו כמצוי בהכאת רב לתלמיד. ויעוי' להלן הערה ע"ג, ע"ד בשם הגר"מ פינשטיין זצ"ל ולשיטתו גם בזה אין חשש.

(סח) דכיון דזהירות בזה הוא משום שלטון קטב מרירי זהו דוקא בין ד' לט' שעות. וכ"ה ב'שבלי הלקט' סי' רס"ג שכתב זל"ש "והימים הללו שמי"ז בתמוז ועד ת"ב קטב מרירי שולט וצריך אדם ליזהר שלא להלך בין חמה לצל, וצריך להזהיר למלמדי תינוקות שלא להכות לתלמידיהן בימים הללו **מארבע שעות עד תשע שעות** ביום" עכ"ל, וכ"ה בל' ספר התדיר (סי' ל' עמ' רכ"ט ה' י"ז בתמוז הוצאת הרב בלוי זצ"ל) זל"ש "...לפי שקטב מרירי שולט מד' שעות עד ט' שעות ביום כדכתיב מקטב ישוד צהרים, וכן צריך להזהר אנשים ונשים שלא להכות את בניהם ובנותיהם בין הימים הללו, וכן מלמדי תינוקות, והכל יתנו מוסר בניחותא לבנים ולתלמידים **באותן שעות** שקטב מרירי שולט בהם". וכ"ה בלבוש תקנ"א י"ח. וכ"ה במחזור מעגלי צדק (נדפס לפני יותר מארבע מאות שנה והוא מלא בדינים ומנהגים מגדולי אשכנז, ומובא הרבה במל"א וציינו בר"ת מ"צ) דכתב "ויזהירו למלמדי תינוקות שלא יכו תלמידים בימים אלו מארבע שעות ביום עד תשע שעות ביום". וכן מצדד בפמ"ג משב"ז ס"ק י"ח, וכ"ה בסידור בית יעקב להיעב"ץ (שער החרסית דיני בין המצרים חרך ד' אות י').

(סט) מנהגים, דכ' בהל' י"ז בתמוז "מונענין שלא להכות תלמידים אפי' ברצועה **כל** ימי בין המצרים". עכ"ל.

(ע) תעניות פ"ה אות ד' דזל"ש "שצריך ליזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב שלא לילך יחידי מד' שעות עד תשע שעות, ואין להכות הרב את תלמידו ואפי' ברצועה שבהן קטב מרירי שולט וסכנה יש בדבר". - הרי דהזכיר הגבלת השעות רק גבי הליכה ביחיד, ולא כלפי ההכאה.

(עא) יעוי' בדעת תורה למהרש"ם מברעזאן זצ"ל סו"ס תקנ"א דהביא מהדעת קדושים דהקפידא שלא להכות התלמידים זהו רק בחדר שאין בו מזוזה, אבל במקום שיש בו מזוזה, הוי המזוזה שמירה ואין מזיק ההכאה.

(עב) ויזהרו שלא לילך שם בין ד' שעות ביום לט' שעות ביום ביחידי בדרכים או בים עצמו ("הלכות חג בחג" ע' ל"ד).

סג. המורגל בפי הבריות דאם רחץ בים קודם י"ז בתמוז יכול להמשיך לרחוץ בג' שבועות, אין לכך יסוד וטעות גמורה היא (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' תי"ג הערה 13 והגרש"ז דבליצקי זצ"ל - 'שומע ומוסיף' בין המצרים התשע"ז עמ' ל"ה. וכע"ז כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' עמ' כ', על הרגל זה "אין לזה טעם וריח והוא טעות גדול").

טיפולים רפואיים

סד. י"א דכל טיפול רפואי (שיש בו סיכון) שאין צריך לעשותו דוקא בג' שבועות אלו, ראוי לדחותו לאחר ט' באב (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'כתבי תלמיד' ב'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"א ויעו' עוד משנ"כ לעיל דין ס"ב, וכ"ד הגרי"ק זצ"ל - 'אמת ליעקב' סי' תקנ"א עמ' רכ"ה ההערה 515 מפי השמועה). וי"א דבג' שבועות אין להקפיד בזה כ"א רק בתשעת הימים (וכן דעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל דעד ט' הימים מסתבר שאפשר לעשות טיפול רפואי (ע" - 'מסורת משה' ע' ק"א (ע"ד) וכן הובא ב'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' ש"ל שכן הורה הגרי"י פישר זצ"ל לאחד ששאלו אם לעשות ניתוח פוליפים בג' השבועות).

נסיעה במטוס

סה. י"א דראוי להמנע מטיסה במטוס בט' הימים במידת האפשר (ע"ה) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הליכות שלמה עמ' תכ"ז ובדבר הלכה אות ל"ג, וכ"ד הגרי"ק זצ"ל, אכן ס"ל דאם הנסיעה היא לשם מצוה, וכגון שהולך לשם מצות כיבוד אב ואם מותר, וכן נסיעה לארץ ישראל אין לדונה כסתם נסיעה 'אמת ליעקב' סי' תקנ"א עמ' רכ"ה מפי השמועה). וי"א דראוי להזהר בזה כבר מי"ז בתמוז (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' עמ' קי"א).

♦ ♦ ♦

◊ בזמן שנפלו הפגזים בירושלם, וחי' מצב של סכנה גדולה, בא פעם חנה"צ רבי מתת' דיוויס זצ"ל למרן הגרי"ז זצ"ל ואמר לו שישנה סגולה גדולה להינצל מחבלי המשיח, להעביר חסדרה ביום שישי לפני כניסת השבת. - נענה מרן הגרי"ז זצ"ל ואמר לו "ומה רע לי בסגולה של ר' אליעזר הגדול, "מה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח, יעסוק בתורה ובגמילות חסדים" (יעו' גמ' סנהדרין צ"ח ע"ב) ('עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"ד עמ' קנ"ד שכן סיפר לו הגרי"א הכהן קופשיץ שליט"א).

דיני חדש אב

- ◊ "איתא בתנא דבי אליהו: כי כל הצרות שבאו על ישראל, על כלל ופרט, וחורבן בית ראשון וחורבן בית שני, הכל בעוון ביטול תורה... ומי שיש לו לב יאנה בשברון מותנים, ויכיר בעצמו אשר איבד זמנו... ובטל מדברי תורה... יגע לריק וילד לבחלה ואף שקבע עיתים לתורה, רובא דרובא הלך חשכים! - וכל הצרות שבאו עליו, מחלאים רעים בו ובני ביתו, והפסדים בממונו ובעסקיו, הכל בעוון ביטול תורה! מלבד הטאתי הפרטיים, הנסתרות והנגלות לר' אלוקיננו" (החיד"א זיע"א - 'לב דוד' פי"ג).
- ◊ "ראוי לעסוק בתורה בחדש זה טפי משאר חדשים" ('מועד לכל חי' סי' י' אות ו' ע"פ הספה"ק).
- ◊ "סמוך לט' באב למד החת"ם זיע"א הלכות תשעה באב" ('מנהגי בעל החת"ם' א' י"ז).
- ◊ איתא בגמ' (נדרים פא.) מי האיש החכם ויבן את זאת... על מה אבדה הארץ? דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו... על עזבם את תורתם... אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחילה. וכתב שם בר"ן זל"ש "מצאתי בשם מגילת סתרים של רבינו יונה ז"ל דקרא הכי דייק דעל שלא ברכו בתורה תחילה אבדה הארץ, דאם איתא 'על עזבם את תורת' כפשטא [דאז] משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה, [א"כ] כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו, והלא דבר גלוי היה וקל לפרש? אלא ודאי היו עוסקין בתורה תמיד, לפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ עד שפירשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי לב שלא היו מברכים בתורה תחילה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיחא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקין בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלים בכרכתה וחינו לא 'חלכו בה' כלומר ב'כוונתה לשמה' עכ"ל. ובמשנ"ב סי' מ"ז סק"ב כתב 'ויברך ברכת התורה בשמחה גדולה'. והביא דברי חז"ל הנ"ל וסיים "ולכן צריך ליוזר מאור וליתן הודאה על שבחר בנו ונתן לנו כלי חמדו. גם אמרו חז"ל (יעו' נדרים פא.) שאינו זוכה ח"ו להיות לו בן ת"ח עבור זה שאינו נזהר בכרכת התורה" (ע"י).
- סו. ר"ח אב הוא יום שאירע בו צרה לאבותינו, שמת בו אהרן הכהן, ויש מי שאומר שראוי להתענות בו אע"פ שהוא ר"ח, וטוב שלא להשלים (מפני שאין להתענות בר"ח) (שו"ע ורמ"א סי' תק"פ סעי' א' ב' ומשנ"ב שם סק"ג).

(עג) דמה שכתב בשו"ע (תקנ"א י"ח) דצריך להזהר מ"ז בתמוז עד ט' באב שלא להכות התלמידים היינו משום שיש שם 'מרי', ומסתבר דזה רק בהכאה שבאה לייסור כענין של הכאה של כעס וכדו', אבל הכאה שהוא ברצונו ולטובתו של המקבל, אינו נכלל. אבל בט' הימים יש ענין של 'אתרע מזליה' דגם ממעטים במשא ומתן ובדינים עם גוים וכו' (הגר"מ פינשטיין זצ"ל שם).

(עד) וכן הובא בשמו בספר 'שמעתא דמשה' סי' תכ"ט (מספר 'מועדי ישורון' פרק 5 הערה 44) דמותר לעשות ניתוח בבין המצרים אפי' אם יכול להמתין עד לאחר ת"ב משום דהכאה לצורך גופו מותר בימים אלו".

(עה) דאע"פ שבזמננו נסיעות אלו הם מעשים שבכל יום, מ"מ הואיל והוא סוג סכנה כזו שאנו מברכים עליה ברכת הגומל, הרי מחשיבין הדבר לספק סכנה גמורה ח"ו, ואין לאדם להכניס עצמו לספק סכנה בימים אלו (הגרש"ז זצ"ל שם). ומ"מ לתלמידים מחו"ל שלא יוכלו לאחר נסיעתם עד לאחר ט"ב, הקל הגרש"ז זצ"ל לטוס גם בט' הימים ולא הצריכם לנסוע לפני ר"ח, מפני ביטול סדרי לימודם בישיבה, והוסיף שזכות התורה תגן (הליכות שלמה שם הע' 76).

(עו) יעו' בפי' המפרש על נדרים שם דכיון שאין זהירין לברך כשפותחין על כן לא מקיימא בהו ברכתא של 'נהיה אנחנו וצאצאינו מלומדי תורה'. יעווי"ש.

סז. "משנכנס אב ממעטין בשמחה" (שו"ע תקנ"א ס"א) ובמג"א (סק"א) פי' דאין שמחים כלל (וכמש"כ תוס' במגילה ה': וכ"פ ה'חיי אדם' קל"ג ט'), ולדעת התוס' ביבמות (מ"ג.) אפשר דהכוונה "ממעטין בשמחה", שממעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים (יעוי' שעה"צ שם אות א') (ויעוי' להלן דין ע' והערה פ"ב עד אימתי צריך למעט בשמחה בחדש זה).

◊ כתב ב'סדר היום': "משנכנס אב 'ממעטין בשמחה', נראה לי מלשון 'ממעטין' דאין צריך לומר שלא יעשו דברים של שמחה, אלא אפי' השמחה באה מעצמה, אין ליקח אותה, אלא 'ממעטין' בה, ולא יקח אותה בשלימות" עכ"ל.

◊ "מי שנזהר שלא לשמוח בעשרת ימים אלו (מר"ח עד י' באב – כולל י' עצמו) יזכה לעשרת דברים שעתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבוא" (בדאיתא במדרש רבה סדר בא פט"ו, כ"א. 'כף החיים' תקנ"א סק"א).

◊ "עוד יוסיף יגון ואנחה, ובמרירות יאנח עקירה ואנחה שוברת בט' ימים... וימעט כהנאה כל מאי דאפשר" (ההיד"א זיע"א מורה באצבע סי' ח' אות רל"ב).

◊ כתב ביסוד ושורש העבודה (שער התשיעי פ"ב) "ראוי לאדם מאוד שיתנהג בימים אלו בשתיקה, [וידבר] רק דיבור הכרחי, שלא יבוא ח"ו לידי שחוק ושמחת הלב, ויפנה ליבו רק אל האבילות של חורבן הבית. וראוי לאדם להעמיד עצמו עכ"פ בתשעה ימים שמר"ח עד אחר התענית מתענוגי אכילה ושתיה בכל מה דאפשר, ולכוון בזה לאונן ולקונן על חורבן ביהמ"ק ועל שבר והחגדול שאירע לעם קדוש בימים האלו, ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם וכו' כי כדאי הוא בית אלוקינו ית"ש למעט מתענוג כל דהוא".

סעודות מרעים ומסיבות וכיוצ"ב

סט. מר"ח אב ואילך אין לעשות סעודות מרעים ומסיבות וכיוצ"ב שאינם של מצוה ^(טז), ועכ"פ יש למעט בסעודה זו והיינו [כגון] שיזמין לסעודה פחות אנשים ממנין האנשים שרגיל להזמין לסעודה זו בשאר ימות השנה. אכן יעוי' הערה ^(טז). ולענין סעודת חנוכת הבית יעוי' לעיל דין נ"ו.

לבדח נפשו ונפש חבירו

סט. מר"ח אב ואילך אין לבדח נפשו ונפש אחרים ^(טז).

לדון עם גוי בימים אלו

ע. בר ישראל שיש לו דין עם גוי, ישתמט מלדון עמו מר"ח אב ואילך (משום דריע מזליה) (שו"ע תקנ"א א') ^(פ)^(קפ) עד ר"ח אלול (כד' המג"א שם סק"ב בשם רבנו ירוחם) ועכ"פ עד אחר ט"ב (כד' קרבן נתנאל תענית פ"ד סי' ל"ב אות ה' שהוכיח כן מל' הזוה"ק יעוויי"ש וסיים שם "וכן עמא דבר" וכ"ה ב'נתיב חיים' המופיע על השו"ע, על ד' המג"א שם) (משנ"ב שם סק"ב ובשעה"צ שם אות ב') ^(קפ).

(עז) אכן קודם ר"ח אב מותר מדינא לעשות מסיבות וסעודות מרעים וכיוצ"ב כרגיל ואי"צ למעט בזה כלל אף שאינם של מצוה. דאע"פ שבמהרי"ל (מנהגים הל' ת"ב) כתב דהא דאין מברכים 'שהחיינו' מי"ז בתמוז הוא כדי למעט שמחה (והובא באל' רבה תקנ"א סקמ"א), וכמו"כ באל' רבה שם סק"ז הביא מהמלבושי יו"ט דאפי' בר"ח ושבת שקודם ר"ח אב אין ללבוש כלים חדשים "משום דבמלבוש איכא שמחה טפי" - ומבואר דאיכא דין 'ממעטים בשמחה' כבר קודם ר"ח אב. - מ"מ לדינא לא קיי"ל הכי (מלבד איסור ריקודים ומחולות) וכמו שכבר הק' השעה"צ (תקנ"א אות מ"ח) על האל"י רבה הנ"ל, בדגמ' לא נזכר כ"א משנכנס אב ממעטין בשמחה ולא קודם. (ויעוי' במשנ"ב תקנ"א סקי"ט דכ' דאע"פ שמנהג בני אשכנז להחמיר שלא לישא אשה מי"ז בתמוז, מ"מ באירוסין אין נוהגים להחמיר ואפי' סעודת האירוסין מותר לעשות, ובשעה"צ שם אות כ"ו הביא דסעודת שידוכין הוי מצוה כמו בסעודת אירוסין. אין כוונתו דכל היתר עריכת סעודת אירוסין הוא משום דהוי סעודת מצוה, דהא קודם ר"ח אב לדינא ליכא דין דממעטין בשמחה וכנה"ל ומותר אפי' בסעודות שאינם של מצוה כלל, אלא הפי' הוא, דמקור ד' הוא מהאלי רבה תקנ"א סקכ"ה דכ' שם דאפי' המחמירים על עצמם בבשר ויין מי"ז בתמוז מ"מ בסעודת אירוסין לא יתמירו על עצמם כיון דהוי סעודת מצוה, ולזה כיוון השעה"צ שם לרמז דין זה).

(עח) הנה איתא בתענית כ"ו: "משנכנס אב ממעטין בשמחה" ובמאירי שם כ' ז"ל "משנכנס אב ממעטין בשמחה שאם אירע לו שמחת נישואין ממעט בשמחת החופה ואין צריך לומר בשמחת מרעות וכ"ש בשאר שמחות של רשות". עכ"ל. ומד' משמע דבהאי דינא ד'ממעטין בשמחה' לא נאמר לבטל לגמרי שמחת מרעות ושאר שמחות שאינם של מצוה אלא רק 'למעט' בהם - דכילי לדין שמחת מרעות ושאר שמחה של רשות בהדי הדדי וכהמשך אחד לדינא דשמחת חופה, ומבואר דדין אחד שווה לכולם, ועל שמחת החופה כתב להדיא רק למעט. אכן בספר הפרדס לרש"י (סי' קס"ה עמ' ל"ב) כתב זל"ש "משנכנס אב ממעטין בשמחה ולא לענין אכילת בשר ושתית יין אמרינן אלא לענין שמחת חתנות וכל ענין שמחה מרעות". - ומסתמת לשונו משמע קצת דכוונתו דאין לקיים כלל שמחת מרעות ולא סגי למעט בה אכן אי"ז מוכח ויל"ע. והנה כיון דיסוד איסור זה הוא משום האי דינא ד'משנכנס אב ממעטין בשמחה', אי"כ דבר זה תליא במחלוקת התוס' במגילה ה': ויבמות מג. (הר"ד במג"א תקנ"א סק"א ומשנ"ב שם סק"א ושעה"צ שם). דלדעת תוס' במגילה דפי' דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, היינו שאין שמחים כלל, אי"כ ה"ה דאסור בסעודות מרעים כלל (דהרי אף כשמזמין מס' מועט של מוזמנים סו"ס סעודה זו מביאתו לידי שמחה). משא"כ לדעת התוס' ביבמות מג. ד'ממעטין' היינו שממעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים, - לפי"ז מותר לעשות סעודת מרעים ורק שימעט בשמחתה כגון ע"י שימעת במס' המוזמנים שרגיל להזמין לסעודה כזו. והמאירי נקט כתוס' ביבמות [וספר הפרדס יתכן דס"ל כתוס' במגילה]. ועכ"פ נמצאנו למדים דדין סעודת מרעות ושאר סעודות רשות לאחר ר"ח הויא מח' הראשונים אם אין לעשותה כלל, או"ד מותר לעשותה ורק שצריך למעט בה כגון ע"י מיעוט מוזמנים שרגיל להזמין לסעודה זו בשאר ימות השנה. והמשנ"ב בתקנ"א סק"א הביא מהמג"א שכתב בסתמא כדעת התוס' במגילה דאין לשמוח כלל, ובשעה"צ שם סק"א הביא לדעת תוס' ביבמות. ועל כן למעשה: מן הראוי דלא לקיים סעודת מרעות כלל בימים אלו וכמו דמשמע קצת דנוקט המשנ"ב לדינא כעיקר, כדעת התוס' במגילה. וכ"מ ב'ערון השלחן' תקנ"א - ח' והבאים להקל כתוס' ביבמות, וכמובא בשעה"צ שם, עכ"פ יזהרו למעט בסעודה זו כגון ע"י מעוט המוזמנים.

שי"ב ושבלי הלקט סי' רס"ו דבסעודה מפסקת יש לו לישב בדאבת נפש שלא ינהוג בשמחה עכ"ד, והוסיף המג"א דלכן לא ישב בסעודת חברים עכ"ד. ובספר 'בכור שור' (תענית ל) תמה עליו דבש"ס תענית (סג) משמע "דאפי' בחול מותר רק שימעט, והיינו אליבא דרשב"ג, אבל לת"ק אי"צ אפי' למעט מרגילותו, ותו כיון דמוכח כאן דזה הוה כעין אבילות מה שממעט חברים הרגילים אצלו אי"כ אסור בשבת, ולא דמי למש"כ המג"א שם בשם הרוקח שישב בדאבון נפש, דההיא ה"ל צנעא ודברים שבלב כמ"ש לב חכמים בבית אבל, אבל מי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה ג' עם חביריו ומיודעיו ומונע שבת זה, הו"ל כאבילות פרהסיא" עכ"ל (והר"ד בקיצור במשנ"ב תקנ"ב ס"ק כ"ג). - הרי שהבכור שור התיר לישב בסעודת חברים בחול, ואף המג"א דאסר הני מילי בסעודה המפסקת דצריך לישב בדאבת נפש. ומשמע דבשאר ימות החול דתשעת הימים ליכא איסור בסעודת חברים. - אמנם אין דבריהם סותרים לד' המאירי ולס' הפרדס שכתבו לאסור (או למעט) בסעודת מרעים, דהמה אסרו באופן שכל מטרת הסעודה הוא לשם רעות ושמחה, דאז הוא בכלל מה שאמרו "משנכנס אב ממעטין בשמחה", אך הבכור שור והמג"א לא דברו כלל בסעודה שכולה מרעות אלא בסעודה שהי' אוכל גם לבדו אילו לא היו לו חברים כגון סעודה מפסקת, וכיון שבלא"ה אוכל סעודה זו, אין לאסור הסעודה מדינא דממעטין בשמחה ומ"מ נחלקו המג"א והבכור שור אם צריך לאוכלה ביחיד מדין לישב בדאבת נפש.

(עט) יעוי' סדר רב עמרם גאון סדר ת"ב דכ' ז"ל "ולא מבעיא ת"ב גופיה, אלא מריש ירחא דאב נמי מתבעי ליה לשינויי ולא לאבדוחי נפשיה כדתנן משנכנס אב ממעטין בשמחה". וכע"ז בבה"ג הל' ת"ב ותעניות "מריש ירחא דאב נמי מיתבעי לשינויי בבדיחותא". וכע"ז במחזור ויטרי סי' רס"ו יעוויי"ש.

(פ) ויעוי' פמ"ג א"א שם סק"ב דמש"כ משנכנס אב ישתמט מלדון עמו היינו כבר מזמן המולד של חדש אב יעוויי"ש. אכן המשנ"ב לא העתיקו.

(פא) והא דאין בזה משום "לא תענוגו יעוי' הגהות חת"ס על השו"ע תקנ"א דכ' ד"כיון דאתחזק ג' ימינך, דחמשה דברים אירעו בט"ב לית ביה משום לא תענוגו".

כיבוס וגיהוץ

עא. מר"ח אב עד ט"ב (ולדעת השו"ע בשבוע שחל בו תשעה באב וכן מנהג בני ספרד ^(פא)) אסור לכבס בגדים ^(פב), אפילו אם מתכוין ללובשם רק לאחר ט' באב (דנראה כמסיח דעתו מן האבילות ^(פג)) (רמ"א תקנ"א ג' ומשנ"ב ס"ק כ"א).

עב. מותר ליתן בגדים במכונת כביסה בערב ר"ח אב, באופן שיגמרו כיבוסם בלילה. ובמקום שיתכן שאנשים מבחוץ ישמעו פעולת המכונה, נכון לכתחילה להזהר בזה וליתן הבגדים באופן שיגמרו כיבוסם קודם הלילה משום מראית עין ^(פד). ויש אוסרים (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] עמ' שפ"א ובהערה שם, וכ"ה בשו"ת 'שבט הקהתי' ח"ג סי' קע"ה ^(פה)), אבל אם יגמר כיבוסו בבין השמשות אפשר להקל (הגר"ש וואזנר זצ"ל שם).

עג. נתינת בגד לניקוי יבש, הוא בכלל 'כיבוס' האסור בימים אלו, אע"פ שאין מנקים אותו במים אלא בדברים אחרים ('אגרות משה' או"ח ח"ג סי' ע"ט, 'אור לציון' תשובות ח"ג עמ' רמ"ח), אכן מותר לנקות בגד בלי מים (כגון במברשת), ומותר להברישי כובע או נעלים במברשת (הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'קרא עלי מועד' ע' ל"ז והגרי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ד).

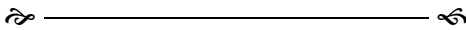
עד. מותר למסור בגדים לכובסת נכרית לפני ר"ח אב, אפי' אם היא תכבס אותם אחרי ר"ח, ואפי' אם תכבסם בשבוע שחל בו ת"ב (רמ"א תקנ"א ג' ומשנ"ב שם סקל"ה). ולפי"ז לכאור' בן אשכנזי יכול ליתן לבן ספרד [או למכבסה של בני ספרד] בגדים לכיבוס קודם תשעת הימים (וכגון בשיבות שיש תורים גדולים למכונת הכביסה קודם תשעת הימים). (אכן אכתי בתשעת הימים בן אשכנזי אינו יכול ללבוש בגד מכובס - אלא הנפק"מ דבשעת הדחק יוכל להסתמך על הפוסקים המתירים ללבוש בגד מכובס ע"י שמשליכו על הקרקע קודם הלישה באופן שלא יראה כמכובס יעו"י היטב להלן דין צ"ד) (אכן יעו"י להלן בדין הסמוך).

עה. בגד שמסרו אותו לניקוי יבש קודם ר"ח אב וניקו הבגד בתשעת הימים (באופן המותר כגון ע"י נכרי או ע"י בן ספרד), י"א דאין להביאו לביתו עד לאחר תשעה באב (אע"פ שחושב להשתמש בו רק לאחר ת"ב) (יעו"י 'ערוך השלחן' תקנ"א ט"ו ^(פט)).

עו. מר"ח אב אסור ליתן בגדים גם לכובסת נכרית (רמ"א שם). ואם אמר לה לכבס רק לאחר ת"ב, יש אוסרים (מטעם מנהגא. והיינו שכיון שנהגו לאסור כיבוס, נהגו האיסור גם כשניתן לגוי) (מג"א תקנ"א סקט"ו). ויש המצדדים להקל (אלי' רבה שם סק"ח). ולענין כלי פשתן ודאי יש לסמוך על זה להקל (משנ"ב שם סקל"ד).

עז. בן אשכנזי הנוהג איסור כיבוס מר"ח אב, אסור לו (מר"ח אב) ליתן בגדיו לכובס בן ספרד הנוהג היתר כיבוס עד שבוע שחל בו ת"ב (פשוט דרמי להא דאסור ליתן לכובסת נכריה, וכ"פ הגרי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ד, והגרי"ש אלישיב זצ"ל 'קובץ תשובות' אור"ח ח"א סי' נ"ח).

עח. מי שיש לו רק חלוק אחד, מותר לו לכבס מר"ח עד שבוע שחל בו ת"ב (משנ"ב תקנ"א ס"ק כ"ט). ויש הסובר דמי שנתלכלכו כל בגדיו בזיעה, מותר לו לכבס חלוקו עד שבוע שחל בו ת"ב (דהרי הוא כמי שיש לו רק חלוק אחד הנ"ל) ^(פז) (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' ע' שפ"ב). ובשבוע שחל בו תשעה באב כל הנ"ל אסור. ובשנה שת"ב חל בשבת יעו"י הערה ^(צא) ^(צב).

(פב) ויעו"י בן איש חי שנה ראשונה דברים אות א' דאי"צ להשתמש אלא רק עד אחר י' באב "ובפרט כי בט"ו באב צריך לעשות שמחה מפני שיש עילוי לשכינה כמש"כ בזוה"ק ח"ב דף קצ"ה, וכיון שעלה חדש זה ביום חמשה עשר, לא ירד - דמעלין בקודש". ע"כ. וכע"ז כ' החת"ס זיע"א בהגהותיו על השו"ע שם ד"כיון שעברו ימי צער, עברו, ומכ"ש אחר ט"ו באב דלא היה יו"ט לישראל כט"ו באב, ואתאי יו"ט ואפסקיה ונסו יגון ואנחה, וששון ושמחה ישיגו". ובכף החיים תקנ"א סק"ג הביא בשם הי"פה ללב' ח"ב אות ג' דלא לישתמיט אלא עד ט"ו באב.

(פג) ובשנה שחל ת"ב בשבת יעו"י לעיל הערה כ"ד.

(פד) יעו"י תרומת הדשן סי' קנ"ב כ' "אסרו חכמים לספר ולכבס כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות" עכ"ל. ויעו"י משנ"ב סי' תקנ"א סקמ"ב וס"ק פ"ד דכ' בתו"ד דהטעם משום למעט בשמחה.

(פה) מסתבר דאין כוונת המשנ"ב ד"היסח הדעת" הוא עיקר טעם איסור כיבוס, דהא כתב בתקנ"א סקמ"ב וס"ק פ"ד דטעמי' משום שמחה (וכדכ' התרומת הדשן הנ"ל), ועל כרחך שאני הכא דכיון שמכבס בעבור לבישה לאחר ט' באב ליכא טעמיה דשמחה, ועל כן מוסיף המשנ"ב דמ"מ אסור מטעם דנראה כמסיח דעתו מן האבילות.

(פו) דהנה ברמ"א תקנ"א ג' פסק דמותר ליתן לכובס נכרי קודם ר"ח אע"פ שמכבס לאחר ר"ח. ויעו"י עוד בשערי תשובה שם ס"ק ז', דהביא מהמחזיק ברכה בשם הזרע אמת, דאע"פ שמדינא מותר ליתן לכובסת בגדי פשתן ערב ר"ח שתשרה אותם בו ביום במים, ואחר שנכנס אב תגמור לבלנם ע"י מים ואפר ובורית כמנהג אף כשעושה זאת בבית ישראל, מ"מ נכון להיזהר בבית ישראל משום מראית עין, עכ"ד. וה"ה בנידוד. - וכ"פ בשו"ת 'מקדש ישראל' סימן פ"ח. ויעו"י שם עוד דביאר דהא איסור כיבוס בימים אלו מב' סיבות: א. שמסיח דעתו מאבילות בשעה שעוסק בכיבוס בגדיו. ב. משום שהיא שמחה לאדם. ובנידוד לא מבעי לטעם הראשון, דהכא מותר, כיון דליכא כלל היסח הדעת, שהרי אינו מתעסק בזה כלל, ומצינו גמור פעולתו כבר קודם הלילה, אלא אף לטעם השני הנ"ל דהוא משום שמחה הכא מותר, דהא חזינו בדברי הרמ"א הנ"ל דמותר ליתן בגד לכובס נכרי קודם ר"ח, אע"פ שיודע שיכבסו לאחר ר"ח וע"כ היינו משום דעיקר השמחה הוא בשעת נתינתו לכובס. ומבואר דעיקר השמחה אינו בשעת מציאות מעשה הכיבוס, אלא רק בשעה שהוא מתעסק בכיבוס ובנידוד כיון דמתעסק בכיבוס רק קודם הלילה מותר (ויעו"י עוד מג"א תקנ"א ס"ק ט"ו, דאסור ליתן בגדיו לכובס נכרי בתשעת הימים אף אם יאמר לו לכבסם אחר ת"ב. וטעם הדבר יעו"י שם פרמ"ג א"א ס"ק י"ב, דהטעם ד"שמחה היא לו כשנותן בגדיו לכובס", ומיהו האלי' רבה שם סק"ח מתיר גם בזה). ומ"מ לכתחילה יש להחמיר לגמור הכיבוס קודם הלילה משום מראית עין, וכ"ד הזרע אמת הנ"ל. ובזמננו שמכבסים במכונת כביסה, בבתיים שאין נראה ונשמע רעש המכונה לבחוץ, ובני הבית יודעים שנתנו הבגדים קודם ר"ח, לכאורה ליכא גם משום מראית העין (יעו"י עוד 'דברבות אפרים' ח"ג סי' שמ"ז עמ' ר"ז דכ' דלכבס בבית במכונה כביסה הוי "כיבוס בצנעה") ויהיה מותר לכתחילה. ושו"ת שכ"פ הגרש"ק שליט"א - ספר 'קובץ הלכות' עמ' קל"ט להתיר 'ללא פקפוק', יעו"י ש'.

(פז) דכיון שהבגדים מתכבסים בתוך ביתו איכא היסח הדעת מהאבילות, כיון שרואה לפניו שהבגדים מתכבסים, וגם משום מראית עין, ויעו"י שם מש"כ בזה.

(פח) ובספר הזכרון 'צרה' אהל אביעזרי עמ' קפ"ה הביא דהגר"ח קניבסקי שליט"א נשאל על הנ"ל (ע"י הרה"ג גמליאל רבינוביץ שליט"א) וכ' ד"אין נכון לעשות כן".

(פט) וטעם דבריו יתכן דעצם הידיעה שהביא לביתו חליפה נקיה ומכובסת זה מכניס לו שמחה בלב א"נ משום 'מראית עין'.

(צ) ועדיף במקרה זה לכבס מאשר לקנות בגדים חדשים (שם).

(צא) בשנה שחל ט' באב בשבת יעו"י שו"ע תקנ"א - ד' דפסק בסתמא דלשבוע הסמוך לפני ת"ב ליכא דין של 'שבוע שחל בו' אכן הביא בשם 'יש מי שאומר' דיש לשבוע הסמוך לת"ב דין "שבוע שחל בו" (ושם איירי השו"ע לענין כיבוס ותספורת) ובכל מקום שכתב השו"ע 'סתם' ואח"כ 'יש אומרים' הלכה כסתם כדיעו"י כף החיים סי' י"ג סק"ז בשם הרבה פוסקים. וכ"ה ב'אלי' רבא' תקנ"א ס"ק כ"ח דלדינא העיקר הוא כפוסקים שבשנה זו אין 'שבוע שחל בו' ת"ב, (וכן בשו"ת 'ביע אומר' ח"ו יור"ד סי' ה' אות ב' ג' הביא הרבה אחרונים דס"ל כן בדעת השו"ע דהלכה כסתם לגמרי וא"צ לחשוש כלל לדעת הי"א, וכ"ה ב'אור לציון' ח"ג עמ' רנ"ב הע' 1). ולפי"ז בשנה זו מי שיש לו רק חלוק אחד מותר לו לכבס (אף אם הוא מבני אשכנז) עד יום שישי ערב תשעה באב. **אכן מאידך יעו"י כף החיים** תקנ"א ע"ח וסי' י"ג ז' דהביא דהיכא שהשו"ע סותם ואח"כ כותב 'יש מי שאומר' לחומרא, היינו שהשו"ע חושש לו לכתחילה היכא דאפשר. והנה יעו"י מג"א תקנ"א סוס"ק ל"ה (וכביאור הפרמ"ג א"א סקל"ו ולבושי שרד שם ומחצית השקל שם) דאף לדעת הי"א שהביא השו"ע זהו דוקא לענין תספורת וכיבוס דאסורים מדינא דגמ' אכן בשר ויין וכדו' שהוא ממנהג, כו"ע מודו שאין לו דין 'שבוע שחל בו' ת"ב. ועפ"י יש מעדות בני אשכנזי דנהגו לענין תספורת וכיבוס לחשוש לדעת הי"ש אומרים' הנ"ל להחשיב שבוע זה כ'שבוע שחל בו' ת"ב' (דאע"פ שבני אשכנזי נוהגים כהרמ"א להחמיר בתספורת כבר מ"ז בתמוז ובכיבוס מר"ח אב, מ"מ לגבי כמה דברים הוי נפק"מ אף לבני אשכנזי כדוגמת מי שיש לו רק חלוק אחד). ולענין שאר הד' האסורים רק ממנהג, להקל דלא להחשיב לענין זה כ'שבוע שחל בו' (יעו"י ספר 'מבית לוי' עמ' ת"ז וס' 'פסקי תשובות' תקנ"א כ"ג עמ' פ"א). ולפי"ז מי שיש לו חלוק אחד, לכתחילה יש לו להחמיר שלא לכבס בשבוע זה (אכן בדיעבד אם א"א לו להחמיר - יכול לכבס כדעה שנפסקה לעיקר

עט. מותר לכבס הסמרטוט שמנקים בה את הכלים (דדמי לבגדי קטנים שמלפפים בהם, דהתיר הרמ"א בתקנ"א י"ד) (נ'טעי גבריאלי' ל"ה - י"ח ע' רי"א ^(צ"ג)). פ. בגד מלוכלך שאם לא ישרוהו במים או יכבסהו מייד יתקלקל, מותר להשרותו במים או אפי' לכבסו במקום הצורך, ולעשות בו מה שנצרך בכדי למנוע קלקולו (יעוי' שו"ע תקנ"ד כ"ב דמלאכת 'דבר האבד' הותרה אפי' בתשעה באב עצמו וכ"ש בניד"ד). (אכן יעוי' משנ"ב תקמ"א סק"י דלא מקרי 'דבר האבד' כ"א רק כשעיקר הדבר נפסד, אכן כשיש רק מעט קלקול אי"ז בכלל 'דבר האבד'. ויתכן דה"ה הכא).

פא. בדין כיבוס לכבוד שבת, יעוי' להלן בדיני 'שבת חזון'.

ניקוי כתמים והעברת אבק מהבגדים

פב. מותר להעביר כתם מעל הבגדים ע"י שפשוף במטלית לחה וכדומ' (אפי' הוכתם הבגד קודם ר"ח) (שאי"ז בכלל כיבוס האסור בתשעת הימים) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' ע' תכ"א ^(צ"ד). וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל דמותר לנקות כתם במים, דניקוי כתם אי"ז חשוב כיבוס - 'כתבי תלמיד' הובא ב'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קל"ה וע"י הגר"א ישראל לוזון שליט"א, וכע"יז ב'גשר החיים' פכ"א ס"י אות א' לענין העברת כתם בימי אבלות ^(צ"ה)), וי"א דאסור לרוחצו במים (דהוי בכלל כיבוס - הגר"ח קניבסקי שליט"א ששמע כן מהחזו"א זצ"ל או מאביו זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ב. וכ"ד הגר"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"ח ^(צ"ו)), ויש הסובר דלרחוץ כתם במים אסור, אבל מותר לשפשף הכתם במטלית רטובה באופן שלא יעשה עי"ז טופח ע"מ להטפוח (הגר"נ קרליץ זצ"ל 'קרא עלי מועד' ע' ל"ז בהערה).

פג. מותר להכניס בגד רטוב למכונת ייבוש בתשעת הימים (דזה לא חשיב כיבוס כלל ולא גיהיוץ) (הגרש"ק שליט"א – ספר 'קובץ הלכות' עמ' קל"ט).

כיבוס בגדי קטנים

פד. י"א דגם בגדי קטנים יש להחמיר (למנהג האשכנזים) שלא לכבסם מר"ח אב (אליה רבא תקנ"א סקל"א). וי"א דלצורך קטנים (אפי' למעלה מגיל חינוך והיינו קודם בר מצוה) יש להחמיר רק משבוע שחל בו ט"ב ('חיי אדם' קל"ג י"ח) (הו"ד במשנ"ב תקנ"א ס"ק פ"ב). ולפי"ז בשנה שת"ב חל בשבת דנפסק לעיקר כדעה דאין לשבוע הסמוך לתענית דין של 'שבוע שחל בו' (יעוי' משנ"כ בזה לעיל הערה צ"א), לדעת החיי אדם הנ"ל יהי' מותר לכבס לצורך קטנים גם בשבוע הסמוך לפני התענית (אכן יעוי' בהערה צ"א שם דיש המחמירים לכתחילה כשאפשר, לנהוג לענין תספורת וכיבוס כדעת ה"ש אומרים' דגם בשנה זו חשיב השבוע הסמוך לתענית כ'שבוע שחל בו' ולהם יש להחמיר בכיבוס קטנים בשבוע הסמוך לתענית. אמנם יעוי' עוד בדין להלן בסמוך ובהערה שם).

פה. בגדי קטנים (אפי' בני 8 וכיוצ"ב) שמתלכלכים תדיר ואין להם בגדים אחרים להחליפם, מותר לכבס בגדיהם בצנעה (ולכבס בבית במכונת כביסה הוי 'בצנעה' - 'רבבות אפרים' ח"ג סי' שמ"ז ע' רי"ז) אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב ^(צ"ז) ^(צ"ח). וי"א דיש להחמיר שלא לכבס בגדי קטנים אא"כ מלפפים בהם (שמוציאים רעי וכו') (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחל"ח החזו"א זצ"ל ^(צ"ט)).

פו. כשמכבסים בגדי קטנים המותרים בכיבוס, אסור להוסיף לכבס עמהם בגדי גדולים (הגר"מ פינשטיין זצ"ל - 'זכרון שלמה' הל' חוה"מ הובא ב'נטעי גבריאלי' הל' בין המצרים ח"א ע' ר"י).

פז. לאחר כיבוס בגדי הקטנים מותר לתלות הכביסה בחוץ ^(פ'), אכן כביסה שלא ניכר ששייכת לקטנים כמו מגבות אין לתלות בחוץ (הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'קרא עלי מועד' ע' ל"ח הע' ד').

שבשנה זו אין שבוע שחל בו). (ויש לציין דבמשנ"ב תקנ"א סק"כ דמשמע דאף בדברים האסורים רק ממנהג לא הכריע להתיר יעוי"ש. מאידך, המשנ"ב שם סס"ק ע"ז הביא לד' המג"א הנ"ל ויל"ע. ויעוי' עוד להלן דין קמ"ב בהערה קע"ז). ויעוי' עוד תשובות 'מנחת ברוך' סי' פ"ב. ולענין מנהג בני ספרד יעוי' לעיל הערה כ"ד.

(צב) ובספר 'נטעי גבריאלי' ביהמ"צ ח"א עמ' ר"ז כתב דמה שאסרו לכבס בשבוע שחל בו תשעה באב אפי' למי שאין לו אלא חלוק אחד, היינו דוקא כשהחלוק ראוי ללבישה אלא שהוא מלוכלך בזיעה וכדומ', אבל אם נתלכלך כל כך עד שאין ראוי ללבושו כלל, מותר לכבסו אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב. ומקורו מד' המנהיג (הל' תשעה באב אות י"ז ע' 78) דכתב שם ד"אם נטנפו כליו ואין לו להחליף' מותר לכבס אף בשבוע שחל בו ת"ב. וכמו"כ בפתחי תשובה יו"ד סי' שפ"ט סק"ב הביא משו"ת לחמי תודה (למהר"י בסאן זיע"א) סי' ל' דמה שאסור לאבל לכבס כסותו כל ז', היינו דוקא במחליף לתענוג, אבל אם מחליף 'לצורך, כגון שהחלוק מלוכלך או משום ערבוביא שרי אפי' בחול תוך ז' ע"י כך, כמו ברחיצה דלא אסור אלא של תענוג" יעוי"ש, וסיים שם דמה שלא בא דבר זה מפורש בפוסקים אי"ז אלא לרוב פשיטותו שהוא דבר הלמד מדיני רחיצה, עכ"ד הפתחי תשובה (ויעוי' עוד 'ערוך השלחן' יו"ד שפ"ט ו'). ובנט"ג שם הוסיף דכן נראה פשוט דלא חיובוהו להצטער דגדול כבוד הבריות שדוחה אפי' ל"ת דלא תסור. וכע"יז כתב בספר 'גשר החיים' (פכ"א סי' י' אות א') גבי אבל, דאם בגדו מלוכלך, מותר לו לכבסו במים להסיר הלכלוך (ק"ו מדין רחיצה בסי' שפ"א סעי' א'), ואם קשה לו להסיר הלכלוך מותר לו בכה"ג להחליפו בבגד אחר, ומקורו מהפתחי תשובה בשם לחמי תודה הנ"ל. עכ"ד. (ואם קונה בגד חדש י"א דיש לו להשליכו על הקרקע לפני הלבשה יעוי' להלן דין צ"ד) – **אמנם** גוף ההיתר הנ"ל צ"ע דבלחמי תודה שם מוכח דהתיר דווקא ע"י שאחר ילבשנו קודם, והפתחי תשובה הנ"ל קיצר בלשונו, וכ"כ המנחת יצחק ח"י סו"ס מ"ד (ויעוי' שם מש"כ לבאר דאף הפתחי תשובה לא נתכוון להשמיט דין זה דבעינן דאחר ילבשנו קודם, אלא רמז לזה בתוך דבריו, יעוי"ש), וכמו"כ ב'קיצור שלחן ערוך' רי"א ח' כשהביא היתר זה הוסיף 'אם לבשה אחר'. ויל"ע.

(צג) יעוי' להלן הערה קכז משנ"כ בשם ה'מועד לכל חי'.

(צד) וס"ל דה"ה בחול המועד, מותר להסיר כתם מעל גבי בגד שנתלכלך בחג עצמו (ספר הזיכרון 'מבקשי תורה' ח"ב ע' תנ"ו (י"ב)).

(צה) ודעת הגר"ש ואזנר זצ"ל דכתם **שינכר** בבגד מותר לנקותו. – ואם אינו ניכר אסור (ספר 'מבית לוי' 'ה'תשע"ג' ע' שפ"א דין א' והערה ג' שם).

(צו) אכן כ' שם דאם הכתם מכוער באופן שא"א לצאת עם הבגד כך מותר.

(צז) דהנה כתב הרמ"א (תקנ"א י"ד) דבגדים שמלפפים בהם הקטנים לגמרי שמוציאים בהם רעי ומשתינים בהם מותר לכבסם אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, וסיים הרמ"א שם "ואפי' בבגדי שאר הקטנים נוהגים להקל", ויעוי' פמ"ג (א"א סקל"ט) דכוונת הרמ"א להקל בכל הקטנים (אפי' הם למעלה מגיל חינוך), ואמנם בלבוש תקנ"א דין י"ד כתב דקטנים מבני ג' וד' שנים כבר אסור לכבס כסותן (ורק פחות מגיל זה שמונפים מותר), וכמו"כ בחיי אדם (קל"ג י"ח) כתב דנוהגים להתיר לכבס רק ב"שאר בגדי קטנים בני ב' וג' שנים", וכ"ה ב'בן איש חי' הובא בכף החיים ס"ק קע"ט להקל רק בקטנים בני ב' וג' שנים, מ"מ מסתימת המשנ"ב שלא הביא דעת הלבוש והחיי אדם, נראה דפסק לעיקר דינא כסתימת הרמ"א וכהבנת הפמ"ג להקל בכל הקטנים. – ועל כן כשנתלכלכו בגדיהם ואין לו בגדים אחרים להחליף להם, מותר לכבסם אפי' בשבוע שחל בו ת"ב, ואפי' בגיל 8 וכיוצ"ב, וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל ('הלכות חג בחג' ביהמ"צ ע' מ"ח בהערה). וכע"יז דעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל שקטנים שמשחקים והבגדים מתלכלכים מותר לכבס בגדיהם בצנעה (הובא בספר 'רבבות אפרים' ח"ג סי' שמ"ז ע' רי"ז). – ומשנ"כ לכבסם בצנעה, כ"ה במג"א ס"ק ל"ט הובא במשנ"ב ס"ק פ"ג. ובמג"א שם הביא ג"כ ד"מ לא יכבסו הרבה ביחד' והובא במשנ"ב שם, וטעם האיסור משום **"היסח הדעת" מאבילות שינכר שעיקר עיסקו בזה, ועל כן בזמננו שמכבסים במכונת כביסה לא שייך טעם זה, ואדרבה מוטב למלאות את המכונה פעם אחת מאשר להתעסק עמה פעמים רבות** ('הלכות חג בחג' ביהמ"צ ע' מ"ט הע' 27).

(צח) ולפי"ז קטנים המלכלכים בגדיהם תדיר אי"צ להכין בגדיהם (כפי המובא להלן) קודם ר"ח. אכן קטנים בגיל מבוגר יותר שכבר אין מלכלכים בגדיהם תדיר, ראוי להם להכין בגדיהם. ויש שעורר דאף כשחל ת"ב בשבת, ראוי לכתחילה שקטן מבן תשע ומעלה (דלדעת כמה פוסקים זהו גיל חינוך של אבילות) יכין בגדים לחוש לדעת האלי' רבא (בדין לעיל בסמוך) וכן לחוש לדעת ה"א בשו"ע תקנ"א ד' דאף בשנה זו יש 'שבוע שחל בו' (הגר"א קלופט שליט"א).

(צט) 'תורת המועדים' על 'שונה הלכות' ע' קל"ז, וכ"ה בהערות הגר"ח שליט"א על ספר 'קרא עלי מועד' ע' ל"ח שהחזו"א החמיר אפי' בקטן בן שנה, ואמר שאפשר להלבישו הבגד המלוכלך.

פח. י"א דקטנים שאין להם בגדים כדי הצורך (דאפי' אם מכבסים אותם בימים אלו עדין אינם מספיקים כדי הצורך לפי שמלכלכים תדיר וכיוצ"ב), מותר לקנות להם בגדים חדשים כדי צרכם גם אחרי ר"ח (הגר"ש דבליצקי זצ"ל).

גיהוץ בגדים

פט. מר"ח אב אסור לגהץ בגדים אפילו אינו רוצה ללבוש הבגד עתה רק אחרי ת"ב (רמ"א תקנ"א ג') (קא).

פאה נכרית

צ. חפית פאה בכלל כיבוס וגיהוץ ואסור לעשות כן בימים אלו (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שפ"א והגרי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ט והגר"ש דבליצקי זצ"ל 'שומע ומוסיף' התשע"ז עמ' ע"ה) ^(קב) אבל תסרוקת בלא רחיצה מותר (הגר"ש דבליצקי זצ"ל שם. ופשוט כן דהא לא גרע מסירוק שער האדם עצמו דמותר כדאיתא במשנ"ב תקנ"א סק"כ).

צא. מותר לקצר פאה בימים אלו (ואי"ז בכלל תספורת האסורה בימים אלו) (ספר 'מבית לוי' עמ' שפ"א הערה ג'). וי"א דדוקא פאה ישנה, אבל חדשה אסור לחתוך ולתקן (הגרי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ט).

לבישת בגדים חדשים, מכובסים, מגוהצים ובגדי שבת

לבישת בגדים מכובסים

צב. מר"ח אסור ללבוש בגדים מכובסים הן לאיש והן לאשה (רמ"א תקנ"א ג' ולבוש שם דין ד') ^(קג), ויש לאדם תקנה להכין את כל הבגדים והמגבות וכיוצ"ב כפי הכמות הנצרכת לו בתשעת הימים. - וההכנה היא ע"י שילבשם או ישתמש בהם זמן מה קודם ר"ח (דע"י כך כבר אינם חשובים כמכובסים) ^(קד).

צג. בשיעור 'זמן הלבישה' כדי שלא יחשב בגד מכובס, יעו"י הערה ^(קה), והכלל הוא שילבשוהו שיעור זמן שיספיק הבגד לספוג זיעה, אכן לבישה לכמה רגעים (מבלי שהזיע) לא מועיל כלל ('הלכות חג בחג' בין המצרים ע' נ"ט בהערה ע"פ שו"ת 'רב פעלים' ח"ד סו"ס כ"ט ^(קו) ^(קז) ^(קח), וכמו"כ כשלובש כמה חולצות יחדיו זו ע"ג זו, לא נחשב שלבש את החולצות העליונות ^(קט) (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' שפ"ב הערה ד', והגרי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"א).

צד. י"א דבשעת הדחק כשנצרך להחליף בגד בתשעת הימים, יש להתיר ללבוש בגד מכובס אם לפני הלבישה משליכו ע"ג הרצפה (או דורך עליו) עד שלא יהא נראה כמכובס (הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'חוט שני' יו"ט ע' שמ"ה ^(קי), ^(קיב) וי"א דאין להתיר בדרך זו (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' תע"ט והליכות שלמה עמ' תכ"א הע' 45, הגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ג, הגר"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"ח בהערה. והגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' עמ' מ' כתב על היתר זה [אפי' גבי בגדי זיעה] 'וקשה להקל בזה'. כ"ד. וכנראה ביאור הד' הוא דחז"ל אסרו בגדים מכובסים לא רק משום הנאת הנקיון החיצוני אלא גם [או רק] משום הנאת נקיונו הפנימי מזיעה, ועל כן כשמלכלך הבגד בחיצוניותו לא מהני לסלק הנאת נקיונו מזיעה הנ"ל). ויעו"י להלן בסמוך דין היתר זה גבי בגדי זיעה.

צה. י"א דאם התלכלכו כל בגדיו מאד, באופן שיש בלבישתם משום כבוד הבריות שלא לצאת כן, מותר לו ללבוש בגדים מכובסים (דכבוד הבריות דוחה לאיסור לבישת בגדים מכובסים) (הגרי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' של"ב, וכע"ז דעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל דאם נתלכלכו לו הבגדים שהכין לפני ר"ח, במקום ההכרח מותר ללבוש בגדים מכובסים - 'שמעתא דמשה' עמ' תכ"ב מקיצור הל' בין המצרים) ^(קיג).

(ק) דכיון שניכר שהם בגדי קטנים ליכא חשש של מראית עין, ורק בכיבוס עצמו כתב המשנ"ב תקנ"א ס"ק פ"ג לכבס בצנעה, דבשעת הכבוס לא ניכר כ"כ דהוה בגד של קטן, משא"כ כשהבגד תלוי ופרוס על החבל ניכר שהוא בגד של קטן (הגר"נ קרליץ זצ"ל שם).

(קא) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. ובשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעו"י לעיל הערה כ"ד.

(קב) אכן יעו"י שו"ת 'רבבות אפרים' ח"ו סי' רצ"א אות ג' בשם הגר"ח פ' שינברג זצ"ל (משו"ת 'דברי חכמים' סי' 464) להתיר, מטעם דאי"ז חשיב כבגד.

(קג) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. ובשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעו"י לעיל הערה כ"ד.

(קד) יעו"י רמ"א יור"ד שפ"ט א' ו"ש"ך שם סק"ד דהתירו כן גבי אבן, ואע"פ דשם התיר כן הרמ"א רק לאבל לאחר ז', מ"מ יעו"י ישועות יעקב תקנ"א סק"ג ומטה יהודה תקנ"א - י"ב דחומרת תשעת הימים אינה כאבילות תוך ז' אלא כאבילות תוך ל' יום ('הלכות חג בחג' ביהמ"צ ע' נ"ח).

(קה) דבתוס' מועד קטן כ"ד ע"ב ד"ה "ברכת אבליים" כתב "המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר יום או חצי יום ואי"ז קרוי בגד מכובס לדידיה". ובלבוש יו"ד סי' שפ"ט הזכיר "שעה או שעתיים", וברמ"א שם כתב "ואם לבשו אדם אחר רק שעה אחת די בכך", ובש"ך שם ס"ק ד' כתב דכוונת הרמ"א דסגי ב"זמן מה" ואי"צ שעה שלימה.

(קו) דז"ל 'רב פעלים' שם "יש להם תקנה, שילבשו קודם שבת זו כתונת המכובס ב' וג' שעות ויפשטו, ויצניע לשבת זו ללבושה בתוך השבוע בזה היום שירצוהו, ואע"פ שהיא עודנה נקיה, עכ"ז כיון שלבשו אותה קודם שבע זה, אי"ז חשובה מכובסת חדשה, אך צריך שילבשו אותה מקודם ב' וג' שעות לפחות כדי שתקבל מזה מן הגוף ותתרכך מעט מקישוי הכיבוס וכנזכר באחרונים ז"ל" עכ"ל. ויש להעיר דב'בן איש חי' שנה ראשונה פ' דברים אות ו' כתב דסגי ב"שיעור שעה אחת", ויתכן דעיקר כוונתו היא דכל אדם לפי מה שהוא לזה סגי בשיעור מועט ולחברו צריך שיעור מרובה ותלוי ג"כ במקום שהוא נמצא וכו'. ועל כן פעם הזכיר שיעור אחד ופעם שיעור אחר, ולעולם עיקר כוונתו דיקבל מקצת זיעה מן הגוף. ויל"ע.

(קי) וכע"ז ד' הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דעיקר השיעור אינו תלוי בזמן מסוים, אלא שישעה עמו עד כדי שתתבטל הנאת הכיבוס (הליכות שלמה עמ' תכ"א הע' 45).

(קח) אכן אם הבגד ספג זיעה מיד כשלבשו ג"כ סגי בזה, וכ"ה באור לציון ח"ג עמ' רמ"ח בהערה.

(קט) והיינו משום שע"פ רוב בחולצות העליונות לא נקלט זיעה כלל ונשארו כבגדים מכובסים ולא משומשים. אכן באדם שהזיע הרבה ונקלט זיעה אף בבגדים העליונים יותר, שפיר מהני וכ"ה באור לציון עמ' רמ"ח.

(קי) וב'חוט שני' ר"ה ע' תי"ד כתב דנראה דסגי לשפשף הבגד על הרצפה שיהא ניכר הלכלוך שכבר מרגיש בעצמו שצריך לכבסו שנית, ומ"מ נראה דעדיף להכין בגדים משומשים מלכלך את הבגדים, דבגד שהשתמשו בו כבר, הוא יותר סתירה לכיבוס מאשר לכלכלו, עכ"ד. - וב'מנחת יצחק' ח"י סי' מ"ד כתב היתר זה גבי בגדי זיעה למי שהוא איסטנים שישליכם ע"ג קרקע כשעה אחת, יעו"י פרטי דין זה להלן בסמוך.

(קיא) והג"ר אופיר מלכה שליט"א העיר דיש להשליכו ע"ג קרקע בצד הפנימי של הבגד ולא בצד החיצוני בכדי שהלכלוך לא יראה מבחוץ, דת"ח שיש רבב על בגדו וכו'. - וכשמלכלך בצד הפנימי סגי שכבר מרגיש שאינו לובש בגד מכובס (הליכות מועד בין המצרים).

(קיב) ויתכן דלכה"פ יש לשים ע"ג הרצפה באופן שלא יראו כמכובסים כהנ"ל דין צ"ד.

לבישת והכנת בגדי זיעה (בגדים הסמוכים לבשר) וגרביים

צו. אף בגדי זיעה (בגדים הסמוכים לבשר) וגרביים מכובסים אסור ללבוש מ"ח אב^(קט), ואפשר להכין אותם קודם ר"ח ובדרך הנ"ל. אכן י"א דבבגדי זיעה אפשר להקל ואין צריך להכניס ע"י לבישה קודם ר"ח (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' שפ"א ובהערה ד' שם, ובשו"ת 'רבות אפרים' ח"ג סי' ש"מ בשם הגר"מ פינשטיין זצ"ל, ר'מועדים וזמנים' ח"ה סי' של"ח^(קט)), וי"א דמי שהוא איסטניס יתנם ע"ג קרקע באופן שלא יראו כמכובסים^(קט) ('מנחת יצחק' ח"י סי' מ"ד ע"פ מש"כ ב'כרם שלמה' יו"ד שכ"ט בשם 'לחם הפנים'. - ושם כתב "שעה אחת", אכן נראה דכוונתו רק לשיעור זמן שע"י כך הבגד לא יהא כמכובס, ואם מספיק להתקמט ולהתלכלך קודם זמן זה ודאי סגי בכך).

צז. הסובל ברגליו מפטריות וכיוצ"ב מותר לו להחליף לגרביים מכובסות (הגר"י פ"ישר הליכות אבן ישראל ח"א עמ' של"ב).

לבישת בגדים חדשים, מגוהצים, ובגדי שבת

צח. אסור ללבוש בגדים חדשים אחרי ר"ח, אפילו בגדים שאינם חשובים (כגון נעליים וגרבים^(קט)) (רמ"א תקנ"א ו', ומשנ"ב ס"ק מ"ה)^(קט).

צט. אסור ללבוש אחרי ר"ח בגדים מגוהצים (אפילו אם הם בגדים ישנים, משום שהגיהוץ עושה אותם כחדשים), ולכן נהגו לאסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים (דאע"פ שלבשן כבר כמה שבתות מ"מ עדיין גיהוץ ניכר והוא כחדשים^(קט)) (משנ"ב תקנ"א ס"ק מ"ד)^(קט).

ק. בגדי חול מגוהצים או אפילו חדשים, שלבשן זמן מה לפני ר"ח, מותר ללבושן בתשעת הימים אע"פ שעדיין גיהוץ ניכר (הגר"ש ז"א איערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' ת"פ, וכ"ד יבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' מ"ג^(קט)).

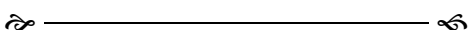
קא. עניבה שאינה מיוחדת לשבת, לא נחשבת כ'בגדי שבת' ומותר ללבושה בתשעת הימים (הגר"י פ"ישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ע' של"ג).

קב. מי שנקרעה לו טליתו, ואין לו אפשרות לתקנה כעת ואין לו טלית אחרת, ואינו יכול להשאל טלית מאחר, מותר לו ללבוש טלית חדשה בשעת התפילה כדי לקיים מצות ציצית (שאלת יעב"ץ שאלה פ"ב הו"ד ב'פתחי תשובה' תקנ"א ו'^(קט)). אבל אם יש לו טלית לזמן התפילה, י"א דלא יעשה טלית (קטן) חדשה^(קט) (שאלת יעב"ץ שם). וי"א דטלית גדול או טלית קטן מותר ללבוש מכובס או חדש^(קט) (שו"ת 'רב פעלים' ח"ד סי' כ"ט).

פגישת שידוכים

קג. אין להמנע כלל וכלל מלהפגש פגישות שידוכין בימים אלו (כמבואר בשו"ע תקנ"א ב' דאפי' בתשעה באב עצמו מותר לארס שלא יקדמנו אחר. והגה"צ רבי דוד בהר"ן זצ"ל שידך את אחד מצאצאיו ביום תשעה באב עצמו) (הגר"ש ז"א איערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' ת"ח הע' 34).

קד. בחור שיש לו פגישה של שדוכין בתשעת הימים, מותר לו ללבוש בגדי שבת (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א זצ"ל - 'קרא עלי מועד' עמ' מ"ב [תשע"ב], וכ"ד הגר"י פ"ישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ו וכע"ז ב'שבט הלוי' ח"ט סי' קל"א ד', דאם זה יכול להשפיע על הצלחת השידוך בודאי מותר לו) ^(קט). וכמו"כ מותר לו ללבוש בגד חדש (קהילות יעקב זצ"ל בשם החזו"א זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' ק"ל^(קט)). ואם אין לו בגד אחר מותר לו אפילו לכבס בגד לצורך זה (גדולי בעלי ההוראה בירושלם^(קט)) - 'הלכות חג בחג' בין המצרים עמ' מ"ז הע' 23).

(קט) כמבואר בשו"ע תקנ"א סעי' ג' דכלי פשתן מכובסים אסורים בלבישה, ויעו"ש ביאור הלכה ד"ה וכלי פשתן שהביא מהראשונים דהיינו בגדים הסמוכים לבשר. וכן מבואר ברמ"א תקנ"א א' שהתיר להחליף הכתונת (שהיא בגד זיעה כדיעו"י משנ"ב שם סק"ו) לכבוד שבת, ומבואר דביום חול אסור, ויעו"ש במשנ"ב דה"ה שאר בגדי זיעה. וכ"מ בבן איש חי שנה א' פ' דברים אות ו', ובכף החיים תקנ"א צ"א יעו"ש, וכ"ה ב'ארחות רבינו' ע' קל"ב מהקהילות יעקב זצ"ל, וכ"ד הגר"ב צאבא אבא שאל זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"ח.

(קט) ובשו"ת 'אבני ישפה' (ח"ג סי' נ"ח ענף ב') כתב בשם הגר"ש ז"א איערבאך זצ"ל דבגדים הסמוכים לבשר וגרביים, מותר להחליף בתשעת הימים, אם מניעת החלפתם תגרום צער או גירוי עור. וכ"ה ב'הליכות שלמה' ע' ת"כ דאם מניעת החלפתם גורמת קושי מותר להחליפם. ויעו"ש 'שמירת שבת כהלכתה' פס"ה הע' ל' דלענין אבילות אמר הגר"ש זצ"ל דנהוג לקלקל במקצת את קיפולי הלבנים, ויש שנוהגים לדרוק אותם על הרצפה ורק אח"כ לובשים אותם עכ"ד. אך לשואלים לענין ט' הימים לא הורה לעשות כן (הליכות שלמה עמ' תכ"א הע' 40).

(קט) שאין מברכים עליהם שהחיינו, דמ"מ יש בזה קצת שמחה ומר"ח אב 'ממעטין בשמחה' (לבוש תקנ"א ח' וערוך השלחן שם דין י"ח ויעו"ש עוד אל"י רבא שם סק"ז).

(קט) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. ובשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעו"ש לעיל הערה כ"ד.

(קט) ובספר 'קרא עלי מועד' (ע' מ"א בהערה) העיר, דלפי טעם זה באופן שיודע בבירור שהבגד שבת שלו אין גיהוץ ניכר, יהא מותר ללבושו. - אכן המנהג הוא לא ללבוש בגדי שבת בכל ענין, והביא שם סמך לדבר, דהמג"א (תקנ"ט סק"ו והו"ד במשנ"ב ס"ק ל"ג) כתב דמש"כ הרמ"א דמותר לבעל ברית בתשעה באב ללבוש בגדי שבת, היינו דוקא אם אין גיהוץ ניכר, אבל אם גיהוץ ניכר אסור, כמו שאסור בשבת חזון עכ"ד (ע"פ המחצית השקל), ומבואר דמי שאינו בעל ברית אסור לו ללבוש בגדי שבת אפי' אם אין גיהוץ ניכר, דאע"פ דשם איירי בתשעה באב מ"מ לא מצינו חילוק בין תשעה באב לשאר הימים לענין זה.

(קט) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. ובשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעו"ש לעיל הערה כ"ד.

(קט) וביאר שם הגר"ח שליט"א: דע"פ דין כל בגד אפי' חדש שלבשו כבר פעם אחת מספיק כדי להתירו, אע"פ שעדיין גיהוץ ניכר, ומה שהחמירו שלא ללבוש בגדי שבת אע"פ שכבר לבשן כמה שבתות זהו רק מנהג וחומרא, ואין לנו אלא מה שאמרו חכמים לאסור בגדי שבת בלבד, אבל שאר בגדים שכבר לבשן קודם ר"ח, מותר אפילו ניכר גיהוץ, וכן דייק בספר 'קרא עלי מועד' שם מסתימת הכף החיים תקנ"א ס"ק צ'.

(קט) יעו"ש"ש דאחד מטעמי ההיתר הוא, דהא למי שיש לו רק כתונת אחת הקילו לו לצורך הגוף, כ"ש שמקילים לו לצורך מלבוש הנשמה, וכיון שכל הקורא ק"ש ומתפלל בלי ציצית כאילו מעיד עדות שקר, מוטב שיעשה בגד חדש לקיים המצוה.

(קט) אע"פ שהולך כל היום בלא ציצית. דמה שאמרו שההולך בלא ציצית הרי הוא כמנודה לשמים, זהו דוקא במידא אבל כאן הוא אנוס ע"פ תקנת חכמים, וטוב שלא יבטל גזירתם כיון דלא ענשי אעשה, ואי"ז חובת גברא. יעו"ש"ש.

(קט) מפני שהוא צורך מצוה, ומצינו כמה דברים שאסורים בימים אלו ומותרים במקום מצוה כמו דמותר לבנות ביהכ"נ, או לעשות בו ציור או כיור אפי' בערב ת"ב משום שהוא צורך מצוה. וכן מצינו שמותר לאשה הלוכשת לבנים לכבס וללבוש לבנים כדכתב הרמ"א תקנ"א ג', וכן התירו רחיצה לצורך מצוה דע"כ נדה רוחצת וטובלת. וכן בטלית גדול או קטן כיון שלובשו בעבור מצוה, מותר ללבושו מכובס או חדש. וכ"ש במצוה זו שאם לא ילך עם חדש או מכובס מתבטל ממצות ציצית שהולך כל אותם ימים בלי ציצית - בכה"ג לא גזרו חז"ל כלל (רב פעלים שם).

(קט) אכן דעת הגר"ש ז"א איערבאך זצ"ל דלכתחילה יש להימנע מללבוש בגדי שבת, אמנם במקום הצורך כשאין להם בגדי חול נאים כראוי, יש להתיר ללבוש בגדי שבת ובגדים מכובסים כפי הצורך, ובפגישה ראשונה יש מקום יותר להתיר בזה ('הליכות שלמה' ע' ת"ח ובדבר הלכה אות ט"ו, ובהע' 33 שם).

(קט) יעו"ש"ש שההיתר היה במקרה שהלך להיפגש בפעם הראשונה, ואולי דוקא בזה היתר, דיעו"ש לעיל בסמוך דדעת הגר"ש ז"א איערבאך זצ"ל דיש מקום להקל יותר בפגישה ראשונה.

(קט) כנראה ע"פ הרמ"א תקנ"א ג' שמותר לכבס לצורך מצוה.

קה. מר"ח אב אסור להשתמש במגבות מכובסות אף לניגוב הידים (רמ"א תקנ"א ג') ^(קכז) על כן יש להכניס קודם ר"ח ^(קכז). וע"י שמנגב בהם פעם אחת לפני תשעת הימים כבר חשיב כמשומשת ומותר להשתמש בה בתשעת הימים (הגרי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' של"ב וכ"ד הגר"צ אבא שאול זצ"ל 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"ח בהערה).

קן. ישיבה או מוסד ציבורי וכיוצ"ב ששכיח שהמגבות שם יטנפו ושוב אינם ראויים לשימוש, וצריך להחליפם בתדירות גבוהה (ואין להם מספיק מגבות להכין לכל תשעת הימים), י"א דמותר לכבסם ולהחליפם במגבות אחרות מכובסות (דהוי דומיא דבגדים שמלפפים בהם הקטנים - יעו"י רמ"א תקנ"א י"ד ומשנ"ב שם). (יעו"י תשובת הגרי"ח זוננפלד זצ"ל - שו"ת 'שלמת חיים' סי' ש"י הוצאת הרב וורנר מכון קרן רא"ם עמ' 100 וכמו"כ יעו"י עוד 'מועד לכל חי' סי' י' דין י"א ^(קכח)). וי"א דכל זה עד שבוע שחל בו ת"ב. אכן בשבוע שחל בו ת"ב שאסור מדינא קשה להקל (הגר"ש דבליצקי זצ"ל).

קז. מר"ח אב אסור לפרוש מפה מכובסת על השולחן, וכמו"כ אסור להציע מיטות ושמיכות וכיוצ"ב במצעים מכובסים (שו"ע תקנ"א ג').

לפרוש סדינים ומצעים לאורח והמתארח בבית מלון

קח. המתארח בבית מלון בימים שבין ר"ח אב לתשעה באב, מותר לו להשתמש במצעים מכובסים ^(קכט) (ציץ אליעזר ח"י"ג סי' ס"א וכ"ה ב'מנחת יצחק' ח"י סו"ס מ"ד גבי אבל, וה"ה בימים אלו), [אכן יודיע להנהלת המלון שלא יחליפו המצעים בעבורו בשאר הימים שיששה שם, ואם החליפו מותר להשתמש בהם]. ויש הסובר דלכתחילה יתנם ע"ג קרקע שעה אחת קודם השימוש ('מנחת יצחק' שם). ויש הסובר דמותר להחליף ולהציע סדינים ומגבות מר"ח עד שבוע שחל בו ^(קל) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'שומע ומוסיף' בין המצרים ה'תשע"ז עמ' ס"ה ^(קלא)).

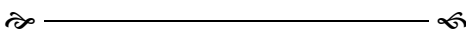
קט. מי שבא אליו אורח מותר לפרוש לו מצעים מכובסים ^(קלב)^(קלג), וכמו"כ מותר ליתן לו בגדי שינה מכובסים (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' ה'תשע"ג] ע' שפ"ד). ויש הסובר דמותר כהנ"ל רק עד שבוע שחל בו ת"ב, ובשנה שחל ת"ב בשבת מותר עד התענית (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'שומע ומוסיף' שם יעו"י דבריו בהערה לעיל בסמוך).

תפירת בגדים ותיקונם

קי. מר"ח אב אסור לתפור בגדים חדשים (שו"ע תקנ"א ז') ^(קלד), ובכלל איסור זה הוא אפי' תפירת בגדים שאינם חשובים (שאין מברכים עליהם שהחינו) (כדוגמת גרביים וכיוצ"ב) (יעו"י משנ"ב שם סקמ"ו). וכמו"כ אסור ליתן בגד לחייט ישראל לאחר ר"ח בעבור שיתפור לו בגד חדש בין בשכר בין בחינם. אכן נהגו להקל ליתן הבגד לחייט קודם ר"ח והוא תופר הבגד אף לאחר ר"ח ^(קלה)^(קלו) (רמ"א תקנ"א ז' ומשנ"ב סקנ"א). אכן לד' הגר"א זיע"א אין להקל בזה. ולמעשה אין להחמיר בזה כ"א בשבוע שחל בו ת"ב ולא קודם לכן ^(קלז) (ביאה"ל שם ד"ה ונהגו). ובשנה שחל ט"ב בשבת יעו"י לעיל הערה צ"א.

קיא.כשם שאסור ליתן לחייט בגד לתפור לו לאחר ר"ח, ה"ה אסור ליתן לאומן לאחר ר"ח לעשות לו כלים יקרים ('ערוך השלחן' תקנ"א כ').

קיב.חייט ישראל שאין לו מה לאכול, מותר לו לתפור בגד חדש לאחרים (משנ"ב תקנ"א סק"נ מהפתחי תשובה בשם תשו' ר"י ברונא). ובמקרה זה מותר לו לקבל הבגד אף לאחר ר"ח ^(קלח).

(קכו) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. ובשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעו"י לעיל הערה כ"ד.

(קכז) אכן יעו"י 'מועד לכל חי' סי' י"ג-יא דכתב דהסודרים שנתמלאו אבק, והמטפחות (מגבות) בשביל נטילת ידים שחרית, מותר לכבסם בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפי' בערב תשעה באב עד חצות.

(קכח) הובא בהערה לעיל בסמוך.

(קכט) דלא אסרו אלא לתענוג, אבל כל שהחלפה באה לשם העברת הזוהמה מותר, ורובא דבני אדם אסטינסים לשכב על סדינים וציפיות ששכב עליהם אדם אחר, וההחלפה אצלם הוא ממש כמשום אצוליי טינופי, ויש להתיר זאת אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, עכת"ד ('ציץ אליעזר' שם).

(קל) דס"ל דטעם ההיתר משום דדומה למי שאין לו אלא חלוק אחד דפסק המשנ"ב תקנ"א ס"ק כ"ט דמותר לו לכבס עד שבוע שחל בו ת"ב, ואף הכא אותו אורח אין עמו כלי מיטה וכיוצ"ב אחרים (ואינו מחויב כלל לישן בסדין שהשתמש בו אחר ובפרט דרוב בני אדם בזמן הזה הם כאיטניסים לענין זה) על כן הוי כאין לו אלא חלוק א' - היינו אותם כלי מיטה שהמלון יעמיד ברשותו, וכמו דבאין לו אלא חלוק א' מותר לכבסו ואח"כ ללבושו מכובס ונקי, אף הכא מותר לו להשתמש בכלי מיטה אלו כשהם מכובסים ונקיים. אכן כל היתר זה הוא עד שבוע שחל בו ת"ב ובשנה שת"ב חל בשבת דפסקינן לעיקר כדעה שהשבוע הסמוך לתענית לא חשיב כ"שבוע שחל בו ת"ב" יחא מותר ההיתר הנ"ל עד ת"ב (הגר"ש זצ"ל שם).

(קלא) אכן יעו"י ש'מש"כ אופן ההיתר גם לשבוע שחל בו בשעת דחק וצורך גדול מאוד.

(קלב) וכ"ה בשו"ת 'רבבות אפרים' ח"ב סי' קנ"ה אות י"ג - וב'ציץ אליעזר' (ח"י"ג סי' ס"א) ויעו"י ש'דהוסיף (לרווחא דמילתא כסניף בעלמא) דהבעה"ב שמחליף המצעים בעבור האורח הו"ל כמחליף לדבר מצוה, לקיים מצות הכנסת אורחים, ולדבר מצוה מותר להחליף, כדפסק הרמ"א (תקנ"א ג') דלצורך מצוה, כגון אשה הלובשת לבנים, מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, וכמש"כ הדרכי משה ובמשנ"ב שם סק"ל.

(קלג) ובמנחת יצחק (ח"י סוס"ר מ"ד) כתב (גבי אכילות וה"ה בימים אלו) דאם האורח מצטער הרבה אם לא יוכל לישון במצעים נקיים, מותר לו להשתמש במצעים המכובסים ולכתחילה יתנם ע"ג קרקע שעה אחת.

(קלד) דבירושלמי פסחים פ"ד ה"א איתא דנהגו הנשים להחמיר על עצמן מר"ח אב שלא לעשות השתי והיינו שלא לסדר ולערוך החוטים שהולכים לאורכו של בגד, משום שבחדש אב פסקה אבן השתיה שהיא מלשון שתי, והיא האבן שממנה הושתת העולם, והיתה מונחת בבית קדשי הקדשים ובחרבן ביהמ"ק נהרסה אבן זו שנא' "כי השתות י'הרסון" - מכאן שמכו חז"ל שבחרבן ביהמ"ק נהרסה אבן השתיה (ע"פ הפני משה ו'קרבן העדה' בירושלמי שם והרמ"א תקנ"א ח' והלבוש שם). וכל תפירת בגדים הוי בכלל מנהג זה, משום דהשתיה הוי תחילת המלאכה (משנ"ב תקנ"א סקמ"ח). טעם נוסף הובא במהר"ל מהגהת מהר"ק דהמנהג שלא לתקן בגדים חדשים הוא משום דהוי בכלל מיעוט שמחה. ואף בטור (שם) הזכיר דהיינו נמי בכלל מיעוט שמחה. ויעו"י עוד ב"ח שם.

(קלה) וישיבו לבעלים רק לאחר ת"ב (יעו"י ערוך השלחן תקנ"א סוף דין ט"ו וטעם דבריו נראה דאם יביאם לביתו קודם ת"ב אע"פ שלא ילבשם יגרם לו הדבר שמחה).

(קלו) והנה מפשטות ל' הרמ"א דכ' "וכן אומן ישראל אסור לעשות לאחרים בין בשכר בין בחינם, ונהגו להקל בזה" משמע דהמנהג להקל אפי' באומן התופר בחינם. אמנם בערוך השלחן שם דין כ' כתב דלא נהגו להקל כ"א רק בשכר משום פרנסתו אבל לא בחינם.

(קלז) דטעם חומרת הגר"א היא משום דמדמה זאת לכיבוס, וכל איסור כיבוס קודם שבוע שחל בו ת"ב הוא רק מנהגא, וכיון שנהגו להקל תו אין להחמיר (ביאה"ל שם).

(קלח) כ"מ מהפתחי תשובה שם ומהמשנ"ב שם שהביא היתר זה על ד' הרמ"א דקאי לאחר ר"ח. ועוד דכשמוסר לפני ר"ח בלאו הכי נהגו להקל אף בלא היתר ד'אין לו מה לאכול' כמש"כ הרמ"א שם ובמשנ"ב שם סקנ"א.

קיג. מותר לחייט ישראל לקבל בגד מגוי אף לאחר ר"ח ע"מ לתפור לו בגד חדש אם ידוע ומפורסם שהבגד שייך לגוי (דמאחר שהחייט תופר עבור גוי בודאי אינו שמח מזה). אבל אם לא ידוע ומפורסם שהבגד שייך לגוי, אסור לקבל ממנו בגד לאחר ר"ח (משום מראית עין שיסברו שהוא בגד של ישראל) (רמ"א תקנ"א ז' ומשנ"ב שם סקנ"ב). אכן לדעת הגר"א זיע"א אסור בכל ענין (דומיא דכיבוס). ולמעשה אין להחמיר בזה כ"א בשבוע שחל בו ת"ב (קלט) (ביאה"ל שם ד"ה ונהגו).

קיד. מותר לישראל ליתן בגד לחייט גוי אף לאחר ר"ח ע"מ שיתפור לו בגד חדש, כדי שהבגד יהיה מוכן מיד לאחר ת"ב (קמ) ואף שהדבר מותר מדינא, מ"מ טוב למעט בזה במקום שאפשר (דלא עדיף משאר משא ומתן דממעטין ביה לאחר ר"ח) (רמ"א תקנ"א ז' ומשנ"ב סקנ"ג). אכן לדעת הגר"א זיע"א מדינא יש להחמיר בזה (דומיא דכיבוס) ולמעשה אין להחמיר בזה מדינא כ"א רק בשבוע שחל בו ת"ב ולא קודם (קמא) (ביאה"ל שם ד"ה ונהגו) (קמב).

קטו. מותר לתפור בגדים חדשים בימים אלו לצורך נישואין שיהיו לאחר ת"ב למי שאין לו אשה ובנים (שעדיין לא קיים מצות פרו ורבו) (דמדינא מותר לו אפי' להנשא בימים אלו, אלא שלא נוהגים כן משום דלא מסמנא מילתא) (ואפי' בת"ב עצמו מותר לתפור בגדים חדשים ע"י גוי לצורך נישואין), אבל מי שקיים מצות פריה ורביה אסור (רמ"א תקנ"א ב' ומשנ"ב שם סק"ד מ"ו).

קטז. נשים הנוהגות שלא לסדר את חוטי השתי שבתחילת מלאכת האריגה (ומנהג זה הוא בין כשאורגת לעצמה ובין כשאורגת לאחרים בין בשכר בין בחינם) - אין להתיר להם (אף כשמוסרים זאת קודם ר"ח אב ודלא כתפירת שאר בגדים דהובא לעיל דנהגו להקל כשמסר לחייט קודם ר"ח דמותר לחייט לתפור אף לאחר ר"ח) (קמג) (שו"ע תקנ"א ח' ומשנ"ב שם סקנ"ד וקיצוש"ע קכ"ב י"א).

קיו. כל האיסור הנ"ל הוא על עריכת חוטי שתי או תפירת בגדים, אכן לטוות חוטים בלבד (בכדי לתפור בהן בגדים לאחר ת"ב) מותר (משנ"ב תקנ"א סקנ"ד).

קיה. בגד שנקרע או שהותרו תפירותיו מותר לתופרו בתשעת הימים וה"ה דמותר לתפור טלאי על הבגד או לתפור כפתור שנחסר וכיוצ"ב (מלבד בת"ב עצמו) (דמקור האיסור של תפירת בגדים בתשעת הימים הוא במרדכי תענית סי' תרל"ג ובטור תקנ"א בשם רבינו שב"ט ובהג' מימוניות תעניות פ"ה אות ה', והם איירי להדיא בבגדים חדשים. וכ"ה בתרומת הדשן סוס"י קנ"ב דהזכיר האיסור גבי בגדים חדשים. וכ"ה בשו"ע תקנ"א - ז' ובדרכי משה סק"א וברמ"א שם, וא"כ תיקון בגדים שאינם חדשים אינו בכלל האיסור. וכ"ה ב'מועד לכל חי' להגר"ח פלאגי זיע"א סי' י' אות י"ח, וב'בן איש חי' שנה ראשונה פ' דברים דין י' וב'כף החיים' תקנ"א ס"ק ק"ז, וכ"ד החזו"א זצ"ל - 'טעמא דקרא' עמ' רל"ו, ו'ארחות רבינו' ח"ב עמ' קכ"ט, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תכ"ב וב'דבר הלכה' שם אות כ"ב) (קמד). אכן אין לשנות מצב של בגד כגון להאריכו או לקצרו אפי' בבגד ישן (החזו"א זצ"ל שם ושם) (קמה).

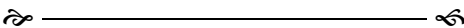
קיט. מותר לתקן בימים אלו ספרים קרועים (מועד לכל חי סי' י' אות י"ח, בן איש חי שנה ראשונה פ' דברים דין י' ואשל אברהם מבוטשאטש מהדרו"ת סי' תקנ"א ס"ז).

צחצוח נעלים

קכ. נעלים שנתלכלכו, י"א דמותר לצחצחם כרגיל (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שפ"ד וע' תי"ח, וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ע' של"ד וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'ישא יוסף' אור"ח ח"ב עמ' קס"ט). וי"א דמותר להשחיר את הנעלים אם כבר הוסר שחרותם, אך לא להבריקן ('אגרות משה' אור"ח ח"ג סי' פ') (קמו). וי"א שאסור לצחצח נעלים מר"ח עד ת"ב ('שלמת חיים' סי' רי"ח וכ"כ ספר 'שבילי דוד' אור"ח סי' תקל"ד (קמז), ויעוי עוד 'הליכות שלמה' עמ' תכ"ב ובדבר הלכה שם אות כ"ג דדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דנהגו למעט בצחצוח הנעליים דאע"פ שאין איסור ברור בצחצוח זה אפי' אם מבריקן היטב, מ"מ כך נהגו שבימות השבוע ממעטים בצחצוח, אבל לכבוד שבת מצחצח ומבריק כרגיל). ולענין צחצוח לכבוד שבת יעוי עוד להלן דין קעח.

רחיצה

◊ "מראש חדש ואילך אסור לרחוץ כלל עד תשעה באב, שאין לך אבילות גדולה מזו שחרב בית אלקינו" (תניא רבתי עמ' נ"ט).
קכא. בימי החול אין לרחוץ את כל גופו אפילו בצוננים. אבל את הפנים (מהמצח עד הסנטר (קמח)), הידים (עד המרפק. ויעוי הערה (קמח)) והרגלים (עד הברך (קמח)) מותר לרחוץ במים צוננים (רמ"א תקנ"א ט"ז ומשנ"ב ס"ק צ"ד) (קמט) (קט) ובלא סבון (קנא).

(קלט) יעוי לעיל הערה קל"ז.

(קמ) ואע"פ שגבי כיבוס אסור ליתן לגוי לאחר ר"ח לכבס כמבואר ברמ"א תקנ"א ג', הכא הקילו משום שעדיין אינם שלו ולא נקרא שמו עליו (מג"א תקנ"א סקכ"ה ומשנ"ב שם סקנ"ג).

(קמא) יעוי לעיל הערה קל"ז.

(קמב) ואף לפני שבוע שחל בו ת"ב אף דאין להחמיר מדינא ולבטל לגמרי, מ"מ טוב למעט במקום שאפשר כשאר משא ומתן (רמ"א שם).

(קמג) דמש"כ הרמ"א ס"ז דנהגו להקל בזה וכו' הוא רק גבי תפירת שאר בגדים ולא גבי חוטי השתי, דדין חוטי שתי מקורו מירושלמי וס"ל לרמ"א דאין ללמוד משם לתיקוני בגדים (ביאה"ל שם ס"ז ד"ה ונהגו).

(קמד) אכן יעוי לקט יושר לתלמיד תרומת הדשן עמ' 107 דכ' "ואסור ליתן לגוי בגד ישן לתקנו מר"ח אע"פ שאין לו בגדים" וכן באל"י רבא תקנ"א סקט"ז הביא שהב"ח החמיר שלא לתקן אף כלים ישנים. וכן במקור חיים לחו"י תקנ"א ס"ז הביאו להלכה. ויעוי"ש דהוסיף דאם אין לו להחליף הבגד הקרוע וגנאי לישב כך בציבור מותר לתקנם אפי' ע"י יהודי ולא ילבש בשביל זה בגדים אחרים מכובסים.

(קמה) אכן יעוי 'שבט הלוי' ח"י סי' פ"א אות ה'.

(קמו) ויל"ע במשחות הנוזליות בימינו שהם גם משחיות וגם מבריקות האם מותר להשתמש בהם לדעת הגר"מ זצ"ל.

(קמז) בהל' חוה"מ (ס' תקל"ד) כתב שדינו ככיבוס, ובסי' תקנ"א ה' מציין לדין זה. וביו"ד סי' שפ"ט כתב, ז"ל "ולהשחיר מנעלים כתבתי באור"ח סי' תקל"ד דהיא כמו כיבוס, ואל תשיח במה שנהגו עכשיו להקל, כי מלפנים נהגו להחמיר, ועכשיו מתערובת חדשים נפרץ להקל כמו כמה ענינים כי זה התחלתם לפרוץ במנהגים ובלבם ידוע את אשר טמון במחשבתם בעו"ה" עכ"ל".

(קמח) הגר"נ קרליץ זצ"ל ('קרא עלי מועד' ע' ל' בהערה). אכן גבי ידים דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א ('דולה ומשקה' עמ' ר"ח) דיש דעות בזה ונכון שלא לרחוץ כי אם מקום המגולה שביד.

קכב. אדם שהזיע הרבה במקומות מסויימים בגופו, יכול לרחוץ את המקומות המלוכלכים במים צוננים (יעו' סי' תרי"ג א', ובמשנ"ב שם סק"ב, ובשו"ע תקנ"ד ט' ומשנ"ב ס"ק י"ט. וכן מצינו לענין אבילות יעו' שו"ע יור"ד שפ"א ס"א, ובגליון מהרש"א שם, שבמקום צער מותר, וכ"ה ב'אגרות משה' אה"ע ח"ד סי' פ"ד ד' שכתב דמאחר שמכוונים להסיר הזיעה ולא מחמת תענוג, יש להקל. וכ"ה ב'תשובות והנהגות' ח"ב סו"ס ר"ס דאם סובל הרבה מזיעה מותר שאינו לתענוג. וכ"ה ב'שבט הלוי' ח"ז סי' ע"ז אות ב' ב', ויעו"ש עוד דכתב דדבר זה מסור ללב ירא ד' לדעת מתי להקל בזה). ובעת הצורך גם עם סבון (הגר"ש ואזנר זצ"ל 'שבט הלוי' ח"ח סי' קכ"ז אות א'). וי"א דההיתר הוא רק אבר אבר ולא הכל בבת אחת (הגר"ש אלישיב זצ"ל, וכע"ז ב'שבט הלוי' ח"ז סי' ע"ז אות ב' - ב'). ולדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל ראוי להתנגב בין רחיצת כל אבר ואבר, ועכ"פ לא יותר ממיעוט הגוף בפעם אחת (קרא עלי מועד' ע' ל"ב בהערה), אמנם בשאר פוסקים לא נמצא חומרא זו של התנגבות בין כל אבר ואבר. וראוי לכוון בשעה שרוחץ שאי"ז להנאת רחיצה כ"א רק בשביל להעביר להלכוך (יעו' משנ"ב תרי"ג סק"א וה"ה הכא, ואי"צ כוונה מיוחדת שאינו להנאת הרחיצה רק העיקר שיכוין להעביר הזוהמא ולא יכוין להנאת רחיצה - 'דברי סופרים' קיצור הל' אבילות פל"ב ס"ז בהערה יעו"ש). וי"א דרק מי שמזיע הרבה בכה"ג שנעשה גופו מלוכלך ממש מהזיעה, או שנודף ממנו ריח רע יש להקל לו לשטוף עצמו בתשעת הימים, וכמו"כ מי שמזיע וסובל מאוד מהזיעה (דינו כאיסטנסי) ^(קנב) מותר לו לרחוץ (הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'חוט שני' יו"ט ע' שמ"ו, וכע"ז דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' תפ"ב ^(קנב) והגר"ב"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' רנ"א) ^(קנב) ^(קנב) ^(קנב) וי"א דאף מי שמזיע הרבה אין להתיר לרחוץ כל הגוף (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהקדמה לספר נחלת אליהו שכן דעת החזו"א זצ"ל ^(קנב), וכ"ד הגר"ב זילבר זצ"ל - 'אז נדברו' ח"א ע' קל"א דלא התיר להתרחץ משום זיעה, וכדאי קצת להצטער על שריפת בית אלקינו. יעו"ש).

◇ **"מצוה שיוכור חורבן הבית ויצטער עליו"** (טור תקנ"ב).

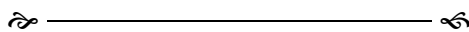
◇ אמר הגר"א ^(קנב) שמינימן זצ"ל דבזמננו שלא אוכלים בשר ולא שותים יין בתשעת הימים, הרי לא חסר לאף אחד שום דבר, ויש מאכלים אחרים יותר משובחים. וכן אף שאסור להסתפר בשלשת השבועות, כולם רצים להסתפר לפני י"ז בתמוז. וכן מה שאסור לקנות בגדים חדשים וללבוש מכובסים בתשעת הימים לא חסר לאף אחד, שמכונים בגדים מלפני כן. הדבר היחיד! שנשאר קשה הוא איסור רחיצה, שיש מתרחצים כל יום, ויש אפי' פעמיים ביום. ובתשעת הימים נמנעים מזה, והנה אם באנו לדון על עיקר האיסור, היה מקום לומר שבבני ברק שהחום מעיק ויש זיעה רבה אינו כ"כ רחיצה של תענוג, אבל לאידך גיסא איזה רווח עצום יש לנמנעים מרחיצה, שיכולים לומר: כן, היה לנו קשה והצטערנו בזה, והתאבלנו על חורבן ביהמ"ק...! כמה יש לייקר דבר זה...! (גליון 'כאיל תערוג' מכ' צדיק כתמר יפרח).

קכג. י"א דמי שמוכרח לרחוץ כל גופו מחמת זיעה וכיוצ"ב, לא יעשה זאת בפהרסיא במקוה וכדומ', אלא בביתו (כדין חולה הצריך לאכול בתשעה באב, דאוכל בצנעה) (יעו' שו"ת דברי יציב ח"ב סו"ס רל"ז - נטעי גבריאל' ח"א ע' רנ"ז).

קכד. מותר לרחוץ לרפואה אפי' במים חמים ואפי' בשבוע שחל בו ת"ב (אלי' רבה תקנ"א סקל"ה, וחיי אדם קל"ג י"ט ומשנ"ב תקנ"א סקפ"ח). ולכן אדם חלש שהרופא אמר לו שהוא צריך לרחוץ כל יום במים חמים, או יולדת, או מעוברת שקרובה לעת לידתה (שטוב לה לרחוץ במים חמים) - מותר להם לרחוץ במים חמים (דהוי לרפואה ולא לתענוג) ^(קנב) מלבד בת"ב עצמו דאין להקל בזה (מג"א תקנ"א סק"מ, אלי' רבה שם ושעה"צ שם אות צ"ד).

קכה. מי שיש לו חטטין בראשו, מותר לו לרחוץ ולסוך ראשו לפי הצורך (יעו' שו"ע סי' תרי"ד א') וכן קטנים שיש להן חטטין בראשן נוהגין לרחצן בראשן (משנ"ב תקנ"א סקצ"ג).

קכו. מי שצריך לרחוץ רגליו כל יום עם סבון כדי למנוע פצעים או גירויים, מותר לו לרחוץ אפילו עם סבון לפי הצורך (ע"פ השו"ע תקנ"ד – ט"ו ותרי"ד א', ומשנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ג, הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'קרא עלי מועד' ע' ל"ג בהערה). וכמו"כ מי שיש לו פצעי בגרות מותר לו לרחוץ בסבון לצורך ריפוי הפצעים, אבל אסור לו לרחוץ לגוי כשאין כוונתו לו (הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'חוט שני' יו"ט ע' שמ"ו. - יעו' עוד לעיל דין הרוחץ לרפואה).

(קמט) ולבני ספרד יש לידע דלגבי איסור רחיצה הביא השו"ע (שם) דיש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש שנמנעים רק משבוע שחל בו ת"ב. ויעו' כף החיים תקנ"א ס"ק קפ"ו. ובאור לציון ח"ג עמ' רנ"א הביא דמנהג בני ספרד בארץ ישראל כדעה שניה שלא לרחוץ בשבוע שחל בו ת"ב, אבל לפני שבוע זה רוחצים כרגיל (ולפנים היו מבני ספרד שנהגו להחמיר כהרמ"א בער"ש חזון, אכן כיום המנהג פשוט להקל לרחוץ בער"ש חזון במים חמים וסבון כרגיל). עכ"ד. ובשנה שת"ב חל בשבת יעו' לעיל הערה כ"ד.

(קנ) יעו' ספר 'נטעי גבריאל' (ח"ב עמ' רנ"ו) דכתב דכשם שמותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו ה"ה מותר לרחוץ מקצת גופו ודייק כן מהרמב"ם (אבל ה' ד') שרחיצת מקצת גופו דינו כפניו ידיו ורגליו. ושכן מצינו גבי שבת שו"ע סי' שכ"ו ס"א. יעו"ש.

(קנא) בפשטות היתר רחיצת פניו ידיו ורגליו בחול הוא דוקא בלא סבון, שהרי אפי' ברחיצת מצוה בער"ש לא התירו חפ"ת הראש בסבון כדכ' המשנ"ב סקצ"ו וכ"ש בסתם רחיצה בחול. וכ"כ שבט הלוי ח"ז או"ח סי' ע"ז אות ב'. אמנם יש מקום לומר דמודלא הזכיר כאן לאסור בסבון כדכ' בחפ"ת הראש בער"ש א"כ ברחיצת ידיו פניו ורגליו יהא מותר אפי' בסבון. ויל"ע. וכ"ד הגר"ב אבא שאול זצ"ל דפניו ידיו ורגליו מותר לרוחצם אף בסבון (אור לציון' ח"ג עמ' רנ"א).

(קנב) כגון שאינו יכול לסבול את ריח הזיעה שבו או כשיש עליו לכלוך ממש כגון פועל או הבא מן הדרך וכדו' מותר ברחיצה (הגר"ב"צ אבא שאול זצ"ל שם). **(קנג)** וכע"ז ב'הליכות שלמה' עמ' תכ"ג ובדבר הלכה כ"ז דמה שמצטער קצת מזיעה אין בזה צד קולא, דזהו תיקון חכמים להצטער בימים אלו על חורבן ביהמ"ק, וכדאי הוא בית אלוקיננו וכו'. אכן מי שמצטער ביותר וסובל רב עקב כך, יש להורות לו היתר לרחוץ בצונן כפי ההכרח, דכולי האי לא תיקנו.

(קנד) וי"א דאף במקרה זה, ההיתר הוא רק בצונן בלא סבון (שהרי אפי' בער"ש חזון נוהגים להתרחץ בלא סבון, וכ"ש שעדיף להחמיר בזה בשאר תשעת הימים) אא"כ אינו יכול להסיר הזיעה או הריח רע ללא סבון (או אם יש סיבה רפואית דצריך סבון). דאז שרי אף עם סבון (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' שם ו'הליכות שלמה' עמ' תכ"ג הע' 62). ודעת הגר"ב"צ אבא שאול זצ"ל דבמקרה הנ"ל רשאי לרחוץ בצונן עם סבון (אור לציון' ח"ג עמ' תנ"א).

(קנה) ומי שאינו נקי בגופו, מותר לו לרחוץ ואפי' בחמין (בשעת הצורך) כדי שיהיה נקי (ערוך השלחן תקנ"א ל"ז).

(קנו) רחיצה להורדת זיעה למע' מותרת גם בסבון וישתדל לרחוץ בצונן (כיון דאפשר לו) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'שומע ומוסיף' ה'תשע"ז עמ' צ"א). ויעו' לעיל דין קכ"ב דלדעת הגר"ש ואזנר זצ"ל והגר"ש אלישיב זצ"ל יש לרחוץ אבר אבר ועכ"פ מקצת הגוף ולא בבת אחת (למעט מהנאת הרחיצה).

(קנז) אכן בשו"ת 'רבבות אפרים' ח"ג סי' ש"ו הביא שכ' לו הגר"ח קרלנשטיין זצ"ל "שמעתי מאמור"ר שליט"א ששמע ממרן החזו"א זצ"ל דבני תורה אשר מצטערים מאד ע"י זיעה וכו' ומפריע להם ללימודם, מותרים להתרחץ בתשעת הימים בחדש אב במים קרים ובלי סבון".

(קנח) דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל דמותר למעוברת לטבול בימים אלו בחדש התשיעי טבילה לסגולה (ספר 'מבית לוי' עמ' שפ"ה). אכן הגר"ח קניבסקי שליט"א פסק שאין להקל בזה (תורת המועדים' שעל שונה הלכות עמ' קל"ט). יעו' להלן הערה קס"ב.

קכז. מותר בימים אלו לטבול לצורך טבילת קרי ואפי' בערב ת"ב (ורק בת"ב עצמו אסור) (מועד לכל חי סי' י' דין כ"ו, בן איש חי שנה א' פ' דברים אות ט"ז וכע"ז בכף החיים תקנ"א ס"ק ק"צ^(קט)) ויטבול דוקא במים צוננים (תוספות חיים' על החיי אדם קל"ג סקל"ד וכף החיים שם. ויעו' פרמ"ג תקנ"ד א"א סקי"א ושעה"צ תקנ"א ס"ק צ"ח לענין טבילה בערב שבת). וי"א דאם קשה לו לטבול במים צוננים או שאין שם אלא מים חמים, מותר לטבול אף במים חמים (דאינו מכוון לשם תענוג, רק להעביר רוח הטומאה מעליו) (כף החיים שם). וכמו"כ מותר לטבול טבילת עזרא בימים אלו (החזו"א זצ"ל - דינים והנהגות' עמ' צ"ט וכע"ז בבן איש חי שם ובכף החיים שם) ומותר לטבול טבילה זו בימים אלו אף למי שאין מקפיד בזה תמיד (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א זצ"ל בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' ל"ד והגר"ש דבליצקי זצ"ל 'שומע ומוסיף' התשע"ז עמ' פ"א). אכן יעו' הערה^(קס).

קכח. מותר לסנדק לטבול בימים אלו (בן איש חי שנה א' פ' דברים סקט"ז וכף החיים תקנ"א ס"ק ק"צ^(קסא)) ויטבול במים צוננים (שו"ת 'רב פעלים' ח"ד סי' כ"ט).

קכט. הנהג כל השנה לטבול קודם שילך לבית הקברות ולאחר שחזר, מותר לו לטבול גם בימים אלו בצונן (שו"ת 'רב פעלים' ח"ד סי' כ"ט). ויעו' הערה קס"ב.

קל. י"א דהנהגים לטבול במקוה בכל יום לפני התפילה מותרים לטבול גם בימים אלו, ואפי' בערב ת"ב (דאי"ז רחיצת תענוג אלא טבילת טהרה) (ערוך השלח תקנ"א ל"ה, וכ"פ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' תכ"ה והגר"ש ואזנר זצ"ל 'שבט הלוי' ח"ז או"ח סי' ע"ז אות ג'). אך לא ישהו בטבילתם אלא יטבלו ויצאו מיד, וגם לא ישטפו כל גופם קודם לכן, אלא פניהם ידיהם ורגליהם בצונן בלבד (הגרש"ז שם דבר הלכה אות כ"ט)^(קסב).

קלא. מותר לסוך דאודורנט במקומות הזיעה בתשעת הימים (האדמו"ר מצאנז זצ"ל והגר"מ פינשטיין זצ"ל - 'נטעי גבריאל' הל' בין המצרים ח"א ע' רס"ב. וכ"ד הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'קרא עלי מועד' ה'תשע"ב עמ' כ"ד הערה ט' דמותר מלבד ת"ב עצמו).

קלב. קטנים המתלכלכים תדיר, מותר לרוחצם בתשעת הימים (יעו' שו"ע תקנ"ד ט' ומשנ"ב סקי"ט, ויעו' מה שנכתב לעיל בדין רחיצה מפני הזיעה, וכ"ה בשו"ת 'קנה בשם' ח"א סו"ס ל"ב). וילדים גדולים אין לרוחצם אא"כ יש צורך בכך, יעו' הערה^(קסג). וי"א דאם תמיד רגילים להתרחץ כל יום, יש להקל עד בר מצוה (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' ל"ה בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל^(קסד)), וכ"ד הגר"צ אבא שאול זצ"ל דילדים פחותים מגיל בר מצוה מותרים ברחיצה - אור לציון ח"ג עמ' רנ"א).

שטיפת הרצפות

קלג. מדינא מותר לשטוף הרצפות בימים אלו כרגיל בשאר ימות השנה (דאי"ז בכלל איסור כיבוס)^(קסה) (הגר"א נבנצל שליט"א 'ירושלם במועדיה' עמ' ר', וכ"ד הגר"ש אלישיב זצ"ל ע"י הגר"א צ' ישראלזון שליט"א ובספר 'ישא יוסף' אור"ח ח"ב סי' ק"ל עמ' קס"ט), וכן נוהגים רבים מבתי ישראל (וכן אמר הגר"ש אלישיב זצ"ל שכן המנהג - שם, וכ"ד הגר"ע יוסף זצ"ל דנוהגים לשטוף ולהדיח הרצפה עם חומרי ניקוי בכל תשעת הימים - 'חזון עובדיה' עמ' רמ"ח). וי"א דנוהגים שלא לשטוף הרצפה בתשעת הימים, אא"כ היא מלוכלכת ממש (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תכ"ו. והגר"נ קרליץ זצ"ל - 'קרא עלי מועד' ע' מ"ד וכ"ד החזו"א זצ"ל שלא לשטוף כ"א לכבוד שבת^(קסז)). וי"א דנוהגים שלא לשטוף ולעשות נקיון בבית באופן יסודי, אבל בצורה קלה מותר. ואם נתלכלך יעשה כפי הצורך (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' שע"ז ובביתו של הגר"ש אלישיב זצ"ל ניקו את הבית בתשעת הימים רק כפי מה שההכרח הכריח לעשות, בין לצורך חול בין לצורך שבת^(קסז) (קסח).

קלד. י"א דיש להחמיר שלא להבריק הרצפה (דאי"ז מחמת נקיות אלא רק להתנאות, ודומה לציור וכיור שאסור מ"ח אב) (שו"ת 'התעוררות תשובה' ח"ג סי' ל' - ספר 'קרא עלי מועד' עמ' מ"ד).

(קנט) אלא שבכף החיים שם כ' "ואנשים הרגילים לילך למקוה לצורך טבילת קרי מותר לילך" וכו'. ויל"ע אי כוונתו דוקא אם רגילים בזה כל השנה. ועכ"פ מקורו בבן איש חי הנ"ל וישועות יעקב שהוא במועד לכל חי הנ"ל, ושם לא הזכירו כלל דהיתר רק כשרגיל בזה. ויעו' בהערה להלן בסמוך. (קס) הנה יעו' בבן איש חי שם וכן בספרו 'רב פעלים' ח"ד סי' כ"ט ובכף החיים שם דהביאו דין טבילת הרואה קרי לאונסו בפנ"ע ודין הטובל לאחר תשה"מ בפנ"ע, והיינו משום דטבילת קרי חמיר טפי וכמו דבכף החיים שם מציין למש"כ בס"ע ע"ו ס"ק כ"א דהאריך שם בזה, ושם ניכר היטב חילוק חומרת ב' טבילות הנ"ל יעו"ש. ומד' הבן איש חי שם ובספרו רב פעלים שם משמע דאף חלוקים המה לדינא דרואה קרי לאונסו יטבול אפי' אינו רגיל לטבול לזה כל השנה, משא"כ טבילה לאחר תשה"מ רק אם רגיל. אכן בכף החיים שם כשהעתיק ד' הבן איש, העתיקם בשינוי לשון מעט דכ' בשמו "והאנשים הרגילים לילך למקום לצורך טבילת קרי מותר לילך בין ר"ח לט"ב אף בחול" - ומשמע דס"ל בדעתו דאף טבילת קרי מותרת רק למי שרגיל לטבול להם כל השנה. ושמו כוונת הכף החיים "והאנשים הרגילים לילך למקום לצורך טבילת קרי" היינו דעל כן ירצה גם בתשעת הימים אבל מי שאין דרכו אזי גם בימים אלו מצידו הוא לא ירצה. - אכן לעולם אם ירצה, יכול. ויל"ע. ועכ"פ בספרי הבן איש חי הנ"ל לא הוזכר כלל הגבלה זו גבי טבילת קרי החמורה. - אכן גבי טבילה לאחר תשה"מ ודאי ס"ל לבן איש חי והכ"ח דהיתר הוא רק מי שדרכו בכך בשאר ימות השנה.

(קסא) ומשמע בלשונם דהיתר הוא אפי' אם לא מקפיד בכל פעם לטבול. וכן הגר"ש אלישיב זצ"ל הורה לא' שכיבדוהו בסנדקאות בתנאי שיטבול קודם - שמותר לו לטבול בצונן, אפי' אם אינו רגיל לטבול בכל פעם (תורת המועדים' שעל שונה הלכות עמ' קל"ט). אכן יעו' 'רב פעלים' (ח"ד סי' כ"ט).

(קסב) ויש הסובר דאין להקל בזה (דלא התייר רק טבילה שיש לה סמך בגמ' או זוהר) (הגר"ח קניבסקי שליט"א - תורת המועדים שעל שונה הלכות עמ' קל"ט). (קסג) דהנה במשנ"ב (תקנ"א ס"ק צ"ג) כתב בשם הלבוש, דקטנים שיש להם חטטים בראשם נוהגים לרוחצם בראשם, ובשו"ת קנה בשם ח"א סי' ל"ב כתב דמבואר מד' דרחיצה לתענוג אסור גם בקטנים, אלא שלא ביאר הלבוש אם כוונתו לקטנים שהגיעו לחינוך או אפי' לא הגיעו לחינוך. ויעו' ש' דהביא ה'לקט יושר' דכתב בשם רבו ה'תרומת הדשן' ד"אפי' תינוק באמצע השבוע אסור לחוף אם לא לכבוד שבת".

(קסד) ובספר 'ישא יוסף' (להגר"י אפרתי שליט"א) אור"ח ח"ב סי' קכ"ט עמ' קס"ט הביא מהגר"ש דאפשר להקל באיסור רחיצה עד גיל 11. (קסה) שהרי גם באבל מותר, יעו' מו"ק כז. "מכבדין ומרביצין בבית האבל". ובמס' שמחות פי"א "כיבוד הבית... אין בהם משום מלאכה", ויעו' עוד רש"י על הרי"ף שם (י"ו). מדפי הרי"ף ד"ה מרביצין) דכ' "שאינו חשיבות כל כך, שכל אדם דרכן לרבוץ ביתם במים" וכ"פ בשו"ע יו"ד סי' שע"ח סעי' ז' וסי' ש"פ סעי' כ"ב (ירושלם במועדיה' שם).

(קסו) יעו' 'ארחות רבנו' ח"ב עמ' קל"ג דהגר"ח קניבסקי שליט"א שאל את החזו"א זצ"ל לענין שטיפת הרצפה בתשעת הימים וענה לו "שלכבוד שבת יש להקל". ומשמע דבשאר הימים החמיר בזה. וכ"ה בספר ישא יוסף אור"ח ח"ב עמ' קס"ט בהערת הגר"ח ד"החזו"א הורה שלא לשטוף, רק לכבוד שבת".

(קסז) 'איש על העדה' ע' קע"ו. (קסח) ובשו"ת שלמת חיים סי' ר"ח הובא בשם הגאון רבי שמואל סאלנט זצ"ל שאמר דבערב שב"ק חזון לא ירחצו הרצפה כל כך בטוב כמו בפעם אחר. וכתב שם הגר"ח זוננפלד זצ"ל ד"ראוי למאן דאפשר ליה להחמיר בחומרת האי גאון צללה"ה".

סיוד וצביעת הבית

קלה. מר"ח אב עד ת"ב ממעטין בבנין של שמחה וכגון בנין של ציור וכיור (קסט) (שו"ע תקנ"א ב'). כמו"כ כל בנין שאי"צ לדירתו ובונה רק להרווחה בעלמא בכלל האיסור (משנ"ב שם סקי"ב).

קלו. י"א דאף צביעת הבית וסידודו הוי בכלל 'בנין של ציור וכיור' האסור בימים אלו (קע).

קלז. במקום שיש לחשוש להפסד ממון (כגון שאם לא יתקן הכותל, יתקלקל יותר), מותר לבנות גם בנין של שמחה (שהרי אינו עושה בשביל שמחה כ"א בשביל ההפסד) (משנ"ב תקנ"א סק"ג שכן ד' הט"ז - אכן יעוי' שעה"צ אות י"ז דהפמ"ג והיד אפרים מפקפקים ע"ז קצת).

קלח. מותר לבנות, לצייר, לסייד ולצבוע בית הכנסת בימים אלו, אפי' בערב ת"ב (משום דהוי מצוה דרבים) (משנ"ב תקנ"א סק"ב ושו"ת 'רב פעלים' ח"ד סי' כ"ט בתו"ד).

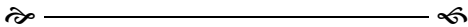
קלט. י"א דכל בנין לצורך רבים מותר בימים אלו (דכל צורך רבים הוי כלצורך מצוה) ('ערוך השלחן' תקנ"א ז' (קע"א)).

קמ. יש הסובר דמותר לסייד ולצבוע דירה אם אינו נכנס לתוכה עד לאחר ט' באב ^(קעב) (הגר"מ פינשטיין זצ"ל – 'שמעתתא דמשה' עמ' ת"ז ^(קעג)).

קמא. אם שכר נכרי לבנות, לצייר, לסייד ולצבוע ביתו קודם ר"ח בקבלנות, מותר לנכרי להמשיך מלאכתו אפי' בת"ב עצמו (דנכרי אדעתא דנפשיה עביד). ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ת"ב - תבוא עליו ברכה (משנ"ב שם סקי"ב).

נטילת צפורניים

קמב. קודם שבוע שחל בו תשעה באב, לכו"ע מותר לקצוץ צפורניים (ט"ז תקנ"א סקי"ג ואל"י רבא סק"ז וקיצו"ש"ע קכ"ב ה' וכ"מ בל' המשנ"ב סק"כ (קע"ד), וכן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל – 'ישא יוסף' ח"ב סי' קכ"ט עמ' קס"ט). (קע"ה) ונחלקו האחרונים אם מותר בשבוע שחל בו תשעה באב (לדעת ה"ט"ז שם אסור, ולדעת המג"א שם סקי"א מותר, והובאו במשנ"ב סק"כ ושעה"צ אות כ"ז (קע"ו)). ולצורך טבילה או לכבוד שבת (כגון שחל ט"ב בשבת) (קע"ז) מותר (משנ"ב שם).

(קסט) יעורי רש"י ב"ק נ"א. ד"ה סייד, ע"ז מ"ז: ד"ה סיידו, ורשב"ם ב"ב נ"ג: ד"ה כיור ד"ה היינו שעושה ציורים בכותל". ויתכן לומר דדוקא זה אסור משום שגורם שמחה מיוחדת, אבל סתם סיוד פשוט וצביעת בית יהיה מותר. אכן יעורי להלן בסמוך.

(קצו) כ"ה הגר"ש וואזנער זצ"ל (ספר 'מבית לוי' עמ' שע"ו) והגר"ם פישר זצ"ל (להיות אבן ישראל ח"א עמ' שכ"ח) והגרש"ז אויערבאך זצ"ל (שלמי מונדע' עמ' תפ"ח מ'ועלה לא יבול' ח"א עמ' קצ"ה), ושם הוסיף הגרש"ז זצ"ל הדאיסור הוא אף אם מטרת הסידור הוא בשביל שיוכל להשכיר הבית ולא בשביל עצמו או להנאתו. ויעו' עוד בית יוסף תקנ"א דהביא בשם הר"ן תענית ד': ד"ל בנין שאינו צריך דאינו נעשה אלא לנוי ולהרווחה בעלמא" הוא בכלל האיסור. ומבואר דאף סתם סיווד וצביעת הבית הוא לנוי ואסור הוא. - ודעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בדירה שאינו נכנס אליה עד לאחר ט' באב, מותר לסייד ולצבוע אותה (דכל האיסור הוא רק לבנות בנין של שמחה, וכיון שעדיין אין לו שמחה מזה מותר) (שמעתיא דמשה' עמ' ת"כ מ'מועד' ישורון' פרק 5 הערה 154).

(קצת) והנה המשנ"ב שם סק"ב הזכיר "מצוה דרבים" ויל"ע אם כוונתו דבעינן דווקא **מצוה** של רבים, ולאפוקי **צורך** רבים או דלאו דווקא ורק שבבנין ביהכנ"ס וביהמ"ד איכא גם מצוה דרבים וה"ה יאה מותר כשאיכא רק צורך רבים ויל"ע.

(קעב) דכל האיסור הוא רק לבנות בנין של שמחה, ואצל רוב האנשים אין מרגישים עדין הרבה שמחה במלאכות אלו בזמן שעדין לא נכנסו לדור שם (יעו"ש ב'מקור השמועות').

(קעג) מ'מועדי ישורון' פרק 5 הערה 154.

(קטע) ד'כ' שם "ולעניני נטילת צפרנים יש דעות בין האחרונים, אכן לצורך טבילת מצוה בודאי שרי, וכן לכבוד שבת, כגון שחל תשעה באב בשבת שרי בערב שבת ליטול הצפרנים." ויל"ג אמאי צריך להביא "כגון שחל תשעה באב בשבת", נימא דבכל ערב שבת חזון מותר לכ"ע - ומוכח דס"ל למשנ"ב דבכל ערב שבת חזון בלא"ה מותר לכ"ע משום דא"י "שבוע שחל בו" ואי"צ להיתר מיוחד משום "ערב שבת", ורק בערב שבת של שבת שחל בה ת"ב דאיז השבוע שלפניו חשיב כ"שבוע שחל בו" (לדעת ה"א בשו"ע תקנ"א ד' - ו) ומשמע דהמשנ"ב מצדד כדעה זו לכה"פ כאן יעוי' הערה להלן בסמוך) דבזה לדעת ה"ט"ז אסור בשאר ימות השבוע מ"מ מודה לדלכבוד שבת מותר (והוצרכנו לציין הוכחה במשנ"ב בדעת ה"ט"ז, מאחר ויש שרצו לדחוק דכוונת ה"ט"ז לאסור כבר מ"ח"א, יעוי' הערה להלן בסמוך, ויעוי' שם עוד מ"ח"א בזה).

להלן בסמוך, ויעוי"ש עוד מש"כ בזה).

אמנם באל"י זוטא תקנ"א ססקט"ז אע"פ שכ' שם דהאיסור הוא רק בשבוע שחל בו, מ"מ סיים שם "וכמדומה המנהג לאסור מראש חדש". וכ"ד הגר"ש דבליצקי צ"ל **שהמנהג**

בזמננו שאין נוטלים הצפרנים מר"ח. וס"ל דמש"כ המשנ"ב "גגון שחל ת"ב בשבת" כוונתו אף כגון שחל ת"ב בשבת (ויעור) עוד סידור דרך החיים בהנהגת י"ז בתמוז ובין המצרים סק"ד דמבאר בד' הראסור נהג כבר מ"ז בתמוז ורק לכבוד שבת או לצורך טבילת מצוה מותר, יעיר"ש. וכן בסידור יעב"ץ (דיני בין המצרים שער חמישי חור ד' סק"ג), כל לאחר י"ז בתמוז "צפרנים לכבוד שבת מותר ליטול", ומבאר דשלא לכבוד שבת אסור כבר מ"ז בתמוז. וכן ב'מאמר מרדכי' תקנ"א סק"ו הביא דלדעת ה'שיירי כנסת הגדולה' דין נוטילת צפרנים הוא כדין תספורת לגמרי, וכן ב'שערי תשובה' שם סק"ב הביא משו"ת 'איתן האזרחי' בשם מהר"ש מלובלין לאסור בימי בין המצרים, והביא בשם מהר"א אשכנזי ד'ל שמנהג בארץ אשכנז שלא ליטול צפרנים בין המצרים (אכן כ' שם דהאיתן האזרחי לא הסכים לזה, וכ' דלא ראינו מנהג זה, והמיקל לא הפסיד יעור"ש).

מהר"א אשכנזי ז"ל שמנהג בארץ אשכנז שלא ליטול צפרנים בין המצרים (אכן כ' שם דהאיתן האזרחי לא הסכים לזה, וכ' דלא ראינו מנהג זה, והמיקל לא הפסיד יעוי"ש).

קצה) ג"א שליט"א העיר ד'לבושי שרד" (על המג"א תקנ"א סק"א) כתב "הט"ז דאוסר בנטילת צפרנים מודה דלכבוד שבת שרי ואף שחל תשעה באב בשבת". הרי שמתחילה התיר לכבוד שבת, ואח"כ הוסיף שההיתר הוא אף בשבת שחל ת"ב להיות בתוכה. וכע"ז בפרמ"ג א"א סק"א בדעת הט"ז. ומהא דהוצרכו הלבושי שרד והפרמ"ג לחדש היתר בסתם ערב שבת, מוכח דס"ל בדעת הט"ז דאיסור נטילת הצפרנים הוא כבר מ"ח, דא"כ ואיסור נטילת הצפרנים הוא רק בשבוע שחל בו ת"ב, א"כ בין כך ובין כך ה"ל מותר בערב שבת, שהרי אין לך ערב שבת שחל בשבוע שחל בו ואמאי הוצרכו להתיר בהם. והוסיף דלפ"ז על כרחך מש"כ הט"ז דהאיסור הוא ב"שבוע שחל בו ת"ב" הוא לאו דווקא, ובאמת לדידן הוא מ"ח, ורק כיון שהט"ז קאי על לשון השו"ע שכתב "שבוע שחל בו" נקט לשונו. ומש"כ הט"ז אח"כ "שקודם לזה מותר" כוונתו רק שאין לאסור מ"ז בתמוז דע"ז קאי שם וזהו כל נידונו שם יעו"ש. עכ"ל הג"א שליט"א.

אמנם המעייין בד' הט"ז יראה דברים בלתי אסור רק בשבוע שחל בו ת"ב ולא קודם לכן, וכן נראה כלל ד"לאו דווקא דבר", וכן הביאו האחרונים להדיא כן בשיטתו, יעו"ל אלי' רבא תקנ"א סק"א, ומאמר מרכז שם סק"ב וברא היתב שם פ"ב ועורר השלחן שם כ"ב. וז"מ בד' המשנ"ב ע"י הערה לעל בוסקא, מסמור, והנה שיערי מלשון הלבושי שרד והפרמ"ג, י"ל דאין כוונתם כלל לחדש היתר על סתם ערב שבת בדעת הט"ז, דזה בלא"ה מותר אלא כוונתם להתיר לכבוד שבת אע"פ ששבת זו היא שבת שחל ת"ב להיות בתוכה. ודו"ק.

(קצור) ויעזר שו"ת מהר"ם חלאווה (רבינו משה חלאווה ז"ל מבית מדרשו של הרשב"א) (תשובה ע"ה - י) להשואל שם שאל מהו ליטול צפרנים בשבוע שחל בו ט' באב וענה לו "אין ספק בעיני שרואה מותר, שאין לנו איסור זה בשבוע שחל בו להיות ט' באב בתוכה, ולא ליום ט' באב אלא לדברים שמנו חכמים והזכירום בפירוש, אבל להוסיף עליהם וללמוד מאבל אין לנו" יעזרי"ש מש"כ בזה, וכן יעזר 'ערוך השלח' תקנ"א ל"ב, דלאחר שהביא מח' הט"ז והמג"א הנ"ל סיים בזה"ל "ואנחנו נוהגים להקל, כי גם לענין נטילת ידים טוב יותר כשיטלו הצפרנים".

(קצוה) והנה אנ"פ שהמשנ"ב איירי בשנה שחל ט"ב בשבת מ"מ כתב הדהיתר לכו"ע הוא רק "לכבוד שבת" ומשמע דבשאר ימות השבוע אסור דחשיב כ'שבוע שחל בו ת"ב'. אכן יעור' מג"א תקנ"א סוס"ק ל"ה (ובכיוור הפרג"ב גו א"א סק"ו ולבזוי שרד שם ומחצית השקל שם) דאף לדעת ה"א שהביא השו"ע (תקנ"א ד') הדשבווע האחרון שלפני התענית מיקרי 'שבוע שחל בו ת"ב', זהו דוקא לענין תספורת וכיבוס דאסורים מדינא דגמ' אכן בשר ויין וכדו' שהוא ממנהג, כו"ע מודים שאין לו דין 'שבוע שחל בו ת"ב'. ובמשנ"ב תקנ"א סס"ק ע"ז הביא ד' המג"א אלו. ויל"ע. [ויעור' עוד

מיעוט במשא ומתן

קנה. מר"ח אב עד ת"ב ממעטים במשא ומתן (שו"ע תקנ"א ב'). ו"א דהיינו דוקא במשא ומתן של שמחה שבזה לא יעסוק כלל (קצ) וכגון לקנות כלי כסף או צרכי חופה וכיוצ"ב, אבל סתם משא ומתן אי"צ למעט כלל. ו"א דצריך למעט בכל משא ומתן. ויעסוק בזה רק כדי פרנסתו. ולמעשה: בזמננו נהגו להקל בכל משא ומתן (משום דהכל נחשב כעת כדי פרנסתו), אכן במשא ומתן של שמחה (קצא) טוב להחמיר (משנ"ב שם סק"א ושעה"צ שם אות י"ג). ו"א דעל כן טוב להמנע מלקנות בימים אלו מכונית, מכונת כביסה וייבוש, רהיטים וכיוצ"ב שאף הם בכלל 'משא ומתן של שמחה' (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' ש"פ והערה כ"ד והגר"צ אבא שאול זצ"ל אור לציון ח"ג עמ' ר"מ. ויעו' 'אגר"מ אור"ח ח"ג סי' פ' שכתב דמכונית חדשה אם הוא לתענוג אסור מר"ח דהוא כמו בנין של שמחה דאסור ואם הוא מכונית לפרנסה מותר) (קצב). וכן טוב להמנע מלקנות לעצמו בגדים יקרים ('ערוך השלחן' תקנ"א - ג').

קנו. כשיש סבל מהחום, מותר לרכוש ולתקן מזגן גם לאחר ר"ח אב (דקרוב הדבר לגדר של חולה (קצא)) (הגר"א נבנצל שליט"א - 'ירושלם במועדיה' עמ' ר"ה). ו"א דנוהגים להחמיר בזה אלא א"כ למי שסובל מאוד והוא בגדר חולה (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' ש"פ והערה כ"ד) (ויעו' הערה קצ"ב).

קנו. דבר האבד מותר לקנות בכל מקרה, ולפיכך אם נפתח 'יריד' שבו יכול לקנות כעת בזול, מותר לו אף 'משא ומתן של שמחה' (משנ"ב שם סק"א ושעה"צ שם אות י"ב). (ומסתמא בכלל היתר זה הוא ג"כ לקנות בגד בזול כשאינו צריך תיקון שצריך לברך עליו שהחינו בשעת הקני' (ע"מ ללובשו לאחר ת"ב), דיקנה ויברך. יעו' לעיל דין י"ז והערה כ"א).

קנה. מי שאין לו אשה ובנים (שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה) ועומד להנשא מיד לאחר ת"ב, מותר לו לקנות בגדים וחפצים הנצרכים לצורך נישואין אם חושב שלא יספיק לקנותם לאחר ת"ב (יעו' רמ"א תקנ"א ב' דמותר משא ומתן לצורך מצוה, ומשנ"ב שם סק"ד מ"ו. וכ"ה ביעב"ץ בסידורו שער ישי אשנב א' סק"ג דמותר לעשות כל צרכי חופה אפי' ע"י ישראל אם א"א ע"י גוי, כדי שיהא הכל מוכן ומתוקן לסעודה אחר ת"ב).

קנט. מותר לשכור דירה בימים אלו (ואי"ז בכלל 'משא ומתן של שמחה' וגם ע"פ רוב אם ימנע מלשכור איכא בזה הפסד רב והוי בכלל היתר ד'דבר האבד') ('לבושי מרדכי' אור"ח סוס"י ק"א).

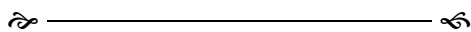
קניית בגדים ודברים חדשים

קס. מר"ח אב אסור לקנות בגדים חדשים (אפילו בגדים שאינם חשובים לברך עליהם שהחינו כגון מנעלים חדשים או גרבים) אפילו אם כוונתו ללובשם רק לאחר תשעה באב (רמ"א תקנ"א ס"ז ומשנ"ב סקמ"ה וסקמ"ט). ויש הסובר דאפי' לקנות שאר כלי בית ותשמיש החביב אסור (סידור 'בית יעקב' להיעב"ץ שער ששי אשנב א' אות כ' ו-כ"א). ואפילו לקנות כלים ישנים החביבים עליו אסור (סידור היעב"ץ שם והובא ג"כ בשערי תשובה תקנ"א סק"י) אכן יעו' הערה (קצד). ומ"מ אם נקדעו בגדיו ואין לו בגדים אחרים, מותר (הגר"ש אלישיב זצ"ל ע"י הגר"א צ"צ ישראל זצ"ל שליט"א, וכ"ד הגר"צ אבא שאול זצ"ל 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"א דכ' שם דאם נקדעו נעליו ואין לו נעליים אחרות רשאי לקנות חדשים בימים אלו).

קסא. מי שאין לו נעלי גומי לט' באב, מותר לקנותם בתשעת הימים וללובשם בט' באב (כפ' החיים תקנ"א ס"ק צ"ו צ"ז, וכ"ה ב'אגרות משה' או"ח ח"ג אות פ'. וכ"ד הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' ש"פ).

קסב. מי שנזדמן לו לקנות תפילין חדשות בימים אלו, מותר לו לקנותם (כיון דזהו רק למצוה) אכן לקנות טלית גדול אסור (כבר מי"ז בתמוז, דאע"פ שלובשים אותה רק למצוה, מ"מ כיון דהוי 'בגד' צריך לברך עליו 'שהחינו', ואין לברך ברכה זו בימים אלו. וכמו"כ אין לקנות טלית קטן למי שהיא חשובה לו דצריך לברך עליו שהחינו) (אגרות משה או"ח ח"ג סי' פ'). (אכן יעו' שו"ת רב פעלים ח"ד סי' כ"ט הובא לעיל דין קב ובהערה קכ"ב שם).

קסג. מותר לקנות ספרים חדשים אם הם נצרכים ללמוד בהם בתשעת הימים (הגר"נ קרליץ זצ"ל והגר"ח קניבסקי שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' נ', וכ"ד הגר"ש ז"א אויערבאך זצ"ל (קצה) - 'שלמי מועד' ע' תפ"ז ו'הליכות שלמה' עמ' תט"ז הע' 26).

(קפט) דאע"פ פוסק הרמ"א (תקנ"ט ט) דמר"ח מצניעים הסכין של שחיטה, ואין שוחטין עד עשירי באב (ויעו' 'שם במשנ"ב ס"ק ס' פרטים לקולא בדין זה) מחשש שמא יבוא לאכול הבשר (כ"ה בספר המנהיג ע' 78 ס"ק י"ח ובלבוש תקנ"א י"א כ' דהוא 'כדי לזכור החורבן ולהרבות אבל'), או מחשש מראית עין, מ"מ בזמננו שקונים בשר כמה ימים קודם אכילתו ומקפאים אותו, על כן לא שייך איסור מראית עין, ומותר לקנות בשר אפי' אם אין לו צורך לקנותו דוקא בימים אלו. עכ"ת האגר"מ. ויעו' עוד 'ערוך השלחן' תקנ"א - כ"ה, דבעיר גדולה אין מצניעין יעו' ש.

(קצ) ושלכך נתכוון השו"ע במש"כ ממעטין במשא ומתן והיינו של שמחה (שעה"צ אות ט').

(קצא) במשא ומתן של שמחה פליגי האחרונים אם נהגו להקל דמהמג"א תקנ"א סק"ז משמע דיש להמנע וכן העתיק החיי אדם קל"ג י'. מאידך מהט"ז שם סק"א ואל"י רבה סק"ב משמע דגם בזה המנהג להקל שמא לא יוכל להכין אח"כ (שעה"צ שם אות י"ג).

(קצב) ובעיקר דבריהם צ"ב, דבהגדרת 'משא ומתן של שמחה' הוזכר בפוסקים ב' דוגמאות: לקנות כלי כסף או צרכי חופה (יעו' משנ"ב תקנ"א סק"א), והנה צרכי חופה אינם לצורך תשמיש רגיל של אדם אלא קניה לצרכי שמחה. וביותר כלי כסף, אין בהם צורך אמיתי אלא הם ליפוי וכיוצ"ב ומשמע דלא אסרו אלא דברים שכל מהותם הוא לצורך שמחה. וא"כ מנין שקניית דברים שיש בהם צורך לשימוש רגיל שמחה דוקא כמזגן ומכונת יבש וכביסה וכיוצ"ב הם בכלל איסור זה, ויל"ע. (ומה דמצנינו דאסור לקנות מנעלים חדשים אע"פ שאין מברכים עליהם שהחינו כמבואר ברמ"א תקנ"א ד' - היינו דוקא בבגדים ונעלים ולא בכלים. ויעו' להלן דין ק"ס דיש הסובר דגם כלים חדשים אסור לקנות וא"כ ה"ה לאילו). ושו"ר ב'ערוך השלחן' תקנ"א - ג' דכתב 'ומה הוא משא ומתן של שמחה כמו לקנות בגדים להחתן או להכלה או לעצמו בגדים יקרים לקנות ולחפור' - ומבואר דס"ל דאף קניית דברים שיש בהם צורך לשימוש רגיל ושלא לצורך 'שמחה' כיון שהם יקרים וחשובים ולאחר שאדם קנאם - שמח הוא בהם - הוי בכלל 'משא ומתן של שמחה' וה"ה מכונית, מכונת כביסה וייבוש וכיוצ"ב.

(קצג) כמו דמצנינו לענין אמירה לעכ"ם בשבת דאיתא בשו"ע רע"ו ה' שהכל חולים אצל צינה ומותר לומר לו להדליק מדורה. וכ' בשו"ת 'מנחת יצחק' ח"ג סי' כ"ג דה"ה לענין מאוורר. וכ"כ ב'שמירת שבת כהלכתה' פ"ג סל"ד לענין מזגן. אמנם באגר"מ יו"ד ח"ג סי' מ"ז אות ב' ס"ל דאין להתיר פתיחת מזגן ע"י עכ"ם בשבת, ואין לדמות חום לצינה. מ"מ נראה דבתשעת הימים בודאי יש להקל (ירושלם במועדיה' שם).

(קצד) הנה מסתימת הרמ"א שם משמע דדווקא בבגדים אסור, וכן מבואר ביד אפרים שם שכ' בטעם האיסור לקנות בגדים חדשים, דכיון שיש בזה שמחה הר"ז כמו תחילת עשיה בבגדים שיש לו שמחה דמדי לתיקון השתי ולכן אסור עכ"ד. ולפי"ז דוקא בגדים נאסרו ולא כלים, דלא מצנינו דאסור לתקן כלים חדשים. וכ"ה באגר"מ אור"ח ח"ג סי' פ"ב דאין איסור עשיה בכלים של עץ וכדומ'. ויעו' עוד מג"א תקנ"א כ"ג ד'מותר לעשות אותן שקורין קרונ"ן שאורגין בעצים דלאו בגד הוא'. עכ"ל. והו"ד במשנ"ב שם סק"ד, וכן לא מצנינו כלל במשנ"ב איסור קניית כלים חוץ מצרכי חופה וכלי כסף ומטעם משא ומתן של שמחה, והיעב"ץ שיטה מחודשת הוא.

(קצה) יש מקום לומר דאפי' ספרים המשמחים אותו מותר לו לקנותם כשנצרך ללימודו כעת. משום דהוי צורך מצוה (יעו' שו"ת רב פעלים ח"ד סי' כ"ט - יעו' לעיל דין קב והערה קכ"ב), וכמו"כ יתכן דחשיב 'דבר האבד' בשבילו דצריך זאת ללימודו כעת, ויעו' שו"ע תקמ"ה ח' ומשנ"ב שם סקמ"ז. ויל"ע.

קסד. מותר בימים אלו ליתן מתנות לכל צורך שיהי' (מלבד בתשעה באב עצמו) (כן מבואר במג"א תקנ"ד סקכ"א (קצו), וכ"מ ב'מקור חיים' תקנ"א - י' (קצז) (קצח), ולפיכך מותר ליתן מתנות לנער בר מצוה בתשעת הימים (מלבד בתשעה באב עצמו) (וכן הורו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (קצט) – הליכות שלמה' עמ' תט"ז ובדבר הלכה אות י"א והע' 26 והגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] עמ' שע"ז. והגר"נ קרליץ זצ"ל - 'קרא עלי מועד' ע' ל"ו גבי מתנות בר מצוה). וי"א דרך מתנות בר מצוה נוהגים ליתן גם בימים אלו, אכן שאר מתנות לידידים וקרובים וכיוצ"ב (אע"פ שמותר מדינא) המנהג להימנע מליתן בתשעת הימים (י' הליכות שלמה' שם בדבר הלכה). וי"א דאין ליתן מתנה חשובה שיש בה שמחה נוגם בג' שבועות כדאי להחמיר אע"פ שמותר (רא') (הגר"מ פינשטיין זצ"ל 'מסורת משה' עמ' קע"ב).

קידוש לבנה בחדש אב

קסה. נוהגים שלא לקדש הלבנה קודם תשעה באב (דנחשב לדידן קבלת פני שכינה, ואין מקבלים אותה אלא מתוך שמחה, והאידינא אסורים בשמחה (רי')) (רמ"א תקנ"א ח', ותכ"ו ב', ומשנ"ב שם סק"ח), אכן לדעת הגר"א זיע"א (מעשה רב אות קנ"ט) מקדשים קודם תשעה באב (רי'). ומותר לרקוד ולשיר 'טובים מאורות' וכו' (הגר"ר עובדיה הדאיה זצ"ל - שו"ת ישכיל עבדי ח"ח סי' ל"ח אות ד' (רי') וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל - ספר 'קידוש לבנה' עמ' קל"א הע' ד' וכ"ד הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ג). וי"א דבקידוש לבנה שבתשעת הימים אין מזמרים 'טובים מאורות' וכ"ש שאין יוצאים במחול וריקוד (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הליכות שלמה תפילה עמ' קפ"ו הע' 22 ושלמי מועד עמ' תפ"ז והגר"א נבנצל שליט"א 'ירושלם במועדיה' עמ' רל"ב) (רי'). ויעזרי' עוד להלן בדיני ת"ב לענין קידוש הלבנה במוצאי ת"ב.

אכילת בשר ושתית יין בסעודת מצוה

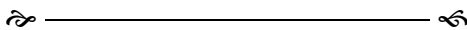
קסו. בסעודת מצוה כגון מילה, פדיון הבן, וסיום מסכת (רי'), אם הסעודה נעשית מר"ח אב עד שבוע שחל בו, מותר לאכול בשר ולשתות יין לכל מי ששייך לסעודה והיינו כל מי שהיה הולך לסעודה זו גם אם היתה מתקיימת בזמן אחר, הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו. וכמו"כ נשים השייכות לסעודה זו, במקום שדרך להזמין לסעודה מותר להן לאכול בשר ולשתות יין, וכן אשת בעל הסעודה ובניו (רי') מותרים לאכול בשר ולשתות יין אף בסעודת סיום מסכת (רמ"א תקנ"א י' ומשנ"ב ס"ק ע"ה), ויעזרי' הערה (רי').

קסז. בסעודות מצוה הנ"ל מותר לשתות אפי' את כוס היין של ברהמ"ז (דלא גרע מיין שבתוך הסעודה שהותר) (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ב).

קסח. מי שבא לאחת מסעודות הנ"ל שלא מחמת קורבה או אהבת רעים, כ"א רק לאכול בשר ולשתות יין, עבירה היא בידו (רי') (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ו), וכן מי ששולחין לו לביתו אפי' הוא אחד מן הקרובים או אוהבים של בעל הסעודה (שהי' מותר לו לבוא לסעודה לאכילת בשר ושתית יין וכהנ"ל), אפ"ה אסור לו לאכול (חיי אדם' קל"ג ט"ז ומשנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ה).

קסט. בסיום מסכת כשבדעתו לאכול בשר ולשתות יין, אם לא נזדמן לו הסיום בדרך לימודו, לא ימהר או יאחר את סיום המסכת בשביל לסיימה דווקא בימים אלו (רי'). וכמו"כ אם בשאר הימים לא היה עושה סעודת סיום, אפשר שלא יעשנה גם בימים אלו (אלי' רבה תקנ"א ס"ק כ"ו, חיי אדם קל"ג ט"ז ומשנ"ב שם ס"ק ע"ג). אמנם לעשות סעודת סיום בלא אכילת בשר ושתית יין מותר, אפי' אם מיהר או יאחר את סיום המסכת, ואף אם לא היה עושה סעודת סיום בשאר הימים (דמקור דין זה הוא באלי' רבה שם. ויעזרי' דהוא איירי רק גבי אכילת בשר ושתית יין, אכן בלא זה ודאי דשרי. ומשום 'סעודת מרעות' ודאי אין מקום למיחש, דסו"ס אכתי לא נפק מכלל שם ד'סעודת מצוה'. וכ"פ בהלכות חג בחג עמ' פ"ב (גבי מיהר הסיום בכדי לגמור בימים אלו). ויעזרי' ש).

קע. בסיום מסכת שנזדמן לו בדרך לימודו מותר לאכול בשר ולשתות יין לכל המשתתפים אף לאותן שלא למדו את המסכת, אם הם היו באים גם בזמן אחר משום רעות (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ג), אכן י"א דדווקא המחזיקים בממונם ביד הלומדים והגבאים המשגיחים עליהם ומשרתיהם הם מותרים לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו (אע"פ שלא למדו עמהם) אפי' אם הם רבים, אבל לזמן אחרים (לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו) מלבד אלה מפני האהבה והכבוד או לאיזה תועלת שיהיה, ודאי איסור גמור (סידור היעב"ץ שער שיש אשנב ב' ס"ק י"ד והר"ד בבית"ל תקנ"א י' ד"ה

(קצו) דכתב שם דבתשעה באב אסור לשלוח דורון לחבירו דזהו בכלל 'שאילת שלום' (והו"ד במשנ"ב שם ס"ק מ"א), ומבואר דזהו איסור רק בתשעה באב. אכן בשאר תשעת הימים, דליכא איסור ד'שאילת שלום' ליכא איסור אף בשליחת דורון.

(קצז) דכ' שם ז"ל "מנהג פשוט שנוסעין מבית לבית בתשעה ימים ולקבל דרונות כנהוג ולעשות סעודות החינוך" עכ"ל.

(קצח) וכ"מ קצת בשערי תשובה תקנ"א ז' דהביא בשם סידור היעב"ץ (שער שיש אשנב א' אות כ"ב) דאם נתנו לו מתנה בתשעת הימים שמברך עליה הטוב והמטיב, יברך מיד עכ"ד ומשמע קצת דמותר ליתן מתנה באלו הימים.

(קצט) ע"פ המג"א הנ"ל.

(ר) יתכן דמנהג זה יסודו משום האי דינא דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, ובכלל זה למעט במתנות הגורמים לשמחה.

(רא) יתכן דמקורו ע"פ מהר"ל (מנהגים הל' ת"ב עמ' רמ"א הוצאת מכון ירושלם) דכתב דמה דאין מברכים שהחינו מ"ז בתמוז הטעם הוא "כדי למעט שמחה", ומבואר דדעתו דכבר מ"ז בתמוז יש למעט בשמחה. ואע"פ שלא נפסק כן לדינא, כדיעו'י' שעה"צ תקנ"א אות מ"ח, מ"מ לכתחילה סובר הגר"מ זצ"ל דיש להחמיר בזה. ויל"ע.

(רב) ל' המהר"ל מנהגים הל' ת"ב עמ' רמ"ד הוצאת מכון ירושלם.

(רג) אכן בדברי הגר"א בביאורו על השו"ע סי' תכ"ו קצת משמע דמסכים לדינא עם הרמ"א. ויל"ע.

(רד) וכתב שם דהוי מצוה, דמכיון דצריך לברך אותה בשמחה, ודאי צריכים לעשות דבר המביא לידי שמחה לכבוד השכינה דאף שאנו שרויים באבילות, אין אנו צריכים להראות אבילות כלפי השכינה שבאנו להקביל פניה כדרך היוצאים להקביל פני המלך, ואנו מצפים ומייחלים להחזיר עטרת השכינה ליושנה, ולאפרוק אותה מגלותא, ולא גרע מבעל ברית ואבי הבן שלובשים בגדי שבת משום כבוד מצות המילה. ואדרבה כאן הוא מכ"ש, דכבוד השכינה עדיף טפי מכבוד המילה.

(רה) והגר"י טשזנר שליט"א בספרו 'שערי נחמה' עמ' ס"ד כ' דלמעשה יש לנהוג לשיר 'טובים מאורות' אבל לא לצאת במחול.

(רו) ואמר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דאלו שעברו על המסכת בכדי לסיימה ולא הבינו את כל מה שלמדו, לא מקרי סעודת מצוה (שלמי מועד' ע' תפ"ו).

(רי) הוא מד' המשנ"ב שם שמקורו מהחיי אדם קל"ג ט"ז. ויעזרי' דכנראה כוונתו דאשת בעל הסעודה ובניו מותרים אפי' אם אין דרך לזמנם בסעודה זו (כגון סעודת סיום מסכת) (אבל שאר נשים לא הותרו אלא בסעודה שדרך לזמנם כגון סעודת מילה ופדיון הבן) דאל"כ מה חידוש יש בהם יתר ממש"כ כבר בשאר נשים (ג"א שליט"א).

(ריח) אמנם דעת הלבוש (תקנ"א י' וכן העתק החי' אדם כלל קל"ג ט"ז) דמר"ח אב עד תשעה באב לוקחים רק מנין מצומצם לסעודת מצוה, ויש לוקחים עשרה מלבד הקרובים השייכים לבעל הסעודה. אכן בדרך חיים משמע דיכול לנהוג להקל כדעת הרמ"א הנ"ל דמר"ח עד שבוע שחל בו תשעה באב מותר לזמן לסעודה זו כל השייכים לסעודה ואפי' כמה מנינים (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ז).

(רט) ובל' המהר"ל מנהגים הל' ת"ב 'מצוה הבאה בעבירה'.

(רי) וביערוך השלחן (תקנ"א כ"ח) כתב "ואנחנו לא נהגנו בסיום, ואפי' כשאירע סיום בימים אלו, אנו מניחין הסיום עד אחר ת"ב כדי שנוכל לשמוח בשמחת הסיום לכבוד התורה כראוי".

וסיים), ואם אותם הבאים מסייעים לעשות את הסעודה, בודאי מותר להם לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו (ביה"ל שם). (אכן פשוט שכל ההגבלות הנ"ל בהזמנת האנשים לסעודה, הוא באנשים הבאים לאכול בשר ולשתות יין, אמנם כשבאים להשתתף בסעודה בלא אכילת בשר ושתית יין - יכול לזמן כמה אנשים שירצה. - יעו"י מג"א תקנ"א ס"ק ל"ו ואל"י זוטא שם סקט"ו).

קצא. אם הסעודות מצוה נעשית בשבוע שחל בו תשעה באב: מותר לאכול בשר ולשתות יין רק לבעלי המצוה ^(י"א) והקרובים שלו (הפסולים לעדות) וכמו"כ מותר להוסיף עוד מניין מצומצם של עשרה איש (משום רעות) והשאר אוכלים מאכלי חלב (רמ"א תקנ"א י', ט"ז שם ס"ק י"ב ומשנ"ב ס"ק ע"ז. - אכן מהמג"א ס"ק ל"ה משמע דמותר רק מניין מצומצם של עשרה איש כולל הקרובים - שעה"צ שם אות פ"ד). אמנם בשנה שת"ב חל בשבת אין לשבוע הסמוך לת"ב דין 'שבוע שחל בו' (לענין זה) ^(י"ב) (מג"א תקנ"א סקל"ה וכביאור הפמ"ג בדבריו א"א סקל"ו ולבושי שרד שם ומחצית השקל שם, ויעו"י משנ"ב שם ס"ק ע"ז. אכן יעו"י לעיל דין קמ"ב והערה קע"ז).

קעב. מותר לעשות כל הנ"ל אפי' בערב תשעה באב קודם חצות (רמ"א שם ומשנ"ב ס"ק ע"ח) ויעו"י הערה ^(י"ג).

שבת חזון

קעג. בשבת חזון דעת הרמ"א (תקנ"א א') דאסור ללבוש בגדי שבת כ"א הכתונת בלבד ^(י"ד) ^(י"ט). וכתונת היינו הבגד הסמוך לגוף ^(י"ז) וה"ה שאר הבגדים שסמוכים לגוף שלובש מפני הזיעה כגרביים וכדו' (יעו"י משנ"ב שם סק"ו ^(י"ה)). ודעת הגר"א זיע"א (וכן כתב בסידור היעב"ץ שער שישי אשנב א' סק"י שכן היה מנהג אביו החכם צבי זיע"א) שצריך ללבוש כל בגדי שבת (ואפי' בשבת שחל בה תשעה באב) ^(י"ח), וכן המנהג בארץ ישראל ^(י"ט). ויש שמשנים בגד אחד ^(י"ב) (משנ"ב שם).

קעד. הנוהגים ללבוש בגדי שבת בשבת זו, י"א שמחצות היום בער"ש יכול ללבוש את בגדי השבת (הגר"ש אלישיב זצ"ל בתשובתו למח"ס 'קרא עלי מועד' ע' מ"ה, וכ"מ ב'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ג מהקהילות יעקב זצ"ל) וי"א דמותר ללבושם אחרי הרחיצה בשעה שלובשם בכל ער"ש, ואפילו סמוך לחצות היום (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' תי"ט ובהערה ו' שם וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמותר ללבוש בזמן שרגיל בכל שבוע ואי"צ להמתין עד סמוך לשבת ממש - 'הליכות שלמה' ע' תמ"ב ארחות הלכה 40 וכ"ד הגר"א זצ"ל שטינמן זצ"ל - גליון 'פרי חיים' שד"מ, ויעו"י הערה ^(י"א)). וי"א שילבש בגדי שבת רק מזמן פלג המנחה, ובשעת הצורך יכול להקל ללבוש מזמן מנחה קטנה (ע"פ שו"ע תרס"ו א' - הגר"ש דבליצקי זצ"ל ^(י"ב)). ובשנה שחל ערב שבת חזון בח' באב (דלכתחילה צריך לרחוץ קודם חצות כדיעו"י ביאה"ל תקנ"א ט"ז ד"ה 'בחפיפת'), אם רוחץ קודם חצות י"א שמותר ללבוש לבנים מכובסים לכבוד שבת מיד אחרי הרחיצה (הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'קרא עלי מועד' ע' מ"ה בהערה).

כיבוס בגדי שבת

קעה. מי שאין לו כתונת (היינו בגד זיעה הסמוך לבשר) לשבת, יש להקל לכבס לכבוד שבת (משנ"ב תקנ"א סקל"ב). וכמו"כ למנהגינו דמחליפים את כל הבגדים לבגדי שבת, מותר לכבס גם את שאר הבגדים של שבת כשאין לו בגד אחר לשבת (הגר"ש דבליצקי זצ"ל וכו"ה ב'הלכות חג בחג' ע' מ"ד סוף הערה 19).

קעו.אף מי שיש לו בגדי חול נקיים, מ"מ אם אין לו בגדים נקיים המיוחדים לשבת מותר לו לכבסם (הגר"ש דבליצקי זצ"ל ^(י"ג)).

(י"א) והסנדק והקוואטר הם ג"כ בכלל "בעלי המצוה" (פמ"ג הו"ד בשעה"צ שם אות פ"ה).

(י"ב) דאף לדעת הי"א שהביא השו"ע תקנ"א ד' דהשבוע האחרון שלפני התענית מיקרי 'שבוע שחל בו ת"ב', זהו דוקא לענין תספורת וכיבוס דאסורים מדינא דגמ', אבל לענין בשר ויין וכדו' שהוא ממנהג, כו"ע מודו שאין לו דין 'שבוע שחל בו ת"ב' (מג"א שם).

(י"ג) ובשעה"צ שם אות פ"ט הביא בשם הבגדי ישע דלכתחילה בודאי ימחר לעשות הסעודה קודם חצות, מ"מ אם נמשך הסעודה לאחר חצות אין כאן בית מיחוש [ומותר], ובלבד שלא יהיה יותר מעשרה אנשים. ואפשר דמותר לאחר חצות דווקא לאלו הלומדים בעצמם, עכ"ד. ובלבד שלא יהיה זה בסעודה המפסקת (רמ"א שם).

(י"ד) ואין כזה משום אבילות בפרהסיא בשבת במה שאינו משנה בגדיו, שהבריות אומרים שמא אין לו בגדים אחרים, ואפי' אם ידוע שיש לו, אין נראה כ"כ אבילות דלפעמים אין אדם מקפיד על עצמו כ"כ לטרוח בשינוי בגדיו. אבל אין לך ענין בישראל שאין לו כתונת לבן בכל שבת והכל מדקדקין עליו לשנותו, והיה נראה בו אבילות אם אינו משנהו (לבוש תקנ"א ט"ז).

(י"ט) וצ"ע דבס"י תקנ"א סעיף א' הרמ"א אסר ללבוש בגדי שבת בשבת מלבד הכתונת, ואילו שם בס"ג כ' הרמ"א ד"ל לכבוד שבת לובשים בגדי פשתן ומציעין לבנים כמו בשאר שבתות". ובפמ"ג שם משב"ז סק"ד עמד בזה ויעו"י שש"ש שתי"ץ דבסעי' ג' כתב הרמ"א עיקר הדין דמותר להחליף כל הבגדים לכבוד שבת, ובסעי' א' כתב ה'מנהג' שהוא להחליף רק הכתונת. וב'מטה יהודה' שם סק"ב תי' דבסעי' א' איירי בשבת חזון, דאסור כל הבגדים מלבד הכתונת, אכן בסעי' ג' איירי בשבת שלפני שבת חזון כגון כשחל ר"ח אב ביום שישי דע"ז כתב הרמ"א דמותר בשבת שלמחרת ללבוש כל בגדי שבת. ויעו"י עוד שעה"צ תקנ"א אות מ"ו דהביא כן להלכה מהיד אפרים דאף המחמירים בשבת חזון שלא ללבוש בגדי שבת כד' הרמ"א מ"מ בשבת שלפני שבת חזון מקילים ללבוש בגדי שבת כהרגלם.

(י"ז) כ"מ במג"א תקנ"א סק"ד שכי' על כתונת "שאינו לבוש רק מפני הזיעה" וכע"ז במשנ"ב שם סק"ו. ויעו"י עוד רדב"ז ח"ב סי' תרצ"ג.

(י"ח) ואף לד' הרמ"א הנ"ל, חתן העומד להנשא בשבוע שאחרי שבת חזון (לאחר ת"ב), מותר לו ללבוש בגדי שבת, אך לא בגדים חדשים. וכמו"כ מותר לאבי החתן והכלה ללבוש בגד עליון של שבת לכבוד חתן וכלה. ואם חל ת"ב בשבת, לחתן מותר ללבוש בגדי שבת אבל לאבי החתן אין להתיר ללבוש שום בגד של שבת (רמ"א תקנ"א א' ומשנ"ב סק"ח ט"ו).

(י"ח) ובסידור היעב"ץ ביאר טעם מנהג זה שהרי אמרו (תענית כ"ט): דבשבת זו מעלה על שלחנו אפי' כסעודת שלמה, ואם לשלחנו כך לכבוד קונו במקום כבודו (היינו בבית הכנסת ששיכנתו שרויה שם) על אחת כמה וכמה, ולמדנו לשינוי בגדים מן התורה. עכ"ד.

(י"ט) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (ידיני ט"ב ביום א' ע' י"ח, פ"ו).

(י"כ) וכן נהג הקהילות יעקב זצ"ל שבגד אחד לא החליף - וכמדומה שהיה משאיר את הטלית קטן [ארחות רבינו' ע' קל"ג].

(י"כ) ודעת הגר"י ישר זצ"ל דאף מי שבכל ער"ש מתלבש ומתרחץ ממש סמוך לשבת, מותר לו בער"ש חזון לרחוץ ולטבול וללבוש בגדי שבת מכובסים מהבוקר (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שנ"א).

(י"כ) ובספר 'נטעי גבריאלי' (ח"א ע' ע"ה הע' י"א) הביא סמך לדעת הגר"ש זצ"ל מהגמ' במועד קטן כ"ז א' דאיתא שם דזקיפת המיטות באבל, מער"ש מן המנחה ולמעלה, ומשמע דכבוד שבת מתחיל רק אחר מנחה קטנה.

(י"כ) ומקורו, דבמחבר (פי' ש"ב ג') כתב דא' מתנאי היתר קיפול בגדים בשבת הוא, שאין לו בגד אחר להחליף, וכתב שם השעה"צ (אות י"ז) דאם יש לו בגד חול להחליף לא מיקרי "יש לו להחליף" יעו"י ש, וה"ה הכא.

לבישת בגדים חדשים בשבת

קעז.מי שאין לו כתונת כלל לשבת כ"א כתונת חדשה, מותר לו ללבוש כתונת חדשה בשבת (ביה"ל תקנ"א ס"ו ד"ה כלים^(יב)), וביאור ה'אגרות משה' אור"ח ח"ג - סי' פ' בדבריו). וכל ההיתר הוא בדווקא כתונת (בגד זיעה), אבל ללבוש בגדים חדשים אחרים אסור בכל מקרה (יעו"י מג"א תקנ"א סק"ו^(יב)), וכמ"ב אגרות משה' שם. וב'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ד הביא מהקהילות יעקב זצ"ל דאף להגר"א דמותר בשבת ללבוש כל בגדי שבת, מ"מ בגדים חדשים לא מצינו שיתירו, ואסור גם לדעה זו [ומשמע דאפילו כתונת ס"ל לאסור]^(יב).

צחצוח נעליים לכבוד שבת

קעח. הנוהגים ללבוש בגדי שבת בשבתות אלו, מותר להם לצחצח ואף להבריק נעליהם לכבוד שבת [אף לדעת המחמירים בזה בשאר ימות החול של תשעת הימים, יעו"י לעיל דין ק"כ] (וכ"ש לצחצח ולהשחיר הנעלים כשהוסר שחרותם) ('אגרות משה' אור"ח ח"ג סי' פ').

פרישת מפה, והחלפת מגבות, סדינים, מצעים ובגדי שינה לכבוד שבת

קעט. מותר לפרוש מפה מכובסת על השלחן לכבוד שבת (רמ"א תקנ"א ג', ומשנ"ב ס"ק ל"ג). וכן מותר להחליף מגבות לכבוד שבת (יעו"י שו"ע תקנ"א ג' דמשמע דדין אחד לתרוויהו וכ"ה בט"ז שם ס"ק ד' ובערוך השלחן שם י"ב). אבל להחליף סדינים נהגו איסור (משנ"ב שם). ומי שדרכו להחליף בגדי שינה כל שבת, מותר לו לעשות כן אף בשבתות אלו (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' מ"ו). קפ. י"א דהתירו להשתמש במגבת מכובסת רק בשבת, אבל בער"ש אף שרוחץ לכבוד שבת יש להשתמש דוקא במגבת משומשת (הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'קרא עלי מועד' עמ' מ"ו, וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל. ובשנת ה'תשע"ח ר"ח מנחם אב כמה שעות לפני הסתלקותו לאחר רחיצתו לכבוד שבת מאן להשתמש במגבת מכובסת שלא הוכנה קודם ר"ח. - ע"פ עדות נכדו חביבו הרה"ג ר' יעקב שמואל וינוגרד שליט"א).

השתמשות בכלים חדשים בשבת

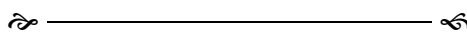
קפא. יש הסובר דמי שקנה קודם ר"ח אב כלים חדשים שיש בהם ריבוי שמחה ומברכים עליהם 'שהחיינו'^(יב) (וכגון סט צלחות וסכו"ם חדשים), אין לו להשתמש בהם שימוש ראשוני לאחר ר"ח ואף לא בשבת (דמר"ח אב 'ממעטין בשמחה') (ויתכן דגם אם כבר השתמש בהם מעט לפני ר"ח אבל עדין יש בהם התחדשות הראויה לברכת שהחיינו (למי שעדין לא בירך עליהם) ג"כ אסור להשתמש בהם לאחר ר"ח אפי' אם כבר בירך עליהם שהחיינו בהשתמשות הראשונית דסו"ס אחתי איכא בהם שמחה בדרגה שראוי לברך עליהם שהחיינו^(יב)), אכן כלים חדשים שאין מברכים עליהם 'שהחיינו' (כדוגמת הקונה צלחות לבד או כוסות לבד וכיוצ"ב), (אע"פ שיש הסובר דאין לקנות לאחר ר"ח מדין 'ממעטין בשמחה' יעו"י לעיל דין ק"ס, מ"מ אם כבר קנאם קודם ר"ח), אפשר להשתמש בהם לאחר ר"ח אב^(יב).

נטילת צפורניים בער"ש

קפב. לכו"ע מותר ליטול הצפורניים קודם שבוע שחל בו ת"ב (יעו"י לעיל דין קמ"ב). ואף כשחל ת"ב בשבת^(יב) מותר בערב שבת ליטול הצפורניים לכבוד שבת (משנ"ב תקנ"א סק"כ).

רחיצה ומבילה בער"ש

קפג. בערב שבת חזון מותר לחפוף הראש במים חמים בלי סבון, ולרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים בלי סבון למי שרגיל לעשות דברים אלו בכל ערב שבת^(יב). ומ"מ לרחוץ כל גופו, אסור אפילו בצונן, אפילו אם רגיל לעשות כן בכל ערב שבת (רמ"א תקנ"א ט"ז ומשנ"ב ס"ק צ"ה, צ"ו, צ"ז). (יבג) (יבג) (יבג) ולבני ספרד יעו"י לעיל הערה קמ"ט.

(רכד) בעיקר ד' הביה"ל שהתיר ללבוש כתונת חדשה וציין מקורו מהפמ"ג (אי"א סק"כ) הק' ע"ז הגר"ש דבליצקי זצ"ל (בספרו ת"ב שחל ביום א' ע' י"ט בהערה) דכוונת הפמ"ג שם להתיר רק ללבוש לשבת כתונת **מכובסת** דעל כן מציין שם הפמ"ג "עייני סעי' א"י כשכוונתו להרמ"א שהתיר ללבוש רק כתונת מכובסת, וכתב שם הפמ"ג דנהגו להתיר רק כמש"כ הרמ"א בכתונת **מכובסת**, אכן "כתונת חדשה" לא הזכיר כלל, וכה"ק בספר 'הלכות חג בחג' ע' ס' בהערה, יעו"י"ש מש"כ בזה.

(רכה) דעל מש"כ הרמ"א דחתן מותר ללבוש בגדי שבת בשבת חזון (אפי' לדעת האוסרים ללבוש בגדי שבת), כ' המג"א דבגדים חדשים אסור (והו"ד במשנ"ב סק"ט), וכמו"כ בעל ברית בת"ב שכתב הרמ"א (תקנ"ט ח') דמותר לו ללבוש בגדי שבת, הביא המשנ"ב שם (ס"ק ל"ג מהמג"א והדה"ח) דמ"מ בגדים חדשים אסור, וא"כ ה"ה בשאר כל אדם אף להמתירים בגדי שבת. וכ"מ במשנ"ב תקנ"א סקמ"ה.

(רכו) אמנם יעו"י כף החיים תקנ"א ס"ק פ"ט דלנוהגים ללבוש כל בגדי שבת, ה"ה דמותר ללבוש בשבת כל שאר בגדים חדשים כל שאינם חשובים לברך עליהם שהחיינו.

(רכז) דלקנותם לאחר ר"ח - יש הסובר דיש להמנע משום האי דינא ד'ממעטין' במשא ומתן של שמחה' (יעו"י לעיל דין ק"ס), אלא הרבונא דאפי' אם כבר קנה אותם קודם ר"ח, אסור לו להשתמש בהם לאחר ר"ח ואף לא בשבת חזון.

(רכח) ויל"ע כמה צריך להשתמש בהם לפני ר"ח בכדי שלא יחשבו כ'חדשים'.

(רכט) דהנה האלי' רבא תקנ"א ס"ק י"ז הביא בשם מלבושי יו"ט דמי שקנה בבין המצרים בגד חדש שמברכים עליו שהחיינו, אסור לו ללבושו בשבת, כיון ד"במלבוש איכא שמחה טפי". והמג"א (שם סק"א) פליג עליו וס"ל דמותר ללבושו בשבת ולברך אז שהחיינו. ובשעה"צ שם אות מ"ח הביא לד' האלי' רבא, ותמה עליו "באמת איני יודע טעם הא"ר דבגמרא לא נזכר כ"א

משנכנס אב ממעטין בשמחה ולא קודם עכ"ד. ומבואר דלאחר שנכנס אב אף השעה"צ מסכים לד' הא"ר דאסור ללבוש אפי' בשבת, משום דאיכא ריבוי שמחה טפי ('שמחה' בדרגה שמברכים עלי' 'שהחיינו') אע"פ שכבר קנאה קודם לכן - א"כ ה"ה בכלים חדשים שיש בהם ריבוי שמחה ומברכים עליהם שהחיינו, אף אם קנו אותם קודם ר"ח אב אסור להשתמש בהם שימוש ראשוני אף לא בשבת חזון משום ד'איכא שמחה טפי'. - אכן בכלים שאין מברכים עליהם שהחיינו מצינו שאסרו קנייתם (יעו"י לעיל דין קנ"ה ק"ס) אבל לא מצינו בהם איסור השתמשות כשכבר קנאם קודם

ר"ח. (הגר"א קלופט שליט"א). (ויל"ע בד' דלכא' כמו דמצינו דאין ללבוש בגדים חדשים אע"פ שאינם חשובים וכדוגמת נעלים וגרבים (כמבואר ברמ"א תקנ"א ו' ומשנ"ב סקמ"ה) משום דאכתי יש בה קצת שמחה (יעו"י לעיל דין צ"ח והערה קט"ו) וממעטין בשמחה (אע"פ שאי"ז שמחה שמברכים עלי' שהחיינו) נימא ה"ה בהשתמשות בכלים מסוג אלו תהא אסורה מדין 'ממעטין בשמחה' (אע"פ שאינה שמחה בדרגה שמברכים עלי' שהחיינו).

(רל) דאז י"א להשבוש שלפני התענית חשיב כ'שבוע שחל בו ת"ב'.

(רלא) אכן דעת החזון זצ"ל דמה שמותר לרחוץ יכול לרחוץ עם סבון (הגר"ח קניבסקי שליט"א - תורת המועדים שעל שונה הלכות תקנ"א סקע"ב עמ' קל"ח).

(רלב) ובערוך השלחן תקנ"א ל"ו כ' ז"ל "ודע שבדורנו התחילו לזלזל ברחיצה בחמין בערב שבת חזון ומרגלא בפומיהו שמי שרוחץ כל ערב שבת רשאי גם בשבת זו. ואינו כן שהרי רבנו הרמ"א לא התיר רק חפיפת הראש, ותמדי היו המרחצאות נעולים בערב שבת חזון. וזה לא כבר התחילו לזלזל **ועתידים ליתן את הדין**".

(רלג) יעו"י שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' ש"נ שכ' ששמע מהגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשנת תשל"ח כשחל ערב שבת חזון בח' באב שמותר להתרחץ אפי' בחמין למי שרגיל כן בכל ערב שבת ואינו מבטלו אם לא מחמת אונס.

קפד. הנוהג לטבול כל ער"ש, ולא מבטלה אפילו מפני טירדת עסקיו או צינה, מותר לטבול גם בערב שבת זו (משנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ה). ולא יטבול כ"א כשיעור טבילה שטובל כל ער"ש (של"ה הק' הובא באל"י רבא תקנ"א סקל"ז ובכף החיים שם סק"ב). ודוקא במים שאינם חמים (שעה"צ אות צ"ח). וי"א דפשוט דאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם כ"א רק מים חמים, מותר לו לטבול במים חמים, אם אינו מבטלה בשום פעם (תוספות חיים) על החיי אדם כלל קל"ג סקל"ז, ובכף החיים שם) (ומ"מ מסתבר דצריך להשתדל שלא ליהנות מחמימות המים ולמהר לטבול ולצאת).

בשבת חזון נהגו בהרבה קהילות לשורר 'לכה דודי' בניגון עצוב, דומה לניגון קינת 'אלי ציון ועריה' (ר"ל). אכן מנהג אשכנזים פרושים בארץ ישראל שאין משנים הניגון משאר שבתות השנה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני מ"ב ביום א' ע' פ"ה).

הכנת בגדים ומגבות בשבת

קפה. בשבת בבוקר אפשר ללבוש בגדים מכובסים אחרים כדי שיהיו לו משומשים לאחר שבת (בן איש חי שנה ראשונה פ' דברים אות ו' (ר"ל) וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' תע"ט). וי"א דגם אח"כ כשהולך לנוח בצהריים יכול להחליף שוב לאחר שקם (ויותר לא מחליף) ואי"ז נחשב כהכנה לצורך חול (שלא ניכר כן) (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'הלכות חג בחג' ע' נ"ט הערה 41). ויש שהתירו להחליף בגדים בשבת לאחר כמה שעות שלבש הבגדים הקודמים (הגר"ש ואזנר זצ"ל ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' תט"ז וע' שפ"א בהערה. ויעוי' עוד 'ארחות רבינו' ח"ב ע' ק"ל שהתיר יותר מהנ"ל גבי בגדי זיעה יעוי"ש). ומ"מ לא יאמר שלובשם עבור ימי חול (יעוי' משנ"ב סי' ר"צ סק"ד, ו'ערוך השלחן' סי' ר"צ ס"א). וכן במגבות כיון שרגילות להשתמש בכמה מגבות במשך השבת, יכול להשתמש בכמה מגבות באופן שלא ניכר שעושה לצורך חול (הגר"צ אבא שאול זצ"ל 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"ח בהערות).

אכילת בשר ושתיית יין בשבת

קפו. בשבת (אפי' כשחל בט' באב, ואפי' בסעודה המפסקת) מותר לאכול בשר ולשתות יין ולהעלות על שלחנו אפי' כסעודת שלמה בעת מלכותו, ואסור לו למנוע מעצמו זה (דאע"פ שאין חיוב לאכול בשר בשבת, מ"מ אם נמנע משום אבל - עבירה היא) (שו"ע תקנ"ב י' ומשנ"ב שם סק"ג, ותקנ"א סקנ"ט).

קפז. בסעודה שלישית שנמשכת לתוך הלילה, י"א דמיד כשהתפללו הקהל (ר"ל) ערבית במוצ"ש, נאסר אף הוא בבשר ויין אף שהוא באמצע סעודתו (מג"א תקנ"א ס"ק כ"ו, הו"ד במשנ"ב שם סקנ"ו ושעה"צ אות נ"ו). אכן שאר האחרונים כתבו דאפילו במקרה זה מותר לו להמשיך לאכול בשר ולשתות יין (דכיון שאומר "רצה" בברהמ"ז, על כן אצלו עדיין שבת) (משנ"ב שם), (אמנם כשתענית ת"ב חל במוצש"ק אסור לאכול ולשתות כלל לאחר השקיעה).

קפח. אם מברך ברהמ"ז של סעודה שלישית על הכוס, מותר לו לשתות הכוס אף לאחר השקיעה (מלבד כשתענית תשעה באב חל במוצש"ק, דאסור לאכול ולשתות כלל לאחר השקיעה). אך אם כבר הגיע זמן צאה"כ: אם נזהר תמיד לברך על כוס, מותר לו לשתות הכוס גם לאחר צאה"כ, אבל אם לפעמים מברך בלא כוס, אסור לו לשתות הכוס (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ט, ושעה"צ אות ע"ה, ומשנ"ב רצ"ט ס"ק י"ד). ואם הקהל (ר"ל) כבר התפללו מעריב יעוי' הערה (ר"ל).

קידוש לחתן בשבת חזון

קפט. מותר לעשות קידוש לחתן ולשיר לו כמו בכל עליה לתורה (דאל"כ הוי אבילות בפרהסיא) (הגר"נ קרליץ זצ"ל - גליון 'נשיח בחוקיך' 77. וכ"ד הגר"י פישר זצ"ל - הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שני"א ובהערה 10 שם) ויעוי"ש (עמ' ש"ג) עוד שהתיר להתרחץ (רחיצה המותרת בער"ש חזון) כבר מיום חמישי, שנולדה בתשעת הימים. ויעוי' במהרי"ל מנהגים הל' ת"ב דבשבת ו' באב עשה שבת חתן לבנו (וכל הקהל הלכו אצלו ושמחו עמו אחר הסעודה בין ופרות כמנהג בכל ליל שבת דקודם שבת הנישואין" ויעוי' עוד רמ"א תקנ"א סוף סעיף א').

(ר"ל) ודעת הגר"י פישר זצ"ל דמותר לרוחץ ולטבול בער"ש חזון כבר מהבוקר אף מי שרגיל לרוחץ בכל ער"ש סמוך לשבת. והגר"י זצ"ל עצמו נהג בער"ש חזון ללכת לבית המרחץ לטבילת ער"ש בשעות המוקדמות של הבוקר כדרכו בכל שבוע (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שני"א ובהערה 10 שם) ויעוי"ש (עמ' ש"ג) עוד שהתיר להתרחץ (רחיצה המותרת בער"ש חזון) כבר מיום חמישי, אבל לא מיום רביעי (דמיצו שהכנתו שעושים ביום חמישי חשיבי ג"כ לכבוד שבת. יעוי' מתני' תענית פ"ד מ"ז דשבת שחל ת"ב להיות בתוכה אסור מלספר ומלכבס. ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. ויעוי' עוד שו"ע תקנ"א ד') (ר"ל) וב'מגן אבות' למאירי ענין עשרים וארבע כתב זל"ש "כתבו הגאונים שאע"פ שהשבת נאסר בכל מיני הספד ובכל עני של קינה, בשבת איכה התירו לקונן בצבור דרך הכנעה ושבירת היצר מפני שיש בזכירת החרבן והתאונן על הצרות שאירעו באותו זמן חלק משרשי התשובה, וכל שעיקרו לתשובה ולהכנעה הותרו שאר התפילות אגב, וכ"ש בימים המיוחדים לכך, והכל נגדר אחר העיקר" עכ"ל (הו"ד בגנזי הגאונים ב"ב ס' ע"ב).

(ר"ל) וכ' שם דבשבת לא ילבש בגד מכובס שעה אחת ויפשטנו כדי ללבושו לאחר השבת דא"כ נמצא מכין בשבת לצורך חול עכ"ד (אכן כשעושה כן בבוקר כיון דלא ניכר שלצורך חול עושה כן, לא חשיב כמכין לחול).

(ר"ל) ומקום שיש כמה בתי כנסיות הר"ז נקבע לפי הביהכנ"ס שבו רגיל להתפלל.

(ר"ל) ומקום שיש כמה בתי כנסיות הר"ז נקבע לפי הביהכנ"ס שבו רגיל להתפלל.

(ר"ל) (אם הציבור התפללו מעריב, לדעת המג"א הנ"ל המובא בדין קפ"ז יהא אסור לו לשתות הכוס, אפילו אם תמיד נזהר לברך על הכוס (שכבר נאסר בבשר ויין) אבל לדעת שאר אחרונים שם מותר (אם הוא נזהר תמיד לברך ברכה"ז על הכוס, וכהנ"ל) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל, וטעמו משום דבמשנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ט ושעה"צ אות ע"ה ומשנ"ב שם סק"ב משמע שדין השתיה של כוס ברהמ"ז שלאחר הסעודה מיתלא תליא בדין שתיית יין בתוך הסעודה, ועל כן להניי אחרונים הנ"ל דמותר לשתות יין בתוך סעודתו אפילו אם הציבור התפללו מעריב, ה"ה יהא מותר לו לשתות הכוס שלאחר ברהמ"ז אפילו אם הציבור כבר התפללו מעריב).

קצ. במוצש"ק כשמבדילים על הכוס מדינא מותר למבדיל עצמו לשתות היין (דבזה לא קבלו עליהו לאסור, והוי כשאר סעודות מצוה המותרים) (וכ"פ השו"ע תקנ"א י' וכ"נ בני ספרד ^(רמ)). אכן דעת הרמ"א (שם) דנוהגים להחמיר שלא לשתות בעצמו את יין ההבדלה אלא ליתנו לתינוק שהגיע לחינוך (מצות הבדלה - גיל 7-6 יעו"י הערה ^(רמא)) ולא הגיע לגיל שמתאבל על ירושלם (גיל 10-9 בערך יעו"י הערה ^(רמב)) וישתה רוב הכוס (רמ"א תקנ"א שם ומשנ"ב סק"ע) ^(רמ). וצריך ליתן לקטן ששומע את ההבדלה לשם הבדלה, ולא לקטן שכבר שמע הבדלה מאחר ^(רמד). וכמו"כ שיהא קטן כזה שמבין שהמבדיל מוציאו יד"ח בברכתו ^(רמה), וצריך לומר לקטן שישמע את הברכה ^(רמ) ויכוון לצאת יד"ח. **ואם אין תינוק, ישתה המבדיל בעצמו** (רמ"א שם), ואי"צ לילך לחפש קטן שישתה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א, וכן נהג החזו"א זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ה).

החלפת בגדי שבת

קצא. במוצאי שבת אין לובשים את בגדי השבת, ופושטים אותם מיד לאחר ההבדלה ^(רמ) (הגרמ"מ קארפ שליט"א - 'הלכות חג בחג' ע' ס"ד [הוצאת תשס"א]) והגר"נ קרליץ זצ"ל - 'חוט שני' שבת ח"א פ"ג בסופו והגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' פ"ד סכ"ח ^(רמח). וכן נהג החזו"א זצ"ל להוריד בגדי שבת מיד במוצ"ש - הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' מ"ה, ונסתפק שם הגר"ח אם החליף כל בגדיו או רק המעיל העליון). וי"א דבמוצש"ק אי"צ להחליף בגדי שבת (דהאיסור הוא רק ללבוש, אבל מאחר שכבר לבוש הוא משבת, אי"צ להחליפם) ('אשל אברהם' מבוטשאטש תנינא סי' תקנ"א, והגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א ובספר 'ישא יוסף' אור"ח ח"ב עמ' קס"ח, וכע"ז דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שצ"ד וע' תי"ט בהערה, דאין נוהגין לפושטם במוצ"ש מיד לאחר הבדלה). וי"א דאף היוצא מביתו במוצש"ק למקום אחר והוריד שם חליפת ומגבעת השבת, מותר לו לחזור וללבשם כדי לחזור עימם לביתו (דזהו המשך של לבישת שבת, ואי"ז נחשב לבישה חדשה של בגדי שבת), אכן אם כשנשתהה בביתו כבר הוריד חליפת ומגבעת השבת, שוב לא יחזור ללבושם (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א ^(רמט)).

♦ ♦ ❖ ♦ ♦

ערב תשעה באב

קצב. בשחרית אומרים מזמור לתודה (משנ"ב סי' נ"א סק"ב).

קצג. אין לטייל ביום זה (רמ"א תקנ"ג ס"ב) (ובטעם הדבר כ' המהרי"ל ^(רי) ד"הרי התורה בטלה מתוך שכתוב בה 'פקודי ד' ישרים משמחי לב' ומי יקל ראשו או לשמח עצמו בטיולים "עכ"ל).

תלמוד תורה

קצד. נהגו שלא ללמוד בערב ת"ב מחצות ואילך (משום דהתורה משמחת הלב) כ"א בדברים המותרים בת"ב (ואי"ז אסור מדינא דהא מותר בערב ת"ב מדינא בכל החמשה עניינים, אלא עיקר הטעם הוא משום דיכול הוא ללמוד דברים המותרים בת"ב) (רמ"א תקנ"ג ב', וכתב המשנ"ב שם סק"ח שכן דעת 'הרבה אחרונים'). וי"א דמותר (מהרש"ל שלמד בעצמו אחר חצות וכמו"כ התיר לאחרים, וכן הגר"א בביאורו שם כתב ד'חומרא יתירה היא', וכן המאמר מרדכי שם סק"ב ^(רא) וכן החיי אדם קל"ד - י' כתב 'והוא חומרא בעלמא' - הו"ד במשנ"ב שם) ועל כן מי שרוצה להקל בזה אין מוחין בידו (משנ"ב

❧ ————— ❧

(רמ) וכה"ב ב'לקט יושר' לתלמיד התרומת הדשן עמ' 107 דאע"פ שלאחר ר"ח אב הי' מזמן על היין, ונותן את הכוס לקטן לשתות (או לאשתו) מ"מ כוס של הבדלה "שתה בעצמו", וכן כל הבחורים יעו"י ש.

(רמא) יעו"י משנ"ב (ר"ש ור"ט) שכתב גבי מצות קידוש דגיל חינוך כבן 6-7, כל חד לפום חורפיה, וכ"כ גבי קטן שחייב אביו לחנכו בק"ש (ס"י ע' סק"ו), וכמו"כ בשעה"צ (תקנ"א אות צ"א) כתב שקטן פחות מבן שש שנים לא הגיע לגיל חינוך. - אמנם גבי חינוך במצות סוכה כתב השו"ע (תר"מ ב') ובמשנ"ב שם (ס"ק ד') ובשעה"צ שם (אות ג') דגיל חינוך הוא מבן חמש או שש כל אחד לפי חריפותו (וכ"כ הפמ"ג ר"ט א"א סק"א). ובפמ"ג פתיחה כוללת (אור"ח אות י') כתב שגיל חינוך מתחיל מחמש שנים שלימות או שש שנים שלימות כל חד לפום חורפיה.

(רמב) יעו"י בקיצור השל"ה שכתב "קטנים שהמה בני עשרה שנים ומכ"ש אותם נערים הלומדים היטב ויש להם דעת להתאבל על חורבן ירושלם, אין מאכילים להם רק לחם ומים כדי להתאבל עם הציבור" הובא בספר 'קרא עלי מועד' ע' ז' הערה ב'. וכ"ד הגר"נ קרליץ זצ"ל דהגיל הוא 9-10 בערך (גליון 'מים חיים' להגרי"א דינר שליט"א). - **אמנם** ב'ארחות רבינו' (ח"ב ע' קל"ה) הביא שהקהילות יעקב זצ"ל אמר שאפשר ליתן לילד עד גיל 13 לשתות כוס הבדלה, ושכן נוהגים. ולכאו' דלא כמשנ"ב הנ"ל, ויעו"י ספר 'קרא עלי מועד' ע' נ"ב ששאל על כך את הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיב לו "בזמננו גם בן י"ג אינו יודע להתאבל". - **עוד יל"ע** דבשעה"צ תקנ"א אות צ"א מבואר דגיל חינוך דאבילות מתחיל בגיל 6 שנים ודלא כהנ"ל. וצ"ב דא"כ האין יתקיים דין זה של קטן שהגיע לגיל חינוך ולא הגיע לגיל שמתאבל על ירושלם. (ויתכן דיש ליישב דלעולם תינוק בן 6 לא הגיע להתאבל על ירושלם, ועל כן נותנים לו יין של הבדלה (כמש"כ המשנ"ב בסק"ע) ומ"מ כיון שהגיע לחינוך לשאר מצות התורה על כן יש לחנכו גם בדיני אבילות וכדכ' המשנ"ב שם דיין שאינו של מצוה אסור לקטן אף שאינו יודע להתאבל (ולכאו' הטעם משום חינוך, ויעו"י ערוך השלחן שם דין ל"ח דכ' דבאבילות על חרבן בית המקדש יש חינוך ליראת ד' שכשישאל הקטן על מה זה יבארו לו ענין חרבן ביהמ"ק). וזהו כוונת השעה"צ לענין תספורת דמבן 6 שהגיע לחינוך אסור בתספורת דכיון דשייך בחינוך בשאר מצוות ה"ה שיש לחנכו לאבילות אע"פ שאינו יודע להתאבל על ירושלם). **(רמג)** והחזו"א זצ"ל היה מבדיל וטועם מעט ורק אח"כ נתן לקטן לשתות אם היה שם קטן ('ארחות רבנו' ח"ב עמ' קל"ה). וכ"ג הגראי"ל שטינמן זצ"ל (גליון 'כאיל תערוג' 162). אכן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לא היה טועם מכוס של הבדלה כלום כשהיה קטן שישתה (איש על העדה' בשם הג"ר יוסף שוב שליט"א).

(רמד) הוראת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ('אזכו ממתקים' עמ' שנ"ב ששמע מהרה"ג רבי מ"מ הייזלר שליט"א).

(רמה) יעו"י 'ארחות רבינו' (ח"ב עמ' קל"ה מה'קהילות יעקב' זצ"ל).

(רמו) הגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י הגרא"צ ישראלזון שליט"א.

(רמז) דכל מה שהותר הוא רק לצורך שבת, ואין האיסור רק במעשה הלבישה עצמה כ"א במה שלבוש בגדי שבת, כדמצינו גבי מילה במשנ"ב תקנ"ט ס"ק ל"ד דלאחר המילה צריך לפשוט בגדי השבת, וה"ה בשבת ('הלכות חג בחג' שם).

(רמח) ויעו"י ש בהערה 88 שהביאו בשמו דמ"מ הדבר תלוי במנהג ויש שנהגו שלא להחליף הבגדים במוצ"ש כגון קהילות החסידים. ובספר 'ישא יוסף' להגר"י אפרתי שליט"א אור"ח ח"ב עמ' קס"ח הביא ששמע מהגר"ש אויערבאך זצ"ל שאביו זצ"ל לא הי' מזדרז להחליף בגדי השבת במוצ"ש.

(רמט) וכע"ז בספר 'איש על העדה' ע' קע"ו הע' ז' מעדותו של הג"ר יוסף שוב שליט"א.

(רנ) מנהגים הל' ת"ב עמ' רמ"ה הוצאת מכון ירושלם.

(רנא) דכתב זל"ש "יעינינו הוראות דכמה תלמידי חכמים מתרשלים בלימוד המותר ביום ט' באב משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין, וגם אני בעו"ה כאחד מהם, ולכן איני חושש לסברא זו ודעתי נוטה להתיר אפילו (כשחל ת"ב ב)חול עד סמוך לבין השמשות". עכ"ל.

שם) "ומ"מ מי שמרגיש בעצמו שיכול לדחוק וללמוד דברים המותרים, ולא ימעט מפני זה בלימודו, קדוש יאמר לו" (מאמר מרדכי שם הור"ד בביאה"ל שם ד"ה ולכן).

◇ "נתן נפשו על כל דקדוק ודקדוק ממאמרי חז"ל, ללמוד וללמוד ולקיים את כל דברי תלמוד תורתם, כמעט נפשו יצא עליהם" (הגאון רבי אברהם זצ"ל, על אביו הגר"א מוילנא זיע"א בהקדמה על שנות אליהו סדר זרעים).

סעודה ראשונה

קצה. מנהג העולם לאכול סעודה קבועה קודם מנחה (אפי' כשמתפלל בסוף היום) (כדי שיוכלו להתענות ולא יזיק להם התענית) ואחרי מנחה אוכלים סעודה המפסקת (רמ"א תקנ"ב ט').

קצו. המנהג הטוב ביותר הוא: לאכול סעודה ראשונה קודם חצות היום או סמוך לאחר חצות היום, ואח"כ סמוך לשקיעת החמה (לפני השקיעה) לאכול סעודה מפסקת, וכשנוהג בדרך זו יכול להרבות בסעודה ראשונה (דמ"מ עד זמן סעודה מפסקת לא יהא כ"כ שבע). אכן מי שאוכל סעודה ראשונה סמוך למנחה (ולאחר מנחה בסמוך לה אוכל סעודה מפסקת), אי"ז נכון להרבות בסעודה ראשונה בכמה מיני תבשילין (רנב) וי"א דאם הוא מכוון באכילתו לשם שמים [היינו כדי שלא יזיק לו התענית] יכול להרבות קצת בסעודה ראשונה, ומ"מ יזהר שלא ימלא כל שבעו (כדי שיוכל לאכול אחר מנחה סעודה מפסקת באופן שלא תהא אכילה גסה ועראי). ומי שיכול לסגף עצמו, ויודע בעצמו שאין התענית מזיק לו, ומחמיר על עצמו ואינו מרבה אף בסעודה ראשונה, נקרא קדוש (יעו"י רמ"א תקנ"ב ס"ט מג"א ס"ק י' ומשנ"ב ס"ק כ"ב ושעה"צ אות י"ח) (רנב).

◇ "סעודה של קודם סעודה המפסקת היא כמו סעודת יו"ט, ויכוון דאנו בטוהים שיחפכו הקב"ה לששון ולשמחה" (מועד לכל חי סי' י' כ"ט וכע"ז במג"א תקנ"ב סק"א בכתבו טעם להרבות קצת באכילה בסעודה שקודם סעודה מפסקת ול"ש "מפני שבזמן בית שני ה' יו"ט ת"ב, והיה מרבין בסעודה, אף עכשיו לא זז ממנה לחיות לזכרון שיחפך במהרה בימינו לששון ולשמחה" עכ"ל. וכע"ז ב' בסידור היעב"ץ שער השלכת שער סור אשנב ג' אות א' ז"ל "גם הוא לזכר ליו"ט שהיה בזמן בית שני, כי על כן אז היו אוכלין ושותין ומשתכרין בת"כ עצמו (לפי שבזמן שלו כל הד' תעניות הם יו"ט) ויש בזה ג"כ בטהון ואמונה בנחמה וציפוי לישועה שאנו מקווים שיחפך אותה הקב"ה לששון ולשמחה במהרה בימינו").

סעודה המפסקת (הסעודה שנעשית לאחר חצות היום ושאינ אוכלים אחריה שוב סעודת קבע היא קרויה "סעודה מפסקת")

קצו. אי"צ לחלוץ מנעליו בשעת הסעודה (דאין אבילות נוהג עד הלילה) (רמ"א תקנ"ב ד', ומשנ"ב סק"ח).

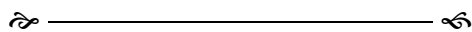
קצח. אע"פ שמדינא אפשר שלא לאכול סעודה המפסקת כלל, מ"מ מנהגן של ישראל תורה (מקור חיים תקנ"ב א'), וכמו"כ מקיים בזה ג"כ מצוה [שע"י שאוכל סעודה זו בשפלות, ועל הארץ, יזכור חורבן הבית ויצטער עליו] (טור ובאר היטב סו"ס תקנ"ב, כף החיים שם סקל"ו, הלכות חג בחג ביהמ"צ ע' ק"ח (רנב)).

קצט. אף מי שיודע שלא יתענה בתשעה באב מפני חולי וכדו' מ"מ יאכל סעודה המפסקת [ואסור לו לאכול בסעודה זו ב' תבשילין] (הגר"ש ואזנר זצ"ל - שבט הלי חלק י' סי' פ"ג (רנב) וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - הליכות שלמה עמ' ת"ל והגר"ב"צ אבא שאול זצ"ל - אור לציון ח"ג עמ' רנ"ד בהערה (רנב)).

ר. י"א דקיום סעודה מפסקת הוא דווקא ע"י אכילת פת, דבלא זה אין ע"ז שם 'סעודה' (הגר"ב"צ אבא שאול זצ"ל - אור לציון ח"ג עמ' רנ"ד בהערה. וצ"ח שם לבית יוסף תקנ"ב בשם הירושלמי, שרב לאחר שאכל בסעודה המפסקת כל צרכו ה' טובל פרוסת לחם באפר ואמר "זו היא עיקר סעודת ט' באב, לקיים מה שנאמר ויגרס בחצץ שני, הכפישני באפר". וכע"ז בשו"ת בצל החכמה ח"ד סי' נ"ה דראוי שיאכל פת בסעודה המפסקת להשוותה סעודה יותר קבועה).

רא. אסור לאכול בסעודה המפסקת (כשהיא אחר חצות היום (רנב) שני תבשילים) (כדי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית ולהצטער עליו) (שו"ע תקנ"ב א' ומשנ"ב סק"א).

רב. אפי' מין אחד של אוכל שנתבשל בב' קדירות, באופן שבקדירה אחת נתבשל כלילה עבה ובקדירה השני' נתבשל כלילה רכה מקרי ב' תבשילין (ומותר לו לאכול רק אחד מהם). אכן אם ב' התבשילים שבשתי הקדירות נעשו באופן שווה, מקרי שניהם תבשיל אחד, ומותר לאכול בסעודה זו משניהם (כ"מ בריטב"א תענית ל. דכתב שם ז"ל "כל שהוא בשתי תמחויים ואפי' ממין א', כגון שהא' צלי והא' מבושל וכיוצ"ב הרי אלו שני תבשילין" עכ"ל. ומשמע דאם ב' הקדירות נעשו ממש בשווה חשיבא תבשיל אחד - כן דייק ה'ערך השלחן' תקנ"ב סק"ב. וכ"ה במג"א שם ס"ק ג', אליה רבה סק"ב וביאור הגר"א שם סעיף ג', קרבן נתנאל תענית פ"ד סק"ג, נהר שלו' תקנ"ב סק"ב, חיי אדם קל"ד א' ודרך החיים סי' קל"ב אות א' וכ"פ

(רנב) דנמצא דזהו עיקר סעודתו, ולאחר מנחה שאינו רעב ואינו צמא כלל, אוכל לזכר סעודה המפסקת, והוי רק כעין סעודת עראי (משנ"ב ס"ק כ"ב), וסעודה מפסקת צריכה להיות "סעודת קבע" כמבואר ברמב"ן [בספר תורת האדם (אבילות ישנה ד"ה "מתני' ערב" מהדורת שעוועל ע' רמ"ז) והובא בטור תקנ"ב ט'] ובדרכי משה ס"ק ג'.

(רנב) ובדרכי משה (תקנ"ב ס"ק ג') כתב בסוף דבריו "מ"מ שומר נפשו ירחק מזה [להרבות בסעודה ראשונה] כי כדאי הוא בית אלוקינו לאבד עליו סעודה אחת בשנה, ודי שיאכל האדם כפי צורכו ... ולא להרבות בסעודה כלל" עכ"ל.

(רנד) והגר"א (מעשה רב קצ"ח) נהג לאכול רק הסעודה המפסקת ולא הסעודה הראשונה כלל.

(רנה) ובתרומת הדשן (סי' קנ"ב, והביאו הגר"א בביאורו על השו"ע תקנ"ב ז') דסעודה זו במקום אנינות ודומה כמי שמתו מוטל לפניו, ותשעה באב במקום אבילות.

(רנו) דגם מי שאוכל בט"ב דיני התענית עליו דלא הותר לו אלא הנצרך כמש"כ החת"ס בתשובה. ועוד דבסעודה המפסקת יש דינים שיכול לקיימם כמו איסור ב' תבשילין ושיבה ע"ג קרקע ועוד (אכילה לבד ללא זימון) (שבט הלי שם).

(רנז) וכן דעת הגר"י פישר זצ"ל דאף מי שאינו מתענה בת"ב (כגון חולה) אסור לו לאכול בסעודה זו ב' תבשילין (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שנ"ח).

(רנח) דקודם חצות היום מותר לאכול שני תבשילין אפי' אם אינו חושב לאכול עוד סעודה (יעו"י לשון שו"ע תקנ"ב א' ושם ט').

המשנ"ב שם סק"ח). ויעו' הערה (רנט).

רג. יש להחמיר ולהזהר שלא לאכול אפי' שתי מיני תבשיל שנתבשל בקדירה אחת (רס) אא"כ ברוב הפעמים מבשל ב' המינים יחדיו דאז חשיב כתבשיל אחד (רסא) (שו"ע תקנ"ב ג' מג"א שם סק"ד ומשנ"ב שם סק"י). ואף כשדרך לבשל ברוב פעמים ב' המינים יחדיו חשיב כתבשיל אחד בדווקא כשמין אחד בא להטעים את המין השני (וכגון בגוונא דהשו"ע אפונים שנותנים עליהם בצלים וביצים - דהבצלים והביצים באו להטעים את האפונים, אכן כשמבשל שני מינים יחד בעלמא כגון אטריות עם תפוחי אדמה בקדירה אחת אפשר דלעולם ייחשב כב' תבשילין - ביאה"ל ד"ה 'שנותנים' ונשאר בסוף דבריו בצ"ע).

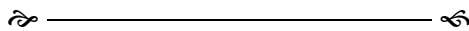
רד. י"א דירקות שכובשים אותם במים או במלח או בחומץ הוי כדבר מבושל (שיירי כנסת הגדולה תקנ"ב הגהות טור אות ב', אלי' רבה שם סק"ז וכף החיים תקנ"ב כ"ו בשם המטה יהודה) וכן דברים מעושנים חשיבי כמבושלים (כף החיים שם בשם המטה יהודה). וי"א דלענין זה לא אמרינן כבוש כמבושל (טהרת השלחן' המופיע בסוף השו"ע - סי' תקנ"ב וכ"ד הערוך השלחן שם דין ז' דכבוש כמבושל הוא רק לענין בליעה ופליטה, ולא לענין חשיבות תבשיל והכא מתלא תליא בחשיבות תבשיל, וכבוש אין עליו חשיבות תבשיל יעו"ש מש"כ להוכיח כן).

רה. דבר אפוי קקוגל וכיוצ"ב נחשב כתבשיל אחד לענין איסור אכילת ב' תבשילין (שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' שמ"ט, וכ"ד הגר"מ פינשטיין זצ"ל 'מסורת משה' עמ' קע"ה והטעם דא"א לקבוע עליו סעודה ועל כן דינו כתבשיל ולא כפת).

רו. י"א דאין לאכול מיני עוגות וכיוצ"ב בסעודה זו (שו"ת התעוררות תשובה (רס) ח"ג סי' שמ"ט) ויש מתירין לאכול עוגות בסעודה זו (ולא חשיבי כתבשיל אחד) (רס) (הגר"מ פינשטיין זצ"ל 'מסורת משה' עמ' קע"ה דהוא בכלל פת מאחר דראוי לקבוע עליו סעודה, הגר"י פישר זצ"ל הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שנ"ח, והגר"צ אבא שאול זצ"ל אור לציון ח"ג רנ"ה והגר"ש אלישיב זצ"ל 'אשרי האיש' עמ' תע"ט). ומותר לאכול אפי' כמה מיני עוגות ובלבד שלא יאכלם לתענוג אלא לשבוע מהם (אור לציון שם).

רז. מותר לאכול פירות וירקות חיים (לא מבושלים) אפילו כמה מינים, ואף לאוכלם עם פת (טור ושו"ע תקנ"ב ד'). ולענין סלט ירקות, יעו' הערה (רסד).

רח. י"א שחלב שנתבשל (וה"ה חמאה גבינה מרגרינה) אי"ז נחשב תבשיל ('ספר החיים' להגר"ש קלוגר זיע"א סי' תקנ"ב (רסה), וכ"מ בבן איש חי הובא בכף החיים תקנ"ב י"ג דמדינא אי"ז נחשב 'תבשיל' - ושם סיים דמ"מ 'טוב להתרחק מזה כדי למעט הנאותיו בסעודה זו' וכ"ד הגר"ש אלישיב זצ"ל - אשרי האיש עמ' תע"ט (רסי), ויעו' הערה (רסז). (ויש לציין דממש"כ הבאר היטב תקנ"ב סק"ה דגבינה וחמאה מותרים אין ראי' לנידוד' בדומנם שלא היו עוברים תהליך פיסטור). ויש הסוברים דכל מוצרי החלב בזמננו שעוברים תהליך פסטור כיון שעכ"פ נתבשלו דינם כתבשיל לענין סעודה מפסקת ואין לאוכלם אם כבר אכל תבשיל אחר (הגר"צ אבא שאול זצ"ל - אור לציון ח"ב כ"ח - ב' עמ' רנ"ד, וכ"ד הגר"א נבנצל שליט"א -

(רנט) יש מן פוסקי בני ספרד דס"ל דכל שהם בשתי קדירות - אפי' אם הם מבושלים באופן שווה ג"כ אסור, וכ"מ סתימת לשון השו"ע (החיד"א זיע"א בספרו 'פתח עינים' תענית ל. בדעת השו"ע וכ"מ בספרו ברכי יוסף תקנ"ב סק"ב) וכ"פ בשו"ת כנסת הגדולה סי' ל"ו (הר"ד בשערי תשובה תק"ב סק"ג), ויעו' שו"ת בתו"ד דאסור אפי' אם בני הבית רבים וצריך לבשל מין א' בב' קדרות כדי שיספיק לכל בני הבית (משמע שם א"פ שניכר שעושים כן להספיק לכל בני הבית) וסיים שם "ולזה הסכימו החכמים השלמים שלוחי דרחמנא" (ויעו' שם בטעם הדבר דיתכן דמין אחד בשתי קדירות "נראה דרך כבוד"). והבן איש חי שנה א' פ' דברים אות י"ט הביא ב' הדעות הנ"ל אם מותר לבשל שתי תבשילים בשתי קדירות באופן שווה ולא הכריע. ובכף החיים תקנ"ב סק"י"ט ג"כ הביא לב' הדעות הנ"ל וקצת משמע דמצדד להקל כמשמעות הריטב"א וכדעת המג"א וסייעת' יעו"ש היטב. - אכן מהחיד"א זיע"א שם מבואר דנקט להלכה כפשוטו לשון השו"ע לאסור מין אחד בב' קדירות אפי' אם נעשו באופן שווה. ובליקוט יוסף (מועדים ח"ג עמ' תקע"ה) פסק כד' הפתח עינים דאם רבים בני הבית וניכר שעושים מין אחד בשתי קדירות בשוה להספיק לכולם, וכן דרכם לעשות בשאר ימות השנה כשאוכלים מין אחד וכיוצא, נראה להתיר (ודלא כמשמעות הכנסת הגדולה הנ"ל).

(רס) ברמב"ם ב'תורת האדם' שער האבל - ענין אבילות ישנה ד"ה 'כתב רבינו האי גאון', הביא דיש הלומדים שכמו בעירוב תבשילין שני מינים בקדירה אחת חשיבא כב' תבשילין, ה"ה גבי סעודה מפסקת שני מינים שנתבשלו בקדירה אחת חשיבא כב' תבשילין (ובר"ן תענית י. כתב דל"ה דעת הגאונים הראשונים). - אכן הרמב"ם שם דחה דבריהם וכתב דזה קולא מיוחדת שאמרו גבי עירוב תבשילין לעשותן כב' תבשילין ואינו שיאטי' לסעודה המפסקת בערב תשעה באב. וביארו הר"ן (שם) דס"ל לרמב"ם (דשאני איסור ב' תבשילין בסעודה מפסקת דהוא משום דהוי דרך חשיבות ו) "אינו דרך חשיבות אלא כשמתבשל בפני עצמו" עכ"ל. וכתב הבית יוסף (תקנ"ב ג') "דלענין מעשה כדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו שדחה סברת המחמירים". ועל כן בשו"ע שם כתב "וכן יש להחמיר ולהזהר משני מינים בקדירה אחת וכו'" והיינו משום דאי"ז מדינא אלא רק בגדר "חומרא". - אכן הגר"א בביאורו כתב "ול"י נראה דמדינא אסור" יעו"ש טעמו והו"ד בביאה"ל ד"ה וכן.

(רסא) ודוגמא לזה, כגון בזמנים קדומים שהיו רגילים לבשל אפונים עם בצלים וביצים, שאז מנהגם ה' שרוב הפעמים נותנים בצלים וביצים באפונים (שו"ע מג"א ומשנ"ב שם). אבל דגים אסור לטגן בביצים (היינו אפי' לאותן מקומות שלא נהגו לאסור דגים בסתם) כיון שרוב פעמים מבשלים את הדגים בלא ביצים (מג"א ומשנ"ב שם). וכן אטריות עם גבינה כיון שרוב פעמים אין עושים כן (משנ"ב שם). ובמג"א כתב עוד דאף לביבות הממולאים בגבינה מקרי ב' תבשילין. ובמחצית השקל שם ביאר טעמי' דהמג"א. דהליכות נעשו מעיסה ומילוי גבינה ורוב פעמים העיסה נאכלת בלא מילוי וכמו"כ הגבינה הוי מאכל בפנ"ע (דאע"ג דנאכל חי מ"מ לאחר שנתבשל חשיב תבשיל כד' השו"ע תקנ"ב ג') עכ"ד. והמשנ"ב שם העתיק להאי דינא דהמג"א. והנה יעו' ערוך השלחן תקנ"ב ח' דהביא ד' המג"א הנ"ל וכתב זל"ש "ודבר תימה הוא דכל לביבות הרי ממולאים בגבינה או בביצים ובצלים כידוע, ואפשר שבזמן הקודם לא הי' כן. מיהו בזמננו ודאי אי"ז אלא תבשיל אחד. ולכן מותר לאכול קרעפלאך מוטוגנים או בלינצ'ע' הממולאים בגבינות או בביצים ובצלים וכל כל כיוצ"ב" עכ"ל. אכן מד' המשנ"ב (שה' בתקופת הערוך השלחן ובכל זאת העתיק דינא דהמג"א בסתימות) משמע דס"ל דחשיבא כב' תבשילין. והיינו אע"פ שדרכם להתבשל יחדיו ויל"ע טעמו (ולכא' ה"ה בורקס, לערוך השלחן חשיבא כתבשיל אחד ולמשנ"ב כב' תבשילין).

(רסב) להג"ר שמעון סופר צוק"ל בן ה"כתב סופר" זיע"א, ושם כתב דאם עוגות אלו הם 'פת הבאה בכיסנין' (יעו' קס"ח ז') אסור לאוכלם לאחר שאכל תבשיל אחד, מדין האיסור לאכול ב' תבשילין, דהרי פשוט דאין חילוק בין שני תבשילין או שני מיני מאפה, אלא דאפילו אם הם פת גמור ואי"ז 'פת הבאה בכיסנין' האמיתית, מ"מ אסור לאוכלם בסעודה המפסקת, משום דהם לתענוג וכמו המנהג לאסור אכילת דגים עכ"ד.

(רסג) דדעת הגר"מ זצ"ל שגם עוגה נכלל בשם לחם לענין זה מאחר שראוי לקבוע עליה סעודה (מסורת משה שם).

(רסד) י"א דאע"פ שמעיקר הדין מותר לאכול סלט ירקות (חיים, עם שמן וחומץ) בסעודה זו, מ"מ טוב להחמיר שלא לאוכלו בסעודה זו (דהסלט ג"כ גורר תאות האכילה, וראוי למעט הנאותיו בסעודה זו) (מחזיק ברכה להחיד"א והובא בכף החיים), והיום נוהגים להקל בזה (דבזמננו הוא ממש מעיקר הסעודה) (הלכות חג בחג 'בין המצרים' ע' ק"ד הערה 17). ופשוט דמי שמרגיש שצריך לאכול זאת בכדי שיוכל לסבול התענית לא יחמיר בכך.

(רסה) דעיקר טעם איסור אכילת ב' תבשילין בערב ת"ב הוא משום מיעוט תענוג, והוא בווקא כשהתבשיל משתבח ע"י הבישול, משא"כ בחלב שבין חי ובין מבושל טעמו שווה, וכל מטרות הבישול היא רק להסיר נזק (ולא קבלת תועלת), זה לא נקרא 'הנאה' כמו דקי"ל בכל דוכתא דמבריה ארי בעלמא לא הוי הנאה לכך חלב אע"פ שנתבשל חשיב כחי ממש ומותר לאכול אפי' עם תבשיל אחר עכ"ד שם.

(רסו) מספר 'לקנות חכמה' ביהמ"ד עמ' 8.

(רסז) הנה בשו"ע (תקנ"ב ג') כתב דגם תבשיל הנעשה מדבר שנאכל כשהוא חי, אף הוא בכלל 'תבשיל' לענין דין סעודה מפסקת הנ"ל, וכתב ע"ז במשנ"ב שם סק"א "דאף דלענין בישולי עכו"ם אין שם תבשיל עליו, כגון חלב שנתבשל וכיוצ"ב, לענינו אסור וכו'", ויל"ע בכונת המשנ"ב, אם כוונתו לומר דחלב שנתבשל דינו כתבשיל לענין סעודה מפסקת, או"ד אין כוונתו אלא להביא דוגמא לדבר שנאכל כמות שהוא חי וכוונתו דאע"פ שחלב שנתבשל לא נחשב בישול לענין בישולי עכו"ם כיון שהוא נאכל חי, מ"מ לענין סעודה מפסקת גם דברים הראויים להאכל חיים ונתבשלו חשיבי 'מבושלים' - וכגון פירות וירקות. - אבל חלב שנתבשל לא יחשב בישול לענין סעודה מפסקת.

ירושלם במועדיה עמ' רי"ד (רסח), ויעוי' עוד דעת תורה למהרש"ם זצ"ל סי' תקכ"ז - ה' דכ' גבי עירוב תבשילין ד'גבינה בזמן הזה שנעשה ע"י בישול מקודם, פשיטא דמקרי תבשיל ומותר לערב בו" עכ"ד ומסתבר דה"ה בנידוד).

רט. י"א דמים מבושלים אין דינם כ'תבשיל', וכמו"כ קפה או תה לא חשיב 'תבשיל' לענין זה (רס"ט) (מחזיק ברכה להחיד"א תקנ"ב ס"ק א'. והו"ד בשע"ת שם ריש הסי'). וכן המנהג שאוכלים ביצה ולאחמ"כ שותים תה או קפה (הלכות חג בחג בין המצרים עמ' ק"ה וכן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שתי קפה בסעודה המפסקת (ר"ט) - הליכות האיש עמ' קע"ו). וי"א דאין לשתות תה או קפה בסעודה זו מלבד במקום חולי (זרע אמת הובא במחזיק ברכה ובשע"ת שם (רע"א)).

רי. משקה מבושל עם סוכר מבושל הנעשה להתענג כדוגמת המשקאות הקלים גזוז, קולה וכיוצ"ב, אין לשתותם בסעודה זו, אלא הנצרך לכך משום בריאות וכדו' (יעוי' דברי המחזיק ברכה שם דכ' דמים מבושלים בקנה זורע גד עם סוקא"ר שהוא תענוג ומנהג עשירים לא הותר אלא במקום חולי דחש במעיו. וה"ה משקות הקלים. — הלכות חג בחג עמ' ק"ה ואור לציון ח"ג עמ' רנ"ה).

ריא. האוכל סעודה מפסקת בלא פת (ויעוי' לעיל דאין ראוי לעשות כן), ג"כ אין לו לאכול יותר מתבשיל אחד (רע"ב) (שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' נ"ה).

ריב. אין לשתות בסעודה זו שיכר או שאר משקאות חריפים. אכן אם הוא חלש [נוזק לשיכר], או שהוא רגיל לשתות בכל סעודה שיכר, מותר לו לשתות שיכר אף בסעודה המפסקת, אבל מ"מ אין להקל לשתות שאר משקאות חריפים (אליה רבה תקנ"ב ס"ק ו').

ריג. נהגו לאסור לאכול דגים בסעודה זו (רע"ג) (שו"ע תקנ"ב ב' ומשנ"ב ס"ק ו'), ויעוי' הערה (רע"ד).

ריד. מי שיכול לא יאכל יותר מפת חריבה במלח וקיתון של מים (חוץ מהביצה) (שו"ע תקנ"ב ו'), וממעט בשתייה ממה שרגיל לשתות, שאם רגיל לשתות 4 כוסות, ישתה 3 כוסות (רמ"א שם ס"א ומשנ"ב שם ס"ק ד) ומ"מ יזהר לאכול ולשתות מספיק באופן שיוכל לסבול התענית (משנ"ב סקט"ו).

רטו. בסעודה זו יש להתנהג בפרישות, ועל כן לא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח דברים שנוהג בהם בשאר פעמים (רמ"א תקנ"ב א'). וה"ה יש להמנע (גם בתוך הסעודה) מאכילת מלפפון חמוץ ושאר מיני חמוצים וכבושים ולפתנים וכיוצ"ב שאוכלים להנאה יתירה ובאים לגרור תאוות המאכל (רע"ה), אכן ודאי מותר ליתן מלח או תבלין לתוך התבשיל שאוכל בסעודה זו (יעוי' שע"ת שם - הלכות חג בחג ב'ין המצרים עמ' ק"ו).

רטז. נוהגים לאכול ביצה קשה (שהיא מאכל אבלים) (רמ"א תקנ"ב ה', ומשנ"ב ס"ק י"ג (רע"ה) וקרה (מג"א שם ס"ק ו', אליה רבה ס"ק ו', שלחן שלמה ס"ק ב' כף החיים ס"ק ל"ג, קיצוש"ע קכ"ג ג' וערוך השלח דין ה' (רע"ז)).

ריז. הנוהגים לאכול ביצה וכהנ"ל, יש להם לזכור שביצה חשיב כתבשיל אחד, ועל כן אם אכלו כבר מין תבשיל אחד בסעודה, אסור להם לאכול ביצים וכ"ש דאסור להפסיק ביניהם בברכת המזון (רע"ה) (פ"ח ב'ליקוטים' שבסוף חיבורו תקנ"ב ה'. ובחיי אדם קל"ד א' ומשנ"ב תקנ"ב ס"ק י"ד).

ריח. יש מחמירין אחרי אכילתן לטבול פת באפר ולאכול (רמ"א תקנ"ב ס"ו (רע"ט)). ויש שנהגו לטבל הביצה באפר (שם בירושלמי שהוא מקור המנהג לטבל באפר, הוזכר פת ולא הוזכר כלל ביצה, אכן יעוי' מועד לכל חי סי' י' אות כ"ט דהזכיר מנהג זה לטבל הביצה, וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - 'שלמי מועד' ע' תפ"ט, וכן נהג הגרי"י פיישר זצ"ל לטבל את הביצה באפר - הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שני"ז וכ"מ בלוח ארץ ישראל), ויאמר "זהו סעודת ת"ב" (מקור אמירה זו הוא בירושלמי תענית פ"ד ה"ו ושם איתא שרב אמר "זו היא עיקר סעודת ט' באב". אכן בבית יוסף תקנ"ב הביא בשם ירושלמי זה ש'ואמר זו סעודת תשעה באב" בלא תיבת 'עיקר', וכן העתיק במשנ"ב שם סקט"ז).

דינים נוספים בסעודה מפסקת

ריט. נוהגים לישב בסעודה מפסקת על גבי קרקע (כדי שתהא סעודה שפילה) (שו"ע תקנ"ב ז', ומשנ"ב ס"ק י"ז), וע"פ הקבלה צריך להפסיק בינו

והפסקת לפי השעות שיין מפוסטר נחשב מבושל לענין יין נסך - בוודאי יש להחמיר כאן בד' מפוסטרים (שם).
(רסט) דאכילה אסרו ולא שתי', ומשקה שהרתיחוהו לא מיקרי תבשיל, וכמו"כ אין בקפה משום שררה ועונג דמקורב נתפשט בעולם מאד ואפילו העניים רגילים בו (מחזיק ברכה שם).
(רע) ואמר הגרי"ש זצ"ל דהיה תקופה שהיה אסור לשתות קפה בסעודה זו כיון שהקפה היה מאכל עשירים, אבל כיום גם עניים שותים זה (שם. והוא ד' המחזיק ברכה בהערה לעיל בסמוך).
(רעא) יעוי' לעיל הערה רס"ז בספק כוונת המשנ"ב תקנ"ב סק"א, ואי נימא כצד אחרון שם א"כ יתכן דס"ל למשנ"ב דאף משקה שבישלוהו חשיב תבשיל, ויל"ע.
(רעב) דטעמא דלא יאכל בסעודה מפסקת ב' תבשילין יעוי' ר"ן תענית י'. בשם הרמב"ן משום שהוא דרך חשיבות. וברא"ש תענית פ"ד סי' ל"ד ובטור תקנ"ב הביאו בשם הרי"ף גיאות דשני תבשילין "הן דרך כבוד", וכע"ז בארחות חיים (לרבי אהרן מלוניל ז"ל) הל' תשעה באב אות ו' הביא בשם הרא"ה דאסור ב' תבשילין הוא משום ד"אין להתענג בשררה". ובאכילת פת ודאי שאין בה אחד מכל הנ"ל, ואדרבה הוא עיקר מאכל עניים כדאיתא בברכות ב: משעה שהעני נכנס לאכול פתו במלח, וסתם בני אדם הוסיפו תבשיל ללפת בו את הפת כדאשכחן בכמה דוכתי בש"ס, וככל שמוסיף תבשיל מתווסף חשיבות כבוד ודרך עונג שררות לסעודה, ועל כן פשיטא דגם כשאינו אוכל פת אסור הוא בב' תבשילין משום דהוי דרך חשיבות כבוד או שררה וכהנ"ל (שו"ת בצל החכמה שם).
(רעג) דאיכא דוכתא דדגים בכלל בשר (כבי"ד רי"ז ח'), ועוד דהוא עולה על שלחן מלכים ושמחה הוא לאיש באכילתו [מג"א תקנ"ב ס"ק ב' ובמשנ"ב שם ס"ק ו'].
(רעד) וי"א דאין מנהג לאסור דגים (לבוש תקנ"ב - ב, א"ר שם ס"ק, בגדי ישע ס"ק, ויעוי' עוד משנ"ב שם ס"ק י' דיש מקומות שלא נהגו לאסור דגים). ובספר "בירור הלכה" (ע' רצ"ג) הביא דהרבה ראשונים הזכירו דגים לענין ב' תבשילין, הלא המה: הרמב"ן בתורת האדם, והר"ן בסוף תענית, ותלמיד הרמב"ן, ריטב"א, המכתם, מאירי בתענית שם, וארחות חיים (הל' תשעה באב אות ו'), וספר הנייר (הל' ט' באב ע' קכ"ז), דמשמע דאם אוכל דגים לחודיה מותר לכתחילה, ועל כן סיים שם דנראה דבשעת הדחק יש להקל לאכול דגים בסעודה המפסקת.
(רעה) שיירי כנה"ג, שכתב לאסור לאכול קישואין (מלפפונים) שכובש במים או במלח או בחומץ אף כשאוכלם בתוך הסעודה [והובא בשערי תשובה ריש סי' תקנ"ב], וה"ה שאר מיני חמוצים וכבושים וכיוצ"ב. (הלכות חג בחג ביהמ"צ ע' ק"ו).
(רעו) אכן במעשה רב להגרא"א זיע"א (אות קצ"ח) איתא שלא נהג לאכול ביצים כלל בסעודה זו.
(רעז) משום שביצה חמה מרבה הזרע (פמ"ג א"א ס"ק ו'), וכן ביצה מגולגלת (שאינה קשה) (תוספות חיים על החיי אדם ריש כלל קל"ד).
(רעה) דהוי ברכה שאינה צריכה, ועוד שנמצאת נפקעת תקנת חכמים שלא יאכל אדם ב' תבשילין (פ"ח ב'ליקוטים' שבסוף חיבורו תקנ"ב ה'. ובחיי אדם קל"ד א' ומשנ"ב תקנ"ב ס"ק י"ד הזכירו רק הטעם הראשון).
(רעט) מקור מנהג זה הוא מהירושלמי תענית פ"ד ה"ו ושם איתא "רב מן דהוה אלך כל צרכיה הוה צבע פיסתיה בקיטמא (לאחר שאכל כל צרכו) (בסעודה המפסקת) ה' טובל פרוטות לחם באפר" ואמר זו היא עיקר סעודת ט' באב לקיים מה שנאמר "ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר" עכ"ל. ועכ"פ חזינו דרב ה"י עושה כן לאחר שאכל כל צרכו מסעודה המפסקת.

לבין הקרקע בבגד שאינו מיוחד למלבושיו או בשק (או בכל דבר שחוצץ) (מהר"ש שער אריה וברכ"י הו"ד בשע"ת תקנ"ב סק"ח ובכף החיים סקל"ט^(רפ)). ואדם חלוש יכול להניח כר מתחתיו (פמ"ג א"א ס"ק ז' והו"ד במשנ"ב שם ס"ק י"ז)^(רפא).

רכ. יאכל הסעודה מפסקת במקום שאינו רגיל לאכול בו בשאר ימות השנה (גליין רעק"א תקנ"ב ז'). וישב בדאבון נפש, שלא ינהג בשמחה (מג"א תקנ"ב סק"ד ומשנ"ב שם סקכ"ג^(רפב)).

רכא. יש להזהר שלא ישבו שלשה לאכול ביחד סעודה מפסקת (כדי שלא יתחייבו בזימון) אלא כל אחד ישב לבדו, זה בזוית זו וזה בזוית זו, ויברך לעצמו (שו"ע תקנ"ב ס"ח), וי"א דטוב שיזהרו שלא יהיו רואים זה את זה (כף החיים סקמ"ד). ובדיעבד אפילו אם ישבו שלשה לא יזמנו דלא חשיב קביעות (מג"א סק"ט ומשנ"ב סק"ט).

רכב. לכתחילה נכון להתנות בשעת סעודה המפסקת בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד בין השמשות, ומ"מ אף אם לא התנה זאת מותר לחזור ולאכול אחר הסעודה (אפי' אם גמר בדעתו שלא לאכול, ובתנאי שלא קיבל להתענות אפי' בלב, כ"א רק גמר בדעתו שלא לאכול) (שו"ע תקנ"ג ס"א ומשנ"ב סק"ב).

✧ כתב הרמב"ם (תעניות ה' – ט', ומקורו בגמ' תענית ל'). "...הסידים הראשונים כך היתה מידתו, ערב תשעה באב היו מביאין לו לאדם לבדו פת חריבה במלח ושורה במים, ויושב בין תנור לכיריים (מקום 'מנוול' בבית – רש"י תענית ל') ואוכלה ושותה עליה (עימה) קיתון של מים **בדאגה ובשממון ובכיה כמי שמתו מוטל לפניו, וכזה ראוי לחכמים לעשות או קרוב מזה**" עכ"ל.

✧ כתב בספר זכרון למשה (סי' ז') **שפעם אחת בערב תשעה באב אחר חצות היום ראה שהחת"ם מתבודד בחדר מיוחד, ועלתה בידו להציץ בין החרבים, ומה נורא המחזה אשר ראו עיניו, איש אלוקים היה יושב ומקונן, לפניו מונח ספר אחד ובידו כוס, עיניו היו זולגות דמעות, והושיט את הכוס בכל פעם לקבלם עד שנתמלא על גדותיו, וכאשר אכל את הסעודה מפסקת על הקרקע, נטל את הכוס הלזה לקיים מה שנא' (תהילים פ' ו') "האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש" עכ"ל.**

✧ **"בסעודה המפסקת יאמר כל ב"ב לאשתו ובני ביתו: 'בזה היום נחרב בית קדשינו ותפארתנו זה כך וכך שנים בעונותינו הרבים"** (מקור חיים תקנ"ב ס"ג בשם היוסף אומין אות תתע"ה^(רפג)).

✧ הגר"ש אויערבאך זצוק"ל אף על פי שבכל ימות השנה לא נהג לומר מזמור "על נהרות בבל", מ"מ בסעודה המפסקת נהג לאומרו קודם ברכת המזון מתוך התעוררות רבה ("הליכות שלמה" ע' תכ"ט הע' 5).

רכג. יזהר ליטול מים אחרונים קודם שקיעת החמה (ספר 'תשעה באב שחל ביום א' להגר"צ כהן זצ"ל), אם לא נטל ידיו למים אחרונים לפני שקיעת החמה מותר לו ליטלם לאחר צאה"כ (דלא גרע מהאוכל בת"ב דנוטל ידיו למים אחרונים כמובא בשו"ת 'רעבנות אפרים' או"ח ח"א סי' שפ"ד בשם הגאון רבי עובדיה הראיה זצ"ל והגר"ב זילבר זצ"ל – שם).

✧ **יברך ברכת המזון בכוונה גדולה, ובפרט באמרו הבקשות על ירושלם ובנין בית המקדש ועל ביאת מבשר צדק כב'רחם נא' וכו' ו'בונה ירושלם' וכו' הרחמן הוא וכו' יאמרם בהתעוררות חלב בתחנונים והשתפכות הנפש** (יד ב"ד תשעה באב).

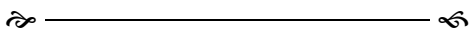

רכד. לאחר הסעודה (עד שקיעת החמה) מותר לישב על ספסל (גבוה, כרגיל) (משנ"ב תקנ"ב סק"ח).

רכה. אם לאחר שגמר סעודתו קיבל על עצמו שלא לאכול עוד, מיד אסור ג"כ ברחיצה וסיכה (אבל לא בנעילת הסנדל) (משנ"ב תקנ"ג סק"ד).

רכו. יש לנקות השולחן ולהדיח הכלים תיכף אחר האכילה, כדי שלא יצטרך לעשות זה בלילה, שאי"ז נכון לעשותו אז שלא יסיח דעתו מן האבילות (נטעי גבריאל נ"ב כ"ה, ויעו' רמ"א תקנ"ד כ"ב ומשנ"ב תקנ"ט סוס"ק מ"א וביה"ל שם ד"ה עד, ויעו' עוד במקור חיים סוף סי' תקנ"ד שכתב "אין לשפחה להדיח ולשפשף הכלים במוצאי שבת שהוא ליל תשעה באב").

רכז. מדינא איסור אכילה ושתיה מתחיל רק בשקיעה של ליל ט"ב, ואין דין תוספת מבעוד יום על ת"ב כמו ביוהכ"פ (כ"ד הרמב"ן תורת האדם ענין אבילות ישנה ד"ה 'וכתבו הגאונים' וד"ה 'ע"כ פירשנו בשיעורי' וכ"פ השו"ע תקנ"ג – ב' דרך "בין השמשות שלו אסור כיום כיפור" בין בכניסתו ובין ביציאתו ואין צריך להוסיף עליו – משנ"ב שם סק"ג). ויש מפוסקי הזמן שכתבו להחמיר ולחשוש לדעת הראשונים הסוברים דיש דין תוספת אף לתענית תשעה באב (ולצאת יד"ח דעה זו יש להפסיק מהאכילה והשת' 2-5 דקות קודם השקיעה ולהוסיף כמה דקות דמוצאי ת"ב על התענית^(רפד)).

(רפ) ויעו' כף החיים שם (סקל"ט) דעיקר הענין הוא שלא לישב על קרקע שאינה מרוצפת באבנים, אבל בקרקע המרוצפת ליכא חששא, ומ"מ סיים שם דהיכא דאפשר יש להחמיר שלא לישב על"ג קרקע, אפי' אם היא מרוצפת, כ"א רק ע"י הפסק בגד או שק וכדומה.

(רפא) ומי שאינו יכול לישב על"ג קרקע, ישנה את מקומו (מועד לכל חי ל"ה).

(רפב) יעו"ש במג"א ובמשנ"ב ש' דין זה גבי שבת חזון בשנה שחל ת"ב בשבת או ביום ראשון. – וצ"ב האין מותר להיות בצער בשבת. וגדול אחד שלט"א פ' ד'דאבון נפש' אין הכוונה להיות בצער, כ"א רק עיקרו שלא יהיה בשמחה והיינו להיות ברצינות וזהו כוונת המג"א במה שהוסיף "שלא יהיה בשמחה" עכ"ד. ויל"ע דבמקו"א מצינו דהוי לשון צער, יעו' ויקרא כ"ו ט"ז "והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עיניים ומדיבות נפש" ושם בתרגום אונקלוס "ומפחן נפש". ויעו' עוד שם ברש"י "וידאבו הנפשות של משפחתו במוות", וכמו"כ בשבת קכ"ז ע"ב כתב רש"י על "בפחי נפש" – "בדאבון נפש", וכמו"כ בפייטן בתפילת מוסף של יוה"כ בסדר העבודה "הלא למשמע אוזן דאבה נפשינו", ובקינה הראשונה ביום ת"ב (קינה ו') "שפתי משוררי דביר דממו להדאינו" וכמו"כ ברשב"ם ב"ב ע"ט על ד' הגמ' שם "שתדאיב נשמתו" (ויעו"ש דהוי ל' צער) פ' "כמו ודאבון נפש". וכמו"כ בבאר היטב תקנ"ב ס"ק י"א כשהביא את המג"א כתב **יישב בדאגת נפש**.

(רפג) ז"ל ה"יוסף אומץ": "מנהגי לומר לבני ביתי בסוף סעודה המפסקת בשכרון לב, בעונותינו עתה כך וכך שנים לחורבן בית מקדשינו". – ומנהג זה הוזכר כבר בספר 'כפתור ופרח' לרבינו אשתורי הפרחי מרבותינו הראשונים זיע"א (פרח נ"א), ז"ל "אנו רגילים בארץ כנען להזכיר בקהל חשבוננו [היינו חשבון שנות החורבן] כל ליל ט' באב מפני עגמת נפש".

(רפד) דהנה יעו' ר"ף תענית יב: (ג: מדפיז) דהשווה תענית ת"ב לתענית יוהכ"פ לענין קבלה מבעו"י יעו"ש. ויעו' ברמב"ן תורת האדם שער האבל – ענין אבילות ישנה ובר"ן שם ד"ה וכתב הרב אלפסי, וברט"א תענית (שם) דסביר דמד' הרי"ף נראה דס"ל דאיכא דין תוספת בתשעה באב כביוהכ"פ ומצוה להפסיק באכילה קודם שקיעת החמה של ליל ת"ב, וכ"ד הראב"ד

רכח. חולץ נעל שמאל תחילה ואח"כ נעל ימין (שו"ע סי' ב' סעי' ה).

◊ כתב ביסוד ושורש העבודה (שער התשיעי פ"ב) "אחר סעודה המפסקת קודם שילך לביהמ"ד, יקבל על עצמו התענית ויחלוץ נעלו מעל רגלו ויאמר בזו הלשון "הריני מקבל עלי תענית של תשעה באב באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותח"מ כפי שציווני חכמינו ז"ל, והריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה שציווני יוצרי ובוראי ... (רמב"ם) ואני מקבל עלי חמשה עינויים אלה להתאבל ולקונן על חורבן ביהמ"ק ועל גלות השכינה הקדושה ועל גלות ישראל עם קדוש ועל הריגת הצדיקים בשעת החורבן, ויאמר נוסח זה בשברון לב מאוד".

הלכות תשעה באב

כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה, וכדאי הוא בית אלוניו להצטער על חורבנו עכ"פ יום אחד בשנה (תענית ל: שו"ע תקנ"ד כ"ה ומשנ"ב סקנ"א).

◊ "בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בחיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי" (וקבעו הצום בתשיעי משום דאתחלתא דפורעניתא עדיפא) (שו"ע תקנ"ח ס"א ומשנ"ב שם סקנ"א).

◊ "המקונן על חורבן הבית מכפרים עונותיו, וזוכה לאריכות ימים, ובניו לא ימותו בחייו, יראה זרע יאריך ימים" (מועד לכל חי' סי' י' סקיף ס"ו בשם ספר קמורת).

◊ איתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ' השלו') "אמר רבי יהושע בן לוי, אמר להם הקב"ה לישראל אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלות את בני, היו שואלים בשלומה ואני מוחל לכם".

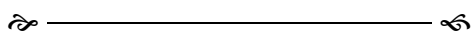
◊ "תיקון לפגם הראות לבכות על אדם כשר ועל עונותיו ועל חורבן בית המקדש, פלגי מים ירדו עיניו, וזכה יזכה לחזות בנועם ד' ולבקר בחיכל" (פלא יועץ' ערך ראייה).

◊ הגר"י סלנטר זצ"ל אמר: יש את האפשרות להתעלות ברוחניות בט' באב לא פחות ממה שאדם מסוגל להתעלות ביום הכיפורים וא"כ יש לנצל בראוי ימים אלו לעבודת ד' ע"י שנלמד ונבין ענין האבילות על ירושלם וכיצד היה מבטם של חכמינו ז"ל על אבילות זו (שפתי חיים' ח"ג ע' רצ"ד).

◊ "כל שנוהג ביום זה דרך מצוה מלומדה ואינו מעורר את ליבו להתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה" (המאירי תענית ל:).

◊ "כתבו הגאונים ... יש בזכירת החורבן והתאונן על הצרות שאירעו באותו זמן חלק משרשי התשובה" (מגן אבות למאירי ענין עשרים וארבע ה"ד בגני הגאונים בב"ב סי' ע"ב).

◊ "הנביא ישעיה (כ"ט) זועק וזתהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, הרי לא דיבר הנביא על ביטול המצוות לגמרי ח"ו, כי אם על המצוות עצמן שקיומן הוא בדרך מלומדה, אבל עכ"פ שייכים אנחנו להמצוות כולם ומקיימים אותם, אם בתורה – הרי עוסקים אנו בתורה ושוקדים עליה וואם כי ודאי דתורתנו שלנו רחוקה כרחוק מורח ממערב לא רק מתורת התנאים והאמוראים, שאין לנו אפי' השגה בעסק תלמודו של אביי שגם דברים קלים נחשבו לו למבטלים ממשנתו כמו שאמר (בעירובין ס"ה א') שאם שלחנו אמו לשליחות קטנה, כבר לא היה יכול ללמוד, אלא רחוקים אנו גם מתורתו של השאגת אריה שאמר שאם גלותו גרמה לו לרגע אחד של הפסק מחשבה ממהשבת התורה, הרי ודאי שכבר אי אפשר להמשיך בזה וצריך להפסיק גלות – עכ"פ יש לנו שייכות מועטת לתורה ולומדים קצת, זה בכה וזה בכח וכן הוא בשאר המצוות וביראת ה', במעשים טובים ומידות טובות, שאע"פ שהוא בדרך מלומדה עכ"פ הרי יש איזו שייכות להמצוה. אבל יש מצוות שנדמה שבטלנו מאיתנו לגמרי ח"ו, ואין לנו שום שייכות אליהם, אחת מהן זוהי מצות האבילות על בית ה' ועל עם ה' שנפלו בחרב, שנשכחה מאיתנו לגמרי, וגם בדרך מלומדה לא מקיימים, ואולי בתשעה באב כשמקוננים הקינות מרגישים משהו מלומדה, אבל נראה לחלוץ שאין זה מספיק בשביל אבילות על ביהמ"ק ועם ה', וא"כ אין לנו שום הרגשה באבילות על ביהמ"ק. ואם כל מצוה שקיומה הוא מלומדה, בא ע"ז ח"ו העונש הנורא של ואברה בינת חכמיו ובינת נבניו תסתתר, כמה נורא הדבר כשנתבטלה המצוה לגמרי ח"ו. ואם בכל מצוה שבטלה, חמור הדבר מאוד, הרי שעל ביטול מצות אבילות אמרו חכמינו ז"ל (תענית ל: ב') מדברי קבלה, כל המתאבל

בהשגותיו על הבעל המאור תענית ג. מדפי הרי"ף והו"ד ברמב"ן שם וברביט"א שם. ו"כ"מ בפשטות מלשון תוס' תענית ל: ד"ה 'כל העושה' דכ' שם ז"ל "ואוכלין סעודה המפסקת מבעוד יום, וכן נמי ביהמ"ק צריך לסעוד מבעוד יום דתוספת יוה"כ"פ מן התורה" וכו' - הרי דכוונתו גם גבי ת"ב "ואוכלין סעודה המפסקת מבעוד יום" לענין להפסיק מבעוד יום, וכן שם בסו"ד "והכי הלכתא אם עדין היום גדול לאחר שאכל סעודה המפסקת מותר לשתות אפי' ערב ויהי"פ וכל שכן ערב תשעה באב" ומשמע דכשאין היום גדול אף דאירי קודם שקיעת החמה אסור באכילה ושת' מדין תוספת על יום ת"ב (אכן בתוס' פסחים נד: תד"ה 'לקביעא דירחא' משמע דס"ל דאין דין תוספת בת"ב יעו"ש). וכו"ה להדיא ברמב"ם בפ' המשניות זל"ש "ודין תעניתו כדין תענית צום כיפור כלומר שהוא אסור ברחיצה ובסיכה ובתשמיש המיטה ובנעילת הסנדל ומוסיפין מחול על קדש" עכ"ל. וברמב"ן בתורת האדם (שער האבל ענין אבילות ישנה ד"ה 'לכתבו הגאונים') כתב על ד' הרמב"ם הללו בזה"ל "וכן ראייתו לרמב"ם ז"ל שכתב בתענית צבור אוכלין ושותין מבעוד יום כמו שעושים בצום כיפור, נתן להם תוספת כיום הכיפורים" (ואינו נכון ... לא אמרו הפסק אלא ביום הכיפורים אבל בט' באב אין לך בו אלא איסור בין השמשות") עכ"ל הרמב"ן שם [מאידך ברמב"ם ביד החזקה תענית ה' ז' כתב "תשעה באב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלין אלא מבעוד יום, ובין השמשות שלו אסור כיום הכיפורים" הרי דמבואר בלשונו דרך בין השמשות שלו אסור כיומו ולא קודם לכן]. וכו"ה בספר החינוך פ' אמור מצוה שי"ג ז"ל "ואודיעך שהחמירו בו חכמים בכל ענינו כמו ביום הכיפורים להפסיק מבעוד יום". ויעו"ד עוד העמק שאלה להנצי"ב זיע"א פ' וזאת הברכה שאילתא קס"ז עמ' רצ"ה דהאריך דאיכא דין תוספת בתשעה באב גבי איסור אכילה. וכן הורה הגר"י פישר זצ"ל (הליכות אבן ישראל עמ' שנ"ח) להפסיק האכילה והשת' לכה"פ 5 דק' קודם השקיעה לחשוש להני ראשונים הנ"ל, וכן כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א מועדים וזמנים ח"ו סי' רנ"ג דנכון להחמיר ולפרוש כמה דקות לפני השקיעה ולהוסיף כמה דקות במוצאי ת"ב כדי לצאת דעת הסוברים דיש תוספת לת"ב.

(רמב"ם) היא מצוה מדברי נביאים (יעו"ד משנ"ב תקמ"א א'), ומקיים בזה ג"כ מצות עשה לשמוע לדברי חז"ל [שנאמר ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דברים ז' י"א), ונאמר (שם ל"ב ז') "שאל אביך ויגידך וזקניך ויאמרו לך"] ומצות לא תעשה שלא להמרות פי חז"ל [שנאמר "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (שבת כג. - סידור "אור השנים" ע' ג' וע' תרי"ז)].

על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה שנאמר שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, וא"כ מלבד חומר ביטול מצוה יש בזה משום אינו רואה בשמחתה ח"ו. ובגמ' נ"ז א' אמרו על חורבן טור מלכא א"ל אבוי לרב יוסף ומאחר דהו צדיקים כולי האי מאי טעמא אינעושי, א"ל משום דלא איאבול על ירושלם, ומייתי למקרא הנ"ל שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה. נורא, שער גדולה בטור מלכא שהיו בה שיישים ריבוא עיירות ובכל אחת מהן היו כיוצאי מצרים ובשלושה מהן כפליים כיוצאי מצרים – עשרות אלפי מליונים, שהיו "צדיקים כולי האי" לקר בעתה איום כזה של החורבן, על שלא התאבלו על ירושלם שחרבה קודם להם (אנ"פ שהיו להם טענות על אנשי ירושלם שהצירו להם הרבה כדאיתא במדרש יעו' מדרש"א כאן) ואם עד כדי כך מגיע חומר ביטול מצות האבילות על ירושלם, איך יתכן שאצלנו נשתכחה ונתבטלה המצוה הזו לגמרי ח"ו. אמנם הדבר פשוט, אין אדם מתאבל אלא אם מרגיש גודל האבידה וההפסד, ולהרגיש זאת יכול רק מי שהיה לו איזה דבר טוב והכיר במהותו ובטובתו, ואח"כ אבר ממנו הדבר ההוא, שאז יודע הוא להעריך נכונה את החסרון וההעדר, ומתוך כך בא להתאבל עליו, אבל אנחנו הרי לא יודעים מהי ירושלם, כי נולדנו בגלות ולא ראינו את ירושלם בתפארתה, לא ראינו את בית המקדש על מכונו, לא ראינו את הסנהדרין במקומם, לא ראינו את הנביאים והחכמים, ואין אנו רואים כי אם מעט תורה ומעט מצוות, וא"כ בין ברוחניות בין בגשמיות אין לנו חשגה במה שהיה בזמן הבית, ואם איננו יודעים מה חסרנו איך נבוא להתאבל על ירושלם. ומאחר שלא ראינו, עלינו להתבונן על מה שהיה לעם ישראל בארץ ישראל ובירושלם, ומאידך מה שחסר עתה, כדי להרגיש האבילות ולקיימה לכח"פ בדרך מלומדה ככל המצוות" (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – י"ח משבא' ח"ב ע' ק"ה).

◊ גם מאלה היקרים הקשורים יותר לתורה ולמצוות מלדברים גשמיים, יש שאינם מטריחים עצמם לחפש במקראות ולהתבונן בדברי חז"ל ורבתינו הראשונים והאחרונים ז"ל, לדעת מה באמת אבדנו מחמת חורבן בית מקדשנו... אנחנו בני ישראל, אם אין אנו לומדים ומתבוננים בעניני ביהמ"ק, וירושלם עיה"ק, וארצנו חק', אשר עיני ד' אלקינו בה מראשית השנה ועד אחרית שנה, אין אנו יודעים מה שאבדנו. וא"כ, איך נתאבל על אבדה כאשר לא מודעת לנו גודל ערכה וחשיבותה, אמנם חז"ל ברור ידברו – כל שאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה. רחמנא לצלן.

ונוסף על החובה להתאבל על החורבן, חובה עלינו גם לחזור בתשובה על עוונותינו ועוונות אבותינו שגרמו את החורבן והגלות, וז"ל הרמב"ם בהל' תענית (פ"ה), יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרים להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר (ויקרא כ"ו מ') והתוודו את עוונם ואת עון אבותם וגו'. עכ"ל. והרמב"ם הולך ומונה שם צום גדליה, עשרה בטבת, י"ז בתמוז, וט' באב, ומה שאירע בהם, ע"ש. והרי אמרו בירושלמי יומא (פ"א ה"א) כל דור שאינו נבנה (המקדש) בימיו, מעלין עליו כאילו הוא החריבו. רח"ל. גם ענין זה, לפשפש במעשינו וכו' בד' צומות הנ"ל, נחלש מאוד בדור האחרון. ד' ירחם.

והאמת הוא שהרוצה לקרב את עצמו לקיים חובות הימים האלה, העצה הטובה ביותר היא ללמוד את הלכות ט"ב וד' צומות, עם מקורותיהן במשנה ובגמ' סוף מס' תענית, והרא"ש והר"ן והרמב"ם וטור עם בית יוסף והשו"ע. וכן כתב הגה"ק ר' ישראל זיע"א מסאלאנטא (אור ישראל סי' ז'), וז"ל ירגיל האדם את עצמו בלמוד פוסקים, ובהגיע לדין השייך לו ילמוד ממקורו (פי' הגמרא והמפרשים ז"ל), ויעמיק היטב, לפי כוחות תבונתו, ודבר זה עושה קנין בנפשו לשמרה, כמעט יותר מהתבוננות היראה, אכן גם מהתבוננות היראה אל יחדל, ואם אין תורה אין יראה, ואם אין יראה אין תורה (אבות ג' כ"א). עכ"ל. וכ"כ מרן בעל חזון איש זצ"ל (עניני אמונה ובטחון פ"ג סי' ז'), עמל התורה מנחיל אהבה נפרזת ומסירות נפש לקיום פרטי המצוה של הלכה זו שהוא עמל בה. ומוסרי כליותיו יסרוהו לדעת כי לכך נוצר. ע"כ. עוד שם (סי' ט') "והעיקר שברפואת תחלואי הנפש האלו, הוא העיון בהלכה, הדק היטב, בכל פרטי סעיפיה, עד שישרישו בקרבן אהבת הדין במוחלט" (הגר"ש ברעוודה זצ"ל בהקדמה לספרו 'נבנה המקדש').

החייבים והפטורים בתענית

רכט. קטנים עד י"ג שנה ויום א' (וקטנה עד בת י"ב שנה ויום א') אינם חייבים להתענות אפילו בתענית שעות (משנ"ב תק"נ ס"ק ה') ומ"מ אם יש להם דעת להתאבל ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכלים פשוטים כדי קיום הגוף כדי שיתאבלו עם הציבור (משנ"ב שם).

◊ סיפר הגרמ"ד סאלאווייציק שליט"א שפעם ח'פני מנחם' מגור זצ"ל לפני הגיעו לגיל בר מצוה הסתפק אם לצום בת"כ או לא, ואמר לו אביו ח'אמרי אמת" זצ"ל שישאל להגרי"ז זצ"ל, ושאלו, ואמר לו שילדים אינם צריכים להחמיר. – ובט' באב בבוקר נשמעה דפיקה על דלתו של האדמו"ר מגור זצ"ל וה'פני מנחם' זצ"ל פתח את הדלת, וראה את הגרי"ז זצ"ל עומד שם. ושאלו "האם כבר אכלת?" ואמר לו שכבר אכל. אבל הגרי"ז זצ"ל צוה להכין לו ביצה, ולאכלו בפניו... (עובדות והנהגות לבית ברוסק' ח"ב עמ' ל"ג).

רל. אף הצריך לאכול בתשעה באב (כגון חולה וכיוצ"ב) לא יענג עצמו בבשר ויין ושאר מאכל ומשתה אלא רק כפי מה שצריך (יעו' שו"ע תקנ"ד ה' ומשנ"ב תק"נ ס"ק ה', ובמטה אפרים סי' תר"ב – כ"ב, ויעו' עוד באשל אברהם מבוטשאטש תניא סי' תרפ"ו).

◊ "חמשה דברים אירעו את אבותינו בתשעה באב: נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ובזה היום נלכדה עיר גדולה וביתר שמה, והיו בה אלפים ורבעות מישראל ונפלו כולם ביד העכו"ם ונחרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן ביהמ"ק, ובו ביום חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר 'ציון שדה תחרש'" (תענית כו. משנ"ב סי' תקמ"ט סק"ב).

רמד. גם מי שהוא ביחידות שאין לו מנין, אומר איכה וקִינוּת (חיי אדם' קל"ה כ' ומשנ"ב תקנ"ט סק"ה).

◇ קורא המגילה בבכיה וביללה (מסכת סופרים פ"ח ה"ד הובא בטור תקנ"ט).

◇ "יתחיל לקרות מגילת איכה עם הציבור בבכיה גדולה מאוד, גם התיבות בעצמם מעוררים לב האדם אל הבכי, והעיקר להכניס בליבו צער ואנינות על כל הנזכר במגילה, דהיינו על גודל צערם שהיה אז לישראל עם קדוש במיתות משונות, ובייחוד על גודל חילול שמו הגדול של בוראנו יתברך שמו ויתעלה שהיה אז בין העמים, ובייחוד בין אותם החיילות אשר צבאו פתח בית המקדש, שנכנסו אז להיכל ה' ובית קדשי הקדשים, וקול נתנו בית ה' כיום מועד, וקרקרו שם בכל מיני שחוק וחיתול ואמרו איח אלוֹקֵינוּם ... ובוודאי אם יכין אדם את ליבו אל אנינות גדול ולהצטער עצמו מאוד בעת קריאת הפסוקים המעוררים על חילול שמו הגדול ית"ש, ועל השבר הגדול של עם קדוש, כי גדול כים שברם במיתות אכזריות משונות, ממילא עיניו יורידו כנחל דמעה מאין הפוגות מראש המגילה ועד סופה" (יסוד ושורש העבודה).

רמה. בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק ליבו מן האבל (שו"ע תקנ"ט ה').

◇ "ולא גלגל הקב"ה והביא פרס ומדי לעולם, אלא בשכרו של כורש שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהחריבו העכו"ם את ביחמ"ק" (תנא דבי אליהו רבא ספ"כ).

◇ סיפר רבי שלמה בלוך זצ"ל שהיה ח'הפץ חיים' דורש בליל ת"ב בציבור, והיה מפרש את כל המגילה איך היא קינה על הגוף. והיה מקדים בדברי הגר"א זיע"א על הפסוק (יחזקאל ל"ב ט"ז) "קינה היא וקוננוה". 'קינה' – היא על העבר החורבן, 'קוננוה' – על הגוף בעת יציאת הנשמה. ופירש "איכה ישבה בדד העיר רבתי עם", דהיינו הגוף שמקורם היה לה האפשרות ללמוד כל התורה כולה ולקיים כל המצוות, ועכשיו "ישבה בדד", פטורה מכל המצוות. וכה המשיך לפרש: "טומאתה בשוליה", למה? כאשר "לא זכרה אחריתה". (הנהגות ח'הפץ חיים עמ' קפ"ו מ'הצדיק רבי שלמה עמ' לא).

◇ בבית הגר"ש אלישיב זצ"ל לא חל שום שינוי בסדריו הק' בליל ת"ב, בשעה הקבועה שתיים וחצי בלילה, הקיין הגר"ש משנתו למרות ישישותו המופלגת, למרות היותו חלש מחמת צומו. – הגר"ש זצ"ל נהג לומר את הקינות מתחילתן ועד סופן, מילה במילה, והשקיע בכך עיון ועמל כפי שהשקיע בכל סוגיא מסוגיות הש"ס. וכשצריך לדקדק בכל מילה מהקינות ולהבינן עד לעומק הכאב והשבר, הזמן המוקצב לכך מסוף תפילת שחרית ועד חצות היום – לא הספיק. לאמירת הקינות ייחד הגר"ש את ה'סדר ראשון' שלו – היה קם ממיטתו כבכל לילה, התיישב על כסא נמוך ג' טפחים מן הקרקע פתח את ספר הקינות ואמר מילה במילה בריכוז מוחלט, כל הגה וכל מילה כמונה מעות... בלחש... אנהות שקטות בקעו מפיו עם כל תיבה ותיבה, אללי לי... אללי לי... במשך שלש שעות ומחצה, היה שקוע כולו באמירת הקינות כפי שהיה שקוע בלימודו כל לילה... לאחר תפילת שחרית המשיך באמירת הקינות מהמקום שהפסיק בלילה עד חצות היום... (גדולה שימושה ע' רי"ח).

◇ בליל ת"ב אומרים בתיקון חצות רק את 'תיקון רחל' ולא את 'תיקון לאה' (רצ"ז) (כפ החיים סי' א' ס"ק י"ד בשם הברכ"י והבן איש חי) (רצח).

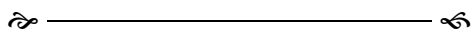
◇ בליל תשעה באב זהו הזמן להתאונן על החורבן, וקרוב לודאי דאף מו שאינו נהוג כל השנה לומר תיקון חצות, מ"מ בלילה זה יאמר תיקון חצות בבכי ותחנונים ולהתאונן מרה על החורבן שבעונותינו הרבים עדיין לא נבנה ועל עם ד' שנפלו בחרב ('הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קנ"ו).

רמו. יש לאדם להצטער בענין משכבו, שאם רגיל לשכב על שני כרים, ישכב עתה על אחד (רמ"א תקנ"ה ס"ב), ויש נוהגים לשכב על הארץ (שו"ע שם, וכן נהג החת"ס – 'מנהגי החת"ס' פי"ב אות ד' (רצ"ט)). ואדם חלוש אי"צ להחמיר בזה אלא ישן על המיטה (משנ"ב סק"ו) וימעט אדם מכבודו והנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר (רמ"א שם).

רמז. יש בני אדם משימים אבן תחת מראשותיהם (זכר למה שנאמר 'ויקח מאבני המקום' ראה יעקב את החרבן ואמר מה נורא וגו') (וכן נהג הקה"י זצ"ל שישן ע"ג מזון וכו' על הקרקע ושם אבן תחת המזון למראשותיו, ובשנה אחת שם אבן קטנה תחת הכר שישן עליו – 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ח) והכל לפי מה שהוא אדם (רמ"א תקנ"ה ב' וקיצצ"ע קכ"א א').

רמח. נכון שלא לפשוט הטלית קטן בלילה, לאפוקי נפשיה מפלוגתא (דהפושט בלילה את הטלית קטן מעליו, נחלקו הפוסקים אם כשלושה בבוקר צריך לכרך עליה [משנ"ב תקנ"ה סק"ב]) (וכן נהג הגר"ש איערבאך זצ"ל – 'הליכות שלמה' ע' תל"ח הע' 32).

רמט. בת"ב אסור בתשעה"מ (שו"ע תקנ"ד א'), ובלילה אפשר דאסור אף בנגיעה כנדה, וביום יש להקל (משנ"ב סק"ז). ויעוי' שעה"צ (שם אות מ"ד) דבמקושטות יש להחמיר אף ביום. ולהושיט מיד ליד מותר (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' בשם הגר"ש

(רצה) דהא המג"א רפ"ב ס"ק ו' כתב דמהמסכת סופרים הנ"ל משמע דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה בכל שבת, ומ"מ במשנ"ב ס"ק י"ב הביא דאין נוהגות הנשים להזהר בזה – והה"ה בקריאת או שמיעת איכה. ויעוי' עוד ב'ערוך השלח' רפ"ב י"א דכתב דאין כוונת המסכת סופרים דהוי חיוב גמור, אלא רק דומיא דתינוקות, שהרי אשה פטורה מתלמוד תורה, ועוד שאין לך זמן גרמא יותר מזו... אלא כוונתו על דרך המוסר שבזמן שהיו מתרגמים, שנכון לתרגם לפניהם ולפני התינוקות להשריש בליבן יראת ה' ואהבתו יתברך, והביא שכ"כ הפרישה. עכ"ד. וכע"ז כתב החיד"א זיע"א עמ"ס סופרים דכוונת המ"ס "חייבות" היינו מנהג טוב, וכע"ז במטה יהודה רפ"ב ס"ק ז' דלשון המסכת סופרים "חייבות" הוא רק לזהירות בעלמא, והביא ראה לזה מדסיים במסכת סופרים "וכן חייבות בק"ש ובתפילה", והרי שינוי בברכות כ: דנשים פטורות מק"ש, אלא ודאי שאי"ז אלא דרך זריזות שיהא להן שכר טוב, יעוי"ש.

(רצו) וב'תשובות והנהגות' (ח"ב סי' ר"ט) כתב דנשים שמבינות איכה או שאפשר לתרגם להם עכ"פ את עיקר הדברים, ראוי להן לשבת על הארץ ולהתאבל באמירת איכה (ולא מדין אמירת איכה, שהרי פטורות מחיוב הציבור, אלא מדין חיובם באבילות), ומקיימות בזה מצות אבילות, וראוי לעוררם לקיים מצות היום ולהתאבל באמירת איכה, ומ"מ אם טרודה כ"כ בגידול בניה שאין באפשרותה לכוון דעתה בקריאה פטורה (דמאחר שפטורה מדין קריאת המגילה, ומחוייבת רק מכח דין האבילות, על כן אם לא מבינה או לא יכולה לכוון דעתה פטורה מאמירה בעלמא). עכ"ד.

(רצז) כתב הבן איש חי (וישלח שנה א') ע"פ דברי רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות דף נ"ח ע"ב) לישב בתחילת תקון רחל אצל הפתח סמוך למזוזה, וטוב שיהי' הפתח של החדר שאומר בו פתוח, אם אין שם קרירות, וקודם שיאמר יפרוש מטפחת או בגד אחד קל על הקרקע כדי שיעור מושבו, דאין לישב על הקרקע ממש.

(רצח) ובשנת השמיטה, בליל ת"ב אומרים רק את הפיוטים של 'תיקון רחל' ולא את 'תיקון רחל' עצמו (דבכל שנת השמיטה אין אומרים כלל בלילות 'תיקון רחל'. וכמו"כ 'תיקון לאה' אין אומרים בת"ב עצמו דאקרי 'מועד' (הגר"ש דבליצקי זצ"ל).

(רצט) וכן הגר"י פישר זצ"ל נהג בליל ת"ב לישן ע"ג מזרון על הארץ ובלא כר. ובביתו נהגו בזה רק האנשים, אך הנשים לא שינו מקום שיתנן (הליכות אבן ישראל עמ' שס"ג הערה 7).

אלישיב זצ"ל, וכ"ה בתשובות והנהגות ח"ג סו"ס קע"ח). וי"א דנכון להחמיר בלילה שלא להושיט אחד לשני בידים (בן איש חי' פ' דברים אות כ"ג כף החיים תקנ"ד סקפ"ה).

רנ. קורא קריאת שמע שעל המיטה כדרכו (משום שהוא פסוקי דרחמי דרך בקשה) (הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קנ"ו (ש). וכ"ה ביסושה"ע שער התשיעי פ"ב דכתב ויקרא ק"ש שעל המיטה).

מדיני ועניני היום

רנא. יזכור לכוון לקיים מצות עשה מדברי נביאים שצוו על התענית ומניעה מרחיצה, נעילת הסנדל וכו' (יעו' משנ"ב תקמ"ט א') (שא).

רנב. יש לאדם להזהר מאוד שלא יבוא ביום הצום לכלל כעס (שב) ועל כן כל מה שצריך לדבר עם הבריות יהא בנחת ביותר (משנ"ב תקס"ח סק"ג).

רנג. ימעט בדיבור בת"ב בכל מה שאפשר (חיי אדם' קל"ה סי"ז. ואולי רמז לדבר בברכות ו: "איגרא דבי טמיא [בית האבל] שתקוּתא").

✧ כתב ביסושה"ע: "ראוי לעורר את האדם מאוד מאוד שיזהר מאוד מהיסח הדעת מאכילות ח"ו כל היום, ויתבונן האדם גודל העונש על זה ר"ל מדאסרו חז"ל אף לימוד תורה הק' שחיובה והגית בה יומם ולילה אך בעבור שהלימוד משמח את הלב ויסח דעתו מהאכילות, על כן אסרו חז"ל הלימוד בת"ב, ומזה תבין גודל העונש למו שמסח דעתו מהאכילות ביום המר הזה אפילו רגע אחת. לכן יזהר האדם בזה מאוד מאוד דאף בעת שלא יעסוק בלימוד בדברים המותרים בעת הליכתו מביתו לביהכ"נ או מביהכ"נ לביתו וכיוצ"ב, ואף בשעה שיחיה בבית הכסא לא יסח דעתו מאכילות, כ"א יחשוב אז גודל שברם של ישראל שהיה להם בשעת החורבן, השפיכות דמים ושאר דברים הרעים כנזכר בגמ' פ' הנזקין וכיוצ"ב. ויצטער בליבו הרבה על זה, והעניצה לכך שיזהר מלדבר עם שום אדם כל המעת לעת. ובודאי מי שנזהר מלחסיח דעתו מהאכילות כל המעת לעת יזכה לראות בנחת ציון כמו שאמר הכתוב שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה".

✧ נהגו רבים בירושלם לילך ביום תשעה באב במלבושים ישנים ובלתי מהודרים לעוגמת נפש (וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל – 'הליכות שלמה' ע' תל"ד הע' 21).

אמירת שלו' ומזל טוב

רנד. יוצאין מביהכ"נ בלי אמירת שלו' זה לזה והולכין לבתיהם כאבלים ונזופים (לבוש תקנ"ט ב').

רנה. בכל ת"ב אין לומר שלו' ולא צפרא טבא (ולא לילה טוב). וההדייטות שאינם יודעים ונותנים שלו', משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש, ולעם הארץ טוב שיודיע לו שהיום אסור ליתן שלו', שלא יהא לו איבה עבור זה עליו (שו"ע תקנ"ד כ' ומשנ"ב שם).

רנו. מותר לומר 'מזל טוב' בת"ב לבעל שמחה (ואי"ז בכלל שאילת שלו' האסורה בת"ב) (כדיעו' ב'עזר מקודש' אבה"ז סי' כ"א סעיף ו' דנהוג לומר ליולדת אחרי מילה 'מזל טוב' שאי"ז בחינת סגנון 'שאילת שלו' אלא הוא רק בקשת תפילה שיהיה למזל טוב, יעו"ש מש"כ בזה. וכן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשו"ת 'שלמת חיים' הנדמ"ח סי' ר"ה עמ' 176, התיר זאת לענין אבל. וכן הורה הגרי"י פישר זצ"ל - הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שס"ו, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל וכן נהג בעצמו הן בת"ב והן לאבלים בתוך שבועה - הליכות שלמה עמ' תל"ז הערה 30. וכ"ה בשו"ת אז נדברו ח"ג סו"ס ו' וכ"ד הגר"נ קרליץ זצ"ל – 'חוט שני' ח"ב עמ' שכ"ז שאי"ז שאילת שלו' אלא ברכה, אלא שכתב שם דלכתחילה יאחל מזל טוב בזמן אחר מלבד ברית מילה שחל בת"ב דאומרים בשעת הברית - יעו"ש בהערה).

נתינת יד בת"ב

רנז. יש הנמנעים מללחוץ יד בת"ב משום דס"ל דהוי בכלל "שאילת שלו'" (יעו' שו"ת שרידי אש יור"ד סי' קי"ב שכ' שהרבנים החרדים באשכנז לא נהגו ליתן יד לאבלים ולברכם כמנהג שאר אנשים שם ושאף הוא לא נהג כן). וי"א דלחיצת יד מותרת בת"ב (ואי"ז בכלל האיסור ד"שאילת שלו'") (שו"ת הר צבי יור"ד ח"ג סי' ר"צ גבי המנהג באנגלי' שמאחלים לאבלים ר"ל חיים ארוכים, ונותנים להם יד, דכ' דאי"ז בכלל איסור של שאילת שלו' כ"א רק ברכה מהמנחם לאבל עכ"ד. וה"ה בת"ב. וכן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לא נמנע מלהחזיר יד לאבי הכן שביקש ברכה בברית שנערכה בת"ב, וכע"ז בשו"ת 'ישיכל עבדי' ח"ו סי' כ"ה שכן המנהג במצרים שהמנחמים נותנים ידם לאבל ואומרים לו תנוחם מן השמים - הגר"י אפרתי שליט"א - שו"ת ישא יוסף אור"ח סי' קי"ז).

עישון והרחת בשמים

רנח. אסור לעשן בתשעה באב, ובכנסת הגדולה החמיר בזה מאוד עד שכתב שמי שמעשן בתשעה באב היה ראוי לנדותו, ומי שדחוק לו שמורגל בזה ביותר יש להקל רק אחר חצות בצנעה בתוך ביתו (משנ"ב תקנ"ה סק"ח), ויעו' הערה (שב).

(ש) וכתב שם דשו"ר כיסוד דבריו בזרע אמת ח"ג סי' ס"א.

(שא) וכמו"כ יכוון לקיים בזה ג"כ מצות עשה לשמוע לדברי חז"ל [שנאמר ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דברים ז' י"א), ונאמר (שם ל"ב ז') "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך"] ומצות לא תעשה שלא להמרות פי חז"ל [שנאמר "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל"] (שבת כג. - רבינו יונה שערי תשובה ג' ד' וסידור 'אור השנים' ע' ג' וע' תרי"ז).

(שב) וכן כתב ר"ת בס' הישר שביום התענית צריך ליזהר מן הכעס מפני שהמרה גוברת אז ('אלף המגן' תקפ"א סק"ג).

(שג) בספר 'הלכות חג בחג' (ע' קס"ח בהערה) הביא דדעת רוב הפוסקים מוחלטת ש'עישון' אינו בכלל ה' עינויים, ו'עניו' כזה לא נאסר, והטעם שהחמירו בזה הוא רק משום "היסח הדעת מהאכילות", וכתב שם דהפוסקים איירי רק ב'עישון טיטון' שהוא התעסקות גדולה, ופונה מכל עסקי העולם בכדי לשאוף ולשאוב מהצינור הנתון במים, והיא הנאה גדולה למתעסקים בה שמברייחים מעצמם כל דאגות העוה"ז, אבל עישון סיגריות שבזמנינו שאינו אלא לפי שעה להסיר הרוגז וליישב דעתו, ואדרבה יכול לעשן וללמוד עם ספר דברים המותרים ודברי קינות יחד עם הסיגריה, או שיחשוב בלימוד בנקל בלא התאמצות יתירה לשאוף העשן, לא שייך בזה לכא' טעם היסח הדעת מהאכילות, והביא ראיה ממש"כ הכף החיים (תקנ"ד ד') להתיר לשאוף

רנט. י"א דאין להריח בשמים בת"ב משום תענוג (כ"מ בט"ז תקנ"ו סק"א וכ"מ בביאור הגר"א - שעה"צ שם אות א'). וי"א דרק כאשר חל במוצ"ש אסור (ש"ד) (מג"א שם סק"א הו"ד בשעה"צ שם, ויעוי' בזה עוד בבאר היטב תקנ"א סקל"ט).

בליעת רוק

רס. מותר לבלוע הרוק בתשעה באב (משנ"ב תקס"ז סקי"ג מהמג"א (ש"ה)).

רחיצה וסיכה

רסא. רחיצה בת"ב אסורה בין בצונן ובין בחמין, ואפילו הושטת אצבע במים אסורה (שו"ע תקנ"ד ס"ז) (ש"י). ומ"מ אם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים, מותר לו לרחוץ מקום המטונף, ויזהר שירחץ רק המקום המטונף. ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ כל מקום בפנ"ע, מותר לו להיכנס למים לרחוץ כל גופו בפעם אחת להעביר הלכלוך, אך יכוון שאי"ז להנאת רחיצה כ"א רק בשביל להעביר הלכלוך (שו"ע תרי"ג א' ומשנ"ב ס"ק א' - ואי"צ כוונה מיוחדת שאינו להנאת הרחיצה, ורק העיקר שיכוין להעביר הזוהמא ולא יכוין להנאת רחיצה - דברי סופרים" קיצור הלי' אבילות פל"ב ס"ז בהערה יעוי"ש).

רסב. סיכה של תענוג אסורה בת"ב ואפילו אבר אחד (שו"ע תקנ"ד סט"ו ומשנ"ב סקכ"ט).

רסג. נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף דממילא רוחצת גם ידיה, מותר (משנ"ב תקנ"ד סקי"ט) וה"ה כשמדיחה כלים אפילו דממילא רוחצת את ידיה, מותר (ש"י). ויעוי' להלן בדיני 'מלאכה בת"ב' מתי מותר לבשל ולהדיח כלים.

רחיצת הידים

רסד. המטיל מים או עשה צרכיו (ולא קינח ושפשף, נחלקו הפוסקים אם מותר לו לרחוץ ידיו, ועל כן) לכתחילה נכון לקנח ולשפשף או לגעת בבשרו במקום המכוסה, דאז לכו"ע מותר לו ליטול ידיו (עד סוף קשרי אצבעותיו) אפילו אינו הולך להתפלל באותו זמן (משנ"ב תרי"ג סק"ד ו'ערוך השלחן' שם ג'). וי"א דאם נוהג בכל השנה ליטול ידיו ג"פ כשיוצא מבית הכסא מותר לו לעשות כן אף בת"ב, אבל יטול רק עד סוף קשרי אצבעותיו (מטה אפרים' תרי"ג ס"ה, והגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחי"ח החזו"א זצ"ל - 'מעשה איש' ח"ה ע' כ"א, שו"ת מנחת יצחק ח"י מ"ה, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תל"ב).

רסה. מותר לרחוץ ידיו לתפילה עד סוף קשרי אצבעותיו (אפי' לא עשה צרכיו ולא נגע במקומות המכוסים) (ש"י) (משנ"ב תקנ"ד סקכ"א).

נעילת הסנדל

רסו. בת"ב אסור כל היום בנעילת מנעל של עור עד צאה"כ. אבל מנעל העשוי משאר מינים שאינם של עור כדוגמת בגד, עץ וכיוצ"ב מותר (שו"ע תקנ"ד א', ט"ז, ומשנ"ב שם סק"א-ל'). ואם הוא מנעל מעץ מחופה עור אסור (שו"ע שם סעי' ט"ז).

רסז. מי שאפשר לו נכון להחמיר שלא לילך במנעל שאינו מרגיש בו כלל שהוא יחף (ולאו בכלל עינוי הוא) (ש"י) ומ"מ אין למחות ביד המקילין (משנ"ב תרי"ד סק"ה). ואם רוצה לילך לבית הכסא יעוי' הערה (ש"י).

רסח. י"א דמנעלים העשויים מחומרים סינטטים אף שנראים כעשויים מעור, מותר לנעלם ואין לחוש משום מראית עין (דכיון דכבר נתפשט שביהכ"פ ובת"ב הולכים במנעלים כאלו, אין כאן משום מראית עין דכו"ע יודעים שהולכים במנעלים כאלו) (הגר"י פ"ישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' עמ' קי"ב).

רסט. המהלך בדרך רחוקה מותר בנעילת הסנדל (דטורח גדול הוא לילך דרך רחוקה יחף) וכשיגיע לעיר יחלוץ נעליו (שו"ע תקנ"ד י"ז, מג"א שם סקי"ז ומשנ"ב שם סקל"ב). אכן ההולך לשדה או לבית הקברות סמוך לעיר, י"א דאסור לו לנעול מנעליו (מג"א תקנ"ד סקי"ז הו"ד במשנ"ב שם). וי"א דכל שיצא מן העיר אף שאינו בדרך רחוקה נועל מנעליו (אלי' רבה שם סקי"ד הובא בשעה"צ אות מ').

טבק טבעי דרך הנחיריים, ורק אסור לערב בטבק ריח טוב (וטבק שלנו אם הוא ריחני שמעריבים בו ריח אסור, ואם הוא טבעי מותר להריח טבק טבעי, ומאי שנא מעישון שנאסר, אלא על כרחך דכל הקפידא היתה על עיסוק בעישון 'טיטון' שיש בו התעסקות יתירה ולא בסתם הריחת טבק, וה"ה בעישון סיגריות שהוא דרך עראי ואינה התעסקות יתירה שמכחה מסיח דעת מן האבילות - ועל כן מסיק שם דאם מתכוון לעשן סיגרית בשביל תענוג אסור (דבט"ב צריך למעט בתענוג בכל מה דאפשר וכמו דנאסר להריח בשמים), אכן אם מתכוון לעשן רק ליישב דעתו ושרעפיו שלא ירגז ויכעס מחמת הצום מותר. והביא שם סידור היעב"ץ דכתב שאביו החכם צבי הסכים לכנסת הגדולה להחמיר בעישון, ואפי' ענש למי שעבר ע"ז, ומ"מ כ' היעב"ץ דיש להתיר במקום צורך, כגון שעושה לעכל המזון לנקות עצמו, ועשה מעשה בעצמו ועישן בליל ת"ב בצנעה הואיל ולא כיוון לתענוג, ולא יהא חמור מרחיצה וסיכה כשאינו מכוון לתענוג. עכת"ד - ויעוי' עוד 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"ב, וח"א ע' שצ"ז שהחזו"א זצ"ל התיר לאחד שהיה קשה לו להמנע מעישון (ואע"פ דשם איירי לאחר חצות יעוי"ש דמשמע דהיתיר לא היה מטעם זה).

(ש"ד) כיון דהבשמים באים במוצ"ש לתענוג להשיב נפש יתירה ע"כ אין נכון לעשות כן בת"ב (מג"א שם).

(שה) דאף דקיימא לן דהשתנה משקין שאינן ראויין לשתי' פטור אבל אסור, הכא שאני כיון שאין כוונתו כלל לשתי', וכן הביא דין זה בבאר היטב (סק"ח) בשם 'האגודה' (פ"ח דיומא) ובשם הספר חסידים.

(שו) וכלה תוך ל' יום אחר נישואי' מותרת לרחוץ פני' וכן לסוך כדי שלא תתנגה על בעלה (משנ"ב ס"ק כ"ט).

(שי) יעוי' פרמ"ג (תקנ"ד א"א סקי"א) דמה שהתירו לרחוץ בשר הוא דווקא בצונן דלאו רחיצה של תענוג היא וכ"מ בשעה"צ תקנ"א ס"ק צ"ח. - אמנם בכף החיים (שם דין מ"ו) כתב דמסתמיות דברי הפוסקים משמע דמותר אפי' בחמין כיון דאינו מכיין לרחיצת ידיו כ"א לרחוץ אותו דבר, וסיים שם ד"מ"מ נראה דאם אותו דבר אי"צ לרוחצו בחמין יש להיזהר לרוחצו בצונן. ויעוי' עוד כף החיים תקנ"א ס"ק ק"צ וס"ק ר"ב ויתכן דכתב כן לשיטתו.

(שח) דרק ביהכ"פ משום 'חומר יוה"כ' מחמירין דאין ליטול ידיו לתפילה בלבד, אלא א"כ עשה צרכיו כמבואר בשו"ע תרי"ג ג' ומשנ"ב שם סק"ה, משא"כ בת"ב מותר ליטול הידים לתפילה בלבד אף כשלא עשה צרכיו כמבואר במשנ"ב תקנ"ד סקכ"א.

(שט) וכן היה נוהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל דנעליו היו דקים מאוד וקושי ההילוך בהם היה ניכר ('איש על העדה' עמ' ר"ג).

(שי) אם רוצה לילך לבית הכסא ויודע שילכלך שם רגליו במקום מטונף לא יחמיר על עצמו כהנ"ל, אלא ילבש אפי' נעל שאין מרגיש בה כלל שהוא יחף, ומדינא מותר אף לנעול מנעלי עור לצורך זה, (אך עדיף לנעול נעל שאינו מרגיש בה שהוא יחף (דהוא רק חומרא) מלנעול נעל מעור (דהוא אסור מדינא)). ואם הולך במנעלי עור, יחליף נעל ימין בנעל שמאל ושל שמאל בימין ותיכף כשיוצא משם צריך להסירם (משנ"ב תרי"ד ס"ק ה' ג').

רע. כל ההיתר הנ"ל הוא דוקא כשמהלך ברגליו, אכן כשיושב על עגלה או רוכב (או הנוסע במכונית וכיוצ"ב) צריך לחלוץ אפי' בדרך רחוקה (מג"א שם ומשנ"ב שם).

רעא. אם יורד גשם בת"ב, מותר לו לנעול מנעליו (אפי' בתוך העיר) ^(שיא) ('ערוך השלחן' תקנ"ד ט"ז). וכן בכל מקום שיש טיט ורפש מותר לו לנעול מנעליו (מג"א תקנ"ד סק"ז ומשנ"ב שם סק"ב).

רעב. במקום שדרים בין הגויים לא יחלוץ מנעליו, כ"א רק ברחוב היהודים (משום שהעכו"ם מלעיגים עליו) וטוב שאז יתן עפר במנעלים (רמ"א תקנ"ד י"ז ומשנ"ב שם סק"ג).

רעג. במקום שאף ברחוב היהודים עוברים הרבה גויים, י"א דמותר לילך במנעלים של עור גם ברחוב היהודים (מג"א תקנ"ד סק"ח). וי"א דברחוב היהודים צריך להחמיר אף באופן זה (אלי' רבה סקט"ו) ואף המיקל לנעול מנעליו כשהולך ברחוב שמצוי שם גויים, מ"מ תיכף כשבא לביתו, מחוייב לחלוץ אותם (משנ"ב שם סק"ה).

רעד. מותר לעמוד על כרים וכסתות (או ספה) של עור (שאי"ז הנאת דרך נעילה ולא אסרו אלא רק כשהוא מנעילו ברגליו). ומ"מ המחמיר תבוא עליו ברכה (רמ"א תרי"ד ב' ומשנ"ב שם סק"ט). אכן הפר"ח הסכים לדעת הרדב"ז (ח"א סי' שע"ז המובא במג"א תרי"ד סק"ד) דאין כאן בית מיחוש כלל (משנ"ב שם).

תלמוד תורה

רעה. תשעה באב אסור ללמוד בתורה נביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמ' בהלכות ובאגדות, (משום שנאמר פיקודי ה' ישרים משמחי לב), ואפילו ע"י הרהור אסור (דאף בהרהור איכא שמחה ^(שיב)) (שו"ע תקנ"ד א' - ג', ומשנ"ב ס"ק ה') ^(שיג).

רעו. מותר ללמוד באיוב, ובדברים הרעים שבירמיה (וצריך לדלג על פסוקי הנחמה שם ^(שיח)), מדרש איכה, פרק אלו מגלחין, אגדת החרבן שבמס' גיטין בפרק הניזקין, ובמס' סנהדרין בפרק חלק ^(שטו), ולקרות בחרבן הנזכר ביוסיפון (שו"ע תקנ"ד א-ב, ומשנ"ב שם סק"ג). וירושלמי סוף מסכת תענית (דמירי בחורבן) (קיצוש"ע קכ"ד ה' ^(שטז)) וכן מותר ללמוד סוף מסכת תענית שכתוב שם הלכות תשעה באב (הגר"ח קניבסקי שליט"א - בתורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קנ"ח) והלכות ת"ב (לקט יושר ע' ק"י) והלכות תענית (כתבי תלמיד' הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'תורת המועדים' שם) והלכות אבילות (חתם סופר יו"ד סי' שמ"ו) ובדברים הרעים שבשאר נביאים ('ערוך השלחן' תקנ"ד ה' ^(שז)), וכמו"כ מותר לקרות בספרים שנתחברו על קורות עם ישראל בזמני הגזירות שבכל דור דור ('הליכות שלמה' ע' ת"מ הע' 36 ^(שזח)).

רעז. גם בדברים המותרים ללמוד בת"ב, מ"מ אסור לישא וליתן בהם בהלכה, דדוקא ללמוד בפשוטן של דברים מותר, אבל לא בדרך פלפול, ואפילו בהרהור לפרש דבר חמור אסור (מטעם שיהיה לו שמחה אחר שנתיישב לו). וכמו"כ אסור ללמוד דרוש או קושיא או תירוצן אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו (מג"א ס"ק ה' וט"ז סוס"ק ק"ב הו"ד במשנ"ב סק"ד ה'), (ואין הכוונה שילמוד רק מקושיא ובשטחיות, אלא ילמד בהבנה, ואסרו רק להעמיק בדברי תורה יותר מזה - הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' ת"ל בדבר הלכה אות א') ^(שזט). אכן י"א דמותר ללמוד בדברים הרעים בעיון (כן מטו בשם הגר"ח מברסקי זצ"ל, דכיון דהתירו ללמוד דברים הרעים כשלומד שלא בעיון לא מיקרי לימוד כלל. וכ"ד החזו"א זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"ב. והתיר החזו"א זצ"ל גם ללמוד בחברותא - הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' ע"א).

רעה. אסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו (משנ"ב שם).

תהילים

רעט. האומרים תהילים בקביעות בכל יום, נוהגים לומר תהילים בת"ב במנחה (כיון שהוא דרך בקשה) (מג"א תקנ"ד ס"ק ו' ומשנ"ב שם ס"ק ז'). וי"א דאין לומר תהילים כלל ביום זה (שעה"צ שם אות ח'). ובפוזנא נהגו לומר למחרת תשעה באב את התהילים של תשעה באב ואת התהילים של אותו היום, וכן נכון (משנ"ב שם). ומי שאינו רגיל לומר תהילים בכל יום, ורוצה לומר בתשעה באב יעוי' הערה (שכ) ^(שכא).

(שיא) ואע"ג דגבי יוה"כ אין היתר רק לאיסטניס, מ"מ בת"ב דרבנן מותר לכל (ערוך השלחן שם).

(שיב) "שהרי הטעם שאסור ללמוד הוא משום שמחה דכתיב פקודי ד' ישרים משמחי לב, א"כ עיקר השמחה הוי בהרהור, שאם ילמוד ולא יבין, מה שמחה יש" (האגור סי' תתמ"ז).

(שיג) נשאל הגרש"ז אויערבאך זצ"ל אדם שהתעורר מאוחר ואיחר סוף זמן ק"ש (שאם יקרא ק"ש הרי"ז כקורא בתורה) (מה יהא הדין בת"ב שאסור בת"ת, והשיב שאעפ"כ יקרא (יחכו ממתקים' עמ' שנה, מרשימות הגר"א אליאך זצ"ל).

(שיד) וכן צריך לדלג על הדברים הרעים של עמון ומואב ושאר אומות (ערוך השלחן תקנ"ד - ה').

(שטו) שהוא החל מדף צו. "מאי בלאדן בן בלאדן וכו'" עד צו: "אמר לי' רב נחמן לרבי יצחק מי שמיע לך אימת אתי בר נפתלי" [כעמ' גמרא]. ומדף קד. "איכה ישיבה בדרך וכו'" עד קד: "מי מנאנן" [כעמ' גמרא]. ומדף קה. "מדוע שובבה העם הזה וכו'" עד הנקודתיים שם (ארבעה הדיוטות) (כחצי עמ' גמ').

(שטז) ובישיבת ראדזין היו לומדים ירושלמי תענית בתשעה באב ('הנהגות החפץ חיים' עמ' קפז מהדציק רבי שלמה עמ' לא).

(שיז) והש"ס הזכיר רק ירמיה משום דבירמיה יש הרבה דברים רעים, אכן ה"ה דברים הרעים שבשאר נביאים ('ערוך השלחן שם).

(שיח) כן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שמלבד הדברים הרעים הנ"ל היה מעיין גם בספרים אלו אודות זמני הגזירות עד חורבן יהדות אירופה בשנות ת"ש - תש"ה (שם).

(שיט) אם עלה לו דבר חידוש בתורה, דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל דמותר לרשום לזכרון בראשי פרקים שלא ישכח (אמנם יעוי' שע"ת סו"ס תקנ"ד) (ספר 'מבית לוי' ע' ת"ג בהערה).

(שכ) הנה בד' המג"א ובמשנ"ב הנ"ל משמע דקמירי במי שנוהג לומר תהילים כסדר בקביעות בכל יום את התהילים השייך לאותו יום, דבזה התיר המג"א לומר תהילים אף בתשעה באב בשעת המנחה. - אכן מי שאינו אומר תהילים בקביעות כל יום, ורק בתשעה באב רוצה לומר, לא הוזכר במג"א ובמשנ"ב היתר להדיא (ושמא אף בזה אמר' דמותר משעת המנחה כיון דהוי דרך בקשה). [וב"שלמי מועד' (ע' תפ"ט) הביא דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמי שאינו רגיל בזה בכל יום לא יאמר כלל בתשעה באב דע"פ הוי קצת כתי' האסור בתשעה באב]. אמנם יעוי' פרמ"ג (א"א תקפ"ד סק"א) דכתב דאבל אע"פ שאסור בדברי תורה, מ"מ תהילים שרי בדרך תחינה. ולכא' לדבריו ה"ה בתשעה באב יהא מותר בתהילים דרך תחינה כל היום (ואין משמעות בפרמ"ג דדוקא מי שרגיל בזה בשאר הימים), [אמנם בפרמ"ג תקנ"ד (א"א סק"ו) לא הזכיר היתר זה, וכתב דאם בטלו תהילים של תשעה באב יאמרו למחרת ככל השנה, ויל"ע]. וכמו"כ החזו"א זצ"ל התיר ליבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א לומר תהילים בתשעה באב ('ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"ב) ומשמע שם אע"פ שאינו רגיל לומר תהילים בכל יום. [אכן יעוי' בהערות הגר"ח שליט"א לספר 'קרא עלי מועד' ע' י"ד דכתב דיתכן דחזו"א התיר רק לאשה דיש סתירות בזה, יעוי"ש]. ובספר 'הלכות חג בחג' (ע' קנ"ה בהערה) הביא להוכיח מלשון הריטב"א בשלהי תענית בשם הרמב"ן דתהילים מותר, דז"ל הריטב"א שם "ומה שאסרו לקרוא בתורה ומשנה ותלמוד היינו בבא לקרוא דרך מקרא ומשנה ותלמוד, ואין סדר היום בכלל, שהיו קורין בתורה ומפטירין וקורין ק"ש, ומעתה אין להימנע מלקרוא פרשת את קרבני ואיהו מקומן וקורא כדרכו ואינו חושש" - הרי דעיקר האיסור הוא רק בדרך לימוד ושנינו ולא בדרך תפילה. ע"כ.

(שכא) ולגבי 'אריציט שחל בת"ב, הורה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמותר לומר פרקי התהילים שרגילים לומר תמיד (יחכו ממתקים' מרשימות הגר"א אליאך זצ"ל).

רפ. במאירי (מו"ק כא.) כתב ז"ל "ויראה לי שלא נאסרו דברי תורה לאבל אלא דרך לימוד וגירסא, אבל בספרים המעוררים ליבו של אדם לתשובה לא נאסר, ולא עוד אלא שראוי לעשות כן ומכאן יראה שנהגו הכל בכך". עכ"ל. וכן הביא ב'שדי חמד' (ח"ד מערכת אבילות אות כ"ה) דאע"ג שאבל אסור בדברי תורה מ"מ מותר ללמוד ספרי יראה ובספרי מוסר המעוררים לב האדם לשוב אל אבינו שבשמים, יעוי"ש. ומשמע דאף אם מובא שם מאמרי חז"ל הקשורים לזה, מותר ^(שכב), אכן י"א דהמנהג שלא ללמוד בספרי מוסר כ"א רק בספרי מוסר שאין בהם פסוקים ומאמרי חז"ל ^(שכג).

רפא. מותר לקרוא סיפורי צדיקים (שאי"ז תורה) (הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכן נוהג הוא בעצמו - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קנ"ח. והחזו"א זצ"ל נהג לעיין ב'סדר הדורות' ו'שם הגדולים' מהחיד"א זיע"א - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"ב).

לימוד מקצועות וקריאת עיתונים

רפב. אסור ללמוד מקצועות שונים בת"ב (כחשבון מתמטיקה וכיוצ"ב) וכל שכן שאסור לקרוא עיתונים וכיוצ"ב (כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות), וכל שכן אם יש לו עונג בקריאתם, ודאי אסור ('ערוך השלחן' יו"ד שפ"ד ט' ויעוי' עוד ביה"ל תקנ"ט י' ^(שכד)).

חיוב תלמוד תורה

רפג. י"א שבט"ב יש חיוב מצות תלמוד תורה בכל רגע ורגע כבכל השנה כולה ואיסור גמור על ביטולה, אלא שצריך ללמוד בדברים המותרים ללמוד ביום זה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י יבלחט"א הגר"א צ' ישראלזון שליט"א, וכ"מ בשדי חמד מערכת בין המצרים ח"ו סי' ב' אות י"ב וכ"מ במועד לכל חי סי' י' ס"ק כ"א וכ"ה בדברי יציב או"ח ח"ב סי' ר"מ וכע"ז דעת הגרי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' שס"ד). וי"א שאין חיוב מצות ת"ת בתשעה באב, ורק שהתירו ללמוד בדברים הרעים ^(שכה). ולכו"ע כל אדם מחוייב שלא יסיח דעתו מהאבילות, ויתאונן ויתאבל על החורבן שזהו חובת היום (יעוי' לבוש תקנ"ט י' והובא בביה"ל סו"ס תקנ"ט "שיהא יושב ושומם באבילות של ירושלם, להתעסק ולהתאונן בנהי וקניות, ולא בדברים אחרים המשמחים, ומסיחים מן האבילות" עכ"ל ^(שכו)).

◊ כתב ה"מאמר מרדכי" (תקנ"ג סק"ב והו"ד בביאח"ל שם ד"ה ולכן) "אי לאו דמיסתפינא מחבורתא הוה אמינא דאפילו ביום תשעה באב עצמו היה לנו להתיר [ללמוד תורה], דבעונותינו הרבים נתקלקלו הדורות וביום ט"ב עצמו מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין, ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה, ופשיטא דטפי הוה עדיף להו ללמוד ... כלום אסרו אלא כדי שיהיו יושבין בענייני צער ואבילות, ומתוך כך זוכרין ודואגים על חרבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין, ומסיחין דעתן מן האבילות, ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול, אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש"ס ופוסקים, פשיטא דאין לנו בה לחקל, ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול ויטיל". עכ"ל.

◊ "כל העושה מלאכה בתשעה באב, ואינו מתאבל על ירושלם, אינו רואה בשמחתה, שנאמר (ישעיהו ס"ו י') 'שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה' מכאן אמרו: כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה" (תענית ל:).

◊ "חייב כל איש לשום אל ליבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה כי אין העיקר התענית אלא הכנה לתשובה, ולכן אותם אנשים החולכים בטיול ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר" (משנ"ב תקמ"ט סק"א).

שחוק וקלות ראש

רפד. אסור לשחוק ולהקל ראש ובפרט בת"ב, ואין לעשות שום דבר שמביא לידי כך ועל כן כתב ה'כל בו' שאין לילך ולטייל בשוק שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול (שו"ע תקנ"ד כ"א).

(שכב) וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל ע"פ המאירי הנ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ד וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל דמותר, הואיל ואין הכוונה ללימוד אלא להתעורר לתשובה ותיקון המידות שזהו חובת היום בתענית [הל' חג בחג' בין המצרים ע' קמ"ח בהערה], וכן נהג הגר"א ל' שטינמן זצ"ל (גליון כאיל תערוג 162). אכן כל זה דוקא כשלומד מוסר לעורר לתשובה ומידות וכיוצ"ב, אבל ללמוד רק מדרשי חז"ל ואגדות אסור, כמבואר ברמ"א תקנ"ג ב' דאסור ללמוד אפילו פרקי אבות [הל' חג בחג שם].

(שכג) הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קנ"ח. וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל דאסור, דכוונת המאירי הנ"ל לספרי מוסר שאין בהם פסוקי ומאמרי חז"ל. וכ"ד הגר"ב צאבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג ע' רנ"ז.

(שכד) ואף לאחר חצות היום אם קובע עצמו לכך אסור, וכמבואר במשנ"ב (תקנ"ד ס"ק מ"ט) ושעה"צ (אות ג'). ויל"ע אם מותר לאחר חצות לעיין בדרך עראי בלא שקובע עצמו לכך, אם דמי להיתר לישא וליתן לאחר חצות בדרך עראי (שהובא במג"א ובמשנ"ב שם), ולהיתר שחיטה והכנת סעודה לאחר חצות (שהובא בשו"ע תקנ"ט י').

(שכה) מטה יהודה למהר"י עייאש יו"ד סי' שפ"ד ד' [לענין אבילות], ועפ"ד פסקו הכף החיים תקנ"ד סק"י וערך השלחן (להג"ד יצחק טייב זצ"ל) תקנ"ד סק"א לענין ת"ב, וכ"ד ה'ערוך השלחן' יו"ד סי' ת' ס"ו, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' ע' תל"ט. וכ"נ מלשון הטור תקנ"ט דכתב דאין אומרים בת"ב 'ואני זאת בריתי' - 'שהכל בטלים בו'. וברש"י מועד קטן כא. ד"ה ואסור, ובשבלי הלקט הל' שמחות סי' כ"ו בשם תשובת הגאונים גבי אבל דפטור לגמרי מתלמוד תורה יעוי"ש וה"ה גבי תשעה באב. ובספר 'הלכות חג בחג' (עמ' קנ"א) הביא המחזור ויטרי (רס"ו עמ' 227) דכתב "ישב לקניות לעגן לב הציבור וזכרון אבל, שבו עוסקין הכל באיוב ובדברים הרעים שבידיהם ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים מלמודם... הרי תורה בטילה... ומאי יקל ראשו לעסוק בדברים בטלים, אלא לעיין במילי דעיוגוא דברי כיבושים ומורך לב... להכניע מתורה" עכ"ל, ומבואר דאין חיוב מצות ת"ת בת"ב. וכתב שם לבאר דמה שעוסקים בדברים הרעים בתשעה באב אינו מדין תלמוד תורה (שאינו מחוייב בה), כ"א מדין קניות והתעסקות בעניני החורבן דזהו מחובת היום וכמש"כ בכלבו דלומדים בפירוש איכה ובדברים הרעים כדי להזכיר החורבן, ואיכא חיוב שלא יסיח דעתו מן האבילות, והביא שם דכן מבואר בכל הראשונים זיע"א שמנהגם היה דבבוקר אחר שגמרו הקניות ישבו הקהל בביהכ"נ וקראו באיוב ובדברים הרעים שבידיהם, ויש מהם שקראו אף איכה, ומשמע דזה מחובת היום להתעסק בעניני החורבן כמו הקניות, עכ"ל.

(שכו) ובמשנ"ב (תקנ"ט ס"ק מ"א) "... שלא יפסקו מדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות", וכע"ז בשו"ע תקנ"ט ה', ויעוי' עוד משנ"ב תקנ"ד ס"ק מ"ט, וכ"ה ב'הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קנ"א, יעוי' הערה קודמת.

רפח. כליל ת"ב וביום ת"ב עד חצות נהגו שלא לעשות מלאכה שיש בה שיהוי קצת אפילו מעשה הדיוט. אבל דבר שאין בה שיהוי כגון הדלקת נר או קשירה וכדו' מותר. ולאחר חצות מותר כל הנ"ל. ומ"מ אף אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות, וכמו"כ לא יקבע עצמו למלאכה באופן שתגרום לו היסח הדעת מהאבילות (שו"ע ורמ"א תקנ"ד כ"ב ומשנ"ב סקמ"ט ושע"צ אות נ"ג). (שכז)

רפו. כל הקובע עצמו לעשות מלאכה בת"ב (באופן שמסיח דעתו מהאבילות) ואפילו אחר חצות (ואפילו במקום שנוהגים לעשות מלאכה) אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (שו"ע שם סכ"ד ומשנ"ב שם).

רפז. כלים שצריכים להם כעת כגון לצורך אכילת ילדים, מותר להדיחם במשך כל היום (הגר"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג ע' רס"ו והגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א' ע' נ' בהערה) אכן כלים שאי"צ להם עתה, אין להדיחם עד לאחר חצות היום (שכ"ח) (אכן מותר כל היום להזרים מים על הכלים שבכיוור, דזה אינו מלאכה כלל (שכ"ט) וי"א דראוי לירא שמים להחמיר שלא לרחוץ הכלים שאי"צ להם כל היום (יעוי' לעיל הערה שכ"ז).

רפח. נוהגים שלא להכין צרכי סעודה (למוצאי הצום) עד אחר חצות (שו"ע תקנ"ט י').

רפט. אין מנקים או שוטפים את הבית אף לא לאחר חצות היום (הגר"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ד והגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' תט"ו ובהערה שם (ש"ל)). ואף השנה שחל ת"ב ביום חמישי אין להקל לשטוף הבית אחה"צ לכבוד שבת (הגר"ש ואזנר זצ"ל שם, והגר"י פישר זצ"ל שם עמ' שע"ב).

רצ. בחורי ישיבה הנוסעים לבתייהם במוצאי תשעה באב, או הנוסעים מבתייהם למקומות נופש, לא יתעסקו ביום תשעה באב, אף לא אחר חצות היום, באריזות חפציהם וארגון נסיעתם באופן שמסיחים דעתם מהאבילות (יעוי' משנ"ב תקנ"ד סקמ"ט דאע"פ שאין איסור מלאכה לאחר חצות היום, מ"מ לא ימשוך בעסקי משא ומתן כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות. ובשע"צ שם אות נ"ג כ' דה"ה שלא יקבע עצמו למלאכה עד שיסיח דעתו מן האבילות - יעוי' 'הליכות שלמה' מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל ע' תמ"ד סוף הע' 45).

יום תשעה באב

רצא. בשחרית משכימין קצת לביהכנ"ס, ואם ע"י זה יגמרו לומר קינות זמן הרבה קודם חצות, טוב שלא להשכים כ"כ (משנ"ב סי' תקנ"ט ס"ק ט"ז).

רצב. נוטל ידיו בשחרית ג"פ רק עד סוף קשרי אצבעותיו (שו"ע תקנ"ד י' ומשנ"ב תרי"ג סק"ג), ויעוי' הערה (ש"ל). ולא יברך ענט"י אחר הנטילה, כ"א רק אחר שעשה צרכיו יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, ואז יברך ענט"י משום תפילה (משנ"ב תקנ"ד סק"א).

רצג. י"א דהנוהג תמיד ליטול ד' פעמים כל יד (כדעת הגר"א (ש"ל)), יכול ליטול ד' פעמים אף עתה (החזו"א זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ט וע' ר"ז).

◊ בבן איש חי (פרשת תולדות שנה ראשונה אות ב') וכ"ה בכף החיים (סי' ד' ס"ק י"ד) כתבו "הא דמועיל בתשעה באב (ליטול) עד קשרי אצבעותיו כתב מהר"י צמח (בעולת תמיד דף י"ז ע"ב) **ביום תשעה באב אינה מקפדת על דבר מועט כזה, כי כל היום שלה בעוונותינו**".

רצד. כשידיו עדין לחות קצת (שאינו טופח ע"מ להטפח) יכול להעבירן על עיניו, ועל פניו ידיו ורגליו בדרך העברה ולא לרחוץ להדיא. ואם יש לו לפלוף על העינים ודרכו לרחצם במים, ורוחצם במים. ואם אין לפלוף, אסור לקנח פניו במים (אא"כ הוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים) (שו"ע תקנ"ד י"א ומשנ"ב שם סק"ב).

רצה. אין לשטוף פיו בבוקר של ת"ב (שו"ע תקס"ז ס"ג) ומי שיש לו צער גדול יש להתיר לו אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבואו המים לתוך גרונו (משנ"ב שם סק"א).

טלית ותפילין בשחרית

רצו. נוהגים שלא להתעטף בטלית בת"ב בשחרית (ע"פ המדרש 'ביצע אמרתו' - בזע פורפירא דילה - זה הטלית) וכמו"כ שלא להניח תפילין (ע"פ המדרש 'השליך משמים ארץ תפארת ישראל' - זה תפילין) אלא לובשים טלית קטן תחת הבגדים בלא ברכה (שו"ע תקנ"ה א' ומשנ"ב שם סק"א),

(שכז) יעוי' חיי אדם קל"ה ט"ו דכ' ד'ראוי לכל ירא שמים להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה כל היום", וכ"ה בקיצושו"ע קכ"ד ט"ו וכע"ז ב'ערוך השלחן' תקנ"ט ט' גבי כיבוד הבית יעוי"ש.

(שכח) יעוי' רמ"א תקנ"ד כ"ב דלא נהגו באיסור מלאכה כ"א עד חצות. ויעוי' עוד שו"ע תקנ"ט י' דנוהגים שלא לשחוט ושלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות. וא"כ לאחר חצות מדינא מותר לרחוץ כלים. וכ"מ ב'יוסף אומץ' למהר"י יוזפא תתפ"ג דלאחר חצות מותר להדיח כלי האכילה יעוי"ש. וכ"פ הגר"ב צ אבא שאול זצ"ל ('אור לציון' שם) והגר"ש דבליצקי זצ"ל (שם עמ' מ"ט הערה פ'). ויעוי' עוד ב'מורה אצבע' לחיד"א זיע"א סי' ח' אות רל"ז דכ' שם ז"ל "כל מה שאסרו רז"ל בט' באב הוא עד הלילה, ואין להקל אחר חצות בשום דבר, רק שמקילין לנשים לסדר הבית קצת, וזה לקבוע בלבם אמונת הגאולה" עכ"ל.

(שכט) הגר"ש דבליצקי זצ"ל שם.

(של) ושו"ר ב'ערוך השלחן' (תקנ"ט ט') שכתב "אין מציעין המיטות ולא מכבדין הבית עד אחר חצות ומהראוי שלא לכבד כל היום כולו" עכ"ל.

(שלא) בארחות רבינו ח"ב ע' ר"ז וע' קל"ט הביא דהגר"ח קניבסקי שליט"א שאל את החזו"א זצ"ל: הנוטל ידיו שחרית וכן היוצא מביהכ"ס ביוהכ"פ האם צריך לצמצם בנטילת ידים עד קשרי אצבעותיו, ואמר לו החזו"א "שאינו צריך לצמצם בדיוק ואפשר קצת יותר כי אי"ז רחיצה של תענוג" (השאלה היתה על יוהכ"פ וכ"ש בתשעה באב דלא צריך לדקדק - שם, וכ"ה ב'דינים והנהגות' ממרן החזו"א עמ' ק) עכ"ד. וכ"ה בספר 'דינים והנהגות' ממרן החזו"א זצ"ל עמ' ק' "בנטילת ידים דת"ב ויוהכ"פ אינו מדקדק לצמצם הנטילה שיגיעו המים רק עד סוף קשרי אצבעותיו אלא נוטל ברווח קצת".

וכ"ה הגר"ש אלישיב זצ"ל דאי"צ לצמצם בדיוק דאפילו נרטב מעט מהיד ללא כוונה לית לן בה (באר ישראל' מים נוראים ע"פ גבי יוהכ"פ). **אמנם** יעוי' מג"א ריש סי' תרי"ג ולבושי שרד שם, ויל"ע.

(שלכ) מעשה רב אות ה' הו"ד במשנ"ב סי' ד' סק"י.

ויכנס חוטי הציצית (של הטלית קטן) מתחת הבגדים באופן שלא יראוה כלל מבחוץ (הגר"ש דבליצקי זצ"ל ^(שלג), וכ"ה ב'הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קנ"ז ^(שלד)). ואף בקריאת שמע וברוך שאמר לא יאחז הציצית (כן נהג הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'איש על העדה' ע' ק"פ, וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל (במכתבו שם) וכ"ה ב'רבות אפרים' שם, וכן הביא בספר 'מבית לוי' ע' ת"ז דכן המנהג ^(שלג)). רצו. אם פשט את הטלית קטן בלילה, י"א דצריך לברך עליה בבוקר (משנ"ב תקנ"ה סק"ב).

סדר התפילה

רצח. יכול לברך ברכת 'שעשה לי כל צרכי' וכן נוהגים (אע"פ שאסור בנעילת הסנדל) ^(שלג) (משנ"ב תקנ"ד ס"ק ל"א ושעה"צ אות ל"ט). וי"א דאין לברך ברכה זו עד שילבש מנעלים בלילה (הגר"א זיע"א - 'מעשה רב' אות ט' ^(שלג), וכ"ד האריז"ל ועוד כמה האחרונים הו"ד ב'כף החיים' תקנ"ד ע"ח, וכן נהג החזו"א זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' ק"מ). גם הלוּבש מנעלי בד בת"ב, לא יברך 'שעשה לי כל צרכי' לדעה זו (יעו" ספר 'קשר גדול' להחיד"א זיע"א (המופיע בספר 'עבודת קדש' לחיד"א) סי' ה' אות י"ט).

רצט. מתפללין בנחת ודרך כבי כאבלים (רמ"א תקנ"ט ס"א).

◊ 'אומריין פסקוי דזמורה בעצבון כאבלים, יושבין לארץ וקורין קריאת שמע בברכותיה. וקולם כל ישמע, אלא כאוב מארץ קול נמוך" (היעב"ץ בסידורו דיני ת"ב דלת א' הלון ב' אות ו').

ש. אומרים מזמור לתודה (משנ"ב תקנ"ט סק"כ).

שא. השליח ציבור כשמתפלל בקול רם אומר 'עננו' גם בתפילת שחרית ^(שלג) (לאחר ברכת גואל ישראל לפני ברכת רפאינו ^(שלט)) (שו"ע תקס"ו א'). אכן היחיד אינו אומר 'עננו' בשחרית (רמ"א תקס"ה ס"ג) [ולדעת השו"ע שם גם היחיד אומר 'עננו' בכל ג' התפילות של הצום].

שב. לענין אמירת 'נחם' וכו' בתפילת שחרית יעוי' להלן דין קכ"ז ובהערה שם.

קריאת התורה

◊ בשעת שמיעת הפרשה מהבעל קורא ובקריאת ההפטרה ישום בליבו אבילות ואנינות גדול על כל הנזכר שם (יסושה"ע).

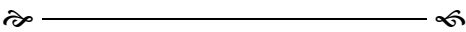
שג. בתשעה באב ביום בקריאת התורה, דעת הטור (סי' תקנ"ט) דהעולה לתורה קודם שיברך ברכת התורה אומר ברוך דיין האמת, וכתב שם הבית יוסף דכן נהגו העולם. ובדרכי משה כתב שם: אין מנהג זה במקומינו ואין מברכין דיין האמת כלל. - ולמעשה: י"א דטוב שהעולה לתורה קודם שמברך ברכת התורה [קודם שיאמר 'ברכו את ה' המבורך' ^(שט)] יאמר ברכה זו בלא שם ומלכות (מג"א תקנ"ט ס"ק ה', א"ר שם ס"ק ט"ו וכ"ה בקיצו"ש ע' קכ"ד ג' [ושם כתב שיאמרו בלחש] ^(שמא)), וי"א דלא יאמרו כלל אף בלא שם ומלכות (כף החיים תקנ"ט ל"ז ^(שמב)).

איכה וקניות

שד. כהיום נתפשט המנהג בקהילות ישראל לחזור ולקרוא שוב מגילת איכה ביום בציבור בלא ברכה. וברוב המקומות נוהגים לקרוא לאחר סיום כל התפילה. ויש שנוהגים לקרוא לאחר קריאת התורה מיד לאחר הכנסת ס"ת לארון קדש לפני אמירת הקניות, יעוי' הערה ^(שמג).

שה. המתפלל ביחיד, טוב שיקרא מגילת איכה גם ביום (משנ"ב תקנ"ט ס"ק ב').

שו. מאריכים בקניות עד מעט קודם חצות (רמ"א תקנ"ט ס"ג).

(שלג) במכתבו לבעל שו"ת 'רבות אפרים' ח"א סי' שפ"ג, והביא שם (הגר"ש זצ"ל) דכן הוא במרדכי הלכות ת"ב סי' תרל"ז במסכת תענית דלובש ט"ק לפי שאינו נראה לעולם.

(שלד) דעיקר הקפידא הוא על הציציות עצמם שבהם מינכר קיום המצוה (וזהו כוונת השו"ע שם) ושכן שמע מגדול אחד זצ"ל.

(שלג) אכן בספר 'קרא עלי מועד' הביא ששמע מהגר"ח קניבסקי שליט"א דמסתבר שמותר לאחוז הציצית בקריאת שמע של שחרית.

(שלו) דכיון שיש לו צד היתר לנעול כגון במקום סכנת עקרב וכיוצ"ב, הרי בידו וברשותו לנעול, על כן יכול לברך כמו בשאר הימים (שבלי הלקט רס"ט, ובבית יוסף תרי"ג בשם הר"ן ובטור שם ובלבוש תרי"ד ד). וטעם נוסף כתב הבית יוסף בשם הרא"ש והר"ן "מפני שעל מנהגו של עולם הוא מברך כשם שהוא מברך הנותן לשכוי בינה אע"פ שלא שמע קול תרנגולא".

(שלג) והנה במעשה רב (אות ט') הביא ג"כ דלא יברך ברכת "המעביר שינה", ויאמר אותה בלילה לאחר שרוחץ פניו. וכ"נ החזו"א זצ"ל [ארחות רבינו ח"ב ע' ק"מ]. ורבים נוהגים כדעת הגר"א הנ"ל לענין ברכת 'שעשה לי כל צרכי', ואין נוהגים כד' לענין ברכת המעביר שינה, ויל"ע בטעם הדבר.

(שלח) אבל בתפילת לחש של שליח ציבור לא יאמר 'עננו' בשומע תפילה (דאז דינו כשאר יחידים) (ביאה"ל תקס"ה ג' ד"ה כשהוא).

(שלט) ואם שכח לומר שם 'עננו' וכבר התחיל בברכת 'רפאינו': אם נזכר קודם שחתם והזכיר שם ד' בחתימת הברכה (אפילו אם כבר אמר 'ברוך אתה' אך עדיין לא אמר 'השם') חוזר ואומר 'עננו' עם חתימה, ואח"כ חוזר ואומר ברכת 'רפאינו' (מתחילתה), אכן אם נזכר לאחר שאמר 'ברוך אתה השם' יאמר 'עננו' רק בברכת שומע תפילה (כדין היחידים) (ואם לאחר שחתם ברכת רפאינו חזר ואמר 'עננו' - נמצא שברך ברכה לבטלה, דבהכרח לאחר 'עננו' יצטרך לומר שוב פעם את ברכת 'רפאינו' כדי שיהיו ברכות על הסדר) (שו"ע ק"ט ד' ומשנ"ב שם סקט"ז, י"ז).

(שמג) כף החיים תקנ"ט ל"ז, בביאור דיעה זו.

(שמא) וכן המנהג במנין הגר"ש דבליצקי זצ"ל ומזכירים לכל עולה לומר כן לפני הברכה (זו"ר השמש' ע' פ"ד).

(שמב) וכן נהג הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (מסורת משה ע' קע"ה).

(שמג) הנה הטור תקנ"ט הביא 'מסכת סופרים' ד"ש קורין ספר קניות בערב ויש שמאחרין עד הבוקר לאחר קריאת ס"ת", אכן לא הוזכר דעה לקרוא גם בלילה וגם ביום, ובטור קודם לכן כתב דקוראים 'איכה' בלילה, וכן נקטו השו"ע ורמ"א לקרוא 'איכה' בלילה, ולא הזכירו כלל מנהג אמירת איכה שוב למחרת ביום. ובשל"ה הק' תענית פרק נר מצוה אות א' עמש"כ במסכת סופרים הנ"ל דיש הסוברים לקרוא איכה רק ביום כתב השל"ה ז"ל "אני אומר ירא שמים יוצא ידי שניהם... ואע"ג דאין הציבור עושים כן ואין קורין אלא בלילה מכל מקום ראוי ליחיד לעשות כן וסימנך אבל יחיד עשי לך". והביאו הא"ל רבא תקנ"ט סק"ד "וירא שמים יקרא גם ביום", וכן הביאו במשנ"ב שם סק"ב "וטוב שיחיד יקרא איכה גם ביום". - אכן לא הוזכר כלל קריאתה ביום בציבור. אכן ב'ערוך השלח' תקנ"ט ב' כתב "והיחיד יאמר איכה גם ביום ואצלנו קורא הקורא כל האיכות ביום לאחר הקניות והתפילה" ע"כ. וכן פשט המנהג בקהילות ישראל, וכ"ה ב'לוח ארץ ישראל'. - וברוב המקומות נוהגים לקרוא מגילת איכה לאחר גמר כל התפילה וכמש"כ הערוך השלח הנ"ל וכ"ה בלוח ארץ ישראל. אכן הגר"ש דבליצקי זצ"ל הנהיג במניינו לקרוא איכה ביום מיד לאחר הכנסת ס"ת לפני הקניות (ואומרים קדיש תום לאחר איכה ואח"כ הקניות) ובאי"ר טעמו (זו"ר השמש' ע' פ"ד) דכיון דיסוד מנהג זה הוא בשל"ה הנ"ל שטעמו הוא לחוש לדעה השניה במסכת סופרים הנ"ל דס"ל דקוראים 'איכה' רק ביום, על כן כל זמן שהיה זה מנהג של 'יחידים' אי אפשר היה להם לקרוא באמצע סדר התפילה, ולפיכך קראו רק לאחר סיום כל התפילה. אמנם עתה שיחידים אלו הנהיגו לקרוא המגילה בציבור וכל המנין משתתף בקריאה זו לחוש לדעה הנ"ל, מעתה ראוי לקיים בדיוק כפי הדעה הנ"ל במסכת סופרים ששם כתוב להדיא לדעה זו לקרוא לאחר קריאת התורה. ועוד דאם כבר קוראים, ודאי צריך להקדים קניות של איכה שנאמרו ברוח הקדש ובנבואה לקניות אחרות, עכ"ד.

◊ קורא הקינות בבכיה וביללה כמו שמתו מוטל לפניו ר"ל (לבוש תקנ"ט ס"ד) ועיקר אמירת הקינות היא הבכיה כי זה שורש ועיקר בקינות (יסושה"ע).

◊ בקינה "זכור ה' מה היה לנו" (איכה ה') בפסוק "שרים בידם נתלו פני זקנים" וגו' ראוי לאדם לבכות בכי עצום על צערם של הזקנים שהם הסנהדרין החסידים הגדולים, שהיה להם אז בעת החורבן, כמבואר בגמ' הק' ובמדרשים. ובפסוק "בחרים טחון נשאו" ראוי לאדם לצייר במחשבתו כאלו היו הם בניו ממש, ורואה בעיניו שנתנו על כתפיהם רחים כבדים לנושאם, ובודאי יעורר לבו לבכי עצום מאד. ובפסוק "נפלה עטרת ראשינו", יכוין האדם אל השכינה הקדושה שהיא עתה עמנו בגלות, וראוי לבכות על זה בכי רב ועצום מאד. ובפסוק "על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו" ראוי ג"כ לבכות בכי רב ועצום על זה, שבמקום שהיתה שם השראת השכינה הקדושה, ירוצו עתה במקום זה שועלים, ובודאי ראוי לבכות בזה עד שלא ישאר לאדם עוד כח לבכות (יסוד ושורש העבודה).

◊ ביסוד ושורש העבודה (שער הכולל פ"ב) מביא מהזוה"ק את הדרגות בעולמות העליונים שיש לצדיקים שזוכים לגן עדן (7 מדורים) וכל הגבוה יותר, יש בו תענוגים והנאה גדולה יותר. דרגה א' – צדיקים הגרים שנתגירו. דרגה ב' – אלו שסבלו יסורין ומחלות כדי לתקן עצמם ומ"מ הודו ושכחו לקב"ה כל יום ולעולם לא בטלו תפילתם. דרגה ג' – אלו שסבלו מחלות ויסורין ומכאובין ביותר. ותינוקות של בית רבן שלא השלימו ימיהם ואלו האבלים על חורבן בית המקדש ומורידים דמעות. ויעווי"ש דאלו האבלים על ציון וירושלם נמצאים בדרגה יותר גבוהה מאותו היכל שנמצאים בו ההרונים ע"י אומות העולם.

◊ השל"ה הק' (שבעות דף ל' ע"א) הביא מכתב הר"ש אלקבץ זיע"א דשם מביא דברים ששמע מהמשנה המדברת בפי מרן הבית יוסף זיע"א ז"ל "אילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיהם בזוכרכם כי בסבתכם אני מושלכת בעפר" ובהמשך מביא שכתב הנ"ל "וגם בשמענו צרת השכינה בעוונותינו וקולה כחולה המתחננת אלינו...".

◊ עוד יש להתאבל על עם ד' שנפלו בחרב, שזה מנוראות החורבן, שרבבות רבבות כהני ד', פרחי כהונה, תינוקות על זרועות אמן, כולם שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין להם קובר! ומאז החורבן, נשפך דמנו של ישראל במליונים דורי דורות עד השואה האחרונה. ועל כולנה על כבוד אבינו מלכנו, שכל הבריאה כולה לכבודו בראה יצרה ועשאה, ואיה כבודו כאשר קרן עמו ישראל מושפלת עד עפר, וכבוד ד' בתורתו איננה, ומלכותו נסתרת. לפלא הוא שאין אנחנו מרגישים את האבלות על החורבן הגדול הזה (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – זהב משבא ח"ב ע' ק"ח).

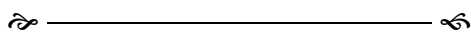
◊ כתב בסדר היום (סדר ת"ב) "וכן אין נופלים על פניהם כל היום כולו, להראות אותו כיום מועד שמוכסחים אנו שיהפך אבלנו לששון ולשמחה כדכתיב (ישעיה ס"ה ג') לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר" (ויעו' עוד ערך השלח' תקנ"ג ב').

שז. אחר הקינות אומרים אשרי ואין אומרים למנצח יענך, ואומרים ובא לציון. ואין אומרים פיטום הקטורת (רמ"א תקנ"ט ד' ויעו' משנ"ב סק"ו). ולא שיר של יום (לבוש [ס"ו] והגר"א זיע"א [מעשה רב את ר']).

◊ ביום התענית ע"י הברכות בערבית (24 כולל ברכת המפיל) ובשחרית (44) ובמנחה (22 כולל ברכות הטלית והתפילין) מגיעים בס"ה ל-90 ברכות, וחסר 10 ברכות שמחוייב בהם להשלמת 100 ברכות כדפסק השו"ע (מ"ו, ג) (ולנוהגים כהגר"א שאין מברכים 'שעשה לי כל צרכי' ויש שלא מברכים אף ברכת 'המעביר שינה', חסר עוד שני ברכות ומגיעים ס"ה ל-88 ברכות, ואם אין מברך 'על מצות תפילין' חסר עוד ברכה, ס"ה 87 ברכות, ואם נוהג לברך על מקרא מגילה מתווסף ברכה אחת) ומשלימים ע"י ברכת "אשר יצר", או ע"י שיכוון לשמוע ברכות התורה והמפטיר ויענה אחריהם אמן (יעו' "מג"א מ"ו סק"ח, וש"ע רפ"ד ג, רעק"א שם ומשנ"ב שם סק"ה) ובשעת הדחק אפשר דיכול לחוסף למניין את ברכות חזרת הש"ץ ע"י שיכוון לשמוע ויענה אמן (יעו' משנ"ב ס"ו מ"ו סק"ד) (ע"פ נוטרי ברכה).

הליכה לבית הקברות

שח. מיד כשיוצאים מביהכ"נ, הולכים לבית הקברות של ישראל (ואיתא בתענית טז. ב' טעמים לזה: א. לומר 'הרי אנו חשובין לפניך כמתים' (שמד"ב. ב. כדי שייבקשו עלינו מתים רחמים' (שמד"ה) ומבואר שם דבכית קברות של ישראל איכא לב' הטעמים. - אכן אם אין קברים של ישראל לילך שם, הולכים אפי' על קברי עכו"ם דאכתי איכא לטעם הראשון 'שאנו חשובים כמתים'. ויעו' הערה (שמד"ה). וטעם נוסף מצינו בירושלמי (שם) שהוא בעבור ש"אם [אנו חייבים] גלות, הרי [אנו] גולים, ואם [אנו חייבים] רעבון הרי [אנו] רעבים". (יעו' תוס' תענית טז. (שמד"ה). בית יוסף תקנ"ט ורמ"א שם סעיף י' ומשנ"ב סקמ"א ויעו' עוד שו"ע תקע"ט - ג') (שמד"ה). ולא יכנס לתוך ד' אמותיו של הקבר (דיש לחוש שידבקו בו החיצונים (שמט"ה)). ונכון לילך לשם יחידי או עם עוד אחד (ולא

(שמד) ובריטב"א שם ביאר דהיינו "להכניע ליבם שהם חשובים כמתים". וכע"ז ברמב"ם תעניות ד' י"ח וכביאור הלחם משנה שם "הרי אנו חשובים לפניך כמתים שר"ל שנמות כאלו אם לא נחזור בתשובה" (והיינו להכניע הלב לחזור בתשובה) וכ"כ בשו"ע תקע"ט - ג'. אכן בטור תקע"ט כתב "ויצאין לביה"ק להתחנן כלומר הרי אנו כמתים אם לא תרחם עלינו". ובירושלמי תענית רפ"ב בשם ר' תנחומה "אם מיתה אנו חייבין, הרי [נחשב לפניך כאלו] אנו מתים".

(שמה) ואע"ג דאיתא בברכות יח. דהמתים אינם יודעים דבר מצערם של בני אדם, - יעו' תוס' בסוטה לד: (ו"ה 'אבות') "דעל ידי תפילה שזה מתפלל - מודיעין להן שכך נתפלל".

(שמו) אך אם יש שם צלמים לא כדאי לילך לשם (באר היטב תקנ"ט י"ז ומשנ"ב תקע"ט סק"ד), ובכל אופן בקברי עכו"ם לא מתקברים, רק עומדים מרחוק (הגר"מ פיינשטיין זצ"ל - מסורת משה עמ' קע"ו).

(שמו) דאיתא שם בגמ' דיוצאים לבית הקברות ביום תענית ציבור על עצירת הגשמים (וכתב שם בריטב"א ד"ל מצינו זה בשום מקום שאומר זה לא במשנה ולא בברייתא אלא שהם היו נוהגים כן וכע"ז בר"ן שם על הרי"ף. אכן רש"י שם הביא דכ"ה בירושלמי רפ"ב דתענית). וכתב שם תוס' "מכאן נוהגין בכל מקום לילך לבית הקברות בט' באב שהרי ט"ב הוי תענית ציבור, כמו שהיו עושין מפני הגשמים". ויעו' בריטב"א תענית טז: דכתב "דבר פשוט הוא שאין יציאתם לבית הקברות להתפלל שם, שאסור להתפלל בבית הקברות משום לועג לרש, וכ"ש שאסור בקברי גוים ... אלא ... היו יוצאין שם אחר שהתפללו". וכע"ז בר"ן שם על הרי"ף זל"ש "שהיו נוהגין אחר שמתפללין שיוצאין כל העם לבית הקברות ובוכין ומתריעין שם". וכע"ז ברמב"ם תעניות ד' י"ח "אחר שמתפללין יוצאין כל העם לבית הקברות ובוכין ומתחננים שם כלומר הרי אתם מתים כאלו אם לא תשובו מדרכיכם". ומבואר מד' ומד' הר"ן הג"ל דאין מתפללין שם אבל בוכין ומתחננים, ויתכן דכוונתם דדווקא נוסח תפילות קבוע המורכב מפסוקים וכיוצ"ב אין אומרים שם אבל תחנון כל א' בלשונו בלא הזכרת פסוק וכיוצ"ב שפיר מתחננים (והרמ"א שכתב "הוולכים על הקברות מיד כשהולכים מבית הכנסת", ולא הזכיר כלל ענין תפילה ותחנונים, יתכן שכוונתו כמש"כ הריטב"א - והיינו לגלות דאין אומרים שם תפילות וקניות קבועים דזה אומרים רק בבית הכנסת, וכהנ"ל. ומש"כ "מיד כשהולכים מבית הכנסת" יתכן שכוונתו דמאחר דמסרת הביאה לבית הקברות היא כמש"כ הראשונים הג"ל לבכיה ותחנונים והכנעת הלב - אי"כ זהו כהמשך אחד לסדר התפילות והקניות שאמרו בבית הכנסת ועל כן יש להמשיכם כחדא ויל"ע).

(שמה) וכן החזו"א זצ"ל היה הולך לבית הקברות בת"ב שחרית אחרי הקינות (ידינים והנהגות ממרן החזו"א עמ' ק').

שיב. הבא לברך ברכת אשר יצר אתכם וכו', יש לו להזהר שלא לברכה בתוך ד' אמות לקבר (יעו"ר רמב"ם אבל י"ד י"ג ושו"ע יור"ד אבילות שס"ז – ג' דאסור להתפלל שם או לקרות שם משום לועג לרש. ובשו"ע יור"ד שם סי' שע"ו - ד' כתב "ומרחיקין מעט מבית הקברות ואומרים קדיש" (ויעו"ר עוד שו"ע אור"ח מ"ה - א') וכן אסור לומר ברכה זו (וכ"ד הגר"ש דבלצקי זצ"ל בספר 'מנוחת הנפש השלם - יקרא דחיי' סוף הספר עמ' קי"ז). וי"א דאם נמצא בתוך מחיצות בית הקברות [וה"ה שטח שהוקצה לקברות אע"פ שאין שם מחיצות] ^(שט) (מג"א סי' מ"ה סק"א לפי' המחצית השקל שם). וי"א דאפי' בתוך מחיצות בית הקברות סגי בהרחקת ד' אמות בלבד (הב"ח סי' מ"ה ובעולת תמיד שם סק"א, וכ"ד הט"ז שם סק"א דעיקר האיסור הוא רק בתוך ד' אמות ו(לדעת הטור) רק משום גדר לא יכנס לבית הקברות כשתפילין בראשו שמא יתקרב לתוך ד' אמות של קבר ולא אדעתיה). ולמעשה הכרעת המשנ"ב (סי' מ"ה סק"א) דבאמצע בית הקברות שיש קברים מסביבו יש להחמיר אפי' רחוק ד' אמות מהקבר, אכן בסוף בית הקברות דאין שם קברים ורק שהוקצה הקרקע לקברים אין להחמיר מדינא וסגי בריחוק ד' אמות מן הקבר.

וי"א דאף ששאר ברכות אין מברכין תוך ד' אמות מ"מ שאני ברכה זו שהיא נוגעת למתים מברכה תוך ד' אמות ^(שסא).

✧ "וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שארעו בהם כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגורם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להטיב, כמו שנאמר "והתוודו את עונם ואת עון אבותם וגו'". ולכן חייב כל איש לשום אל ליבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, כמו שכתוב כאנשי נינוה "וירא ד' את מעשיהם", ואמרו חז"ל: "את שקם ואת תעניתם" לא נאמר, אלא "את מעשיהם", ואין התענית אלא הכנה לתשובה. לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר. ומ"מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד, כי ימים אלו הם מצות עשה מרביר הנביאים להתענות בהם" (משנ"ב סי' תקמ"ט סק"א).

אגרא רתעניתא צדקתא

✧ "וצריך אדם ביום התענית ליתן מממונו לצדקה, כדי שיקיים מצוה בגופו ובממונו כדתניא 'ואהבת את ד' אלוך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך'. ואמרו חכמים אגרא דתעניתא צדקתא. ויש מפרשין שיתן מה שלא אכל היום לעני לערב, שאם לא עשה כן נראה כמו שלא התענה לשם שמים" (שבולי הלקט' שבולת ר"פ).

שיג. מנהג ליתן צדקה במנחה דתענית, ויש נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב (משנ"ב תקס"ו סק"ד).

✧ "נהגו עם ישראל בכל המקומות להרבות צדקה לעניים ולתלמודי חכמים ביום תשעה באב, והוא סגולה נפלאה לכפר עוונות, וגם לקרב הגאולה, ומה גם כי יש עילוי גדול לשכינה בנתינת צדקה בימים אלו" (מועד לכל חי' סי' י' דין ס"ח).

מנחה

שיד. מותר לרחוץ ידיו לתפילת המנחה (עד סוף קשרי אצבעותיו) דהוי כמקבל פני שכינה וכטבילת מצוה שהתירו (משנ"ב תקנ"ד סק"א).

שטו. במנחה מתעטפים בטלית ומניחים תפילין ומברכים עליהם (שו"ע תקנ"ה א') (ומוציאים הציציות של הטלית קטן לחוץ) (ומחצות היום מותר להניח טלית ותפילין, וכן נהג הגר"א זיע"א - 'חיי אדם' קל"ה י"ה ^(שסב)), ויזהר שלא לקרוא אז עימם פרשיות קריאת שמע ולא פרשת קדש (משום דעתה הוא רק 'כקורא בתורה' ות"ת אסור כל היום) (משנ"ב שם סק"ה) ^{(שסג) (שסד)}.

ומלכות וצ"ב דמה בכך שיזכיר 'מלכות' הא אי"ז הזכרת שם ד'. וכבר בריב"ש שם סי' ת"ח כתב ע"ז (גבי ספק ברכת אירוסין שכתב לו שם השואל שהיו כאלו שפסקו "שיזהרו שלא לברך לא במלכות ולא בשם המיוחד"), זל"ש "מה שמונעין מלהזכיר מלכות בזה איני מבין טעמם שאין המלכות שם שמים, ואפשר לברך בלשון זה "ברוך אתה השם מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על העריות וכו'" עכ"ל. ויעו"ר חלקת מחוקק אבהע"ז סי' ל"ד סק"ו. ויעו"ר שלמת חיים סי' ר"א שכתב הטעם דאין מזכירין מלכות כדי שלא יחשבו שיוצאין בדיעבד (גם כשיש חובה בזה). שו"ר באגר"מ יור"ד ח"ג סי' קכ"ט דכ' (גבי ברכת ד"יון האמת' על ראיית מקום המקדש) דאין לברך אלא בלא הזכרת השם, אבל יכול להזכיר מלכות דליכא איסור מלהזכיר על השי"ת בכל עת שרוצה 'מלך העולם', ולכן מה שאיתא במ"ב סימן תקס"א סק"ו דצריך להזכיר בלי שם ומלכות נראה אגב רהיטא. אבל כוונתו לאסור רק בהזכרת השם, ויאמר "ברוך אתה מלך העולם" וכו' עכ"ד.

(שנח) כן כתב בשו"ת מהר"ם שיק אור"ח סי' צ"ג דבספק ברכה יכול לאומרה בלא שם ומלכות, ואת השם ומלכות ירהר בליבו (ולדעת מקצת פוסקים יוצאים בהרהור בספק ברכה - יעו"ר רמב"ם ברכות א' ז'. וסמ"ג עשין כ"ז דף קיא ע"א דס"ל דאם בירך כל הברכות בליבו ויהי' בבית יוסף סי' קפ"ה) וסיים שם "ואני נוהג כן". וכן בבן איש חי שנה ראשונה פרשת בלק אות ז' הביא עיצה זו במקום ספק חיוב ברכה "יברך בלי שם ומלכות, ורק ירהר שם ומלכות בלבד". ובספר גן המלך (בעל שו"ת גינת ורדים) סי' כ"ג כתב "יש ללמוד לאדם שנסתפק אם בירך ברכה אם לאו שיברכנה בלבד (נפ"ד הרמב"ם ברכות א' ז' והמברך בלבד יצא), וממה נפשך שפיר דמי שאם לא בירך הרי הוא יוצא יד"ח בברכה זו שמברך בלבד, ואם בירך כבר - הא לא הוי ברכה לבטלה דעבר משום לא תשא את שם ד' אלקיך שוא, כיון שמברך בלבד בלבד ואינו מבטא בשפתיו ובכולו שבועות חשיבין שבועה רק בביטוי שפתים" עכ"ל. ואמנם יעו"ר ברכי יוסף סי' ס"ב דהביא משם ספר 'פרח שושן' (אור"ח כלל א' סוס"י י"ד) דס"ל דאיכא לא תשא אף במהרהר בלבד, וסמוכות שלו מד' השל"ה ה' דף קפ"ח ש' דאפי' על המחשבה אמרו במכילתא לא תשא וכו', מ"מ סיים שם הברכ"י "ולבי מהסס בדבריהם". - וכמו"כ בספרו 'פתח עינים' ברכות כ: דחה להדיא ראיותיו של בעל הפרח שושן הן מהמכילתא והן מד' השל"ה שם וסיים שם "והדבר ברור דבספק ברכה ירהר".

(שנט) שכי' בתשובת הריב"ש שם סי' ת"ח שיאמר "ברוך אתה השם מלך העולם". וה"ה יכול לומר "אלקינו" ב"קוף", דבהזכרת שם שמים אחת יצא יד"ח כדיעו"ר משנ"ב רי"ד סק"ד.

(שס) אכן אם תחילת הקברים נמצאים במרחק ד' אמות מתחילת השטח המוקצה לבית הקברות מותר מחוץ לבית הקברות אפי' בתוך אמה אחת לשטח המוקצה לבית הקברות (ביאה"ל ריש סי' מ"ה בדעת המג"א).

(שסא) כ"ה בגשר החיים פכ"ט סק"ז, וכ"פ בערוך השלחן רכ"ד ח' ד"בירך כשהוא סמוך להקברים תוך ד' אמות". ויש שהביא סימוכין לשיטתם מסתימת לשון התוספתא ברכות ו' ו' ה' מהלך בדרך בין הקברות אומר ברוך וכו', ומשמע שנמצא בתוך בית הקברות ממש ושם מק' ברכתו. וכע"ז בלשון הירושלמי ברכות ט' ב' "העובר בין הקברות מהו אומר בא"י מחיה המתים" וכו' ומשמע דמברך בתוך בית הקברות עצמו. ושמן אכתי יש להשיב דאף דראיתו היתה כשנמצא 'בין הקברות' מ"מ בשעת הברכה לעולם מרחיק מהם ד' אמות. - ומ"מ יל"ע בביאור טעם הגשר החיים דכתב דברכה זו "שהיא נוגעת למתים" מותר לברכה בתוך ד' אמות והוסיף שם ד"מהאי טעמא נוהגים לומר תהילים וקדיש גם בתוך ד' אמות". - ודבר זה צ"ב, דהא בשו"ע יור"ד שד"מ י"ז כתב ד"מותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות" ובברי' יוסף שם סק"ז הוסיף דנהוג ברוב תפוצות ישראל אף "ללמוד על הקבר למנוחתו" והביא לתשובת הרדב"ז סי' רכ"ז דכתב "ולענין מי שדורש על המת לפניו נראה דליכא למיחש משום לועג לרש כיון דלכבודו קעביד". - הרי דכל ההיתר הוא רק בדבר שהוא "כבוד המת" ורק משום כך ליכא לועג לרש, ובגשר החיים שם פכ"ט סק"י הביא מנהג המקילין יותר אף לומר ע"י הקבר מזמורי תהילים אף כשאינו לעילוי נשמתו אלא לשם תפילה, וביאר שם טעם מנהג זה דכל שעושה זאת משום חשיבות המת שמחשיבו למקום קדוש לערוך שם תפילות אף זה 'לכבוד המת' וליכא לועג לרש. עכ"ד שם. - אמנם האי ברכה ד"אשר יצר אתכם" וכו' נהי דעוסקת במתים, אכן מאי שיאטי' ל'לכבודם" ואמאי ליכא לועג לרש. ודוחק לומר דכיון שנתקן מטבע ברכה מיוחדת כלפיהם זהו חשיבותם וכבודם. ושו"ר בשו"ת בצל החכמה ח"ג סי' מ' סק"ה דג"כ כתב דמותר לברכה בין הקברות, וביאר שם: דמה דמזכירים אותם לתחיה בתוך מטבע הברכה זהו ג"כ כבוד המתים יעו"ר ש.

(שסב) אכן במעשה רב אור"ר כתב "ותיכף אחר קינות אפי' קודם חצות מניח תפילין" עכ"ל.

(שסג) אכן דעת המקור חיים (ריש סי' תקנ"ה) דיקרא ד' פרשיות עם התפילין, וכ"ה בריטב"א בשם הרמב"ן. וכן נהג הגר"י ש' אלישיב זצ"ל (הלכות חג בת' ביהמ"צ ע' ר"ב בהערה). כמו"כ בכף החיים (תקנ"ה ז') כתב דאפשר כיון שהם מסדר היום וגם אינו קורא משום תלמוד תורה אלא משום שכתוב בהם מצות תפילין אין קפידא. וכמו"כ יעו"ר עוד 'שבת הלוי' ח"ט סי' קל"ג אות ב'.

שטז. יש להניח תפילין קודם תחילת אמירת אשרי (שלא יהא הפסק כ"כ בין אשרי לקדיש) (יעו' פמ"ג סי' נ"ה משב"ז סק"ג, ובסימן רפ"ד ז' ומשנ"ב סקט"ו ומשנ"ב תקפ"ד סק"ב דאין להפסיק בין אשרי לקדיש).

שיז. נוהגים להשלים במנחה אמירת השיר של יום שלא אמרו בשחרית (קיצור שו"ע קכ"ד י"ט, וכן המנהג - הגר"ש דבליצקי זצ"ל והגר"מ פינשטיין זצ"ל - מסורת משה' ע' קע"ד (שס"ה)). ויש האומרים גם 'אין כאלוקינו' וכו' ו'פיטום הקטורת' (דבקיש"ע שם כתב 'ואומרים שיר של יום ושאר הדברים שחיסרו בשחרית' וכ"ה בסידור היעב"ץ (שער השלכת חלון ד' למנחה סק"א) זל"ש "ונוהגין להשלים אז מה שאסרו לומר בשחר כגון תהלים שירים ומזמורים" וכ"ה ב'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' שס"ט).

שיח. בתפילת המנחה אומרים 'נחם' וכו' בבונה ירושלם, ו'עננו' בשומע תפילה (שו"ע ורמ"א תקנ"ז) [והש"ץ כשחוזר על התפילה בקול רם אומרו בין 'גואל ישראל' ל'רפאינו'] [ולקהילות בני ספרד יעו' הערה (שס"ז)]. ואם שכח לומר 'נחם' וכו' בבונה ירושלם יאמר בעבודה דהיינו קודם ותחזינה, ואי"צ לחתום ברוך מנחם ציון, אלא חותם בותחזינה עינינו עד סוף הברכה (משנ"ב שם סק"ב), ואם לא אמרו כלל אינו חוזר (ש"ע שם).

שיט. מי שאינו מתענה לא יאמר 'עננו' (שס"ה). אכן יעו' משנ"ב תקס"ח סק"ג. (ועו' 'שבט הלוי' ח"ח סי' קל"א מש"כ לבאר בזה).
שכ. גם האומרים 'שלו' רב' במנחה כל יום, מ"מ בתענית יאמרו שים 'שלו' (יעו' רמ"א קכ"ז ב' ומשנ"ב סק"ב). ומ"מ אם אמר 'שלו' רב יוצא (משנ"ב שם סק"ג).

שכא. מדינא אי"צ לחלוץ התפילין עד צאת הכוכבים, אך האריז"ל היה נזהר לחלוץ אחרי שקיעת החמה (משנ"ב סי' ל' סקט"ו).

◇ "בשעה שמכניסים אדם לדין אומרים לו... ציפית לישועה" (שבת לא), וכתב האריז"ל "בתיבות 'כי לישועתך קיוונו כל היום' (שבשמו"ע) יכוון לצפות לישועה כדי שיוכל להשיב ליום הדין כששואלין אותו ציפית לישועה". "לכן יכוון מקורות ליבו עד מאוד בזה הלשון: אני מחכה ומצפה בכל יום לישועת השכינה הקדושה שתצא מהגלות, ותגאל אותנו גם כן בביאת משיחך ותצמיח קרן דוד" (יסוד ושורש העבודה, ח, ד).

◇ איתא בתנא דבי אליהו רבא (פל"א) "מעיד אני עלי שמים וארץ, שהקב"ה יושב ומצפה להן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שישוכו בתשובה, כדי שיגאל אותם ויבנה להם ביהמ"ק שלא יחרב לעולם".

◇ יהא אדם רגיל להתפלל בכל יום 'יהי רצון מלפניך הקב"ה שיראנו בשמחתה של ירושלם ונחמותיה אמון' (סוף מסכת דרך ארץ רבה). וכתב הרמב"ם (מלכים י"א א') כל מי (שאינו מאמין במלך המשיח או) שאינו מחכה לביאת מלך המשיח, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו. ועל כן יש להקפיד להתפלל לכה"פ האי תפילה קצרה הנ"ל, ויכוון בברכת את צמח דוד עבדך בתיבות 'וילשועתך קיוונו כל היום' שהנני מצפה לביאת משיח צדקנו במהרה אכ"ר.

◇ "וביום התענית לא ידבר מענין אכילת הלילה באם אפשר לו דהיינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל, לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה כי היום שמתענה בו הוא קדוש מדרגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתיה" (של"ה הק' - סוף מסכת תענית, ויעו' עוד תוס' שבת [קיה: ד"ה רובם] דמי שאין לו אכילה במעיים הרי הוא נקי וטהור כמלאכי השרת, ויעו' בראשית רבה פס"ב אות ב').

מוצאי התענית

◇ "המצוות הזמניות כולן, לא רק כדי לקיימן בשעתן נאמרו, כי אם שע"י שנאמרה המצוה לקיימה בשעתה, צריך לנוטעה בנפש ולקחת ממנה את לקחה לחיות עימה כל השנה כולה, (כגון מצות זכירת יציאת מצרים, שאמנם היא מידי יום, אבל מצות סיפור באריכות הרי היא פעם אחת בשנה בליל פסח, שאז מאריכין בסיפור לכל פרטיו ונוטעין בלב את יסודי האמונה וההשגחה, ואחרי שהתעוררו וקיבלו את הדברים, אז באמת די בזכירה מועטת ליצ"מ של פעמיים בכל יום ערב ובוקר, כדי לחדש את זכרון האמונה וההשגחה שזכינו לספר באריכות לבנינו. וכן הוא בכל מצוות המועדים וזמנים' כסוכות וכדו', שלא לשעתן בלבד נאמרו אלא להתעורר מהם לכל השנה כולה). וכמו"כ צריך שיהיה במצות האבילות על ירושלם, דאם כי תקנו לנו בכל השנה כמה הלכות בתורת זכר לחורבן, אבל יום תשעה באב הוא הזמן של בכה תבכה בלילה, שאז עלינו להתבונן במגילת איכה במה שאירע ולהרגיש כל פרטי מאורעות החורבן וגודלו, וגודל החטא שבעבורו חרב, ואח"כ כבר לקיים בכל השנה כולה את ההלכות הקבועות לזכר לחורבן, ואע"פ שלכאורה הם דברים מועטים כדאיתא בב"ב דף ס' שלא הניחו חכמי ישראל לנהוג זכר לחורבן במנהגים נוספים על מה שקבעו, מ"מ א"צ לריבוי מעשים, כי אם דהעיקר הוא דבשעת קיום ההלכות הקבועות יש להיזכר בחורבן, וכשזוכים לשמחת התיב וכלה, בשעה ששמים האפר מקלה בראש החתן וכששוכרים את הכוס מתחת לחופה, ח"ו שיהא זה כאחד מטקסי החופה, אלא יש לראות ולשמוע, בנתינת האפר ובשכירת הכוס, את שבר עם ישראל וירושלם על חורבנו, ולכל הפחות אנהא אמיתית תצא מן הלב ע"י שנזכור באותו הרגע את פרטי המאורעות שהתבוננו בהם בת"ב" (הגר"ש שפירא זצ"ל - 'זהב משבא' ח"ב ע' קי"א).

שכב. גם המחמירים בזמן מוצ"ש ויו"ט כדעת ר"מ מ"מ אינם צריכים להחמיר כן בתעניות ואפילו בתשעה באב משום שהם רק מדרבנן ודי אם יתענו עד זמן צאה"כ לשיטת הגאונים וכחצי שעה אחר השקיעה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב שחל ביום א' ע' ע"ט, וכע"ז ב'שבט הלוי' ח"ו סי' ע"ב דאפשר להקל לצורך (שס"ט) (שע)).

(שסד) יש הסובר דבתשעה באב צריך להקדים להתפלל מנחה גדולה כדי להקדים קיום מצות תפילין ממתי שאפשר להניחם משום זריזין מקדימין למצוות (הגר"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ט).

(שסה) אכן במעשה רב (אות ר') משמע דהגר"א זיע"א לא היה אומר שיר של יום כלל.
(שסו) מסתימת השו"ע (בסי' תקנ"ז) משמע דדעתו שיאמרו 'נחם' וכו' בכל הג' תפילות של ת"ב (משנ"ב תקנ"ז סק"א).
(שסז) דבימים שאין בהם קרבן מוסף, אם טעה ולא אמר מעין המאורע אין מחזירים אותו (משנ"ב שם סק"ד).
(שסח) ואפי' לא באופן שישנה ויאמר ביום תענית ציבור זה (ביאה"ל תקס"ה א' ד"ה בין יחיד וכן נהג הגר"ש אלישיב זצ"ל איש על העדה' ע' קפ"ב בשם הגר"צ מ' לוי שליט"א).
(שסט) וכן ב'שבט הלוי' ח"י סי' פ"א אות ו' כתב דמוצאי ת"ב אפשר להקדים התפילה זמן מה לאחר בין השמשות כדעת הגאונים, דאין להחמיר לענין צאת הכוכבים מאוחר לענין תענית (חוץ מיהו"כ פ'ושבת) (אכן סיים שם דיש מחמירים גם בזה).

שכג. יש הנוהגים במוצאי התענית לאחר מעריב^(שעא) ליטול ידיהם נטילה גמורה ג' פעמים לסירוגין (לוח ארץ ישראל ובעי"ז ב'מורה אצבע' להחיד"א זיע"א אות רל"ט (הו"ד להלן) ^(שעב) וכ"נ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' תפילה ע' רמ"ט הערה 88 והגר"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שע"א. ומנהג הגר"ש דבליצקי זצ"ל ליטול ידיים ולנעול מנעלים קודם מעריב).
שכד. הנוהגים כהגר"א ולא בירכו 'שעשה לי כל צרכי' בבוקר, מברכים ברכה זו בלילה, תיכף כשנועל מנעליו ('מעשה רב' ט' וכ"נ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' תל"ד סוף הערה 19. וגבי ברכת 'המעביר שינה', הגר"ש דבליצקי זצ"ל נהג שלא לאומרה בבוקר כד' 'מעשה רב' שם, ובלילה ה' אומרה בלא שם ומלכות).

קידוש לבנה

שכה. דעת הרמ"א (תכ"ו ב') דאין לקדש הלבנה במוצאי ט"ב דאין שריים בשמחה, אלא יברכו בימים שאחריה. אמנם במשנ"ב (שם סק"א) הביא דעת האחרונים דמקדשין אפילו במוצאי ט"ב [אלא שצריך לטעום קודם. אא"כ יפסיד מלקדש בציבור דאז יכול לקדש עימם אף שלא טעם משום 'ברוב עם' וכו'] (שעה"צ שם סק"ט).

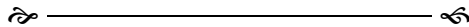
שכו. המקדשים את הלבנה במוצאי ט"ב יזהרו לנעול מנעלים קודם לכן דאין לקדש בלי מנעלים (משנ"ב תכ"ו סק"א).

◊ כתב החיד"א זיע"א (עבודת הקודש, מורה באצבע אות רל"ט) "אחר תפילת ערבית והוא לילה ירחין כל ידיו ופניו, וילבש מנעלים של עור ויברך ברכת הלבנה, שהוא זמן הראוי לבשר הגאולה ולברך הלבנה העליונה ולומר דוד מלך ישראל חי וקיים" עכ"ל.

שכז. דיני אבילות אחר גמר התענית בליל עשירי וביום עשירי עד חצות נוהגים איסור שלא לאכול בשר ושלא לשנות יין (וה"ה בשנה זו שחל ת"ב ביום חמישי פשיטא שאסור בזה עד חצות של יום העשירי ^(שעג) (שע"ד) וכמו"כ אין לנגן בכלי שיר (וכן אין לשמוע כלי שיר ^(שעה)) (משום שרובו של היכל נשרף ביום העשירי, שלעת ערב של יום התשיעי הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום העשירי ^(שעה)) (רמ"א תקנ"ח א', ומשנ"ב שם סק"ב) [ולדעת השו"ע (שם) נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשנות יין כל יום העשירי ^(שעה) (שעה)].

שכח. לענין אותם שנהגו שלא לאכול בשר ולא לשנות יין כל אותו שבוע שחל בו ט"ב עד שבת נחמו יעוי' משנ"ב (תקנ"א סק"ו) מש"כ בזה.

שכט. בשנה זו שת"ב חל ביום חמישי מותר למחרת בערב שבת בבוקר לרחוץ לספר ולכבס לכבוד שבת ^(שעה). ויש המתירים לכבס ולהסתפר ולהתרחץ (לכבוד שבת) מיד בלילה במוצאי התענית ^(שפ). ויש הסוברים לחלק בין כיבוס לרחיצה ותספורת דכיבוס מותר בשנה זו לכתחילה בלילה במוצאי התענית (כיון שתקנת עזרא ה' שלא לדחות הכיבוס ליום ו'), אכן רחיצה ותספורת אסור בליל שישי, ומותר רק מהבוקר של יום ו' ^(שפא).

(שע) וכן ב'אור לציון' ח"ג עמ' רע"ג כ' דסיום הצום הוא כ-27-25 דקות לאחר השקיעה. - וכ"ה ב'הליכות אבן ישראל' (להגר"י פישר זצ"ל ח"א עמ' שע"א) דסיום זמן הצום בת"ב הוא 26 דקות אחר השקיעה.

(שעא) ומה שאין נוטלים ידיים קודם תפילת מעריב אמר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דסומכין בדיעבד על מה שנוטלים בבוקר עד קשרי האצבעות, וגם הואיל ויש שמקדימים להתפלל ערבית מבעוד יום לכן מקפידים לא ליטול ידיים אלא לאחר מעריב 'הליכות שלמה' תפילה ע' ר"ח הערה 52).

(שעב) ושם הוסיף דירוחץ גם פניו.

(שעג) ערוך השלחן תקנ"ח ב'.

(שעד) דאי לא שתש כחינו ה' ראוי להתענות גם יום עשירי, אלא שאין גוזרין גזירה על הציבור שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בו (לבוש שם).

(שעה) כ"מ במג"א תקנ"ח סק"א ומשנ"ב שם סק"ב וכ"ד הגר"ש ואזנר זצ"ל ע"פ המג"א ומשנ"ב שם - ספר מבית לוי עמ' תי"ד.

(שעו) שו"ע ולבוש שם.

(שעז) אכן בשאר הדברים כתספורת כיבוס ורחיצה לדעת השו"ע מותרים מיד לאחר גמר התענית (בכל שנה ולא רק כשת"ב חל ביום חמישי) כדיעוי' לשון השו"ע שם וביאה"ל ד"ה עד חצות, ושו"ע תקנ"א - ד'. וכן נוהגים בני ספרד - 'אור לציון' ח"ג עמ' עד"ר.

(שעה) ומי שמחמיר על עצמו בזה בכל יום העשירי הרי זה משובח (קיצור שו"ע קכ"ד ב').

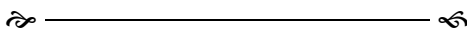
(שעה) הנה במג"א תקנ"ח סק"א כתב "דכשחל ביום ו' הכל מותר לכבוד שבת" ובמשנ"ב שם סק"ג "מותר בכל זה לכבוד שבת", ובפשטות משמע דכשהוא לכבוד שבת מותר מיד בלילה בצאת התענית. אכן בפרמ"ג שם א"א סק"א כתב "בערב שבת מותר לספר ולכבס קודם חצות" ומשמע דכל ההיתר הוא רק למחרת בבוקר קודם חצות. וכ"ה באל"י רבה תקנ"ט סק"א ד"מותר להסתפר בשחרית של ערב שבת" ומשמע דכל ההיתר הוא רק בשחרית (וה"ה ברחיצה ותספורת לכבוד שבת). וכ"ה בשערי תשובה תקנ"ח סק"ב גבי תספורת (וה"ה בכיבוס ורחיצה), וכ"ה בערוך השלחן תקנ"ח ב' ד"למחרת בערב שבת הכל מותר מפני כבוד השבת". וכ"מ בדרך החיים סי' קל"ז סק"ד דההיתר הוא רק בערב שבת קודם חצות. וכ"ה בקיצור שו"ע קכ"ד - כ' ד"מותר לרחוץ ולהסתפר ולכבס מיד בשחרית מפני כבוד השבת". וכ"ד הגר"מ פינשטיין זצ"ל דהיתר כיבוס ותספורת הוא בערב שבת שחרית (כמבואר בתשובה מכת"י הודפסה בקובץ 'קול התורה' קובץ ג' נ"ד עמ' ח', ובספר 'שמעתא דמשה' בסוף הס' 'שמועות משה' עמ' תל"ח מקיצור ה' בין המצרים דבלייל שישי אסור ברחיצה כביסה ותספורת) (ויש להוסיף עוד דיעוי' משנ"ב סי' ר"ס סק"ה דבכל השנה לא ירחוץ [ניסתפר] ביום חמישי דלא הוי יקרא דשבת אלא בערב שבת (אא"כ אי אפשר לו לרחוץ [ולהסתפר] בער"ש), וא"כ זמן הרחיצה [ותספורת] הוא דווקא מיום שישי שחרית ואילן (הגרש"ק שליט"א קובץ הלכות עמ' ער"ה ובהערה שם אות ט). וכן כתב בלוח ארץ ישראל דההיתר הוא בשחרית. וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל דההיתר הוא מהבוקר, - כ"כ בהסכמתו לספר 'נחמת ישראל'.

(שפ) כ"מ בסידור היעב"ץ דיני תשעה באב שער השלכת חלון ה' סק"ו (אכן יעוי' במש"כ בשאלת יעב"ץ ח"א סי' צ"ו, דמשמע דההיתר הוא רק בערב שבת שחרית). וכ"פ הגר"י פישר זצ"ל דמותר לכבס ולהסתפר ולהתרחץ לכבוד שבת מיד בלילה, ואפי' אם יש לו זמן לכבס ולהסתפר למחרת, מ"מ יקדים לעשות זאת במוצאי התענית כדי שלמחרת יהא פנוי להכין צרכי שבת (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שע"ב). וכ"ד הגר"ק זצ"ל גבי כיבוס, דמותר לכבס לכבוד שבת מיד בלילה אפי' שלא במקום דחק, דהזמן לכביסה הוא ביום ה' מתקנת עזרא, אלא משום דהוי ת"ב דאסור במלאכה א"א לכבס אז, אכן מיד לאחר התענית מותר לכבס גם כשיכול לכבס ביום ו', דמ"ע ע"י הכיבוס בלילה יהי' יותר זמן להכנת שאר צרכי שבת הנעשים דוקא ביום ו' (אמת ליעקב סי' תקנ"ח). וכ"ד הגר"מ קארפ שליט"א גבי כיבוס דבשעת הצורך מותר לכבס לכבוד שבת אפי' בליל עשירי הואיל ותקנת עזרא לכבס בחמישי בשבת ולא בשישי, וא"כ זהו גופא כבוד השבת לעשותו בחמישי בלילה, ולא בשישי ואם מחמיר לכבס בשישי נמצא חומרתו קולתו (הל' חג בחג עמ' רי"ט). וכע"ז דעת הגר"ב זילבר זצ"ל (או נדברו חלק ח' סי' מ' אות ב') דמי שיועד שביום שישי לא יהי' לו מספיק זמן לכבס לכבוד שבת אפשר להקל לכבס לכבוד שבת מהלילה ויעוי' דהתיר זאת למעשה בצירוף דעת המאמר מרדכי תקנ"ח סק"ב (המובא בביאה"ל ד"ה עד חצות) דס"ל דמסתימת השו"ע ורמ"א משמע דרק בשר ויין אסור אבל כיבוס וכו' מותר לגמרי מיד במוצאי התענית. יעוי"ש.

(שפא) כ"ד הגר"ב קרליץ זצ"ל - חוט שני שבת א' עמ' שכ"ח, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דכיבוס מותר מיד בלילה משא"כ תספורת (וכנראה ה"ה רחיצה) מותר רק בבוקר של יום ו'. וטעמו, דכיון שהטעם דאסור לכבס בשבוע שחל בו ת"ב הוא משום שנראה כמסיח דעתו מן האבילות (יעוי' תקנ"א משנ"ב סק"א), וכיון שבשנה זו שת"ב חל ביום ה' התירו כיבוס לפני חצות היום משום כבוד השבת, אפשר דכיון שאינו נהנה מן הכיבוס מיד (כ"א רק כשלוש הגדים המכוסים לכבוד שבת) אין כל הבדל בין כיבוס בבוקר לפני חצות לבין כיבוס בערב מיד לאחר צאת התענית. משא"כ תספורת (וה"ה רחיצה) דמתימת מיד, אסור (אנ"פ שהוא לכבוד שבת) דהוי כלוש בגד מכוס במוצאי התענית - שמירת שבת כהלכתה פרק מ"ב הערה ט"ו והליכות שלמה עמ' תמ"ח דבר הלכה

כיבוס ורחיצה בשנה זו קודם חצות שלא לצורך שבת

- של. אף בשנה זו שת"ב חל ביום ה' אין היתר לכבס ולהתרחץ שלא לצורך שבת קודם חצות של יום העשירי (דלא התיירו אלא לכבוד שבת כמש"כ המג"א תקנ"ח סק"א ומשנ"ב שם סק"ג, אכן בכיבוס של דברים שאינם לצורך שבת או רחיצה סתמית לשם תענוג (כשבדעתו לרחוץ שוב למחרת אחר חצות לכבוד שבת) הדר דינא לדוכתא לאסור כבכל שנה עד חצות היום של יום העשירי, וכ"פ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - שמירת שבת כהלכתה פרק מ"ב סוף הערה ט"ז ובהליכות שלמה עמ' תמ"ח בדבר הלכה כ"ז, וכ"פ הגר"ב זילבר זצ"ל אז נדברו ח"ח סי' מ' אות ב', וכ"פ הגרמ"מ קארפ שליט"א - הלכות חג בחג עמ' רי"ט בהערה. וכ"פ הגרש"ק שליט"א וכ' שם דעל כן פשוט שאסור לשחות בבריכה לפני חצות בער"ש שהרי אי"ז לכבוד שבת - קובץ הלכות עמ' ער"ה).
- [אכן לבני ספרד מותר בכל זה אף שלא לצורך שבת כדיעו' הערה שע"ז]. וי"א דנהגו היתר לכבס בערב שבת קודם חצות גם בגדים שאינם צורך השבת (דאחר חצות היום יש מעלה גדולה שלא לעשות מלאכה כלל כדיעו' סי' רנ"א, ואם יחמירו מלכבס דברים שאינם נצרכים לשבת קודם חצות אזי יהיו כגורמים לכך שיעשו המלאכה דווקא לאחר חצות ויראה קצת נגד כבוד השבת ^(שפב)) (הגר"מ פינשטיין זצ"ל - תשובה מכת"י הודפסה בקובץ 'קול התורה' קובץ נ"ד ניסן ה'תשס"ד עמ' ח', וכע"ז דעת הגר"ש דבליצקי זצ"ל דבשנה זו התיירו כל הדברים חוץ מבשר ויין מהבוקר, ומאחר שהותר הותר לכל מטרה אפילו אינו לכבוד שבת - כ"כ בהסכמתו לספר 'נחמת ישראל' ^(שפג)). וזהו לשיטת הגר"מ זצ"ל והגר"ש זצ"ל שכיבוס הותר השנה רק בשחרית ומוסיפים דמותר בשחרית גם שלא לצורך שבת. ודעת הגר"נ קרליץ זצ"ל דמותר לכבס כבר בליל שישי אף בגדים שאי"ז להם לשבת - משום דבשנה זו שת"ב חל ביום ה' לא נהגו כלל איסור כיבוס (והגר"נ זצ"ל ס"ל דהיתר הכיבוס הוא מיד במוצאי התענית [כפשטות לשון המג"א ומשנ"ב שם]) - חוט שני שבת א' עמ' שכ"ח ^(שפד)).
- שלא. י"א דאף לדעה המחמירה הנ"ל שלא לכבס בערב שבת שלא לצורך שבת, מ"מ במכונת כביסה אשר אין רגילים לכבס בה בגדים מועטים, אפשר להוסיף גם כביסה שלא לצורך שבת (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שם ב'דבר הלכה', וכע"ז דעת יבלחט"א הגרש"ק שליט"א דהמכבס בגדים במכונת כביסה לצורך שבת, מותר להוסיף לתוך המכונה בגדים אחרים שאינם לצורך שבת ^(שפה) - קובץ הלכות עמ' רע"ד). ויש הסובר דאפי' אם מכבס לכבוד שבת במכונת כביסה אין להוסיף בגדים שאינם נצרכים לשבת (הגר"ב זילבר זצ"ל - אז נדברו ח"ח סי' מ' אות ב').
- שלב. יש הסובר דיש להקל מיד בלילה במוצאי התענית וכל היום למחרת (בכל שנה אף כשת"ב אינו חל ביום ה') ליטול צפרניים ולכבס בגדי קטנים עד ג' שנים ולרחוץ בצונן ^(שפג) (הגרמ"מ קארפ שליט"א - הל' חג בחג עמ' רי"ח ובהערה שם. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' שע"ז אות ב' לענין נטילת צפרניים להקל לצורך) (מאחר דהמג"א תקנ"א סק"א מתיר אפ' בשבוע שחל בו, כ"ש במוצאי ת"ב דיותר קל משבוע שחל בו ת"ב)).
- שלג. משא ומתן של שמחה אסור לפני חצות היום ב', באב (דכמו שאסרו כיבוס ותספורת ושאר דברים האסורים בתשעת הימים כמו"כ יש לאסור כל הד' שנאסרו מר"ח עד התענית דחד טעמא אית להו) (הגרש"ק שליט"א - קובץ הלכות עמ' רע"ג). ויש שהקל להתיר זאת מיד לאחר סיום התענית (הגר"נ קרליץ זצ"ל - חוט שני שבת א' עמ' שכ"ח).
- שلد. אין ללבוש בגדים מכובסים במוצאי התענית (גם בשנה זו שת"ב חל ביום ה' ^(שפי)) עד יום העשירי לאחר חצות (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - יעו' שמירת שבת כהלכתה פרק מ"ב הערה ט"ו בתו"ד, ויעו' עוד שם הערה ט"ז מש"כ בעל השש"כ זצ"ל מנפשיה, ומשם בהליכות שלמה עמ' תמ"ח דבר הלכה כ"ו בתו"ד. וכ"ד הגר"נ קרליץ זצ"ל דאסור ללבוש בגדי חול מכובסים עד יום העשירי לאחר חצות) (ומותר רק ללבוש בגדים מכובסים לכבוד שבת, ולא בלילה אלא רק ביום - 'קרא עלי מועד' עמ' פ"ב סוף הערה מ"ב). וי"א דיש להקל בזה לעת הצורך ^(שפה) (ובפרט במקום זיעה ולכלוך מהתענית) (הלכות חג בחג עמ' רי"ח ובהערה שם ^(שפט) ושכן שמע מהגרי"ש אלישיב זצ"ל וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שפ"א להתיר זאת בכל שנה במוצאי התענית ולא רק כשחל ת"ב ביום ה').
- שלה. טוב שלא יעשה ת"ה בליל העשירי (חוץ מל"ט, יוצא או בא מן הדרך) (משנ"ב תקנ"ח סק"ב ויעו' ביאה"ל סי' ר"מ סעיף א' ד"ה 'מליל שבת' לענין מי שלא קיים עדיין מצות פרו ורבו).
- שלו. נכון להזהר גם בליל ויום י' דאב שלא לברך שהחינו (החיד"א זיע"א - 'מחזיק ברכה' תקנ"ח ג' ובשערי תשובה תקנ"ח סק"ב, כף החיים תקנ"ח ח' וקיצור שו"ע קכ"ד כ'). וי"א דאין להקפיד כל כך ^(שצ) (מאמר מרדכי תקנ"א ס"ק ט"ו). ובט"ב נדחה יעו' הערה ^(שצא).

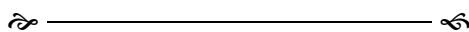
- כ"ו. (ויעו' עוד בשמירת שבת כהלכתה שם דצ"פ שבכמה פוסקים משמע דהיתר הכיבוס הוא רק ב'שחרית' - צ"ל שלישנא 'שחרית' - הוא שיגרא דלישנא דבומנא 'כיבוס' ה' עסק גדול ולא עשאוהו בלילה - הגר"י נויבירט זצ"ל).
- (שפב) וזהו לנוהגים לעשות מלאכה אף לאחר חצות בערש"ק, אכן נשים שאין עושות מלאכה אחר חצות בכל ערב שבת [ואין בהם החשש הג"ל שיבואו לעשות כיבוס שאינו נצרך לשבת דווקא לאחר חצות], טוב שלא יכבס בערב שבת זה כלל דברים שאינם נצרכים לשבת. אכן אי"א איסור כ"א רק מעלה (דאין שייך איסור מצד מנהג רק ליחידים כשא"א להנהיג לכולם) (הגר"מ פינשטיין זצ"ל שם).
- (שפג) להגרי"ת דרדק שליט"א.
- (שפד) עוד מחדש שם הגר"נ קרליץ זצ"ל דבשנה זו שת"ב חל ביום ה' לא נהגו כלל איסור רחיצה בכל יום שישי, ומותר לרחוץ אף שלא לצורך וכבוד שבת, ועל כן מותר ג"כ לרחוץ בים או בבריכה ביום ו' כל היום [אכן כאמור ס"ל דהיתר רחיצה הוא רק מהבוקר של יום ו' ולא בלילה במוצאי התענית] (חוט שני שם).
- (שפה) דבאמת כל איסור כיבוס במוצאי ת"ב קיל טפי מכיבוס בתשעת הימים כדיעו' ביאה"ל תקנ"ח ד"ה 'עד' מהמאמר מרדכי סק"ב דסתימת הב"י ורמ"א משמע דשרי לכבס קודם חצות (בכל שנה) וכ"כ בשו"ת כנה"ג הג' טור סק"ד, וכיון שהתירו לכבס לכבוד שבת, ועיקר מה שמכבס הוא לכבוד השבת ואין בהוספת הבגדים טירחה, אפשר להקל להוסיף למכונת הכביסה של בגדי השבת (הגרש"ק שליט"א שם בהערה ח').
- (שפו) דנהי דבתשובת מהרש"ל סי' צ"ב מבואר דדין לילה זה כדיון ימים שמר"ח עד התענית, מ"מ זהו דווקא בהדברים שהם עיקר המנהג לאסור בתשעת הימים, אכן בדברים שמותר מעיקר הדין אפי' בתשעת הימים עצמם ורק שנהגו בהם חומרא, אין להחמיר בהם במוצאי התענית וביום העשירי כלל (בכל שנה אף כשלא חל ת"ב ביום ה') שהרי במג"א תקנ"ח סק"א ומשם במשנ"ב שם סק"ב דליל מוצאי התענית קיל טפי מתשעת הימים - וביותר שהשיירי כנסת הגדולה (הג' טור תקנ"ח סק"ד) ומאמר מרדכי (שם סק"ב) פלגי על המהרש"ל וס"ל דמסתימת השו"ע ורמ"א משמע דרק בשר ויין אסרו בלילה ולמחרת (עד חצות להרמ"א), אבל שאר דברים מותר מיד (הו"ד בביאה"ל תקנ"ח ד"ה עד חצות), אלא דכתב הביאה"ל (שם) דקשה להקל בזה שכמה אחרונים החמירו בזה יעו"ש בביאה"ל. - אכן י"ל דבדברים שהיו מותרים מעיקר הדין אף בתשעת הימים ורק שהחמירו בהם - בלילה זה יהיו מותרים לכו"ע ועל כן רחיצה בצונן אפי' כל גופו דאף בתשעת הימים רוב הפוסקים מקילים, ורק שאנו נוהגים ע"פ התרומת הדשן שכ' דראוי להחמיר בזה - במוצאי התענית אי"צ להחמיר בזה. וכע"ז בכיבוס בגדי קטנים עד ג' שנים ונטילת צפרניים (הלכות חג בחג שם - עכת"ד יעו"ש מש"כ עוד בזה).
- (שפז) משום שכל מה שהותר כיבוס וכו' קודם חצות הוא רק בדברים שהם לכבוד שבת אכן אין בלבישת בגדים מכובסים קודם שבת משום 'כבוד שבת'.
- (שפח) היינו בכל שנה במוצאי התענית אף כשת"ב לא חל ביום ה'.
- (שפט) יעו"ש דמצדד דמאחר דלדעת רש"י והרמב"ם אין איסור בלבישת בגדים מכובסים אפי' בתשעת הימים, וכמו"כ בליל עשירי לא מצינו שאסרו זאת (כ"א רק כיבוס ממש) אפשר דלא נהגו להחמיר זאת.
- (שצ) כיון דיש מקילים לגמרי בזה בכל ימי בין המצרים (שם).

שלו. מותר לאכול תבשיל של בשר מיד לאחר גמר התענית (מאמר מרדכי תקנ"ח סק"א [וכתב שם "וכן אני נוהג"] והו"ד בביאה"ל שם ד"ה שלא).
שלח. מי שדרכו תמיד לברך על כוס יין בברכה מ"ז, מותר לו לברך כן אף בליל עשירי (מאמר מרדכי שם והו"ד בביאה"ל שם).
שלט. יולדת מותרת בבשר ויין כבר במוצאי ת"ב (בכל שנה, וכ"ש בת"ב נדחה) (שערי תשובה תקנ"ח ב').
שמ. בסעודת מצוה הנעשית במוצאי ט' באב (אפילו כשאינו נדחה) מותר לכל המזמנים לאכול בשר (אפילו מי שאינו קרוב של בעל השמחה) (שצ"ב) (משנ"ב תקנ"ח סק"ב).

◇ **כתב באגרא דכלה** ^(א) (פרשת מטות על הפטרת כה אמר ד') **דאחר תשעה באב כבר מתנוצצין ניצוצי הרחמים והתשובה.**
◇ איתא בפסיקתא רבתי (פרשה ל"ה ב') "גילי מאוד בת ציון ... הנה מלכך יבוא לך" (זכריה ט,ט) אמר להם הקב"ה צדיקי עולם ... שחכיתם לתורתי ולא חכיתם למלכותי, שבועה היא לפני, שכל שחיבה למלכותי, אני בעצמי מעיד בו לטובה, שנאמר (צפני ג' ח') "לכן חכו לי נאום ד' ליום קומי לעד" (לעד נדרש כמו להעיד) – **באבלים שנצטערו עימי על ביתי החרב ועל היכלי השמים**. וכן יעו"ו סנהדרין צז: (כפשוטו לשון הגמ' שם) **דהמחכים לביאת המשיח יקבלו שכר על עצם ההמתנה** כנאמר "אשרי כל חוכי לו" יעו"ו ש. וכן כתב החפ"ן חיים בספרו 'צפית לישועה' (פרק א') "ובאריכות הגלות נתגדל ונתרבה זכותן של ישראל מדור דור הן מהזכויות בעצמם שנתווספו מכל דור, והן משכר ההמתנה שישראל מחכים ומצפין לביאתו של משיח זה זמן ארוך, ועומדין באמונתן ובציפייתן לישועה, וכמו שאמרו חז"ל בסנהדרין (שם) שכשם שאנו מחכים כן הקב"ה מחכה לגאלנו, כמו שנאמר 'לכן יחכה ד' להנצמם' וגו', ומאחר שהוא מחכה ואנו מחכים למה לא בא? להגדיל שכר, ולכן לא מיהר הקב"ה את הקץ".

ט"ו באב

שמא. בליל ט"ו באב יזהר להוסיף בתורה כמו שאמרו רז"ל (החיד"א זיע"א – מורה באצבע סי' ח' אות רמ"ב).
◇ איתא בגמ' (תענית לא. וב"ב קכ"א:) **מט"ו באב ואילך** [שהלילות מתארכים והימים מתקצרים (רשב"ם ב"ב קכ"א)] **המוסיף לעסוק בתורה בלילה, יוסיף חיים על חייו** ^(א), **ודלא מוסיף לעסוק בתורה בלילה, יאסף** [תקברוהו אימו, והיינו ימות קודם זמנו ר"ל] (רש"י תענית שם ורשב"ם ב"ב שם. וב'ערוך' ערך תבר א' כתב ז"ל "מן ט"ו באב כל המוסיף במשנתו לשנות, מוסיף מן הלילה ליום ששונה גם בלילה, יוסיף לו הקב"ה אורך ימים ועושר וכבוד, ודלא מוסיף אלא ישן כל הלילה – יאסף, כלומר מתרשל ואינו מבקש חיים, שהתורה כתוב בה 'כי הוא חיד ואורך ימים').
◇ **אבותינו סיפרו לנו זאת לפנינו בישראל כי בליל ט"ו באב היו ספסלי בית המדרש כ"ב מלאים עד שמי שאיחר לבוא כמעט לא מצא מקום לשבת** (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'אני לדודי' ע' ח').
◇ **"יום ט"ו באב ירבה קצת שמחה כי יש עילוי שכינה כמו"ש בזהר"** (ח"ב דף קלה) (החיד"א זיע"א – מורה באצבע אות רמ"ב). (ועו"ו) עוד ריטב"א תענית ל: דעל מימרא דרשב"ג דאמר לא היו ימים טובים לישראל כמ"ז באב וכו', כתב זל"ש "זמ"ז באב שבו יודעו שכלו מתי מדבר בשם הארבעים, ומפני זה נהגו לעשות סעודה בשבת [היינו בשבוע] שלאחר ט' באב".
◇ **יקירי ירושלם נהגו להתחיל מט"ו באב ללמוד סדר תיקוני זוהר עד יוהכ"פ** (דיעו"ו) בהקדמת "כסא מלך" לתיקו"ז, שהלימוד בזה בחדש אלול מטהר הגוף ומקדש הנשמה אפילו בגירסא בעלמא באין מבין פירוש אמריו וסגולתו לקרב קץ הגאולה ב"ב. וכ"ה באור צדיקים (סי' ל"ז ס"ב) דכתב "אשרי מי שישלים ספר התיקונים בימים אלו" [נמטי גבריא' בין המצרים ח"ב פצ"ח סמ"ז ע' תקס"ז] (וכן בספר הק' 'חמדת ימים' (ח"ג פ"א הוצאת מכון חמדת ימים) כתב "האנשים הנגשים אל ד' קורין מיד יום ביום סוד התקונים האלה באידרא עד יום הכפורים ולא יעדרו דבר, ואף למי שאינו יודע ואינו מבין מה שקורא אפילו חבי הלשון של הזוהר מסוגל לנשמה ובפרט באידרא והיא מכפרת עון ומתקן את הנפש ומכבדת כל המשגיגים ומקטרגים מעליו").
◇ **אם רוצים להצליח בימי אלול צריך להתחיל עכ"פ במרבית הדברים שחושבים להגיע אליהם בחדש אלול כבר מיום ט"ו באב להתרגל בקדושה, וכמובן שהעבודה רק ע"י מחשבות ורעיונות מכלי שינוי ושיפור מעשים אי אפשר עכ"פ לגבינו כמעט והוא כמאן דליתא דמיוא** (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'אני לדודי' ע' ח').
◇ **"...חדש אלול אז מתגברות הטרדות והדאגות הגשמיות יותר מכל הקיץ, ולמעשה יותר מכל השנה כולה, וזה מעשה בעל דבר המשתדל ומתגביל לאדם העובד לבטל אותו עד כמה שביכולתו מתורה ועבודה בימים יקרים אלו, שהן המה הימים המובחרים מכל השנה כולה ותמצית כל השנה. ודבר זה רואים בחוש ממש איך שההתגברות באופן משונה דווקא בחדש זה, ועל פי רוב בעוה"ר בשנה שעברה ובשנה זאת קרו טיידות משונות כאלו, אשר אם מתבוננים בהם רואים שיש כאן יד מכוונת לכתחילה לבטל מתורה ועבודה בימים אלו, ולפי"ז צריך לחשוב ולתכנן מה העיצה ומה יש לעשות נגד זה לימים הבאים ולשנים הבאות, כי קרוב הדבר להיאמר שעיקר הצלחת האדם בתורה ועבודה בכל ימי חייו, וכן לעתיד לבוא, תלוי בימי רצון אלו, ימים שאפשר להתעדרן על הקב"ה, ימי דודי לי ואני לדודי, ואסוף גדול הוא אם מפסידים אותם ע"י ריבוי הטרדות, וקרוב הדבר שצריך כל השנה לתכנן איך לא להפסיד אותם ומה יש לעשות, וצריך לתכנן עיצות ומערכות איך להצליח בהם, ואע"פ ואומר כי עבודת הסרת ומניעת הטרדות מתחלקת לכמה פריטים. החלק הראשון: מטרדות צפויות. – כשיודעים מקודם שיש דברים אשר מוכרחים לעשות בתקופה זאת כגון סיוד בית, תיקוני גג, הוספות בנייה וכו', לעשות כל המאמצים להקדימם לפני הימים הקדושים הללו, או לאחרם לאחר תקופת ההגים. – כמו"כ מועדי תשלומים כגון פרעון חובות, התחייבות בתשלומים וכו' או הדפסת ספרים, קביעת זמנים ובירורי דין תורה וכו' לתכנן מראש שלא יהיו בימים אלו אפי' אם עי"ז יצטרך לשלם יותר, וכן כל מה שאפשר לתכנן להקדים או לאחר. –**

(שצא) בתשעה באב נדחה מותר לברך שהחיינו במוצאי התענית (דעת תורה סי' תקנ"ח סעי' א', ובשו"ת מהרש"ם ח"ד קמ"ח בשם א"א מבוטשאטש שראה כן בעיניו מהגה"צ אבד"ק בארדיטשוב שבירך).
(שצב) דליל מוצאי ת"ב קל מהימים שמר"ח אב, דבימים שמר"ח אב יש קצת אבילות מדינא דגמ' שממעטין בשמחה ומשא ומתן, משא"כ בליל מוצאי ת"ב שמותר מדינא הכל (ורק מנהג כשר' הוא להחמיר) (משנ"ב שם).
(א) להגאון רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב זצ"ל.
(ב) דכתיב (דברים ל') "כי הוא חיד" וכתוב עוד (משלי ג') "כי אורך ימים ושנות חיים ושל" יוסיפו לך" (רשב"ם ב"ב שם).

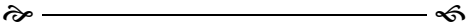
החלק השני: מרדנות בלתי צפויות, כגון קלקולים פתאומיים הדורשים תיקון וטיפול מיידי וכיוצ"ב, לזה אין שום עיצה (אא"כ להתעלם מהם, דבר שלא ניתן תמיד לעשות) כ"א רק עיצה אחת: לאחוז בכל עוז בד' התנא חק' (אבות ג' - ו) שהבטחנו "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ", ובמידה שיתגבר יותר לאחוז בעול תורה, באותה מידה יסורו ממנו כל המרדנות בס"ד. (וכן כתב מהר"ח מוואלין בכתר ראש אות ע"א שבמידה שאדם בקומו בבוקר יקבל ע"ע עול תורה חזק, באותה מידה יסורו ממנו עול דרך ארץ ושאר מרדנות). – החלק השלישי: המרדנות דכבר עדו עליה לפני שעשה העיצה של קבלת עול תורה, ובהם מוכרח בעל כורחו לטפל. – יבקש רחמים מאת בעל הרחמים שיוכל מהר לגומרם לטובה, וישתדל מאוד בכל עשייתם להעלותם למדרגות קדושה, היינו לכוון בהם כוונת "בכל דרכיך דעהו" ואז ישתבצו במערכת הימים הללו ג"כ בתור פריטים מקודשים שלא יפגמו כ"ז בכל המשך מערכת הקדושה, (ואין להשתמש בזה כ"א רק גבי מרדנות דכבר עדו עליה, אבל לא להביא עליו מרדנות בידי ע"מ לשבצם במערכת הקדושה ע"י העלאתם לבחינת בכל דרכיך דעהו) ועכ"פ אם רבו המרדנות אל יפול ואל יתייאש, כי הדבר ידוע ומפורסם בכו"כ ספרים כי עיקר מלחמת הבעל דבר הוא בימים קדושים אלו, וגם זה חצי נחמה שבו בחר הבעל דבר ולא לאיש ההמוני שאצלו הכל הולך למישרים כמו תמיד, ויתחזק מאוד בד' אלוהיו לשמור על כל רגע פנוי לנצלו לתורה ועבודה ותשובה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – ספר 'אני לדודי' עמ' ל"ט – מ"א).

"כי נחם ד' ציון, נחם כל חרבותיה, וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ד', ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה" (ישעיה נ"א ג').

‘אך משוט לשון תחבא’

דברים אחדים בענין שמירת הפה והלשון

”כל דור שלא נבנה ביהמ”ק בימיו כאילו נחרב בימיו” [בירושלמי יומא פ”א ה”א, ובמדרש שוחר טוב קל”ז י’ איתא “כאילו הוא החריבו”] **וביאר החפץ חיים** (חובת השמירה פ”ח אות ט”ו וב’שמירת הלשון’ חתימת הספר פ”ד) **דאם העוון הזה היה בו כח להחריב את הבית הבנוי** ¹, **על אחת כמה וכמה שיש בו כח לעכב מלבנות את הבית החרב ח”ו דהטעם לכך פשוט, שאותן העוונות שגרמו אז להחריבו הם גורמים ג”כ עתה שלא לבנותו. ולפיכך כדי לזכות לבנין בית המקדש בב”א, ראוי להתחזק בפרט בעניני שמירת הלשון.**
והנה באמת המעיין בישוב הדעת במקורות המדברים בעניינים אלו ימצא בהם דברים חמורים בגודל העונשים למי שאינו שומר פיו, ומאיךך גודל עוצמת השכר לשומר פיו², ובראשם אדונינו הגר”א זיע”א באגרתו דכתב ש”כל כף הקלע הכל בהבל פיו של דברים בטלים³, ועל כל דיבור הבל צריך להתקלע מסוף העולם ועד

¹ כדיעוי' יומא ט: וירושלמי פ”א דיומא, וכדהוכיח החפץ חיים זיע”א בתחילת הקדמתו לספר חפץ חיים וב’שמירת הלשון’ חתימת הספר פ”ד, דכוונת הגמ’ על לשה”ר.

² ובחפץ חיים (שמה”ל שער התבונה פ”א) כתב **”דנצירת הלשון מרע, כוללת שמירה מכל חלקי הדיבורים שהוא להרע או להקניט לחבירו, כגון לשה”ר ורכילות ומחלוקת וקללות והלבנת פנים ואונאת דברים”**. וכ”מ באגרת הגר”א זיע”א להלן בסמוך.

ובספר תנועת המוסר (ח”ד עמ’ 154) הביא **שהחפץ חיים לא לקח חלק בשום מחלוקת ובשום מריבות, וסגר את פיו מלדבר על זה. לפי דבריו, קבע לו גדרים וסייגים לחסום את פיו בעניני דיבור הנוגעים לאחרים, וכשהיו נכנסים איתו בשיחה מסביב לכך, היתה תשובתו מוכנה מראש: ‘יש לי גדר לא לדבר בזה’** (ראה מכתבי חפץ חיים עמ’ 14).

והגר”ש דבליצקי זצ”ל כתב מכתב לבני ישיבה לאחר פרוץ מחלוקת בקהל יראים וחרדים לדבר ד’, וכך הוא כותב בתוך הד’ (‘שומע ומוסיף’ שובבי”ם התשע”ח) **”לקבל על עצמם שמירת הלשון מדיבורים אסורים, ולהזהר בעיקר גם מדברים בטלים, ואין הכוונה לההפך לשתקנים אלא רק להזהר מדיבורים אסורים ומריבוי דברים בטלים, ודברי רוח ובפרט באמצע הלימוד, ולזה יקבעו ללמוד בכל יום בל”ג בספר חפץ חיים סעיף או שני סעיפים בעיון ע”מ לקיים, וגם בדברי המוסר בח”ב של שמירת הלשון. וח”ו בכל לשון חמור, שלא לדבר ח”ו נגד רב זה או רב אחר כפי שבעוה”ר לפעמים נוהג, וכן לא פרושים על חסידים ולהיפך וכו’, כי זה אש עד אבדון. ולהתרחק כמטחוי קשת מאלה הנוגעים במדה רעה זאת. ובכלל לא להתערב בשום מחלוקת יהיה מה שיהיה. וממני יראו וכן יעשו שאיני מתערב בשום דבר, ועושה עצמי כתם ואינו יודע לשאול. ועיין משנ”ב סי’ תקס”ה סקי”ד דכדי שילמדו ממנו מותר לפרסם”** עכ”ל.

³ והרמב”ם ב’מורה הנבוכים’ (חלק ג פרק נ”ב) כתב בתו”ד דגדולי חכמינו ז”ל **היו ממעטים בדבריהם “להיות השכינה מחופפת על האדם ומסוככת אותו”**. ובהל’ טומאת צרעת (ס”ר פ”ט) כתב **”...זה דרך ישיבת הליצים הרשעים, בתחילה מרבים לדבר דברי הבאי..., אבל שיחת כשרי ישראל אינה אלה בדברי תורה וחכמה”,** עכ”ל. וכבר האיר ע”ז הגרי”ז זצ”ל דהרמב”ם כתב שיחת “כשרי ישראל” והיינו אף מי שהוא רק במדרגה של “יהודי כשר” שיחתו היא רק בדברי תורה וחכמה.

ובחפץ חיים שמה”ל שער התבונה פ”ג הביא לדברי הגר”א זיע”א במשלי א’ כ”ג דכתב דמה שלבעלי הלצון יש להם תאוה גדולה לדבר דברים בטלים ולצנות אף שאין בהם הנאת הגוף, הוא מפני שבכל דבר שאדם עושה נותנים לו רוח ממרום, וזה הרוח אינו נח ושוקט עד שעושה עוד דברים כאלה, ומזה יש לו נחת רוח הן בדבר מצוה או בדבר עבירה, וזהו עבירה גוררת עבירה, ומצוה גוררת מצוה, וכל דבר עבירה שהיא גדולה גם הרוח הבאה ממנה היא גדולה, ומתאוה עוד יותר לעבירה, וכן בדבר מצוה גדולה, בא רוח ממקום קדוש מאוד ומתאוה מאוד למצוה ונהנה מאוד מחמת זה ממצוה. **וידוע שהמצוה הגדולה מכל המצוות היא לימוד התורה, ולהיפך דברים בטלים וליצנות שהם היפך התורה, ולכן יש הנאה מדברים בטלים וליצנות יותר מכל העבירות, אף שאין בזה עולם הזה אף מחמת שרוח הטומאה גדולה עד מאוד, והיא כמעין הנובע, היפך התורה שהיא כמעין הנובע** עכ”ל (וכ”ה באבן שלמה פ”ז). **וידוע דהרוח הטומאה הנעשה על ידי העבירה היא גופא המענשת לאדם אחר פטירתו בגיהנם, ולזה אחז”ל לשון נופל בגיהנם להורות לנו שבעת אמירת הלצנות מרחף עליו הרוח הטומאה הגדולה וכנ”ל והוא ממש נופל בגיהנם בחייו ר”ל.** עכ”ד.

והגר”א זיע”א במשלי (יח, כא) עה”פ “מוות וחיים ביד לשון” כתב, “כמ”ש ת”ת כנגד כולם וכמ”ש כי היא חייו וגו’ וההיפוך הוא מוות והוא מדבר דברים בטלים או לצנות”.

ובחפץ חיים שם כתב **”ההתעסקות בדברים בטלים אפילו אם לא היה בו דבר איסור, מאבד את העת אשר יוכל לעסוק בהם בדבר תורה ולקנות חיי עולם הבא, וגראה מדעתו שהוא מבזה בעיניו דברי ד’ ושכר עולם הבא וכמו דאמרינן בפרק חלק עה”פ “כי דבר ד’ בזה” רבי נהוראי אומר כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק”**.

והגה”ק רבי חיים ויטאל זיע”א בהקדמתו הנודעת לספר ‘עץ חיים’ הביא כמה תנאים הכרחיים ללימוד תורת הנסתר, ושם כתב “השגת החכמה תנאי הראשון, **צריך למעט דיבורו ולשתוק כל מה שיוכל כדי שלא יוציא שיחה לבטלה**, כמאמר רז”ל סייג לחכמה שתיקה”. עכ”ל.

וב’אור החיים’ הק’ (במדבר פרק פסוק ג) כתב ז”ל **”מצאתי לחסידי ישראל שכתבו (אלשיך תצוה כ”ח ל”א) כי פה של לומדי תורה דינו ככלי שרת אשר ישרתו במ בקודש כי אין קדושה כקדושת התורה ולזה אסור לדבר בו אפילו דברי חול (א.ה. כנראה כוונתו לדברים בטלים שאינם נצרכים) הגם שאין בהם דברים האסורים”**.

ובא’ מפנקסי הקבלות של הגר” שריה דבליצקי זצ”ל נמצא שכתב, ז”ל ‘לומר כל בוקר תיכף לאחר ברכת התורה (והפסוקים והלימוד): **אני מקבל עלי בלי נדר להזהר היום מאד מאד מכל חלקי דבור האסור ומכל שיחה בטילה וחשש של שיחה בטילה ודברים בטלים”**. ובמאמר שנכתב לזכרו לאחר פטירתו (מאת נכדו הגר” חיים מרדכי דבליצקי שליט”א הובא בקובץ זה על הלכות חנוכה התשע”ט) נכתב: **ידוע שהיה חזי בדרא בשמירת הלשון על כל ענפיה. והיה כלול בזה זהירות מלשון הרע, וכפי שהעיד ע”ע שבשנת תש”ל קנה ספר חפץ חיים ולמדו, ומשנת תש”! ! לא דיבר לשון הרע. היה זהיר מאד מדיבורי רכילות והיה בורח כמו מאש מכל עניני מחלוקת.**

כמו”כ היה מקפיד שלא לדבר דברים בטלים כלל. ואף לעת זקנותו שמטבע הדברים נזקק לדבר יותר בכל מני עניינים, מ”מ היה נזהר מזה בכל מאודו. ובתקופתו האחרונה שהיה חולה היה מגיע לעיתים אחד מתלמידיו והיה משוחח עמו על כל מני שיטות נדירות ומנהגים נדירים ומעשי גדולים וכו’ כדי לשמחו, וקרה שהרגיש הגר”ש שהלה חרג מדיבורי תועלת ותיכף הפסיקו: ‘דברים בטלים!’

ובפרט היתה מגונה אצלו מאד מידת אנשים שפיהם פתוח לרווחה לדבר ולדבר בלי הפסק [אפי’ שאין בדברים דברים האסורים], והיה תמה איך ‘מדברים ומדברים בלי אתנחתא ובלי סוף פסוק’.

ובאיזה מקום בבת”י כתב הגר”ש זצ”ל כמה מעשים מגדולי ירושתו, וכתב שם על הגרי”מ טיקוצ’ניסקי זצ”ל **שפעם בא איזה רב לדבר עמו באיזה עניין, ואמר לו הגרי”מ שמאחר שהגיע לגיל שבעים הרי הוא סופר ומונה כל רגעיו לעבודת ה’ וללימוד תורה ולכן לא יוכל לדבר עמו סתם דיבורים. והוסיף שם רבינו ‘אשרי האדם שמנהיג עצמו במידה זו גם בהיות בגיל שלושים וארבעים כי ימינו כצל עובר וכחלום יעוף. ואין לנו שום דבר עומד לעד כי הכל הבל חוץ מתורה ועבודת ה”**.

כמו”כ בשבת קודש לא היה הגר”ש זצ”ל מדבר דברי חולין כלל וכלל, ובני ביתו ידעו כבר את כל רמיזותיו ותנועותיו והבינו מה רצונו מבלי שהיה מדבר. וכך בסעודות השבת מלבד הקידוש והזמירות ופרקי המשיניות שהיה לומד בסעודה היה שותק כל הזמן, וניכר שהיה שקוע במחשבות, ומדי פעם היה אומר איזה פירוש על פרשת השבוע או חידוש וכו’ שחישב במחשבתו.

וכמה שעות לפני פטירתו לביל שבת קודש מטו”מ ה’תשע”ח ביקש שיביאו רופא לביתו, והרופא אמר שיבא עוד זמן מסוים, והגר”ש רצה לומר למקורב שהיה לידו כי הוא מרגיש שכעת מצבו קריטי ויש להביא הרופא מיד, אבל כ”כ היה מורגל שלא לדבר כלום בשבת אז סימן הכל עם תנועות ידיים, וסימן למקורב עם ידיו שאם הרופא לא בא אז שייקחו אותו אל הרופא.

ראה בשמירת הלשון לכל ענפיה מפתח לעלייה בכל התחומים, וכל פעם שהיו שואלים אותו מה אדם יקבל ע”ע או במה יתחזק היה אומר ‘שמירת הלשון’. ואמר **שאם אין שמירת הלשון אין כלום**. גם בפנקסי קבלותיו, כשהיו קבלות בעניין ביטול תורה, היה כותב תו”כ הדברים קבלות לזהירות מדברים בטלים. גם כתב בכמה מקומות שזהירות מזה מועלת גם לענייני קדושה. כמו”כ היה מדבר הרבה עם קיצורי מילים תנועות ידיים ורמזים וכו’ כדי להמנע מלהגרר לדיבורים אסורים, והיה עושה הכל בחכמה שהיה נראה כאי’ מדבר ממש ולא שמו לב כלל למיעוט דיבורו. ודבר זה נוכחתי מזמן מסוים שבו החיליתי לתמלל ולעלות ע”ג הכתב את הדברים ששמעתי ממנו, ונוכחתי לראות ששיחות שלימות התקיימו כמעט ללא מילים. וכפה”נ לא באו אצלו הדברים בקלות, ופנקסי קבלותיו יעידו, ששם אפשר לראות איך שהיה מקבל ע”ע קבלות בעניין שמירת הלשון שנה אחר שנה, גם עשרות שנים אחר שכבר לא נכשל בלשה”ר !

וזכה הגר”ש זצ”ל שמילדותו ועד אחרית ימיו לא סבל משום מחלה או בעיה רפואית משמעותית בניגוד לרוב הזקנים (מלבד מחלתו הקצרה האחרונה אשר בה יצאה נשמתו, שגם היא היתה ללא כאבים), **למען ידעו מקצה העולם ועד קצהו שהתקיימו בו כפשוטו הברכות המובטחות לנו מפי התוה”ק וחז”ל לגבי כמה וכמה מצוות שהמקיימן זוכה לאריכות ימים ושנים, והגר”ש זצ”ל היה מיוחד בהן מאד; לימוד התורה** (עי’ שבת ס”ג ע”א ורש”י שם ד”ה למיימינין, וקיימם הגר”ש כפשוטו), **שמירת פה ולשון** (‘שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו’) **קיום מצוות תפילין, הארכה וכוונה בתכלית הדקדוק ב’אחד’** (עי’ קונטרס ‘הוא באחד’ שלו הנדפס במורה תשע”ט) **וכיבוד אב ואם. וכאמור זכה לאריכות ימים ושנים בכמות ובאיכות, ‘כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים’** (עי”כ מד’ המאמר הנ”ל).

סופו, וכל זה בדברים יתרים, אבל בדברים האסורים, כגון לשון הרע ליצנות ושבועות ונדרים ומחלוקות וקללות ובפרט בבית הכנסת ובשבת וביו"ט על אלו צריך לירד לשאול למטה הרבה מאוד, ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דיבור אחד, ולא נאבד אפילו דיבור אחד שלא נכתב". ושם כתב "מה לי להאריך בזה העונן (ולשה"ד) החמור מכל העבירות, 'כל עמל אדם לפיהו אמרו חז"ל שכל מצוותיו ותורותיו של אדם אינו מספיק למה שמוציא מפיו, וה'מוות' אינו 'מקוה', והכל יבוא במשפט על כל דיבור, ולא נאבד אפילו דיבור קל, כי חטא הלשון עולה על כולם כמשאחז"ל ולשה"ר כנגד כולם". ושם כתב "אוי למי שממית עצמו בשביל דיבור אחד, ומה יתרון לבעל הלשון וכו'". עכ"ל - . והחפץ חיים זיע"א כתב (שמירת הלשון ח"ב פכ"ז) זל"ש: "מי שפיו פתוח תמיד, ואינו מקפיד על עצמו, אפילו אם ילמד כל ששה סדרי משנה וכל הש"ס כמה פעמים, כשיבוא למעלה, לא ימצא אפילו גמרא אחת שתגן עליו!!!" עכ"ל. וכע"ז ברבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' ר"ט) ט'. וברמב"ם (תשובה ג' ו') כתב דבעלי לשון הרע אין להם חלק לעולם הבא, אלא נכרתין ואובדים ר"ל, יעו"ש.¹

וכן הגר"ש שברדון צ"ל כשהיה מאורס, אחד מהדברים שסיכם עליהם עם כלתו היה שבכל יום שני וחמישי מהזריחה ועד צאה"כ יהיה בתענית דיבור, וכמו"כ מר"ח אלול עד אחרי יום כיפור, ולצורך גדול ידבר ב'לשון הקדש' ובקצרה. וכן הוה. שישים שנה היה הגר"ש בתענית דיבור יומיים בשבוע, כל שני וחמישי בימים, ובנוסף לזה ארבעים יום רצופים מר"ח אלול ועד אחר יוהכ"פ. - בימי התענית דיבור הרבה לבטא את עצמו בכתב, היה לו דפים ועטים כדי לדבר בכתבה, ולפעמים השתמש בצטוטים מתוך התנ"ך, ש"ס בבלי וירושלמי, או מתוך פרקי משניות שהיו שגורים על לשונו. כך נהג גם בשבתות וימים טובים, שהכתיבה אסורה. - באותם ימים שנעל את פיו בבריחי השתיקה, ביתו הצנוע התקלס באווירה עילאית מיוחדת, הגר"ש הוסיף שקידה על התמדתו. הוא התעטף בתורה, צלל ביתר עמקות בד' אמות של הלכה. על פי רוב היה ספון בחדרו עטור בטלית ותפילין, מכונס בגמרתו, ועטו הנובע אינו חדל מלרשום חידושי תורה. סדר המוסר באותם הימים היה נשמע חודר יותר. בני הבית מסביבו חשו בעליל את דברי חז"ל אודות השרוי בתענית שנקרא קדוש (קול חוצב"ע 28, 90). ובחפץ חיים 'שמירת הלשון' חלק שני פרק ו' כתב "אין דבר יקר כזמן, כי בזמן הקצוב שנתן הקב"ה לאדם בחסדו יכול להנחיל לעצמו נצח. ובעניניו אנו רואין, כי מי שאינו שומר את כח הדיבור שלו, כלה אצלו בכל יום מדעתו ורצונו זמן רב, לפעמים כמה שעות, ולכל הפחות שעה אחת ביום הולכת אצלו לטמיון, שדיבר עם אנשים אפילו דברים שאינו נוגע לו לעסקו, רק פטפוטי דברים בעלמא. וידעתי גם ידעתי, שמי שירצה להתעקש יאמר שלא כן הדבר, אבל כשיתבונן האדם בעצמו לצורך כל הדברים שדיבר ביום שלא היה מוכרח לדיבורים האלו, ימצא שכליה על זה שעה או שתיים מהיום, ובחשבון חדש - הוא שלשים שעות, ובחשבון שנה - אפי' אם לא נחשוב רק שעה אחת ביום, יצטרפו יותר מ-350 שעות שהלכו אצלו לטמיון!!! ובודאי לא ישתכר בזה לא עולם הבא ואף לא עוה"ז, ורק זה הרווח שיחסר לו לו על ידי זה חלק גדול בתורה, כי ד' יתברך נתן לו לאדם חלק החיים כפי צרכו לתורתו ועולמו, כמו שכתב ה"חובת הלבבות", והוא הסב את החלק לדברים בטלים, [לכד מה שמגובל בהם בודאי לשה"ר ורכילות ואונאת דברים ושאר דיבורים אסורים]. - אכן להיפך מי שנדבה רוחו לשמור כח הדיבור שלו, איש כזה בודאי לא ילך לשום חבורת אנשים, כי שם אי אפשר שלא יכשל בדיבורים אסורים שידבר בעצמו, או עכ"פ בשמיעת לשה"ר ורכילות וליצנות ושאר דיבורים אסורים, או כשמזדמן עם אדם אחד שלא לדבר על אודות שום אדם, איש כזה בודאי יתווספו לו כמה עשרות שעות בשבוע, שיהיו פנויות לו ללימוד התורה ולקיום המצוות. וזהו שאמר הכתוב: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך וגו'", כי הוא חלקך בחיים; ואשה אשר אהבת הוא רמז על התורה [זמנה שאמר: אשר אהבת, שאין אדם לומד תורה אלא במקום שליבו חפץ]. והזהיר לנו הכתוב, שלא יחסר יום אחד מן התורה, כי הוא חלקו בחיים. ואמר 'הבלך' לרמוז, מי שמתבונן בעצמו לשמור כל הימים אשר הוא חי על האדמה, שלא ילך ממנו יום אחד לריק, מי שמבין בדעתו ושכלו שהעולם הוא עולם של הבל, ולא נשלח לפה רק לעשות שלוחתיה דמריה עלמא להשיג חלקו בתורה וקיום המצוות, כדי לאור באור החיים לעתיד לבוא, ע"ז האיש נוכל לקוות בו שישמור ימיו, שלא ילך ממנו יום אחד לאיבוד. כלל הדברים: כמו העשיירים הגדולים, שיש להם השטרות הגדולים על כמה אלפים (הנקרא סערינס), שומרים בתכלית השמירה על כל שטר ושטר שלא יאבד ממנו, כי כל אחד ממנו הוא החלק מעושרו, כן צריך ממש האיש הנלבב לשמור את ימיו ושעותיו. כי כל יום הוא חלקו בחיים. והנה ידוע מאמר החכם: אין אבידה כאבידת הזמן, כי כשיאבד לאדם דינר מכיסו, יכול לקוות שימצאנו, או שיזמין לו ד' יתברך דינר אחר תחתיו אבל אם תעלה לו שעה בתוהו, לא ימצאנה עד עולמי עד, וירגיש דבר זה כשיבוא לחשבון לעתיד לבוא, ועיירכו לפניו במה הוציא את ימיו ושעותיו, כמו שכתוב: 'אוכיחך ואערכה לעיניך'; ואמרו חז"ל: שמאירין לו כל מעשיו בפניו, אז ינהם בעצמו על הנהגתו, אבל מי יוכל להועיל לו אז. ואשרי מי שיתבונן בכל זה בעודו בחייו". עכ"ל.

ובספר קב הישר פ"ג כתב ז"ל "והנה זה מבואר בדברי רבינו האר"ז ז"ל שמדבריו של אדם ניכר שורש נשמתו למעלה, אם הוא רגיל בקללות או בדברי ריבות, אזי תדע שנשמתו היא מסטרא אחרא משרש נחש וצפע ואינו מגזע קדושים כי אם מערב רב, ואף שיש לו אב ואם צנועים וחסידים מכל מקום גלגול נשמתו מערב רב. וכיוצא בו מי שיש לו פה מדבר דברים בטלים ודברי גבל ח"ל..." על כן אני מזהיר בקצרה, שצריך אדם לדעת כי פה שהוא גדול ומסויג מלהוציא דבה וקללות ואין מוציא לשון הרע, ואין עוסק בדברי ליצנות, האי פומא אקרי פומא קדישא דהקדוש ברוך הוא משתבח בגוי', ומכל שכן מי שעוסק בתורה ובתפלה בשירין ותשבחין הקדוש ברוך הוא נטיל האי דבורא ואתעביד כתר על רישא באופן אם מתפלל בכוונה". ובספר הק' 'חמדת ימים' (ח"ב הגדפ"ח עמ' רמ"ב) כתב ז"ל "ואנכי נהגתי במשך ימי השובב"ם להתבודד בחדרי ולמעט בשיחת חולין כל האפשר, כי שומר הברית הוא מדת השתיקה, כאשר ידעת שברית הלשון מכון נגד ברית המעור ובהשמר הלשון ברית המעור נשמר מאיליו, וזה סוד נצור לשונך מר"ע כמו שביאר החסיד בשער הקדושה באורך, והחברה במקום בני אדם שוחה עמוקה פי זרות".

ומן הראוי להעתיק כאן מת"ד הגר"ש דבליצקי צ"ל במכתבו המובא בס' 'שומע ומוסיף' (שובב"ם ט"ו בשבט התשע"ח עמ' ס"ט): "הנה בנוגע לשמירת הדיבור, לא מבעיא מדיבורים אסורים אלא אף מדברים בטלים ההורסים כל עבודת ד', אין הכוונה להיות מנותק ח"ו מהמשפחה והמהאנשים בחוץ, דהרי חז"ל אמרו לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, וכמו כן עלולה דרך כזאת להביא האדם לידי תכונות ומדות רעות של אנוכיות וקמצנות וכו', כי יחשוש מלדבר דבריו אולי הם דברים בטלים וממילא יפסיק כל התעניינות בזולת וכו' והרי זה כבר דבר מצוי ... שיכול אדם להתפלל על יד חברו ימים ושנים מבלי לדעת אפי' מה שמו ומה מצב פרנסתו ואולי צריך לעזרה ... ואם יצדיק דרכו זאת על ידי שיחפה אותה במטטה שאינו מדבר דברים בטלים, הוא לאן יגיע. ואם כן צריך אדם עובד ד' לשום דרכיו בכל הנהגותיו וגם בענין זה שהוא אמנם דבר קשה ולא קל לכל יטה מדרך הישרה, אבל כשאדם מוסר נפשו, ד' ית"ש בודאי עוזר לו. וראשית זה, וראשית כל לגבי משפחתו ובפרט אשתו והילדים אשר בבית, הנה בודאי זכורה הגמרא בתענית מהנהו תרי גברי שזכו לעוה"ב ע"י שהיו גברי בדיחי וכל מי שהיה בצער הם היו מבדחים אותו ע"י דיבורם, וזה נוגע גם בעיקר לאשה בבית כי כל מה שהבעל מדבר איתה, וכמוכן דיבורים נקיים מכל חשש איסור, ורצוי גם שלא מבני אדם אחרים (כמו שזה מובא באות א' במרגניאט טבא לר' יהונתן מוואלין זיע"א, וכן כתבו הרבה גדולים צ"ל בהנהגותיהם), כל זה הוא בכלל לבדח מצב רוחה, ולא רק שהם לא דברים בטלים אלא עוד יקבל ע"ז שכר כדיבורי מצוה וכמו הגבירי הנ"ל בגמרא, ולכן רצוי בכל פעם שמתחיל לדבר אל אשתו לכוון שמקיים מצות ואהבת לרעך כמוך, ומצות והלכת בדרכיו מה הוא וכו' ואז אדרבה יתפכו הדיבורים לדיבורי מצוה ממש. אך כמוכן שהכלל, ואל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וכו' נשאר גם בתוקף, ועל כן צריכים משקל עד איפה ומתי לא. וזה שייך בעיקר גם לגבי הילדים שהם לא ירגישו התנתקות מהאב. ורק רצוי להכניס מה שיותר ויותר שיחות ודיבורים מענייני תורה ומצוות והשגחת השי"ת ויראת ד' ית"ש וכו', וכל זה לעשות בחכמה רבה. ולהיות שבקרב הבית ההנהגה היא כנ"ל, הרי זה בגדר צדיקים במה שהם מוכרחים להקל במקום אחד, באותו דבר צריכים להתחזק מאד במקום אחר. ולכן בחוץ לא בקרב המשפחה צריך להזהר בירת שאת מדברים בטלים, אבל גם כן כמו שכתבתי לעיל שהדבר לא יגרם ניתוק מקרב כל הציבור וכו'. ואין ניתן לקיים כל זה, ראשית כל להרבות בדברי תורה ויראה ועבודת ד' (כמוכן מבלי דברי גנאי על אחרים שמתנהגים בעבודת ד' אחרת), ועל ידי זה יוכל להיות מעורב בין הבריות ובכלל לא ירגישו שהוא נזהר מדב"ט, ובשאר דברים עד כמה שניתן לקצר אם לא לצורך או להשיב מפני הכבוד וכו', ודברים שאפשר להביעם ע"י נענוע הראש ובת צחוק במקום דיבור גם כן הוא רווח (והיתה הנהגת הצדיק המפורסם ר' בניצון בהג"ר ר' צבי מיכל שפירא צ"ל שכל מי שנכנס לביתו בבתי מחסה מקבלו בסבר פנים יפות ודורש ממנו שמיד יאמר איהו דבר תורה יהיה מה שיהיה, וכל זה בכדי לא להמשך ח"ו בדברים בטלים, והיו יודעים אלה שרצו להכנס אליו שצריכים להכין משהו מוקדם) עכ"ד.

ומן העניין להביא כאן ד' החפץ חיים (שמירת הלשון חלק א' שער התבונה פרק ג') דכתב "אם הוא איש שיש לו עצבות בטבע, וירא להתאמץ במדה זו של שתיקה, כי מוכרח הוא לדבר בענייני העולם מצד בריאות גופא. על כל פנים ירגיל את עצמו שלא לדבר אודות אנשים יהיה מי שיהיה. (לכד מאותן שיצאו מן הכלל לכפור בה', והמלעיגים על דברי חז"ל, שאותם מצוה לגנות וכמו שכתבנו בספר חפץ חיים בכלל ח" סעי' ה'). ואם לפעמים יהיה מוכרח לדבר אודות מי, יהיה בתכלית הקיצור, ולא יאריך את דיבורו בזה כדי שלא יבוא לידי איסור. וכזה שמעתי על הגאון ר' רפאל מהמבורג צ"ל שארבע שנים קודם פטירתו סילק מעל עצמו עול הרבנות, וכשהיו אנשים נכנסים אצלו בקשם שלא ידברו בביתו אודות שום איש. וכזה שמעתי על גדול הדור אחר שהיה זהיר מאוד שלא ישמע על פיו שום שם איש, והכל מטעם הנ"ל".עכ"ד.

¹ וכן יעו"י רבינו יונה שע"ת ד'- י"ט דהגדיר את חטא לשון הרע כאחד "מן העברות החמורות".

² וכע"ז ב"קיצור ראשית חכמה" (שער הקדושה פ"ע ע' פ"ו הוצאת בלוטניק) "ועל כל דיבור ודיבור הוא נידון מבית דין העליון" ושם (בריש הפרק ע' פ"ה) כתב ז"ל "משמע מתוך ספר הזוהר פ' תזריע (דף מז:): כי כל מעשה שאינו הגון, נעשה ממנו הבל להלביש הנשמה, ולקלעו בכף הקלע. וכו"ש כשיהיה הבל היוצא מפיו לבטלה ולשקר וכיוצ"ב, שהולך למקום הבל הרע הזה שהוא רעות רוח, ונמצא עשוי ממנו לבוש להלביש רוחו לקלעו מתוך כף הקלע - הכלל העולה כי כפי שהאדם בונה בעוה"ז, שם תעלה נשמתו אחר מיתתו, שאם יעסוק בהבל התורה והתפילה יעלה ויתקשר בהיכל הקדוש שהיא השכינה, ואם יעסוק בדברים בטלים, יתקשר בקליפה ובהיכל שאינו קדוש, ונפשו תקלע בתוך כף הקלע, אם לא שישוב בתשובה שלמה וחזקה לבטל כל אותם הרקיעים והארצות שבנה בצד הקליפה". עכ"ל.

³ דכתב שם "אין התורה מגינה על בעלי לשה"ר". אמנם יש לציין דזהו דווקא כשלא עושה תשובה דאזי אין בכח תורתו להגן על חטא לשונו. אכן אם בא לעשות תשובה - כה"ג ודאי תורתו מכפרת אף על חטא הלשון וכמש"כ רבינו יונה שם א' - ל"ה ז"ל "העיקר העשירי להיטיב פעליו בדבר אשר זדה עליו ... אם חטא בלשון הרע יעסוק בתורה ... וכן אמרו רז"ל הצדיקים באותו דבר שחוטאים - בו הם מתרצים" (ויקיע"ז כע"ז בשע"ת א' - מ"ז גבי עשיית חסד - וי"ל ה"ה גבי תורה כהל"ל).

ובתולדותיו של הגאון רבי יצחק בלעזר זצ"ל (המופיע בתחילת הספר "כוכבי אור") מובא שרבי חיים ברלין זצ"ל סיפר שהיה מיווד מאוד עם רבי יצחק עוד בהיותם בחו"ל, שרבי חיים היה רבה של מוסקבה ורבי יצחק רבה של פטרבורג וכשעלו שניהם לארץ ישראל וחיו בירושלם המשיכו בקשר הטוב ביניהם. וכשרבי יצחק זצ"ל חלה את חליו האחרון, ציוה שלא יספידוהו לאחר פטירתו, ולפני לווייתו דנו גדולי ירושלם אם לשמוע לצוואתו שלא להספידו, ואב"ד דירושלם רבי שמואל מסלנט זצ"ל הכריע שלא להספידו ורק רבי חיים ברלין התיר לעצמו להספידו רק בבחינת "לבכותו" מבלי להזכיר שבחו.

ומספר ר' חיים: שכשנפטר רבי יצחק ביום י"א חדש אב ו'יהי בליל שבת קדש שלאחריו סמוך לאור הבוקר בא המנוח אצלי בחלום ואמר לי יישר כח על שלא הגדת עלי שבח, ושאלתי ממנו מה נעשה בדינו בעולם ההוא ואמר לי: שדין של מעלה חמור מאוד שאי אפשר לשום אדם בעולם הזה לשער כלל, וביחוד מקפידים מאוד על דיבורים האסורים שנדברו שלא כהוגן!!!" "ואמנם על תלמידי חכמים יש הרבה מליצי יושר אולם מקפידים מאוד על חטא הלשון!!!" (ומשמע מדבריו דלתלמידי חכמים יש אפשרות קלה יותר לצאת זכאים בדיון, אבל לא כלפי עבירות שבדיבור!!! והיינו כמש"כ רבינו יונה בשערי תשובה והחפץ חיים הנ"ל שזכות התורה אינה מגינה על לשון הרע!!!) ^ט. – ובמדרש איתא שאין הקב"ה רוצה כלל להציל את "בעל הלשון הרע" מצרותיו (הובא בחפץ חיים שער הזכירה פ"ד) ^ט.

ובדרשת הגר"ח מוואלאז'ין זיע"א (המובא בספר כל הכתוב לחיים עמ' שכ"ח) ז"ל ”מגיד לאדם מה שיחוו (עמוס ד' י"ג), לכאורה מלת 'מה' הוא קשה ההבנה. והענין, כי האדם אינו מרגיש על דבורו שמוציא מפיו, וחושב מה מעלה או מוריד הדיבור קל של ליצנות או נבלות, ולא ידע כי בנפשו הוא עד היכן הגיע כח דבורו שיוצא מפיו, כי כל העולמות תלויים בו, וכל הנהגתם לפי מעשי בני אדם ודבורו והנהגותיו... וזהו שנאמר מגיד לאדם מה שיחו, רצה לומר שמגלין לו אז סוד הדיבור, עד היכן הגיע כח דיבורו לקלקל העולמות עליונים וכמה עולמות שיבר והחריב בדבורו הקל”.

והגר"מ שטרנבוך שליט"א כותב (בפירושו על ארחות חיים להרא"ש עמ' ל"ט או ס"א) שיש בידו 'קבלה' שאמו של הגר"א זיע"א נראתה אליו בחלום וגילתה לו שעומק הדין נורא מאוד על כל דיבור ומחשבה ח"ו, והגר"א זיע"א נרתע מרוב פחד. עכ"ד. י"ד

ובהקדמה ל'אגרות משה' ח"ח כותבים בניו מעשה נורא ששמעו מאביהם הגר"מ פינשטיין זצ"ל, וכה היה המעשה: בתחילת חורף תרפ"ב חלה אחד מבעלי הבתים ונפל למשכב במין חולי מוזר ולשונו התנפחה בפיו, כאשר גבר עליו חוליו ונטה למות – הגיע אליו הגר"מ פינשטיין זצ"ל לבקרו, ביקש החולה להוציא כל איש מעליו, וסיפר להגר"מ את סיבת חוליו. לדבריו, שבוע קודם לכן בפרשת וירא הקשה כיצד זכו בנות לוט שהמשיח יהיה מצאצאיהן וכו' ודיבר עליהם בדרך בזיון, בלילה הופיעו בחלומו שתי נשים זקנות מאוד שראשן ופניהן מכוסים ואמרו לו שהן בנות לוט. והן הוסיפו ואמרו לו שהם שמעו את טענתו, ובאו מעולם האמת לענות לו, ויעו' שם שהסבירו לו למה הם זכו שיצא מהם המשיח, ולאחמ"כ אמרו לו שהוא חטא חטא גדול כאשר דיבר עליהן בדרך בזיון, ומאחר שהוא דיבר עליהן בזלזול, יענש מידה כנגד מידה כמרגלים (רש"י במדבר י"ד ל"ז) ותשתררב לשונו ותתנפח בחולי משונה וכך ימות. כשסיים האיש לספר את סיפורו להגר"מ זצ"ל היסב את פניו אל הקיר ונפטר לבית עולמו. בניו של הגר"מ כותבים שם שאביהם זצ"ל ראה את עניין זה כאמיתי. עכת"ד. – ומבואר דאפי' יהודי פשוט שמדבר דיבורים שלא כהוגן, יכול לגרום לרעש גדול למעלה עד כדי שישלחו לו שליחים מהעולם העליון, וכמו"כ מקבל עונש חמור ומשונה כהנ"ל רח"ל. – וכ"ה בקיצור ראשית חכמה (שער הקדושה פ"י ע' פ"ו הוצאת בלוטניק) שהביא בשם ספר יצירה שהקב"ה קבע בפינו 22 אותיות שבהם אנו מוציאים את ה'דיבור' מהפה, וכשאדם מזכיר אותיות אלו למטה, הוא מנענע ומעורר השורשים העליונים למעלה, והוא כעין שלשלת שראשה האחד במקום זה, וראשה השני במקום אחר, שאם האדם ינענע בידיו את ראש השלשלת שבמקום זה גורם הוא לנענע את ראש השלשלת שבמקום אחר אפי' אם השלשלת גדולה הרבה, ולכן כשהאדם מדבר בין דבר קדושה ובין דבר חול וק"ו דיבור שאינו כשר יידע

^ט ור"ח ויטאל כתב ב"שער הקדושה", **שבעת שמספר לשה"ר על חברו, נענש מידה כנגד מידה שמספרים עליו לשה"ר** (הובא בחפץ חיים שמירת הלשון ח"ב ספ"ד). ובמקו"א הביא החפץ חיים (שם פט"ז ובהקדמה לספר חפץ חיים, ובשמירת הלשון פ"ב) שכשאדם מדבר לשה"ר מעורר הוא את המקטרג הגדול על כלל ישראל, ועי' שח"ו מקטרג, גורם בזה מוות וחרב וקטלא בעולם רח"ל. ע"כ. וכמו שכתב הרמב"ם על חטא לשון הרע (דעות פ"ז) ז"ל: **"עוון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל ולכן נסמך לו, 'לא תעמוד על דם רעך', עכ"ל.** ולפ"ז יתכן שאדם יושב בביתו ומדבר לשה"ר ח"ו, וברחוב בסמוך נפטר ילד צעיר רח"ל בכח הלשה"ר שלו. וביאר שם החפץ חיים דזהו מה שאמרו חז"ל "כל המספר לשה"ר **מגדיל עוונותיו עד לשמים**" - דכל הנזקים החמורים מכח דיבוריו נזקפים לחובתו. ויתכן שכשצטא נשמתו מגופו לאחר פטירתו יראה שרשום לחשבונו בין היתר 'אשמת רצח'!!! פלוני אלמוני, מכח דברי לשה"ר שלו. ^י מאידך יעו"י סנהדרין קג. דארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה, וחד מינייהו כת מספרי לשון הרע. ושם ביד רמ"ה כתב ז"ל "אע"פ שיש בידם תורה ומעשים טובים ויש להם חלק לעולם הבא, אינם מקבלות פני שכינה להסתכל באספקלריא המאירה" עכ"ל.

^{טז} ויעו"י שם שרבי יצחק זצ"ל בלילה האחרון שלו כשאמר ידיו, **בהגיעו ל"דברנו דופי" התמרמר הרבה**. - ושם כתב חתנו: **"ומה נפלא למתבונן הלא מו"ח הגאון זצ"ל כידוע לכל לא הי' שח שום שיחה מו"ח אלוו עד מחרת יוהכ"פ, זאת אומרת שחלק התשיעי מכל השנה קיים האמור בחז"ל מה אומנתו של אדם בעוה"ז יעשה עצמו כאלם שנאמר האומנם אלם צדק תדברון, ובכל זאת התמרמר בוידיו וגם הרגיש זאת ביום הדין הקדוש, אנו שאין מחסום ללשונינו מה נאמר וכו' ולא לחנם נאמר שומר פיו ולשונו שומר מצוות נפשו".**

^{יז} ובחפץ חיים (שמירת הלשון שער הזכירה פ"א) כתב ד"איתא בירושלמי פרק א' דפאה, דכשם ששכר תלמוד תורה שקול כנגד כל המצוות כן ענשו של לשון הרע שקול כנגד כל העוונות, נמצא תלמוד תורה גדולה שבכל המצוות ונכנגדו לשון הרע חמור שבכל העוונות. והטעם כי כל המצוות הם מצטרפות אל הגשם, כמו מצות ציצית אי אפשר לקיים אלא על ידי לבישת בגד שהוא גשמי, וכן סוכה ולולב וכהאי גוונא כל המצוות. לא כן לימוד התורה, שעניינו תלוי בכח הדיבור שהוא כח פשוט רוחני בלבד, ולכן פעולתו שפועל למעלה נורא עד מאוד, ועל כן קדושת תלמוד תורה הוא כנגד כולם. וכן הדבר להפכו בענין קלקול, כי בכל האיברים שהוא עושה בהם עוונות, מחמת שהן גשמיים, אין קלקולו למעלה גדול כל כך, לא כן בעוון לשון הרע ורכילות, שפועל פעולתו על ידי כח רוחני בלבד, קלקולו למעלה בעולמות העליונים הוא חזק ונורא עד מאוד, ולכן ענשו גם כן הוא כנגד כולם.

^{יז} ובשל"ה הקדוש כתב ז"ל "כל המטמא פיו ולשונו בטומאת הדיבור, אז כל תורותיו וכל תפילותיו כולם נטמאו ומחוץ למחנה מושבם, ואדרבה מקבל עונש גדול ונורא עליהם כי המביא דורון למלך חשוב, ונותן הדורון בכלי מאוס, יתקצף עליו המלך בכפליים, ודע כי לדיבור של עבירה אין ערך ואין שיעור וכו' ואם באת להאריך ולהזכיר גודל חטאם וגודל עונשם יאריך הסיפור מאוד, ולא באתי רק להודיע כי אילו ארבע אבות הטומאה (חנפים, שקרנים, מספרי לשה"ר, ליצינים) ותולדותיהם כיצ"ב גדול עונשם ככופר בעיקר, וכעובד ע"ז, והם היררשי גיהנום בר מינן ואשם לא תכבה" עכ"ל. (ועו"י עוד מש"כ בזה האלישך הק' שמות כ"ב ל"ה והובאו דבריו בשמירת הלשון שער הזכירה פ"י יעו"י"ש). ובחפץ חיים בכמה דוכתי (שמה"ח ח"א שער הזכירה פ"ז, ח"ב פ"א חובת השמירה פ"ו ועוד) הביא דברי הזה"ח שאם מדבר דיבורים אסורים ישנם ממונים מסטרא אחרא שלוקחים אותם ומטמאים את דברי הקדושה שמוציא אח"כ בפיו ולא יזכה בהם. וברבינו יונה שע"ת א' - נ"ב מנה את "רכילות ולשון הרע" כאחד מ-24 דברים המעכבים את התשובה. יעו"י"ש. ובזה"ק פ' מצורע "מאן דאית ביה לישנא בישא צלותא לא עלת קמיה דקודשא בריך הוא" ושם כתב שהוא ממשיך טומאה לכל אברי נפשו (הובא בחפץ חיים שמיה"ל ח"ב פט"ז), - עוד כתב החפץ חיים (בהקדמה לספר חפץ חיים) ד"ידוע לכל מבין דאף בעולם הזה אם יקלקל אדם ח"ו את כח הדיבור והשמיעה, אפי' אם עדיין יוכל לדבר ולשמוע בקושי רב, מ"מ דבר זה יצער אותו ויזבה אותו הרבה יותר אילו הקלקול היה בשאר האיברים, משום דחוש השמיעה והדיבור הם חושים הראשיים באדם, וג"כ אינו יכול להעלים חסרונם, ועל אחת כמה וכמה בעולם העליון כמה ייצר לו נפשו בגן עדן עי"ז לעין כל, אפי' אם לא היו עושים לבעל לשון הרע שום עונש כלל, רק שיהיו מוקלקלים כח הדיבור והשמיעה שלו, כמה בושת יגיע לו עי"ז, כי שם ידוע וניכר לכל כי פגיתם הדיבור והשמיעה שלו הוא עבור שהיה בעל לשון הרע ומחלוקת בעולם הזה" עכ"ל.

ובראשית חכמה (שער התשובה פ"ו אות י"ב הנדפס"ח עמ' תרל"ט) כתב על רכילות ולשון הרע ובעל חמה ובעל מחשבה רעה, ש"אלו הארבע בפרט, נמצאות ברוב כל אדם, ולכן מאוד צריך לזיהר בהם, וכל אחת מאלו בפרט, יש בה סגולה לסלק כח הנשמה הקדושה, ולשרות בו כח טמא, ואז יתקיים בו 'להלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה'".

^{יד} ובחפץ חיים (הל' לשה"ר כלל ח' דין י"ד) כתב: דמצינו בתנא דבי אליהו (פכ"א) שאם רואה אדם לאביו ולאמו שמדברים בדברים יתירים, כגון לשון הרע וכדו', לבד שמוזהר שלא לקבל דבריהם, הוא צריך ג"כ למנוע אותם מזה (ויזהר שיהיה זה בדרך כבוד, כמו דאיתא בקידושין לב. דיאמר להם בלשון רכה ובדרך כבוד: אפילו אם הוא אמת, כתוב בתורה שאין לדבר דברי לשון הרע על חבירו בכל גווני, וגם יאמר להם עוד שאר עניני זכות על אותו פלוני עד שימנע אותם מזה - באר מים חיים אות כ"ז) ואם החריש להם, נענש הוא והם עבור זה בעונש גדול (זל"ש התנא דבי אליהו שם "הוא והם אינם ממלאים ימיהם ושנותיהם" ר"ל - הובא בבאר מים חיים שם ובשמיה"ל שער הזכירה פ"ז). ואמרינן במס' שבת (נ: כ) כי מי שיש לו למחות באנשי ביתו, נתפס לעתיד לבוא על אנשי ביתו. על כן יהיה אדם רגיל תמיד בביתו להוכיח בענינים אלו, ורק בלשון רכה, ולהציע לפניהם את גודל העונש שיהיה עבור זה לעתיד לבוא, וגודל השכר למי שנזהר מזה. וביותר יזהר בעצמו לעולם שלא ישמעו אנשי הבית מפיו שום דבר גנאי על חבירו, כי אם הוא בעצמו יעבור על זה, לבד האיסור בעצמו, הוא ג"כ קלקול גדול לענין זה, כי שוב לא יהיה לו שום פתחון פה למנוע אותם מזה. ועל פי הרוב, תלויה הנהגת אנשי הבית בענינים כאלו אחר הנהגת בעל הבית בעצמו, על כן צריך בעצמו להזהר בזה עד מאוד, ויהיה טוב לו בזה ובבא" עכ"ל החפץ חיים שם.

שאינן הוא מדבר רק בארץ הגשמית, אלא באותו רגע ממש הוא מנענע ומעורר השורשים בעולמות העליונים (והוא כמאמר הכתוב "שתי בשמים פיהם לשונם תהלך בארץ"). עכת"ד וכע"ז כתב הגר"ח מוואלאז'ין זיע"א בנפש החיים (שער א' פ"ג) ז"ל "ברא הוא יתברך את האדם, והשליטו על רבי רבוון כחות ועולמות אין מספר, ומסרם בידו שיהא הוא המדבר והמנהיג אותם, על פי כל פרטי תנועות מעשיו ודבוריו ומחשבותיו וכל סדרי הנהגותיו הן לטוב או להפך ח"ו. כי במעשיו ודבוריו ומחשבותיו הטובים, הוא מקיים ונותן כח בכמה כחות ועולמות עליונים הקדושים, ומוסיף בהם קדושה ואור... ובהפוך ח"ו על ידי מעשיו או דבוריו ומחשבותיו אשר לא טובים, הוא מהרס ר"ל כמה כחות ועולמות עליונים הקדושים, לאין ערך ושיעור, כמו שנאמר 'מהרסיך ומחריביך ממך יצאו' או מחשיך או מקטין אורם וקדושתם ח"ו ומוסיף כח לעומת זה במדורות הטומאה ר"ל. – זהו 'ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים' וגו' – כי בצלם אלקים עשה' וגו', שכמו שהוא יתברך שמו, הוא האלקים בעל הכחות הנמצאים בכל העולמות כולם, ומסדרם ומנהיגם כל רגע כרצונו, כן השליט רצונו יתברך את האדם שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי רבואות כחות ועולמות, על פי כל פרטי סדרי הנהגותיו בכל עניניו בכל עת ורגע ממש, כפי שרשו העליון של מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, כאלו הוא גם כן הבעל כח שלהם כביכול".

ושם בפ"ד כתב הגר"ח זיע"א עוד "וזאת תורת האדם, כל איש ישראל אל יאמר בלבו ח"ו כי מה אני, ומה כחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם, אמנם יבין וידע ויקבע במחשבות לבו, שכל פרטי מעשיו ודבוריו ומחשבותיו כל עת ורגע לא אתאבדו ח"ו, ומה רבו מעשיו ומאוד גדלו ורמו, שכל אחת עולה כפי שרשה לפעול פעולתה בגבהי מרומים בעולמות וצחצחות האורות העליונים. – וקרוב לשמע שגם זה בכלל כוונתם ז"ל באבות 'דע מה למעלה ממך' רוצה לומר, אם כי אינך רואה בעיניך העניינים הנוראים הנעשים ממעשיך, אבל תדע נאמנה, כי כל מה שנעשה למעלה בעולמות העליונים גבוהי גבוהים, הכל 'ממך' הוא, על פי מעשיך לאן נוטים, על פיהם יצאו ויבואו".

והרבנית קניבסקי ע"ה סיפרה מעשה שאירע בירושלם בשנים האחרונות, אשה נפטרה ר"ל וקברוה, כאשר חזר הקברן מהחברא קדישא לביתו, שם לב שנאבד לו ארנק עם מסמכים חשובים מאוד וכסף רב, והיתה לו הרגשה שהארנק נפל מכיסו לתוך הקבר, ובא לשאול את הגרי"ש אלישיב זצ"ל אם מותר לו לפתוח את הקבר, ומאחר ובאותו יום נקברה והארנק הכיל דברים חשובים, קיבל היתר לפתוח את הקבר. – כשהגיעו לפתוח הקבר עוד באותו יום שנקברה נחרדו למראה עיניהם: שלשה נחשים ענקיים עמדו מסביב לגופה ומצצו את דמה, החופרים הזדעזעו למראה עיניהם, והחליטו לברר אודות אשה זו. – לאחר בירור נודע להם שאשה זו היתה "בעלת לשון הרע" גדולה !!! – "דע מאין באת ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון"!!!. (באר שבע – ספר מבן משפחה של הרבנית קניבסקי ע"ה – עמ' קמ"ט) יט כ כא כב כג.

^{טו} ואיתא בחז"ל "כל המספר לשה"ר מגדיל עוונותיו עד לשמים". וביאר החפץ חיים זיע"א (שמיה"ח ח"ב פט"ו) דזהו משום שבדיבורים אסורים כל מילה ומילה היא עבירה בפני עצמה (כמו שבדברי קדושה כל מילה היא מצות עשה בפני עצמה) ואפ"י אי נימא דבכל מילה עובר רק על איסור אחד מ"מ נמצא שבדקה אחת של לשה"ר עובר כמאתיים עבירות, ומכל עבירה ועבירה בפני עצמה נברא לו מלאך מקטרג אחד, וכמה יודעזע האדם בהתבוננו שיש לו גדוד כ"כ גדול של מלאכי חבלה, וזהו שאמרו חז"ל "כל המספר לשה"ר מגדיל עוונותיו עד לב השמים", משום שבזמן קצר ביותר של דברי לשה"ר יכול לעבור מאות ואפלי עבירות. עכת"ד. ובברכות ו. "תניא אבא בנימין אומר אלמלא ניתנה רשות לעין לראות, אין כל בריה יכולה לעמוד בפני המזיקין" והיינו שאם אדם היה רואה את המחבלים שנמצאים סביבו ומלווים אותו לכל מקום היה מת במקום, רק שהקב"ה הטיב עם הבריות שכל זמן שהנשמה בגוף אי אפשר לראותם. . ובנותן טעם להעתיק כאן מכתב הגר"ש דבליצקי זצ"ל אודות אשר שאלוהו מה הטעם שאין מבקשים היום מחילה על לה"ר ורכילות שדיבר על אחרים (מפייע ב'שומע ומוסיף' יום הכיפורים): ליל ער"ח אדר א', למע"כ הרב הנכ" ירא אלקים מוה"ר יצחק בלושטיין שליט"א. שלו' וברכה וכוט"ס. אודות שאלתו הראשונה במכתבו אלי למה לא יבקשו מחילה וכו' וכמו שפירט והעיקר לָמה ששואל כ'. הוא פשוט מאד, אם נתבונן במציאות נראה כדלקמן. יש סוג מתי מספר של יראי אלקים מזדקקים מאד במעשיהם ודיבורם ואיסור אונאת דברים עומד לנגדיהם כל השנה כמו איסור חזיר כאשר הוא האמת, ומלבין פני חבריו ברבים מאן דכר שמיה, אלו, אם מרגישים שנכשלו פעם באיזה חשש של אונאת דברים תיכף מבקשים מחילה, ועכ"פ אם תיכף לא מבקשים הרי מחכים לערב יוהכ"פ וזוכרים שארבע חמש פעמים למרבה המשרה נכשלו באיזה חשש והולכים ומבקשים מאנשים אלה דמועטים הם וזוכרים שמם וחטאתם נגדם תמיד.... ויש כת שניה ולדאבוננו מרובים מהראשונה שהגם שמזדקקים מאד באיזה מנהגים ודברים שאין להם שורש וענף כגון שלא לאכל מצה מפורים וכדומה, אבל איסורי הדיבור כלה"ר ורכילות אונאת דברים והלבנת פנים ברבים בכל זה אין להם שום שיח ושיג ושום התענינות, אפילו גם לא יודעים מזה ועוברים למאות פעמים אם בדרך שחוק או בדרך אחרת, ואינם מרגישים שהשני אזיל חוורא וכו' ואם כן למי ילכו לבקש מחילה בערב יוהכ"פ? דוק ותשכח שהאמת כדברי. ולכן מה מאד מאושר האדם שמחנך את עצמו להיות מכל הכת הראשונה ולא השניה. בברכת התורה וכוט"ס ש. דבליצקי.

^{טז} ובקיצור ראשית חכמה (שער התשובה פרק שני) כתב "...כי החוטא מלבד מה שקלקל צנורי השפע מלבוא אל מקומם הראוי, מוליכם אל מקום שהכעיס את המלך ד' צבקות, והוא: שהוא מוציא את הקדושה אל הטומאה, מקום הצריך שיהיה יבש וחסר, והוא משקה ומרווה אותו. וימצא ענין זה בפרט בענין העריות ובא על הגויה וכן במוציא ז"ל, וכמוהו בפגם הלשון, שפגם ברית הלשון חמור יותר מברית המור". עכ"ל.

^{יז} ואיתא במדרש תנחומא "אמר הקב"ה אם רצונכם להימלט מן הגיהנום, הרחיקו עצמכם מלשון הרע, ואתם זוכים בעולם הזה ובעולם הבא" (הובא בחפץ חיים שמיה"ל פ"א). ולענין זה, שדיבורים על נפטרים בעוה"ז עושה רושם גדול למעלה יש לציין עוד המעשה המובא בס' 'ואוצרותיהם אמלא' להג"ר אליעזר טורק שליט"א (פ' וישב עמ' תקל"ו), וכך מספר שם הגר"א שליט"א: לפני כמה שנים חי בירושלם איש אלקים קדוש, הגאון הצדיק רבי משה יוסף הופמן זצ"ל, שכונה בהערצה הפאפנענער דיין, בצעירותו הוא נמנה על גדולי תלמידי ה'כתב סופר' זצ"ל, ושימש ברבנות קהילה קדושה פאפא בהונגריה. בסוף ימיו עלה לארץ הקודש ונודע שמו למרחוק כאחד מגדולי וצדיקי הדור וכבעל מופת פלאי. – בקובץ לזכרו של אותו קדוש שהודפס בסוף ספר 'מי באר מים חיים', נכתבה עובדה נוראה בשם אחד ממקורביו, הרה"ח רבי משה אייזנבאך זצ"ל, ששמע זאת מעדי שמיעה ששמעו זאת מפורש מפיו בהזדמנות מסויימת. אך גם קודם לכך עברה עובדה מעניינת זו במשך שנים רבות מפה לאוזן על ידי יודעי דבר. אירע פעם בעיצומו של שיעור חומש שמסר הדיין מפאפא בבית מדרשו, כשעמד על קושיית המפרשים כיצד מתיישבת עדות התורה על ראובן שרצה להציל את יוסף: "למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו" (ז, כב). בעוד שבאותו פסוק נאמר בתחילתו שראובן הוא זה שיעץ להשליכו אל הבור שיש בו נחשים ועקרבים? והרי מי שנפל לבור של נחשים ועקרבים, אמרו בגמרא בסוף יבמות, שמעידים עליו שמת ומתירים לאשתו להינשא? ויישב הדיין מפאפא את הקושיא כך: הרי השבטים אמרו: " לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הבורות ואמרנו חיה רעה אכלתהו" (שם, כ). הרי שהיו מצוים שם כמה בורות, והנה ראובן הלך לבדוק ומצא בור אחד שהיה ריק מנחשים ועקרבים, ואמר אל אחיו בלשון הזה: "השליכו אותו אל הבור הזה", דווקא אל הבור הזה, אך בלי שיאמר להם את טעמו מדוע הוא חפץ דווקא בבור זה. והשבטים שלא ידעו שבסתר לבו רוצה הוא להציל את יוסף, לא דקדקו בלשונו והשליכו אותו אל בור אחר, כמו שנאמר: "ויקחהו וישליכו אותו הברה" – בור אחר שהזדמן להם, ולא לבור שסימן עליו ראובן, ולכן היו בו נחשים ועקרבים. נמצא, שראובן הוא אמנם זה שהציע להשליכו אל הבור, כמו שנאמר: "ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה", ועדין אין זו סתירה לעדות התורה שכוונתו הייתה "למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו", שהרי הוא אמר להם במפורש להשליכו לבור מסויים ששם בדק שאין נחשים ועקרבים, והאחים הם שהשליכו אותו לבור אחר מסוכן.

כשסיים הדיין מפאפא את דבריו, ראה אחד התלמידים החשובים כיצד הדיין מבט לכוון פתח בית המדרש ומחויירים פניו. הוא הסתכל בעקבותיו וראה איש גדול וגבוה, בעל מראה נורא, כשהוא מנענע לרבו בראשו ומייד נעלם. לאחר השעור שאל את הדיין מי הוא האיש שבא לכאן בעיצומו של השיעור. השתומם הדיין ושאלו בפליאה: "וכי ראיתם אותו?", וסירב בתחילה להשיב לשאלתו, אך לאחר הפצרות מרובות נעתר לבקשת תלמידו לגלות שהיה זה ראובן בן יעקב בכבודו ובעצמו שבא מן השמים להודות ולהחזיק לו טובה על שלידם עליו זכות!

ודומה לזה כתב הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, ראב"ד העדה החרדית בספרו 'טעם ודעת' (פרשת וישלח) שם מביא ביאור שכתב זקנו הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל בשם הרמ"א, ללמד זכות על ראובן שביבלל יצועי אביו, ובסוף הדברים הוא כותב כך: "ראובן נשק לרמ"א בחלום על שהיפך בזכותו, וכן מובא בספר 'חידושי הגרשוני', להגאון רבי גרשון אשכנזי זצ"ל ממיץ בשם הרמ"א שדמותו דיוקנו של ראובן נתגלתה לו והחזיקה לו טובה על שלמד עליו זכות" (ואוצרותיהם אמלא' שם).

^{יט} ובחפץ חיים שמיה"ל (פ"ט) הביא ה'תנא דבי אליהו' (פ"ה) דכתב "כשם שהרשעים מספרים לשון הרע ועולה עד כסא הכבוד, כמו"כ יורדים מלאכים מפי הגבורה ונוטלים אותם הרשעים ומשליכים אותם לתוך עומקה של גהינום, באותה שעה משיבה גהינום ואומרת לפני הקב"ה: אין לי יכולת לפרוע להם די כפי עונש שלהם, ואין כל העולם כולו יכול ליתן להם די פורענותם, והלא בעל לשה"ר הזה חטא מן הארץ עד לרקיע, אלא שגר חציך מלמעלה תחילה ואח"כ יקבל ממנו גחלי רתמים מלמטה", וכע"ז איתא בערכין דף טו, וסיים שם החפץ חיים: "וכמה צריך האיש הנלכב להתחזק ולעמוד על עצמו מעוון המר הזה, בהתבוננו בזה העונש הנורא אשר בית האסורים הגדול שהוא הגיהנום אין בו די, עד שייסעוהו ג"כ מלמעלה".

עוד הביא שם מספר ה'חרדים' (פ"ג) שבעל לשון הרע אחר מיתתו מתגלגל בדומם באבני השדה, ולפעמים יתגלגל בכלב, וכתב שם 'דוע שאמרו המקובלים שאע"פ שכשמתגלגל בצורת אדם אינו יודע בגלגולו הראשון, מ"מ כשמתגלגל בצורת חיה או עוף, הוא יודע בגלגולו הראשון, ומיצר ומצטער איך ירד משמים מצורת אדם לצורת בהמה, לכן כל איש יחיד ויחיה ירא

וכתב ה'חפץ חיים' – (זכור למרים' פ"ט): זל"ש "באמת מאומת בכמה מקומות בחז"ל שנשמתו של אדם מעידה בו בעת הדין, והיינו כי כל מעשיו של אדם וכן דיבוריו, הכל נקבע בנשמתו בתוך זכרונו, יש לך אדם שבנשמתו קבועים כל שיתא סדרי משנה, וכל הש"ס, ויש לך אדם שקיבץ בחייו בתוך זכרונו כל ההבלים והפסולת, והכל שמור עליו להזכירו לעת הדין, וכמאמר חז"ל על הפסוק "ומגיד לאדם מה שיחו" דאפילו שיחה קלה מגידין לו לאדם בשעת הדין, ועל הענין הזה רמזו חז"ל את הפסוק "משוכבת חיקך" היינו 'נשמתו'. "שמור פתחי פיך", כי היא כמו הכלי הנקרא 'גראמפון' אם מתחלה הכניס בו זמירות נעימות – משמיע נגדו גם כן קול יפה ונעים, והכל שמחים מזה, ולהיפך אם הכניס בו קולות של יללה ובכי – הכל בוכין על ידו, וזהו ממש במוח של האדם. ועל כן רמז המקרא (תהלים ג') "אוכיחך ואערכה לעיניך" כדאיתא במדרש שמאירין לו כל מעשיו בפניו, – "וכמה צריך האדם להזדעזע בזכרו שכל מעשיו וכל דיבוריו שדיבר מעת היותו לאיש, בין דיבורים קדושים של תורה ומצוות, ומילי דברכות, וכהאי גוונא ובין כל חלקי דיבור האסור, אפילו שיחה קלה, הכל קבוע במוחו בתוך זכרונו, והכל מצפין על ביאתו, אלו לקבל עליהן שכר כבן שממתין על אביו הנכבד ושמה בו, ואלו ממתנין עליו לנקום ממנו, אשרי לאדם שמזרז עצמו לעשות תשובה קודם שקוראין אותו לעשות חשבון".

ומאידך מרובה מידה טובה, דהנה הגר"א זיע"א מחדש (שם באגרת) ד"העיקר לזכות לעולם הבא הוא בשמירת פיו, וזהו יותר גדול מכל תורה והמעשים וכו' כי הפה קודש קודשים" (ושם במקו"א כתב שרסן פיו "זהו כל פרי העוה"ב") עכ"ל. ומבואר בדבריו שמצבו של האדם ודרגתו בעוה"ב נקבע בעיקר ברמת גודל שמירת פיו [והדברים נוראים למתבונן, לדבריו נמצא שאם ראובן היה עמל בתורה כל ימי חייו בהתמדה לילות כימים, אלא שגם היה מדבר בין לבין לשה"ר ודיבורים אסורים, ומאידך שמעון כמעט לא פתח ספר כל ימי חייו, אבל שמר על פיו בתכלית השמירה מדיבורים אסורים, הרי שדרגת שמעון בעוה"ב תהא גדולה כפולה ומכופלת לאין ערוך ולאין שיעור ממדרגתו של ראובן. (ויעור' כע"ז בחפץ חיים בחובת השמירה סוף פ"ז)] [וכע"ז כתב החתם סופר (תורת משה השלם פרשת קורח [הובא בספר 'ודברת בס' ח"ב ע' מ"א])] ז"ל: "מזוה על הפתח דווקא, רומז: כי אם תוכו של אדם יקדש כולו כמלאך, לא יועיל אם לא יקדש פתחי פיו, וכן בהפך, כי גדול שמירת הפה אף אם לא יהיה בית מלא ספרים, פירוש שלא יהיה מלא תורה ויראה, אם רק פתחי פיו שמורים, קדוש יאמר לו ... עיקר הכל תלוי בפתחי פיו ולכן הכל תלוי בזה, ולכן בית מלא ספרים בעי מזוזה בפתח דווקא, לרמז אה"ל. ובספר אבן שלמה (פ"ז אות א') הביא מהגר"א זיע"א ד"ע"י שמירת הפה משתמר הנפש מכל חטא, אבל המרחיב שפתיו אעפ"י שיש לו נפש טובה ועושה מצוות הרבה וכמה גדרים, יהיה לו מחיתה לכל ע"י פיו, וכל תשוקתו לדבר מצוה מתבטל ע"י זאת" עכ"ל כ"י.

עוד מחדש הגר"א זיע"א (שם באגרת) דע"י שמירת פיו ולשונו "בזה יכופר לו כל עוון וניצול משאול תחתית". – הרי שהגר"א נותן תקווה גדולה לאדם, שאפילו הוא מלא בחטאים ועוונות כרימון, ונכשל בדברים חמורים ר"מ יש לו תקווה גדולה מאוד להנצל משאול תחתית ולכפר על כל עוונותיו ע"י שמירת פיו ולשונו מדיבורים אסורים!!! ומי לא ישמח לכפר על חטאיו ופשעיו בדרך כה קלה ללא שום צער ויסורין. ושם כתב בזה"ל "ועד יום מותו צריך האדם להתייסר, ולא בתעניתים וסיגופים, רק ברסן פיו ובתאווותיו, ^כ וזהו התשובה וזה כל פרי העולם הבא. וזהו יותר מכל התעניתים וסיגופים בעולם. וכל רגע ורגע שאדם חוסם פיו, זוכה בשבילו לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער" (מדרש). (הבן, כל חדש ולא שבוע ולא יום ואפילו לא שעה אלא על רגע אחד, אחד בלבד, יזכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער, ואמרו חז"ל "פה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חיי העוה"ז" והיינו מכל ההנאות שאפשר להוציא מ'חיי העוה"ז ופירושו דאם נשקול את כל ההנאות שיש לבני אדם במשך כל ימי חייהם, ונוסיף על כך את כל ההנאות שיהיו לכל בני אדם שעתידיים להיוולד מתחילת יצירתם עד סילוקם, – כל אלו ההנאות עדיין לא מגיעות לשעה אחת' של הנאה בעוה"ב, וזהו "אור הגנוז" שעליו מדבר הגר"א שיכול לזכות בו ע"י רגע אחד בלבד של חסימת פיו, ועל אחת כמה וכמה אם יחסם פיו 2 רגעים, וק"ו על חסימת פיו שעה שלמה, יום שלם, שבוע שלם, ומה נאמר ומה נדבר על הרגיל בתמידות בחסימת פיו כמה שכר הוא יקבל. ואמר ה'קהילות יעקב' זצ"ל שהגר"א זיע"א מדבר אפילו על אדם שבסוף כן דיבר לשה"ר, אלא שלא דיבר מיד, ונלחם עם יצרו הרע כמה רגעים, וניסה להתאפק מלדבר ולבסוף גבר עליו יצרו, גם על הרגעים האלו על כל רגע ורגע שהתאפק יקבל שכר הרבה שאין מלאך ובריה יכולים לשער, וכ"ש מי שהתאפק ולא דיבר כלל ^{כז} ('חשוקי חמד' חנוכה ע' צ"א).^{כח}

ורך הלבב בעודו בחיים חיותו, בעוד הרשות בידו, וידע את אלוקיו, אז עוונותיו וישוב חרון אפו ממנו, ובצאת נשמתו ינוח וישקוט ויטוסף בצלו בגן עדן כי חנון ורחום הוא, ומרבה להיטיב, ומקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד" עכ"ל החרדים בקיצור המובא בחפץ חיים שם.
^כ ובחפץ חיים בשמיה"ל (סוף פ"ח) כתב "ופשוט הוא דמי שמרגיל עצמו בזה החטא בתמידות, עונשו שנענש עבור זה בעניות ודלות ושאר צרות – הוא ג"כ בתמידות תמורת צרעת מוחלטת שהיה ראוי להיות עליו עבור זה ... נתבאר מכל אלו גודל עונשו, שנפרעין ממנו בזה העולם ונענש עבור זה בצרות ועניות תמידיות ולפעמים גם במיתה ח"ו", (וכמ"כ שם בסוף פ"ו הביא מספר הקנה דכתב דכל המוציא לשון הרע מפיו עוון זה גורם לעניות [במקום הצרעת] ח"ו, והביא שם כן גם מתקוני הזהר), וסיים שם "על כן החפץ בחייו, ובחיי העולם, ינצור לשונו מרע ויהא טוב לו בזה ובכא".
^{כא} ובחפץ חיים שמיה"ל (חלק שני פ"א) כתב דמש"כ ביומא ל"ט "כל המטמא עצמו בעוה"ז מטמאין אותו לעוה"ב" – "היינו בעת שימות, ונפשו תשוב לאלקים אשר נתנה ליתן שם דין וחשבון, ורצונו יהיה בודאי שיכניסוהו לגן עדן – יפגועוהו המשחיתים וילבישוהו לבוש מאוס וטמא שנברא מעוונותיו, ומי יוכל לשער גודל הבזיון והכלימה שיהיה לו ע"י לבוש הזה, ומוכרח ע"ז לירד לגיהנם מקום חושך וצלמות – להתכבס שם מחלאת עוונותיו. ולמה הדבר דומה, לחתן, שמוליכין אותו השושבינין להכניסו לחופה, ובתוך כך פגועוהו ריקים ופוחזים, וישליכו עליו רפש וטיט וכל דבר מאוס מכך רגלו ועד ראשו וכאשר יציעק עליהם ה'! ריקים ופוחזים, למה תעשו ככה ואיה השגתם כל כך רפש וטיט? הם מראים לכל שהחתן הוא ממודיעיהם, והוא בעצמו הכין הרפש וטיט עד למרבה. כן הדבר הזה ממש, האדם בעצמו ע"י חלאת עוונותיו בורא עי"ז לבוש מאוס וטמא, ובעל כרחו מתלבש בו, ולא יוכל לפטור עצמו מזה אחרי שהוא הכינו בעצמו". – והנה בטור אור"ח סי' רס"ח (י"ב) הביא מספר חסידים (סי' נ"ח) "מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחר במותו (פירוש בחלום), ופניו מוריקות, אמר ליה: למה פניך מוריקות. אמר לו מפני שהייתי מדבר ב'ויכול' בשעה שהציבור היו אומרים אותו, ובברכת 'מגן אבות בדברו' ובי'תגדל' עכ"ל (וה"ד במשנ"ב שם סק"ז). (יש לציין שבגירסת הספר חסידים' שלפניו הוא בשינוי לשון מועט יעו"ש).
ומן הענין לספר (נשמע מבעל המעשה עצמו). לפני כמה שנים נפטר יהודי שה' בעל חסד נדיר שמסר נפשו כל חייו לחסד עם הזולת ומקפיד על הרבה מצוות באופן מיוחד, אך דא עקא לא זכה לשמור כלל על לשונו ר"ל, ועזב את העוה"ז בלא שזכה לעשות תשובה על ענין שמירת הלשון. – מיד לאחר פטירתו אברך מקרובי משפחתו החל ללמוד לעילוי נשמתו משניות בעיון רב ובהתמדה מופלגת זמן רב בכל יום ויום במשך כמעט כל ימי שנת הפטירה, ובסיום השנה פסק מלימודו זה. – סמוך ונראה להפסקתו נגלה אליו בחלום הלילה אותו יהודי לפנות בוקר כשהוא מבקש ממנו (ביתר שאת אימה"ל) לבשל לו תפוחי אדמה, אותו קרוב שאל ג"א שליט"א על דבר חלום זה, וענה לו אותו ג"א, פשוט – שבא לבקשך להמשיך עם סדרי המשניות לעילוי"ג, אכן אותו קרוב ה' קשה לו מפתח הזמן וטרדות לחזור ללימודו זה כבראשונה, ונשכח הדבר מלבו, לאחר תקופה התגלה אותו יהודי לילדו בחלום הלילה כשנראה רע מאוד, וישב במקום חשוך ופניו עצובות למאוד ר"ל. – ילדו הזדעזע ממראהו ושאל ג"א שליט"א, וענהו לילך לב' ת"ח אשר ידעם כי כחם בפייהם להתפלל על נשמתו וללמוד לעילוי נשמתו. – יש דין ויש דיין, אשרי האיש אשר בעודו בחייו נזהר על פיו ולשונו, ואף כי יכשל, ימהר הוא לשוב בתשובה שלימה לפני בוראו בטרם יכבה נרו, ובזה חוסך נפשו מעונשי שמים ד' יצילנו.

^{כב} ובספר 'לב טוב' להגר"ש הומינר זצ"ל (עמ' ס"ח אות ע"ד) "באמת מצד גודל הבושה לפני השי"ת כשיחשוב האדם הלא כל מה שאני חושב וכל מה שאני מדבר גלוי וידוע הוא לפני השי"ת ואיך אוכל אפילו להוציא איזה דיבור קל שאין רצוני יתעלה בזה או לחשוב מה שהוא שלא לרצון לפני השי"ת".

^{כג} ובחפץ חיים (שמיה"ל שער התבונה פ"ג) כתב "אם אירע שהתחיל לדבר, והרגיש בעצמו שכשיסיים דיבורו ילכד עי"ז בעוון לשה"ר או שאר דיבור אסור כיוצ"ב, יאזור בנפשו ללחום עם יצרו להפסיק באמצע, וישיא את הדברים מענין אחר, דומיא שאם היו מודיעים לו באמצע אכילתו שזה הוא דבר אסור, בודאי היה מפסיק תיכף והיה פולט אפילו מה שבתוך פיו ואפילו אם תבייש לפעמים עי"ז, אמרו חז"ל מוטב שיקרא אדם שוטה כל ימיו ואל יהי רשע שעה אחת לפני המקום. וכבר כתב הרמב"ן בספר 'שער הגמול', ששעה אחת בגיהנום קשה יותר מיסורי איוב כל ימיו, וידוע שהאדם מתרצה יותר להתבייש ולא לסבול יסורים קשים". עכ"ל.

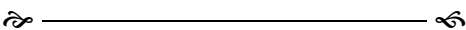
^{כד} וכע"ז כתב הגר"א במשלי (י"ג, ג' והובא ג"כ באבן שלמה ד' א') "נוצר פיו שומר נפשו... שהפיו הוא השמירה לכל הנפש ... וז"ש שמור פיך מכל חטא ועי"ז תתקדש ותטרה עצמך מכל עוון, ופושק שפתיו מחיתה לו, אבל מי שמרחיב שפתיו אע"פ שיש לו נפש טוב ועושה מצוות הרבה וכמה גדרים הפיו יהי' לו מחיתה לכל". ובאבן שלמה (ד' ג') הביא מהגר"א זיע"א ד"כל מעשה השכינה והנהגת עולם הזה תלוי בהבל פיו של אדם הן לטוב או להיפך" עכ"ל.

^{כה} וכ"ה ברבינו יונה (שע"ת א - י"ג) "בעל התשובה מתרצה אל ד' בשבירת התאוה הגשמית וזה מעקר התשובה".
^{כו} ודייק זאת מהא דלא כ' כשאדם חוסם פיו ולא דיבר לשה"ר או דברים אסורים' אלא כ' 'על כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו' (שם).

^{כז} וב'קיצור שו"ע' (קנ"א - ד') כתב "הרוצה לשמור עצמו מחטא הוז"ל ר"ל, ישמור את פיו מניבול פה משקרים מרכילות מלשה"ר וליצנות, וכן ישמור את אזנו משמע דברים כאלו".

וכידוע אף החפץ חיים זיע"א כשהיו באים לפניו בשאלות האיק לכפר על עוונות שנשעלו, היה אומר בתענית דיבור ^כ. וכ"ה בתוספת מעשה רב (בספר בית יעקב י"ד הו"ד במעשה רב הנדפמ"ח הוצאת הרב זלושינסקי שליט"א אות ס"ב עמ' ע"ג) ז"ל **"דרכו של רבינו הגר"א לפסוק מעשה התשובה לבעלי תשובה ביגיעת לימוד התורה, ומניעת הדיבור במקום תענית"**. וכ"ה לשון הגר"א זיע"א באגרתו **"ועד יום מותו צריך האדם להתיישר, ולא בתעניות וסיגופים, רק ברסן פיו ותאותו וזהו התשובה, וזה כל פרי העולם הבא ... וזהו יותר מכל התעניות וסיגופים בעולם"**. עכ"ל. ובסוד ושורש העבודה (ח"ב שער העשירי פ"ד) כתב ז"ל **"ורבים וכן שלמים נוהגים שמקבלים עליהם מר"ח אלו שלם ידברו שום שיחת חולין ואשרי חלקם כי אין לך כל דבר בעולם לטהרת הנפש כמו בלימת פיו משיחה בטלה ^{כז}, גם הוא תועלת גדול מאוד ומאוד לכוונת התפילה, שאין מבלבלים אותו מחשבות זרות. צא ולמד גודל מעלת הבולם פיו משיחה בטלה ממה שכ' האריז"ל וז"ל מי ששומר עצמו בשתיקה ארבעים יום רצופים, בודאי ישיג רוח הקודש בלי ספק"**. עכ"ל. ^ל ובקב הישר (פ"ב) כתב מעשה ב"חסיד אחד שנתגלה לאשתו בחלום לאחר מותו, והיתה רואה כל שערות ראשו וזקנו מאירים כאבוקה גדולה, ושאלה אותו אשתו במה זכית לכן להפלגת אור גדול כזה? והשיב: הגם שהייתי חסיד, על כל זה לא הייתי זוכה לאור כזה. רק בשביל שהייתי ממעט בדיבור שאינו של תורה ויראה, והקב"ה היה משגיח עלי בזה ונתן לי שכר מניעות הדיבור, כי הקב"ה בעצמו משגיח על זה האדם שממעט בדיבור חול ורק חשקו הוא להדיבק ביראת ד', עכ"ל. ובספר חסידים (ס' קס"א) איתא שנגזר על האדם כמה דיבורים ידבר, ואם סיים דיבוריו, נקטף ח"ו קודם זמנו רח"ל ל"ע. ובחיד"א (בספרו 'חומת אנוך' ח"א פרשת מטות עה"פ 'לא יחל דברו') כתב ש"אם האדם ישמור על לשונו מלדבר שום דיבור אסור ויהיה נשמר מדברים בטלים ויקדש פיו אז כל אשר יבקש מד', ישמע תפילתו!!! לא לב לל".

ומלבד כל הנ"ל ידוע מש"כ החובת הלבבות (שער הכניעה פ"ז, והו"ד בחפץ חיים שמה"ל שער הזכירה פ"ג) **"הרבה בני אדם יבואו לאחר פטירתם ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם ימצא בספר זכויותיהם זכויות שלא עשו אותם מעולם, ויאמר לא עשינו. ויאמר להם: עשו זאת אלו שדברו עליכם גנות. וכמו"כ כשיחסרו להם מספר זכויות מכח מעשים שעשו, יאמרו להם זאת וזאת איבדתם בעת שדיברתם גנות בפלוני ופלוני. וכמו"כ יהיה ג"כ כאלו שימצאו בספר חובותיהם, חובות שלא עשו, וכשיטענו לא עשינו זאת, יאמרו להם אלו נוספו עליכם בעת שדיברתם בפלוני ופלוני. עכת"ד. וכע"ז גילה המגיד לבית יוסף (פ' ויקהל) זל"ש ... "מי שאומר לשון הרע על חברו מנכין לו מזכיותיו ונותנים וכו' הוא אמת ויציב. ואילו הוי ידעי בני נשא דא, הוו חדאין (שמחים) כד שמעין דאמרי ביש מינהון (כשאומרים רע עליהם), כאילו ייבי לון מתנת כסף או זהב" עכ"ל.^{לה} (וכשעשה תשובה יעו' הערה ^{לו}). ולפי"ז כותב החפץ חיים מי שמוטבע ח"ו במידת הרעה הזאת להריק על חברו בחיצי לשונו תמיד, אפילו אם ירגיל את נפשו תמיד לתורה ולמצוות לא יועיל לו, כי מיד אחרי שישתכר שבוע או שבועיים איזה אושר נצחי ע"י תורה ומצוות, ידבר על חברו גנות ויתן לו את זכויותיו לנצח ויקח תמורתם את עוונותיו, וכן כך יהא לאורך כל ימיו, עד יום מותו משתכר מעט תורה ומצוות, ושוב מעביר לחבריו הזכויות ולקוח העוונות ע"י**

^{כח} וכמו"כ בנודע ביהודה (א"ח מהדו"ק תשו' ל"ה) בתשובתו הנודעת על אדם שנכשל בעבירות חמורות למאוד במשך זמן רב, כתב לו בתוך התיקונים על חטאיו **"שמירת פיו ולשונו מדברים בטלים כבר יש לו יסוד גדול לסמוך עליו"**. ואף בכתבי הסבא מקלם (ע' נ"ג מכתב כ"ב) גבי התיקון בימי השובבים, כתב **"כי צער הסבל אשר יסבול מ'סור מרע' מכבישת רצונו בפיו וכו' יותר נכבד ויותר מועיל מלעסוק בתענית וסיגופים"**. ושם בע' נ"ה כתב ז"ל **"כתוב בשם האריז"ל: 'מי שלא תיקן עוון קרי אסור לילך על בית הקברות שמתדבקין בו רוחין ושדן ר"ל. ומעתה אם כשהוא חי וער, מ"מ בית הקברות מקום סכנה הוא, למי שלא תיקן עוון המר הזה, על אחת כמה וכמה לאחר מיתה, שבלאו הכי מתדבקת בו טומאה חמורה כנ"ל, וג"כ נקבר שם לזמן ארוך במקום הטומאה וכו', וע"ז נוסד מקדושים ובשם האריז"ל, בשו"ב"ם ת"ת תיקון גדול לזה אם כי תעניות אין ביכולתנו, אבל סיגופים בתורה שבפה... ועלינו לשבח מאוד על מתנת תענית דיבור... אם נודרז בזה" עכ"ל"**. ושם בע' נ"ד **"אם כי אין ביכולתנו להתענות ולסגף כמקדם, אבל בלי ספק כי צער הסבל והסיגוף בכבישת הרצונות, יותר נשגב ויותר מועיל מצער מניעת האכילה"**. יעיי"ש. וכע"ז כתב הגר"ש שמואל הומינר זצ"ל בספרו 'לב טהור' פרק ד' אות ע' גבי ימי השובבים **"אף מי שאינו יכול להתענות מ"מ יתמיד וירבה בתשובה בשבועות אלו, כי שבועות אלו מסוגלים מאוד לתיקון עוון זה. ובמקום התענית יראה להתגבר מאוד למנוע עצמו מכל דיבור יתר ולא ידבר כי אם מה שהוא לו הכרח גמור ואמיתי לגופו או לנפשו"**. ע"כ. - ובחפץ חיים (שמה"ל שער התבונה פ"ב והביאו גם במשנ"ב תקע"א סק"ב) כתב **"ראיתי כתוב בספר ראש הגבעה, שכשאדם רוצה להתנדב תענית, טוב יותר שיקבל עליו התענית מן הדיבור ממה שיקבל עליו מן האכילה כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו ולא יחלש ע"י התענית הזו"**.

^{כט} ובספר 'לב טוב' להגר"ש הומינר זצ"ל כתב (עמ' ע"ה) **"רבה בשתיקה ובה ישרה עליו קדושה וינצל ממשכבות לא טובות"**. ^ל וכ"ה בזוה"ק פ' חוקת (דף קפ"ג) עה"פ **"ותלבש אסתר מלכות"** (אסתר ה' א') שזכתה לרהו"ק בעבור ששמרה פיה, כמו דאיתמר אין אסתר מגדת (קיצור ראשית חכמה ע' פ"ה הוצאת בלוטניק), וכך הביא החפץ חיים בסוף ההקדמה לשמירת הלשון זוה"ק זה, דמי ששומר פיו ולשונו זוכה להתלבש ברוח הקודש.

^{לא} ובקיצור ראשית חכמה (שער הקדושה פ"י ע' פ"ו הוצאת בלוטניק) כתב ש"חסידי הראשונים שהיו נזהרים שלא לפגום החמישה מוצאות בדיבורם, היתה תפילתם בוקעת רקיעים, כי קול ודיבור היוצא מפיהם היה עושה נחת רוח למעלה, אמנם בהיות פגם בחמישה מוצאות, הבל התורה והתפילה היוצא מפיו, יוצא ע"י סירכא ופגם ואי אפשר שיחד למעלה, כי כל אשר בו מום לא יקרב" עכ"ל. - וכן כתב החפץ חיים בשמה"ל (פ"י) ד"מי ששומר את פיו ולשונו מלדבר דיבורים אסורים, תחילת כל המעלות הוא מתקן ומקדש ע"י"ז את כלי האומנות המיוחד לאיש הישראלי, שהוא הדיבור, וכל הדיבורים שידבר אח"כ בתורה ובתפילה, יעלה למקור ושורשו למעלה ... כי בדברי הקדושה שהאדם מדבר פה בזה העולם לפני ד' יתברך נבראים למעלה עולמות ומלאכים קדושים, ויהיו אח"כ מליצים ופרקליטים עבור נשמתו. ומעלת קדושת העולמות שנבראו ע"י התורה והמוצאות שלו, תלוי בכמה ענינים: א. לפי ההכנה שהיה לו בעת ההיא, אם הכין את עצמו בעת ההיא בכל כוחותיו לקיים כפי התורה בכל חלקיו ופרטיו שצריך לזה. ב. לפי כלי האומנות שעשה בהם התורה, והם כלי הדיבור [וכה"ג במצוה לענין כלי המעשה שקיים בהם המצוה] שאם הם יפים ומהודרים שמשתמשים בהם תמיד לטוב, וע"י"ז נתחנך כח קדושתם, יש בהם כח להמשיך קדושה עליונה ואור גדול על הענין ההוא, אבל אם פוגם ומטמא ח"ו את כח הדיבור שלו ע"י לשה"ר ורכילות וליצינות ושקר וכדו', ולא יעשה תשובה ואח"כ ידבר בפיו דברי תורה ותפילה, איזה כח יש בהן להמשיך על התורה והתפילה ההיא קדושה עליונה אחרי שכלי המבטא שלו הם פגומים וטמאים בעצמם מכבר" עכ"ל.

^{לב} והחפץ חיים ב'חובת השמירה' (פ"פ) כתב דאדם השומר על לשונו, אף שאינו רוצה להתפרסם אבל הקב"ה מפרסמו לבריות, ו"בהמשך הזמן בודאי יתפרסם שזה האיש שומר עצמו מלשה"ר ורכילות וליצינות וכל דיבוריו אמת ודיבורו בנחת עם הבריות, ויהיה שמו לשם ותפארת בישראל (ויתקדש שמו של הקב"ה, שיאמר אחד לחבירו ראו כמה נאים מעשיו, כמה נאים דרכיו, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אף אנו נלמדו את בנינו תורה)".

^{לז} ובשמה"ל (בחתירת הספר פ"א) כתב החפץ חיים זיע"א **"הלא ידוע הוא שעל ידי שהאדם מתדבק בעבודתו של הקב"ה לקיים מצוותיו, נברא לכבודו שם היכל קדוש בפני עצמו להתעדן בו כדאיתא במדרש קהלת שלכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור בפני עצמו לפי כבודו, וא"כ הדבר, האדם שהוא זהיר בימי חייו מעריות אף ששכרו יהיה עבור זה ג"כ גדול ויותר לו מקום מוכן להתעדן בו נצח אפע"כ המין ההיכל הזה ותענוגיו מצוי הוא אצל רוב ישראל בגן עדן ולא מינכר בזה חשיבותו כל כך דהלא רק מיעוטן נכשלין בעריות ואם הוא זהיר בגזל שרובן נכשלין בו אפע"כ אין ההיכל הזה גדול בחשיבותו כל כך דהלא רק רובן בגזל ומיעוטן שומרין עצמן מעוון זה, א"כ יש להם היכל כמותו אבל אם יהיה זהיר במדת שמירת הלשון בכל פרטיו, חשיבות היכלו שנברא ע"י מצוה זו יהיה מינכר לכל בגן עדן, דהלא באבק לשה"ר כולן נכשלים אם לא מי שמתעורר בנפשו שלא להתרפות מזה ואין להם מן היכל קדוש כזה כמותו. ובפרט מי שמעיין היטב בפתיחת הספר חפץ חיים ובספר הזה בשני שערי הראשונים בכל פרקיו יראה שע"י קיום מדת שמירת הלשון יגרע ממנו בכל שנה כמה מאות ואלפים עוונות ויתוסף לו תמורתם כמה מאות ואלפים מצוות, כי אפילו אם ע"י"ז לא יתמעטו לו בכל יום כי אם עשר תיבות של דיבורים שלא כהוגן שחסם את פיו מלדברם ג"כ עולה יותר משלשת אלפים לשנה [בזוה' פירשתי מה שאחז"ל כל המספר לשה"ר מגדיל עוונות עד לשמים, ופירושו כל מי שמורגל בעוון זה מתרבים מזה גופא עוונות מאד], ולמצוות יחשבו לו לעוה"ב אותן התיבות כמו שאחז"ל יישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כְּעוֹשֶׂה מצוה. ועל כל רגע ורגע שהאדם חוסם פיו זוכה וכו'. וגם ממילא יבוא ע"י"ז לידי כמה מדות קדושות וכמ"ש בשער השני מספר הזה"ה. עכ"ל.**

וברבינו יונה (שע"ת ג-קנט) **"עיקר מה שקידשנו ד' יתברך בתורתו ובמצוותיו והבדילנו להיות לו לעם, כדי לקדשו וליראה ממנו, - ראוי שיהיה מקדישיו קדושים, וגם הכלים שעובדים בהם לפני ד' יתברך צריכים להיות קודש"**.

^{לה} וכ"כ הגה"ק רבי רפאל הכהן זצ"ל מהמבורג בספרו 'דעת קדושים' (דרוש ו' עמ' ע"ו הוצאת 'ושב הכהן' הנדפמ"ח): **"הביטו נא וראו היש עוד מכאוב כמכאוב המספר לשון הרע, כי רגע אחד דיבר ויאבד כל טובותיו וזכויותיו גם יחד אשר בילה בהם כל ימי חייו הבלו, ונקל גם זאת בעיניו כי יעמוס עליו עוונות אשר לא ידעם ולא שיערם את אשר לא נמצא דוגמת זה העונש בשום עוון"** עכ"ל.

^{לו} בספר 'תורת משה' לבעל החת"ס זיע"א (פ' תצוה דף ס"ד ע"א) כתב הדעושה תשובה מחזירין לו כל זכויותיו זל"ש **"הנה קבלה ביד הראשונים המספר לשון הרע על חברו אזי מצוותיו של המדבר נוספים על מי שנדבר עליו, וחטאיו נוספים על המספר לשון הרע. וכ"ה בחובת הלבבות ... וכשיתכפר על לשון הרע, אז מחזירים לו מצוותיו ויתמלא הרימון כבתחילה"** (וכע"ז ב'דרשות החת"ס' ח"א דרשה ל"ו באדר דק"ע ע"ג).

לשה"ר שדיבר בו, ונמצא שאדם זה עלול לצאת מן העולם נקי מנכסיו מהקנינים הנצחיים של תורה ומצוות, והוא ממולא תמורתם בעוונות רבים ועצומים, מינים ממינים שונים של כמה וכמה אנשים שדיבר עליהם גנות ולפיכך הזהירנו דוד המלך ע"ה שתחילת הכל "נצור לשונך מרע" ורק אח"כ "סור מרע ועשה טוב" דרך משינצור את לשונו, אזי כל הטוב הנצחי שיזמין לו ד' אם מועט ואם הרבה הכל נשאר בידו ולא יתן לאחרים חיילו". עכ"ד. ויעו' חפץ חיים 'שמירת הלשון' (חלק ב' פ"א) דהביא מהגר"א זיע"א דאדם שבא לעשות תשובה ולתקן כל מעשיו, ראשית תיקונו צריך להיות על שמירת פיו ולשונו בשמירה יתירה, ששמירת פיו היא 'גדר' לשמירת כל שאר המצוות. אמנם אילו יקבל על עצמו קודם קבלות אחרות בשמירת המצוות ויניח לעצמו עדין לדבר ככל העולה על רוחו במשך הזמן כל קבלותיו וגדריו יהרסו. יעו"ש"ע לו י"ח.

ובחפץ חיים (שמה"ל חלק שני סוף פרק ט') כתב: "ובאמת לפלא הוא בעיני, שטבע בני האדם לחפש סגולות וברכות מאנשים גדולים להצלחה על הפרנסה, ומה יועילו להם כל הסגולות והברכות אם חס ושלום הוא מורגל בזה החטא של לשון הרע ורכילות, הרי יש זה 'ארור' מפורש בתורה, 'ארור מכה רעהו בסתר' (שהוא קאי על לשה"ר כמו שפירש"י) ואמר חז"ל: 'ארור' – בו קללה, בו נידוי [וזה לא יצא מפי איש אחד, כ"א בהסכם כל ישראל בצירוף הכהנים והלוים כדכתיב בקרא, והרי הוא מכלה השפעתו], ואם היו שומעים לדברי, הייתי מייעץ להם יותר שישמרו עצמם בזהירות יתירה מזה החטא... שאז בוודאי יתברכו נכסיהם יותר מכל הסגולות [וכמו שידוע שכל ה'ארורים' פתחו בתחילה בברכה ואמרו 'ברוך אשר לא יכה את רעהו' וכל ישראל ענו על זה 'אמן' ובוודאי תתקיים הברכה הזו] עכ"ל".

"איתא בספר החרדים אע"פ שחייב אדם להזהר בכל המצוות, מ"מ יש לו להחזיק באחת מכל המצוות בכח גדול ובהתמדה שלא יעבור עליה כל ימי חייו, ולפי שכללות התורה שהם תרי"ג מצוות נקראים 'עץ חיים' כדכתיב 'עץ חיים היא למחזיקים בה', והאוחז ענף אחד מן האילן יפה, אוחז בכולן, שכל שאר הענפים נמשכין אחר אותו הענף, שכולם גוף אחר, אבל אם בא לאחוז בכל הענפים יחדיו לא יוכל לאחוז כלום... וע"ש בספר החרדים שמביא שעבור זה יטיבו ויאריכו ימיו בעולם שכולו טוב וארוך... [ו]לפי זמננו בעונותינו הרבים שהופקר אצל איזה אנשים לגמרי העון לשה"ר ורכילות, אם אחד יתחזק תמיד בענין שמירת הלשון, שלא לעבור על עון לשה"ר ורכילות כמה מהשכר יגיע לו ע"ז, דהלא ידוע הוא מש"כ בספר חרדים דמצוה שאין לה דורשין היא כמת מצוה, ומצוה שאין לה רודפין רדוף אחריה לעשותה מפני שהמצוה מקטרגת ואומרת כמה גרועה אנכי שנתעלמתי מכל וכל... התורה הקדושה שיקרה היא מפנינים והיא שעשועיו של הקב"ה, אם מצוה אחת ממנה ח"ו מוטלת בבזיון כמה אנו חייבין להתחזק בזה שלא תקטרג עלינו למעלה. וראה את גודל ההפקר בעון המר הזה, שעליו יש ג"כ לאו בתורה ועונשו חמור עד מאד ואפי' האנשים שאין מורגלין בזה העון, אעפ"כ הרבה מהם אין לבם מתמרמר כ"כ ע"ז העון כמו על שאר לאוין דאורייתא, א"כ אין לך מת מצוה גדול מזה... ואיתא בתנא דבי אליהו פכ"ט 'כל המכיר בדברי תורה ועובר עליה, ה"ז רשע גמור'. – על כן האיש הנבון צריך מאד להתחזק תמיד בענין זה – 'שמירת הלשון' ואז אשרי לו בזה ובבא, דאפי' בשאר מצוות אם יתחזק באחת שלא לעבור עליה בשום פעם שכרו גדול מאוד... האיש שיחזק את עצמו בענין הזה של שמירת הלשון בכל כחו, ויזרו גם אחרים בענין הגדול הזה למען כבוד ד' ותורתו, זכותו גדולה מאד" (חפץ חיים זיע"א שמה"ל חתימת הספר פרק ג' ד').

סח הגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגעל זצ"ל (משגיח דיישיבת ליקווד): החפץ חיים עבד כל ימיו על שמירת הלשון וזה הביאו לכל השלימות, וכל גדולי הדור עמדו כפופים לפניו כיון שהיה לו שלמות במדה אחת: שמירת הפה!!! החפץ חיים הראה לכולם מהי שלמות בכח הדבור והגיע לדרגה עליונה ביותר, והוא היה הדוגמא לדורות האחרים שאפשר להיות שומר פיו ולשונו בשלמות! וסיפר רבי נתן מאיר כי פעם אמר החפץ חיים לשומעי לקחו כדברים האלה: "אם אני אשלח מכתב לגביר גדול אחד בפטרבורג וגם אחרים ישלחו לו מכתב, הוא יענה למכתב שלי לפני כולם, ולמרות שהנני צעיר יותר ולא מפורסם, והטעם לכך, מכיון שאני התרכזתי במצוה אחת והשלמתי עצמי במצוה אחת של שמירת הלשון, לכן הוא יענה למכתב שלי לפני כולם!" (ספר איש לדעהו – ויקרא ע' ד"ש) ^{ל"ו}.

סיפר רבי משה ויא שליט"א ששמע מתלמיד חכם גדול אחד, שלמד ביישיבתו של החפץ חיים בראדין, על דבר שאירע עימו פעם בעת שנכנס לביתו של החפץ חיים: הייתי מגיע לביתו פעמים רבות, סיפר הת"ח, והמקרה שאני מדבר עליו היה בעת שהחפץ חיים היה בגיל 83 לערך. למרות החולשה שפקדתו באותו יום, רבינו היה אז בעת רצון מיוחדת במינה, והדבר ניכר עליו. מחמת החולשה שכב רבינו במיטתו, ולפתע הוא מורה לי להתקרב אליו, ומבקש ש... אפתח את פיו. הייתי נרעש ונפחד, ולא רק שלא הבינתי כלל מה החפץ חיים רוצה להשיג בכך, אלא שגם לא ידעתי כיצד אעז לציית להוראה שכזו, לפתוח את פיו של החפץ חיים?! אבל לא עזר לי מאומה. החפץ חיים הורה לי בשנית לפתוח את פיו. בלית ברירה, ובחוסר אונים מוחלט התקרבתי אליו, ופתחתי את פיו הקדוש. לפניי נגלו שתי שורות שינים צחורות כשלג, מסודרות ומתוקנות כדבעי, משל היה זה ילד קטן שעוד לא הספיק לפגום את השיניים שקיבל מהקב"ה. בעוד אני נתון בסערת חושים, פונה אלי החפץ חיים ומבקש דבר נוסף: 'תספור נא כמה שיניים יש בפ' ואני חישובתי להתעלף... כדי למנות את מספר השיניים, צריך כבר להיכנס עמוק אל תוך פיו המסולא בקדושה של גדול הדור, כיצד אוכל לעשות זאת?! אבל גם הפעם, לא איפשר לי רבינו לחשוב הרבה, והאיץ בי לספור את שיניו. החילותי במשימה הקשה, ובסיומה הגעתי למספר 32, בדיוק כמספר השיניים שברא הקב"ה באדם. שן אחת לא חסרה ולא נפגמה!!! כל השיניים היו בריאות וחזקות כביום נתינתן!!! למותר יהיה לציין שבגיל מבוגר שכזה שבו היה החפץ חיים באותה תקופה, אין הרבה קשישים שזוכים למתנה שכזו. לאחר שעשיתי את שביקש, לקח החפץ חיים את ידי, ואמר בחיוך, בחיוך כזה שאי אפשר לשכוח לעולמים: 'אני שמרתי על הפה שהקב"ה נתן לי, והקב"ה שמר על הפה שלי' (עלינו לשבח [פרשת שמייני] להגר"י זילברשטיין שליט"א עמ' קנ"ד) ^{מ"ב}.

^{ל"ו} ואפשר לפרש עפ"ד הנ"ל הפסוק בתהילים ל"ט - ב' "אמרתי אשמרה דרכי - מחטוא בלשוני" - "אמרתי אשמרה דרכי" - אדם הבא לשוב בתשובה ומעתה לשמור דרכיו - מצוות התורה, "מחטוא בלשוני" - ראשית ישוב מחטאי הלשון. עוד יעו' פרק שירה "תניא ר' אליעזר הגדול אומר... שמור פין ולשונך מכל חטא ואשמה - ואני א-ה-י-ה עמך בכל מקום שתלך (ויש לפרש אף בענינים הרוחניים הנוספים) ואלמדך שכל ובינה בכל דבר".

^{ל"ז} ובהנהגותיו של בעל הקב"ה הישר' (הובא בהקדמת הספר קב הישר השלם ח"א מהדורת הרב אברהם שיינברגר שליט"א התשנ"ג וברשותו) כתב ז"ל "למעט הדיבור בכל יכלתי, ושלא להוציא שום דיבור מפי כי אם אחד מד' בחינות: דבר חכמה שיש בה תכלית עוה"ב או דבר יראה או מוסר או דרך ארץ, וזולת זה קרוב להפסד ורחוק משכר".

^{ל"ט} וכע"ז כתב החפץ חיים בשמה"ל (פ"א) דמי ששומר על לשונו, בין הדברים הנשגבים שזוכה בהם הוא: שמביא עצמו ע"ז להשפעה בעוה"ז, יעו"ש. - והגר"ז זיע"א בליקוטי אמרים (פרק כ"ז) כתב "וכן אם בולם פיו מלדבר דברים שליבו מתאוה מאוד לדבר מעניני העולם וכן בהרהורי מחשבתו אפי' במעט מזעיר דאתכפיא ט"א לתת אסתלק יקרא דקב"ה וקדושתו לעילא הרבה ומקדושה זו נמשכת קדושה עליונה על האדם למטה לסייעו סיוע רב ועצום לעבודתו ית". והגר"ח ואזנר שליט"א מספר על אביו הגר"ש זצ"ל שה' עמו שבעים שנה, ומעולם לא שמע ממנו מילת גנאי על אף אחד, והיתה לו הנהגה נפלאה שכל שם שה' מזכיר היה מוסיף איזה מעלה ממנו (ולא שבט לוי לבדו עמ' רט"ז).

^{מ"ב} מספר הרה"צ ר' אלימלך בידרמן שליט"א: שמעתי מפי הגר"י שבקס שליט"א מעשה על חותנו רבי אברהם שטיינער זצ"ל, ר' אברהם נסתלק לבית עולמו כשהוא בן תשעים ושש שנה, וזוהי פרשת אריכות ימיו. בימי המלחמה שהה ר' אברהם במחנות הכפיה והעבודה תחת שלטון הרשע ימ"ש, מנהג רע נהג הממונה על אותו מחנה שבכל לילה היה קורא לאחד מבני המחנה וסועד לבו' בהריגתו אף ללא מציאת עוולה או תירוץ, באחת הלילות קרא הרשע ליהודי מבני המחנה ונקב בשמו - 'ראובן בן יעקב' הלה איבד את שפיות דעתו פנה לר' אברהם כמי שהוא נקרא בשם שנקב הרשע... וגער בו - ראובן... ראובן... גש נא אל הממונה, ר' אברהם החליט להיות 'מעביר על מידותיו' כשהוא מזכיר לעצמו את הפסוק 'שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו', ולא ענה כסיל כאיוולתו 'אתה הוא אותו ראובן שנקבו בשמך', אלא נשא סבלו בדומיה וצעד הישר אל מותו בידי אותו רשע... אלא שבהגיעו נענה הרשע ואמר - נפלה ההחלטה שכהיום נשנה ממנהגנו, כל בני המחנה יעלו על המוקד מלבד האיש אשר נקבתי בשמו הוא ישרא' בין החיים, ואכן ר' אברהם זכה לחיות בטוב ובנעימים עדי בואו לגיל צ"ו שנה. ובהספד שנשא המספיד חישב כי חייו של ר' אברהם ניתנו לו כשלל שקיים את הפסוק: 'שומר פיו ולשונו' צא וחשוב פ"י" - בגמטריא צ"ו שנים כמנין שנות חייו עלי אדמות.

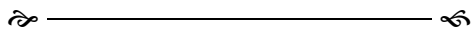
ובספר החינוך (פרשת כי תבוא מצוה תר"ז) כתב ז"ל **"יש הרבה מבני אדם שיראין מלפסול דיבורם שהוא ההוד הגדול שבהם יותר מלחטוא במעשה עב"ל**.

ומספר הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל: **"שמעתי מרבי נחום דוד הרמן בנו של רבי יעקב יוסף זצ"ל שסיפר מה שמע מהג"ד ברוך בער זצ"ל, אשר היה בארה"ב כמה פעמים בשביל הישיבה והתאכסן אצלם. וסיפר, שהוא שמע מפ"ק של הג"ר ברוך בער שסיפר על השתתפותו באסיפת הרבנים שכינס ה'חפץ חיים' זיע"א בפטרבורג. ובאותה אסיפה אמר החפץ חיים שלהכניס לימודי חול בחדרים, זו גזירה שחייבים למסור עליה את הנפש, והוא ביהרג ואל יעבור. וסיפר הג"ר ברוך בער, שאחר שאמר ה"ח דברים אלו, התחיל להיות באולם רחש לחש, ואחד שאל את רעהו 'מאיפה ה"ח לוקח את זה', שהוא ב'יהרג ואל יעבור' ? יש הרי ג' עבירות חמורות שהם ביהרג ואל יעבור, וכעת ה"ח אומר שגם זה להכניס לימודי חול בחדרים ובישיבות זה גם יהרג ואל יעבור. נהיה רעש... זה שאל את זה, וזה שאל את זה... עד שמישהו הציע שישאלו את החפץ חיים בעצמו. נגש אחד מהגדולים בהכנעה וענוה אל ה"ח לשאול, ואמר: 'רבי, שואלים פה, מאיפה המקור לזה ?' החפץ חיים לקח את היד הקדושה שלו – כך שמעתי את רבי נחום דוד מספר ששמע מהג"ר ברוך בער – הוא פתח את ה'קאפעטע' [מעיל עליון] שלו, ושם את היד הקדושה שלו על לבו, ואמר: 'פה זה כתוב'... 'כאן זה כתוב'... זה המקור של ה'משנה ברורה'. והמשיך לספר, שאח"כ היה רב אחד שהתחיל להתפלפל עם החפץ חיים בענין כדרכה של תורה, והח"ח שמע. אחרי שהרב ההוא גמר לחוות דעתו, התחיל להשיבו, ונשים לב, באיזה גאונות, באיזה פקחות וצדקות היתה תשובתו של הח"ח. אמר לו הח"ח: 'אתם יודעים שהפה הזה' – והראה על הפה שלו – 'כבר למעלה משישים שנה לא דיבר אפילו דיבור בטל אחד', לא דיבור אסור, על דיבור אסור לא מדברים בכלל. למעלה משישים שנה... ומה זה נוגע לקושיות שהרב ההוא מקשה. הוא הרי מקשה קושיות?! אלא משום שמה שהפה הזה אמר קודם, זה גם לא דברים בטלים...' ולמה זה 'גאונות'? כיון שעל כל מה שיאמר לו הח"ח כתשובה על דבריו, יתכן שיהיה לו מה לענות כנגד זה. הוא ישאל, הח"ח יענה, אח"כ יאמר שוב טענה הפוכה. כך ימשיכו הדברים ויהיה מזה פלפול ארוך, ולא יגיעו לעמק השווה. אבל כשהח"ח אומר כזו טענה, שלמעלה משישים שנה הפה הזה לא דיבר אפילו דיבור בטל אחד, מה יגיד השכנגדו, הפה הזה גם כן ? על זה אין לו כבר מה להשיב... (משמור הלוי עה"ת ע' ס"ג) ^{מב}.**

וסיפר הגר"א קוטלר זצ"ל ^{מב}: **"בחור מיישיבת ראדין שתה בפורים הרבה יין לבסומי. אחר נישג אל ה'חפץ חיים' וביקש שיבטיחו להיות שרוי במחיצתו בגן עדן. ענהו ה'חפץ חיים' בענוונותו: 'מי יודע אם אזכה בכלל שיכניסוני לגן עדן?!' אולם הבחור שהיה בגילופין לא הרפה ממנו והפציר בו מאוד שיבטיחו כפי שביקש. נתהרהר ה'חפץ חיים' ואמר לו: 'יתכן, אולי אזכה לגן עדן בגלל היותי נזהר מלשון הרע... ובכן, אם תקבל על עצמך בהחלטה גמורה מהיום והלאה לא לדבר ולא לשמוע לשון הרע בשום פנים, מובטח לך כפי שביקשת...' כיון ששמע מה נדרש ממנו, נרתע הבחור לאחוריו ונסוג בו, כאילו התפכח בבת אחת מיינו. חושש היה פן לא יעמוד בהתחייבות קשה כזו להיגמל מלשון הרע לכל ימיו. ויהי כראות ה'חפץ חיים' שהלה מהסס, הגיב ברחמנות: 'ראו נא, בן אדם ניצב ליד הדלת הפתוחה אל האושר, ואינו נכנס...' ותוך כדי דיבור הסיר את עיניו הקדושות ממנו, ולא יסף להביט לעברו (ספר 'אש התורה' – תולדות הגר"א קוטלר זצ"ל ע' תי"ב).**

ואשר על כן בימים אלו טוב לקבל קבלות נכבדות בעניינים אלו, אשר ראשיתם קבלה על לימוד תמידי בה' לשה"ר בהלכה ובאגדה, כמש"כ החפץ חיים (חובת השמירה פ"ג) ^{מב} **"ודע דעיקר השמירה לא נעשית בקבלת הלב בלבד, כי אם שיהיה לו עת קבוע בכל יום אם מעט ואם הרבה ללמוד הלכות ומוסר השייכים לענין חלק הדיבור", וכדברי המדרש רבה (פ' נשא) "אם יגעת הרבה בדבריהם, הקב"ה מסיר יצה"ר ממך", עכ"ל. והג"ר איסר זלמן מלצר זצ"ל כתב במכתבו "אפילו מי שכבר למד אינו נשמר כראוי מפרטי איסור לשה"ר, והסגולה היחידית להיות נזהר בדיוק, הוא אך ורק ע"י קביעת לימוד בהספר הקדוש תמיד". וכך כתב החפץ חיים בספרו "זכור למרים" (פרק אחרון) ז"ל **"הנה בחדס ד' יתברך הגעתי לגבורות וכמעט כל ימי לא הסחתי דעתי מלהתבונן אודות חלק הדיבור ... על כן יראה כל אדם לקבוע זמן מיוחד שילמוד בספר חפץ חיים ושמירת הלשון ... ומחלקו יהיה חלקינו" עכ"ל.** (וכשלומד בעניינים אלו, מקיים מצות עשה של "זכור את אשר עשה ה' אלוהיך למרים" כדעיו' ראב"ד ור"ש משנ"ץ על התורת כהנים ריש פרשת בחוקותי דבלימוד של הלכות מגילה מקיים מצות עשה מדאורייתא של זכירת מעשה עמלק, וה"ה הכא. וכן כתב החפץ חיים בחתימת ספרו "זכור למרים" בשם הגאון ר' בצלאל הכהן ז"ל מוילנא. וטוב לפני כל לימוד לכוון לקיים מצוה זו – יעו' שו"ע סי' ס').**

והגה"צ רבי יהודה זאב סגל זצ"ל ממנצ'סטר כותב **"שלא ראה בימיו אדם שלמד כל יום שתי הלכות בשמירת הלשון ולא נושע הן בילדים והן בזיווגים, הן ברפואה שלמה והן בפרנסה והן בחינוך ילדים"**. – והרבנית קניבסקי ע"ה כותבת במכתבה (הובא ב'באר שבע' עמ' קנ"ז) **"לפני כמה שבועות הגיעה אלי אשה שבורה ובבכי קורע לב סיפרה שאמא שלה בבית חולים עם גידול ממאיר רח"ל ל"ע, וביקשה שאתן לה משהו שתקבל על עצמה, ויעצתי לה שכל המשפחה תקח על עצמה ללמוד כל יום שתי הלכות של שמירת הלשון. אחרי יומיים חזרה האשה וביקשה שאפרסם את הנס שקרה, היא סיפרה שכל המשפחה התאספה, וכולם קיבלו על עצמם ללמוד**

אגב אורחא, סיפר לי חתנו של ר' אברהם, כי כל ימיו שמר חותנו על "פיו ולשונו", וכשפרצה 'שערוריה' בבית המדרש שקבע בו מקומו לתפילתו והחלו נשמעים בו דיבורי 'לשון הרע', עקר רגליו משם וברח כל עוד נשמחו באפו, וזכה לצ"ו שנים בריאות מלאות וטובות, את הרופא לא ביקר, ולבדו היה מהלך ברחובה של עיר על שני רגליו בריאות, ואת הנצרך לו קנה בגפו בחנויות הסמוכות לביתו.

ומה רב היה שכרו מן השמים על שמירת פיו, כי אחר המלחמה כשהחלו הרשעים לשלם 'פיצויים' לנפגעי המלחמה, ורצו בני המשפחה שר' אברהם ישנה בדיבורו ויספר כאילו ש'פגיעתו קשה' יותר ממה שבאמת נפגע בכדי להגדיל קצבת הפיצויים, אך הוא עמד על שלו שאינו משנה כהוא זה בדיבורו... אחד מקרובי משפחתו היה מתקשר אליו בטלפון, מציג עצמו כ'רופא' מפורסם, והיה 'מדריכו' כדת מה לספר ומה 'למכור' לרשעים כדי שיכירו וידעו את גודל פגיעתו הקשה... ר' אברהם ענהו בטלפון – 'לא אשנה בדיבורי כהוא זה מן האמת', אך הקרוב לא הרפה והוסיף להתקשר אליו פעמים רבות ובכל פעם ענהו ר' אברהם בתוקף 'לא אשנה בדיבורי', וממילא גם כשהתקשר הרופא הממונה מטעם המלכות השיב לו באותה מטבע לשון – לא אשנה בדיבורי ואבקשך להרפות ממני... הרופא שלא הבין מה הוא סח... ומה חטא כי שפך עליו קיתון של רותחין הבין שמן הנראה 'חולה' וחסר דעה עומד לפניו ומיד אישר לו קצבת פיצויים גבוהה ונכבדת (באר הפרשה פרשת שלח התשע"ז).

^{מב} ובלווית הגר"מ ש'דבליצקי זצ"ל הספידו 'יבלחט"א בנו הג"ר דוד שליט"א ובתו"ד אמר: הנביא בספר מלכים מספר אודות הסתלקות אליהו: "ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים, וירם את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו וישב ויעמד על שפת הירדן, ויקח את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו ויכה את המים ויאמר איה ד' אלקי אליהו אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעבר אלישע". וכתבו שם המפרשים שאלישע שרתה עליו רוח הנבואה מכא אדרתו של אליהו, מכא זה שהרים והתלבש באדרתו. ומה האדרת של אבא כה"מ שיכולים אנו לקחת ולהתלבש בה? מהו הבגד המיוחד לו? **הוי אומר שמירת הלשון והתרחקות ממחלוקת. שמירת הלשון בתכלית עד קצה הגבול, על שום אדם מישראל ואפי' על שאינם שומרי תורה ומצוות. לא ברמז ולא בקריצה, לא ברצינות ולא בבדיחות.** וזאת לדעת דאע"פ שנראה היה שהינו ספון בד' אמותיו, לא כן היה, אלא היה מעורב בין הבריות עם חוש ביקורת ועין חדה, ועכ"ז היתה זהירותו מופלגת. ואף שהיה מדבר בדברי תורה, ומשמיע סברה של מאן דהו, אם היה נראה לו שאינה נכונה, לא היה אומרה בשם אומרו עד ששמע את תגובת בן שיחו. ופעם אחת תחת אחד השיחים גילה, שהנהגתו זו היתה מנערותו טרם שהיה בן עשרים. ובזה אפשר לומר בבירור שהיה חד בדרא ולא השאיר אחריו. ומשו"ה נפטר בשם טוב והיה אהוב על כולם פרושים וחסידים, חרדים ובלתי חרדים והיה נשאל מכולם ועונה בסבר פנים יפות. וכל מי שהיה שואלו מה לתקן ובמה להתחזק, היה משיבו דבר ראשון שמירת הלשון. וס' חפץ חיים ושמירת הלשון היה שגור על לשונו מתוך שלמד אותו עשרות פעמים. ובכלל זהירותו בשמירת לשונו היה היותו איש אמת, והתרחק מן השקר עד הקצה האחרון ולא היה מוציא מפיו דבר שאינו אמת אפי' שאין בו נזק, ואפי' אם יש בו תועלת. ולא היה חותם על שום מסמך ממשלתי אם היה בו סרך של אי אמת, והתרחק מגזל ואפי' לשלטונות ביקש להחזיר טעותם. ובכן זהו האדרת שלו ואותה השליך לנו. ובלבישת האדרת נעשה לו נחת רוח ועילוי נשמה. עכ"ד" (הובא במאסף התורני "שורון מ' ניסן התשע"ט עמ' תקל"ח).

^{מב} הגר"נ וואכטפויגל זצ"ל אמר בשם רבי ירוחם זצ"ל: האדם מוגבל, וצריך לקחת מידה אחת, ולעבוד עליה ומזה יגיע לכל מיני שלמות (לקט רשימות אלול עמ' כ').
^{מב} כן שמע הג"ר שלו' שבדרון זצ"ל מהג"ר שניאור קוטלר זצ"ל ששמע מאביו הג"ר אהרן זצ"ל.

כל יום שתי הלכות בספר חפץ חיים, אחרי יומיים קיבלו טלפון מבית החולים והודיעו להם שיבואו לקחת את האמא, הגידול נעלם והאמא בריאה ושליומה" עכ"ל. וכתבה שם עוד כמה וכמה סיפורים "שראו אצלם בבית ניסים גלויים מאנשים שקיבלו על עצמם ללמוד כל יום שתי הלכות ונושעו" ^{מד מה}. וכתב החפץ חיים זיע"א (זכור למרים פ"ג) "הנה כל אדם מי שיש לו לב נבון, הוא דואג תמיד ומפחד מזמן העתיד מפני כמה גווניו, יש מפני כף הקלע, ויש מפני חבט הקבר ויש מפני גיהנום, ויש מפני יום ד' הגדול והנורא שעתידי ד' יתברך לדון את כל העולם כולו כידוע, וגם ידוע לכל שיש שבעה דינים העוברים על כל אדם כמו שכתבו הספרים, וכל דין ודין חמור מאוד. והנה ידוע מי שיש לו איזה משפט לפני מלך בשר ודם, אם המשפט הוא משפט קשה דהיינו חשש מוות או יסורים גדולים ונוראים רחמנא לצלן, כמה מתחזק האדם להשיג איזה סנגור שימליץ עבורו, ואפילו על ספק אולי יכול להצילו או על כל פנים להקל את דינו, ובפרט אם נודע לו בברור ששמע מכמה אנשים שסנגור פלוני הוא מומחה לענין זה והוא יכול להצילו, לא ינוח ולא ישקוט בכל ההשתדלות עד שיישיגהו... וכל שכן בעניינינו שהמשפט הוא לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא בעצמו שהוא אלקי המשפט, והוא אומר מכל הצרות הבאות עליכם אני יכול להציל אתכם, וההצלה הזאת כוללת מכל הפגעים והצרות: 'ואך משוט לשון תתחבא'!!! (שמוע על פיד מדיבורים אסורים) (ספרי זוטא הובא בילקוט פ' כ' תשא) ואם על תנאי קטן כזה גם כן יאמר האדם שקשה לו לעמוד בזה, הוא כחסר דעה יחשב, או שהוא מפקפק בדרשות חז"ל שהקדוש ברוך הוא מבטיח לאדם שבזכות זה יציל מכל צרה. ובאמת עבור 'פתקא' כזו שהקדוש ברוך הוא מבטיחו לעמוד לימינו להצילו מכל הצרות הבאות לעולם, כדאי לאדם אם בעל נפש הוא לקבל על עצמו כל העניינים הקשים שבעולם" עכ"ל.

ולאחר כל הנ"ל, נמצאנו דלשמור על הפה אפילו כמה דקות ביום זהו 'ביזנס' רווחי ביותר, ומן הראוי לאדם לדאוג 'לנכס' עצמו בכל יום ויום לכל הפחות בכמה רגעים כאלו, והנה זהו ברור שהמדריגה השלימה שאדם צריך ליחל ולשאוף אליה היא: שלא יצא מפיו 'דיבור' שלא בדקו במחשבתו במתינות קודם יציאתו לוודא שאין בו איסור או חשש איסור ¹⁰, וזהו שלימות גדולה שמצינו שהגיעו אליה הרבה מגדולי ישראל זיע"א ויבלחט"א. והג"ר שריה דבליצקי זצ"ל העיד על עצמו שלא נכשל בלשה"ר אפילו לא פעם אחת זה קרוב ל-73 שנה!!! ולפני זה אינו זוכר, (וכפי הנראה זהו משנת תש"ה, וידוע שבשנת תש"ד הגיע לידו לראשונה ספר 'שמירת הלשון'), (וכל ימיו הקפיד על ב' דברים, א. לימוד התמידי היומיומי בהלכות לשה"ר בהלכה ובאגדה. ב. אי דיבור על שום איש מישראל מטוב ועד רע אם לא בהכרח גדול וגם אז רק בקיצור).¹¹ – והרוצה ג"כ לזכות שבעוד 40–30–20 שנה יוכל להעיד על עצמו שכך וכך עשרות שנים לא נכשל בלשה"ר ושאר דברים אסורים, מה יעשה כדי לזכות לכך,

¹⁰ עיצה נוספת בעניינים אלו מצינו בספה"ק חמדת הימים (ח"ג דף מד.) ובפ"י מרפא לנפש (על שער הפרישות פ"ה בחובת הלכות) בשם הר"מ אלשיך ז"ל ובמרגניא טבא הובא באהבת חסד לחפץ חיים שאדם יקבל על עצמו **שלא לדבר על שום איש מישראל מטוב ועד רע** [וכ"ה בחפץ חיים (שמיה"ל שער התבונה פ"ג) דלאחר שהביא ד"מי שהוא רגיל בשתיקה, יצול מכמה עבירות, מחניפות ולצנות ולשון הרע ושרקים וכו' יעניי"ש (פ"ב) כתב "אם הוא איש שיש לו עצבות בטבע, וירא להתאמץ במידה זו של שתיקה, כי מוכרח הוא לדבר בענייני העולם מצד בריאות גופא, עכ"פ ירגיל את עצמו שלא לדבר אודות אנשים יהיה מי שיהיה, ואם לפעמים יהיה מוכרח לדבר אודות מי, יהיה בתכלית הקיצור, ולא יאריך את דיבורו בזה כדי שלא יבוא לידי איסור, וכזה שמעתי על הגאון ר' רפאל מהמבורג שארבע שנים קודם פטירתו סילק מעל עצמו עול הרבנות, וכשהיו אנשים נכנסים אצלו ביקשם שלא ידברו בביתו אודות שום איש. וכזה שמעתי על גדול הדור אחד שהיה זהיר מאוד שלא ישמע על פיו שום שם איש" עכ"פ]. ובתחילה יקבל על עצמו רק שהוא לא יתחיל מעצמו לדבר על שום איש ישראלי, אלא א"כ יש לו הכרח גדול בכך או לשם הבאת הלכה משמו וכיוצ"ב, ואח"כ במשך הזמן יוסיף ע"ז כהנה וכהנה עד שיהיה אצלו גדר חזק מאוד שלא לדבר על שום אדם חי מטוב ועד רע. ובבית הג"ר שריה דבליצקי זצ"ל בחדר שהיה מקבל קהל היה תלוי שלט וזה נוסחו: 'הערה, כאן לא מדברים על אדם, לא טוב ולא רע'. ובמאמר לזכרו (בקובץ זה אה ה'תשע"ט) כתב נכדו הג"ר חיים מרדכי דבליצקי שליט"א: ותמיד היה לפלא שלט זה, שהרי לא יתכן שלא יהיה איזה צורך לדבר מאיזה אדם, והגם שהיה נמנע מזה בתכלית וגם כשהיה מוכרח לדבר לאיזה צורך בדר"כ לא היה מזכיר שמו של האדם אלא מרמז עליו בכל מיני אופנים ומדבר בתכלית הקיצור, מ"מ לא שייך לגדור ש'כאן אין מדברים על אדם'. ושמעתי מחד מתלמידיו ששלט זה נועד בעיקר לנכנסים לחדרו, שמדי כשיכנסו יראו השלט ותיכף יסכרו פיהם ולא יכשילוהו בשמיעת לשון הרע. ואכן השלט עמד מוטה לצד הנכנסים... ע"כ.

¹¹ ובחפץ חיים (שמירת הלשון סוף פרק י"ג) כתב "ומי שקלקל עד עתה, והחטיא את הרבים בענין זה, ורוצה לתקן את נפשו, ידוע מה שאמרו חז"ל הצדיקים באותו דבר שחוטאים, בו מתרצים. על כן בתחילת הכל ירגיל את עצמו להתרחק מלישב בחבורות אנשים, נגד טבעו שהיה לו עד עתה... וגם יראה לזכות את הרבים בלשונו ולהוכיח ולזרום לתורה ולמצוות, ולהביא שלו' בין אדם לחבירו". - ולגבי מי ששמע לשון הרע כתב החפץ חיים (כלל ו' דף ד') "**עצה היעוצה בענין שאם נכשל באיסור שמיעת לשון הרע, תיכף יחפש עליו בכל כוחותיו זכות בפני המספר, וישתדל להוציא מה שיש בליבו עליו, ועי"ז יתקן את האיסור למפרע** ... אבל אם הוא מכיר את רוע טבעו של המספר, שכל מה שיכריעוהו לכף זכות הוא יגנהו יותר, בודאי השתיקה בשעת מעשה טוב יותר בזה, ורק אח"כ כשילך המספר מאת השומעים מצוה שייסביר אחד מהשומעים, לפני שאר השומעים את כל הענין לזכות ולהשתדל עבור זה להוציא מליבם הגנות שנאמר עליו, **כדי שלא יתפסו הוא והם לעתיד לבוא בשם חבורה של אנשי רשע ובעלי לשון הרע**". ובכלל ה' ז' כתב "ואם כבר עבר וקיבל רכילות תיקונו שיתחזק להוציא הדבר מליבו שלא להאמינם, ואפי' אם קשה לו הדבר לחשוב שהמספר בדה את כל הדברים מליבו, יחשוב אולי הוסיף המספר או גרע איזה פרט מהמעשה, או איזה תיבות מהדיבור שאמר פלוני עליו, או אמר בניגון אחר שעל ידי זה נשתנה הענין מטוב לרע, ויקבל על עצמו על להבא שלא לקבל עוד לשה"ר ורכילות על אדם מישראל ויתוודה ע"ז ובזה יתקן האיסור שעבר אם לא סיפר הדבר לאחרים" עכ"ל (וכע"ז בכלל ו' י"ב גבי קבלת לשון הרע).

¹² אף במקום דנראה לאדם דמותר לדבר לשה"ר וכגון במקום תועלת להבא (יעי'ו היטב פרטי הדינים בחפץ חיים הל' לשה"ר כלל י') מ"מ כתב החפץ חיים (כלל י' דין י"ד) "**מה מאוד צריך להזהר שלא יחסרו בו כל הפרטים הנזכרים** (7 התנאים דלהלן). **כי אם לא יזהר בשמירה יתירה בקל יוכל להלכד בפח היצר ולהיות מבעלי לשון הרע דאורייתא**". ואלו הם שבעת התנאים הנזכרים בשביל להתירו לדבר לשה"ר (מד' הח"ח הל' לשה"ר כלל י' ב' וי"ד) אחר שידוע שחבירו עדין לא שב מהענין ההוא: [1 שיראה הדבר בעצמו, ולא ע"י שמיעה מאחרים (אם לא שנתברר לו אח"כ שהדבר אמת). [2 שיהיה מאוד להתבונן היטב בעצם הענין אם ע"פ דרכי התורה הוא בכלל 'מעשה איסור' - "ואם יכשל בזה ממילא הוא בכלל מוציא שם רע אשר הוא חמור מאיסור לשון הרע". [3 שמתחילה יוכיח את החוטא ובלשון רכה, אולי יוכל להועיל לו וייטיב עי"ז את דרכיו, ואם לא ישמע לו אז יוכל לספר (ואם ידוע שלא יקבל תוכחתו יעניי"ש בס"ז). [4 יזהר מאוד שכל סיפורו יהיה אמת בלי תערובת שקר, ושלא להגזים בסיפור המעשה יותר ממה שהיה (דא"כ הוא בכלל מוציא שם רע), ובכלל זה שלא להחסיר שום פרט קטן שהוא צד זכות על חבירו (אפי' אם באמת אין הדבר מועיל להצדיק את חבירו, מ"מ אם ע"י שידעו השומעים צד זכות זה לא יתגנה כ"כ בפניהם, וכשהוא יחסיר דבר זה יתגנה יותר, איסור גדול הוא להחסיר פרט זה). [5 שיוכח לתועלת ולא להינות ח"ו מהפגם שמספר על חבירו, ולא מצד שנאה שיש לו עליו מכבר (יעי'ו היטב שם דין ד' פרטי תנאי זה). [6 אם יכול לסבב את התועלת הזאת באופן אחר, אסור לספר. ואפילו אם הוא מוכרח לספר את המעשה, אך הוא יכול להקטין את העוולה שלא יתגנה כ"כ בפני השומעים, והתועלת הזו אשר הוא מקווה שיצא ע"י סיפורו לא יבצר מחמת זה, מצוה היא שיקטין ולא יגלה כל קלונו לפני השומעים כיון דבלאו הכי ג"כ יהי' לו תועלת זו. [7 שלא יגרם לנידון נזק ע"י הסיפור יותר מכפי הדין שהיה יוצא אילו העידו עליו באופן זה על דבר זה בבי"ד (יעי'ו"ש היטב עוד פרטי הדינים בזה).

¹³ ומנותן טעם להביא משנ"כ על הגר"ש דבליצקי זצ"ל לאחר פטירתו בענין שמירת פיו (מתוך מאמר של נכדו הג"ר בצלאל דבליצקי שליט"א הובא בקובץ זה הלכות ראש השנה ה'תשע"ט). עוד בחייו התפרסם שמו כנוצר לשון, פה קדוש. וכך כל מי שביקש ממנו עצה ותושיה לעבודת ה', אם קבלה לשנה חדשה, אם חיזוק לנער הנכנס בעול תורה ומצוות, או לאשה היושבת על המשבר, לכולם הורה להתחזק בשמירת הלשון, מלשה"ר וכל חלקי דיבור האסורים. באחד מקבלותיו הוא רושם: לעמוד בנפשי כי איסור לשה"ר הרי הוא כאכילת דבר אחר ממש. ואם נבוא לספר גודל זהירותו בזה, אין אנו מספיקין ואין אנו מפסיקין. וגם זה הוא דוגמא לאיש שכבש רצונו ונטיתו, שכן מטבעו היה בעל חוש ביקורת מפותח, ואיש רעים להתרועע ואפע"כ חתם פיו וקיבל על עצמו לפרוש מחברת מדברים בכל מקום שהוא.

במעט כוחותיו האחרונים היה דרוך ומכוון לשמירת הדיבור לכל חלקיו, וכך כשבוע קודם מותו, עת הוא יושב חלוש ומיוסר עם צינור של חמצן על פניו ונוסף לזה מסכה של אינהלציה המסכה את מרבית פניו. והנה קלטה אזנו שיחה של פלוני בחדרו שהיה בה איזה לעג המכונה אצלינו "הומור" על פלוני, הגר"ש זצ"ל הסיט את המסכה מעל פניו, ובהתרגשות ותקיפות אמר: לשון הרע מדאורייתא! לשון הרע מדאורייתא! ואכן מידה של תקיפות זו היתה שמורה אצלו כמעט אך ורק כאשר שהיה מבחין שהדובר שמולו פיו פתוח ללא רסן וביקורת, שכן דבר זה היה מאוס ונתעב בעיניו יותר מכל דבר גנאי ומיאוס אחר.

ואם באנו לדבר על עבודתו המאומצת בשמירת הלשון וכל חלקי הדיבור, הרי שראוי להודיע שלא כמו שסבורים העולם, שדבר זה נעשה אצלו הרגל וטבע ומכאן ואילך היה פיו חתום מאליו. ולא כן הוא. בכל פנקסי קבלותיו המקיפים עשרות משנות חייו הרי שבכל תחילת שנה ושנה, וכן בתוך השנה חוזרות ונשנות אותם קבלות, אזהרות, גדרות וסייגים. והנה קבלות בענייני הדיבור בשנה אחת, וכאמור כיוצ"ב בשנים הרבה:

"לא לדבר משום איש, לא להזכיר שום איש על דל שפתי כי אם לצורך עצום מאד וגם אז לקצר מאד מאד. באם ישאלוני אודות מי, ללמד לשוני לומר איני יודע ולא יותר. היכא ששמע ח"ו לשה"ר על אחד אזי תיכף לחפש עליו זכות בכל כוחו. שלא לישב או לעמוד בשום חבורת מדברים. להוכיח תמיד על לשה"ר ודבורים אסורים. להתרחק בתכלית משום בדיחה או בדיחותא. שום ליצנות בדיבור או במעשה אפי' ברמז. להתרחק מכל אבק דאבק שקר ולא להוציא מפיו דבר אלא אם ברור לו כאחותו. להזהר מאד מאד בכבוד חבירו בדיבור ומעשה כפי כל כללי הנימוס ושלא לפגוע ח"ו בדיבור בחבירו, וזהירות עצומה באונאת אשתו"''' (ע"י מד' המאמר הנ"ל).

ובאמת תמיד היה לפלא איך שהגר"ש דבליצקי זצ"ל למרות היותו פה קדוש בתכלית, ולא היה שייך לדבר לידו דנדוד דבר אסור, ואם קרה שדברו עמו דבר שיש בו לשה"ר היה אומר תיכף כדרכו בקיצור ובמתק לשון, 'לשון, לא מאמין'. ואף כשהיו מדברים עמו דברים הנצרכים מ"מ כשמגרר מילתא לדברים שלדעתו כבר אינם נצרכים היה יכול לעצור השיחה

עיניו וליבו על דרכיו ויהא מוסכם אצלו לשמור פתחי פיו שלא יפתחנו כ"א לצורך ולא לדבר רע ומרמה בוודאי לא יבצר ממנו הענין הזה, והבא להטהר מסייעין אותו וכמו שאמרו חז"ל שאם אדם רוצה להיות צדיק הקב"ה מוסר לו מלאך שמתנהג עימו בדרך צדיק, ואם אדם רוצה להיות חסיד הקב"ה מוסר לו מלאך שיתנהג עימו בדרך חסיד".

וכן כתב החפץ חיים בהקדמת הספר "בשימושך מתחילה את עצמו מעוון זה במקצת, בהמשך הזמן ימשוך את ידו ממנו לגמרי כי בעוון זה הרבה ממנו ההרגל עושה והבא להטהר מסייעין בידו".¹¹ וידע האדם אל נכון שהרבה עשו כן ועלתה בידם. וכע"ז כתב בעל ה'אפיקי ים' (חלק ב' 'פניני ים' אות י' להג"ר יחיאל מיכל רבינוביץ זצ"ל מסלוצק) בזה"ל "ידע האדם, כי אף שקשה מתחלה להזהר מלה"ר ורכילות וכיו"ב, אבל כבר נבחן בכור הנסיון שלא יקשה ההרגל בזה, רק איזה שבועות, ואח"כ יהיה לו בנקל מאד, ודי בשיתבונן כי יוכל להפסיד כל עמלו בתורה ובמצוות ע"י לה"ר וכיוצא"ב, כמו"ש הסה"ק, כי כל זכויותיו נכתבים על מי שדבר עליו, ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו, וזהו הפי' בפסוק 'נפש' עמל עמלה 'לו' כי אכף עלי' פיהו".עכ"ל.

וכן כתב ה'חפץ חיים' – (שמירת הלשון חלק א' שער התבונה פרק ג') "זה כבר נבחן בכור הנסיון, שנצירת הלשון מרע, והאזנים משמיעת דיבורים אסורים, לא יקשה על האדם רק שבועות אחדים".¹²

ובנותן טעם לציין שאם אדם מקבל על עצמו כמה דקות ביום של שמירה על פיו, ראוי שתחילה לכל דבר אותם דקות יהיו בזמן שנמצא בביהכ"נ או בביהמ"ד שבהם מלבד הבטחת הגר"א הנ"ל וכל הנ"ל, מקיים ג"כ מצות עשה מדאורייתא של 'ומקדשי תיראו' כמבואר בחפץ חיים בפתיחה לספר, עשיו, עשה ז' בבמ"ח סק"ח שפסק כדעת היראים סמ"ג וסמ"ק דס"ל דאף בביהכ"נ ובביהמ"ד בזמן הזה יש מצות מורא מקדש מדאורייתא. וכן בספר המצוות שהוציא החפץ חיים בסוף ימיו הביא המצו"ע של מקדשי תיראו על בתי כנסיות מדרשות כמצוה דאורייתא לכל דבר (יעו"ש מצוה י"ח), וכתב שם שיש להזהר בהם משחוק והיתול ושיחה בטילה, וקדושתם חמורה מאוד יעו"ש. וכך נראה מדברי החיי אדם כלל י"ז ס"ו דס"ל להלכה דמצות 'ומקדשי תיראו' נהגת מדאורייתא גם בביהכ"נ ובביהמ"ד, וכ"ה בבן איש חי (ש"א פ' וקרא או' א') ובספר לחמי תודה למהר"ר בסאן זיע"א (עמ' פ"ג). להלכה. (ובכל פעם שנכשל בדברים בטלים וכ"ש בדיבורים אסורים עובר עבירה גמורה מדאורייתא על כל דיבור ודיבור [יעו"ש] עוד בפתיחה לחפץ חיים עשיו"ד בבאר מים חיים דמשמע מדבריו דגם השומע דברים בטלים בביהכ"נ ובביהמ"ד עובר על "ומקדשי תיראו" יעו"ש]. ובכל פעם ופעם שנמנע משיחה בטילה בביהמ"ד ובביהכ"נ זוכה לקיים בזה מצות עשה גמורה מדאורייתא, וראוי לו לכוון בזה לקיים ולצאת יד"ח מצוה מדאורייתא של "ומקדשי תיראו" לדעת כל הני פוסקים – יעו"ש שו"ע סי' ס', ועכ"פ לכו"ע הוי איסור גמור מדינא שנפסק ברמב"ם (תפילה י"א ו') ובטור ושו"ע (ריש סי' קנ"א) "בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטילה" וכו' יעו"ש¹³. ויעו"ש הערה תי.

ומלבד זאת כתב בזוה"ק פ' תרומה (קל"א ע"ב) דהמדבר דברי חולין בביהכ"נ אין לו חלק באלוקי ישראל. ובמג"א סי' קנ"א סק"ג ובמשנ"ב שם סק"י הביאו מס' הכוונות, דהאריז"ל היה נזהר מאוד שלא לדבר בביהכ"נ אפילו דברי מוסר ותשובה (רק תפילות) פן ימשך ממנו דברי חול. – ובכתבי הסבא מקלם (ימים נוראים עמ' נ"ב, כ"א) כתב קבלה על שמירת הפה "שלא לדבר דברי חול בביהמ"ד".

ויעו"ש בקונטרס 'יון מצולה' (הובא בספר 'קדושת בית הכנסת ובית המדרש' עמ' ז') דתירא מעט מזעיר מהצרות שעברו אחינו בית ישראל בגזירות ת"ח–ת"י"ב ושם כתב שנהרגו מאות אלפים במיתות משונות ואכזריות שלא שמעתם אוזן ולא עלו במחשבה... ולא היתה מיתה משונה בעולם שלא עשו להם, וכל ד' מיתות ב"ד י"ט עכת"ד. –

ימים לראות טוב, פי' חפץ בשניהם בחיים ובטוב, 'נצור לשונך' וגו'. דאל"ה יוכרח שיחסר לו אחד אפי' בעוה"ז ע"י רוב העונות, או החיים או הטוב וכונ"ל, אבל כשינצור לשונו מרע, יזכר לחיים וגם לטוב, כדאינא במדרש משלי כשדרך האדם לדבר טוב גם עליו המלאכים מדברים טוב למעלה".¹⁴
¹⁵ והנה בספר 'ובכן צדיקים' (להגר"ש דבליצקי זצ"ל מהדורה ה'תשס"ט דף צ"ט) כתב עצה נוספת להצלחת הזהירות בשמירת פיו ובשאר דיני התורה: ידמה בדעתו כאילו יש אדם שהולך אחריו ומשיגה על כל תנועותיו בעבודת ד', ומשיגה על כל דיבוריו וכל דיבור ודיבור שלו הוא כותב בתוך ספר שיקרא 'ספר המנהגים של (אדם) זה', והספר הזה יתפרסם בכל העולם למשך אלפי ומיליוני שנים, וכמו שנתפרסמו הנהגות המהר"ל, הלקט יוסר ושאליות. ודבר זה ידרבן אותו לחשוב פעמיים שלוש לפני כל דיבור אם זה תואם את ההלכה, כי אחרת הלא דיבוריו שיפורסמו יתפכוהו ללעג וקלס. וע"י הנהגה זאת מתעלה כל עבודת ד' שלו למדרגות עילאות, ואם יתמיד בזה יראה השינוי לעיני כל במשך תקופה קצרה ויעלה מעלה, ובתחילה יגביל עצה הנ"ל לשעות מספר במשך היום או לימים מסוימים, ולאט לאט ירחיב גבולותיהם. ע"כ. וכל הבא ליטרה מסייעין בידו.
¹⁶ ומן הראוי להביא את מש"כ שם החפץ חיים למי שבא לשמור על פיו ולשונו, זל"ש "הכל יעשה בהדרגה, מתחילה ירגיל את עצמו שלא יעמוד בחבורת אנשים, ולא ידרוש אחר חדשות, ואח"כ ירגיל את נפשו לאט לאט שלא יאבה לשמוע שום חדשות, עד שבמשך הזמן יעזרו ד' שתהיה קנויה לו המידה של שמירת הלשון בטבע, שאם יראה אח"כ לאדם אחד עובר על איסור לשה"ר וכיוצא בזה תתפלא נפשו עליו, כי כבר מוזר לו דבר זה בטבע כמו שאר איסורים לכל ישראל. וזה כבר נבחן בכור הנסיון, שנצירת הלשון מרע, והאזנים משמיעת דיבורים אסורים, לא יקשה על האדם רק שבועות אחדים, כי אח"כ בראות העם שזה האיש ימאן לדבר ולשמוע לשה"ר וליצנות ושאר דיבורים אסורים, יחדל כל מספר מלספר עוד לאיש כזה איזה ענין שנוגע לאיסור הזה, וילך עם הסחורה הזו של לשה"ר ורכילות למי שירצה לקחתה, בראותו כי לא לכבוד ותפארת יהיה לו בעיני האיש הזה כי יחשבו עובר זה לבעל לשה"ר או לץ. וכמעט שהוא לא יצטרך לשמור עצמו עוד מלשמוע, כי בעלי הלשה"ר בעצמם כשיספרו איזה מעשה, ישמרו ממנו, ואם הוא עומד בסמוך להם לא יספרו, כי יגורו לנפשם פן יקלקל השומע הזה את סחורתם בעיני שאר הקונים. ולא יקשה על האדם רק בתחילה, שיסכים בלבו באמת על ענין הזה וכנ"ל" עכ"ל.

ובמשנ"ב שם סק"ב הביא מהפמ"ג דאפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה, אסורה היא בביהכ"ס – ויל"ע אי כוונתו דוקא פרנסה משום דהוי כ'עסק גדול' או"ד ה"ה אפילו כל דיבורי חול אע"פ שהם לצורך ואינם בכלל 'דברים בטלים' יהיו אסורים בביהכ"ס.

ויעו"ש ב'מסגרת השלחן' שעל קיצושו"ע סי' י"ג סק"א דיש להתיר להלומדים לדבר בדברים הנצרכים כדי שלא יתבטלו מלימודם במה שיצטרכו בכל פעם לצאת חוצה. וכ"פ הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'שומע ומוסיף' בין המצרים (התשע"ז עמ' כ"ג – כ"ה). עוד פסק שם הגר"ש זצ"ל (שם עמ' כ"ז) דאף מי שאינו ת"ח, אם הוא לומד בביהמ"ד וביהכ"ס שעה שעתיים וכיוצא"ב, מותר להם לדבר איזה דיבור שהוא לצורך (ולא גרע ממש"כ הביא"ל סי' קנ"א ד"ה זאי' בשם הברכי יוסף דאף שאר העם שאינו ת"ח נוהגים לשתות שם מים דאל"כ יצטרכו לצאת החוצה ולהתבטל מלימודם. יעו"ש. וה"ה דיהיו מותרים משום כן גם בדיבור שהוא לצורך מהאי טעמא). כמו"כ יעו"ש עוד דהגר"ש זצ"ל פסק דאפי' המחמיר על עצמו שלא לדבר כלל בביהכ"ס ובביהמ"ד, מ"מ אם אדם גדול שאינו נזהר בזה שואלו שם איזה דבר חול שיהי לו, מותר לו להשיב מפני כבוד הבריות. יעו"ש. וכע"ז כתב ה'שלחן הטהור' להג"ר יא"י מקומרנא זצ"ל סי' קנ"א דין ד' גבי ביהכ"ס ד"משיב דיבור אחד מפני היראה והכבוד בשפה רפא" (ויעו"ש דבביהמ"ד התי"ר טפ). ובקונטרס 'קיצור הלכות קריאת התורה וקדושת בית הכנסת' היוצא ע"י כולל אברכים רחובות להגאון הרב ישראלזון זצ"ל עמ' 16 הביא משמ"י דהגר"ש אלישיב זצ"ל דשיחת חולין שהיא לצורך וא"א לדחותה לאחר זמן כשיצא מביהכ"ג, יש להתיר מטעם שלא יתבטלו מלימודם וכחיתר אכילה ושתיה. ויעו"ש דמשמע דחיתר זה (וכן היתר דאכילה ושתיה) הוא רק לאלו הלומדים בקביעות בבית המדרש ולא לבאים רק לשעה או לשעתיים אפילו נוהגים כן בקביעות). אכן מאידך בספר 'משנת יוסף' ח"א (הלכות בית הכנסת להג"ר יוסף ליברמן שליט"א) הביא לד' המסגרת השלחן הנ"ל ותמה על כך מנין להקיש טרחה זו לצאת מביהמ"ד לרגע לטרחה ללכת לביתו לאכול, דלמא דווקא שם התירו זאת הוא בכדי לחסוך זמן רב של הליכה לביתו והחזרה, משא"כ טרחה קטנה כלקום ממקומו ולצאת לרגע לדבר בחוץ אולי לא התירו. ותו שגם אכילה גופא אם יש חדר מרווח סמוך לביהמ"ד חייב לצאת מביהמ"ד לאכול שם לכו"ע, יעו"ש, וא"כ כמו"כ בשיחה אין דוחק מקום ולא דוחק זמן לצאת ולדבר. עוד הוסיף שם דגם צ"ע להתיר מטעם בטול תורה, כי הנסיון מעיד שאם יחמיר הלומד על עצמו שלא להשיח בבהמ"ד וכשיצטרך לומר לחבירו משהו יצא, אזי ידבר פחות. ואפי' אם יצא, ירויח הרבה שעכ"פ בעת לימודו לא ידבר ויצא הפסדו בשכרו, לא כן אם נתיר לו לדבר כדי שלא יצטרך לצאת א"כ אין לדבר גבול וימשך מדבר לדבר ויצא שכרו בהפסדו. כמו"כ בספר 'בית יהודה' (להרב בוגש שליט"א עמ' ל"ז ל"ח) הביא ששאל את הגרא"ל שטיינמן זצ"ל אם מותר לאברכים לדבר בבהמ"ד בדברים הנצרכים להם כגון לפרנסתו, כמו שמותר להם אכילה ושתיה, ואמר לו בזה"ל 'אשואכע היתר' (היתר חלש). אכן הביא שם מהגרא"ל זצ"ל שאם פנו אליו אחרים בדברי חול הנצרכים אם יש חשש שחברו יפגע אם לא יענה לו אפשר שיש לענות לו. ושכן שמע מהגר"מ גרוס שליט"א שאם יש חשש שחברו יפגע יענה לו, וביאר טעמו דכיון שיש שיטות שדברי חול הנצרכים מותר לדבר בבהכ"נ וכנ"ל לכך כשיש חשש פגיעה צריך לענות עכ"ל. ושכן שמע מהגר"ח קניבסקי שליט"א שמקילים בזה דחשיב מצוה. יעו"ש.

יעו"ש דהביא שכן היו עושים לכל קהילה וקהילה שהיו מגיעים אליה, ואת הס"ת קרעו לקרעים ועשו מהם שקים, ונעלים לרגליהם, ואת הרצועות של התפילין כרכו מסביב לרגליהם, והשליחו בראש כל חוצות את הבתים של התפילין, ומשאר ספרי הקודש עשו גשרים ברחובותיהם, אשר כל השומע תיצלנה אוזניו משמוע. ובאחד המקומות, מרוב ששחטו שם יהודים, נהפכו מי הנהר לצבע אדום, ועשרות אלפי יהודים מתו מרעב ודבר ומגפות ב"מ... התקיים בהם הקללות שבתורה 'ובבורק תאמר מי יתר ערב'. והפסוק 'גם כל חולי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת', וכהנה צרות רעות ורבות. עכת"ד.

ובקונטרס ש"י למורא (דף כ"ה ודף ע') הביא דידוע שהגאון בעל תוספות יו"ט זיע"א התענה וביקש רחמים שיודיעו משמים מה זה ועל מה זה נעשו כלל ישראל בעונשים קשים ומרים כאלו, ונגזרה גזירת חרב ואובדן על רבבות אלפי ישראל? והשיבו לו בחלום, **כי הגזירה באה מחמת שמזלזלין בקדושת ביהכנ"ס וביהמ"ד, ומדברים דיבורי חול בביהמ"ד, ועל ידי שדיברו בביהכנ"ס וביהמ"ד פגמו באות וא"ו של 'דבור' ונעשה 'דבר', ב"מ.** וכשנודע לו כל זאת, תיקן התויו"ט לעשות 'מי שובר' למי שאינו מדבר בשעת התפילה. והיה מעורר ומזהיר הרבה את חומר האיסור לאלו המדברים בביהכנ"ס וביהמ"ד עכ"ד.

והגר"א זיע"א כתב באגרתו: **"וכל כף הקלע הכל בהבל פיו של דברים בטלים, ועל כל דיבור הבל צריך להתקלע מסוף העולם ועד סופו.** וכל זה בדברים יתרים אבל בדברים האסורים, כגון לשון הרע וליצנות ושבועות ונדורים ומחלוקת וקללות, ובפרט בבית הכנסת ובשבת ויום טוב, על אלו צריך לירד לשאול למטה הרבה מאוד, ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דיבור אחד, ולא נאבד אפילו דיבור אחד שלא נכתב" עכ"ל.

ובדרשות החתם סופר (ח"ב עמ' ש"ט ע"ב) כתב **"הקב"ה ברחמי וחסדיו השאיר לנו מקדש מעט בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם אנו נוהגים בהם קודש, אזי... התפלות נשתלחות לשער השמים, אך אם ח"ו אנו נוהגים בהם בזיון ח"ו ומדברים בהם דברים בטלים, וההבל של דברים בטלים הוא טמא ומתלבש בו שר של חו"ל והוא גם הוא נעשה בעל הבית בבית הכנסת ו"ל ומקבל התפילות ומכניסם אל החיצונים והו"ל כעובד ע"ז" עכ"ל.** ובדרושי הצ"ח כתב (דרוש ל"ה לחנוכה אות ד' ע' תי"ט) ז"ל **"בעוונותינו הרבים בעת הגלות אפס מקום להשראת השכינה, כי חרב בית מקדשינו, והקב"ה ברחמי השאיר לנו שארית, וכתבי 'ואהי להם למקדש מעט' אלו בתי כנסיות ושם השכינה שורה, ואלו המדברים בביהכנ"ס, אין לך מורד במלכו של עולם בהיכלו ולפניו גדול מזה, וזה מטמא אור הקדוש דוגמת היונים שטימאו המזבח, כי זה מעמיד צלם בהיכל, כי בכל עבירה נעשית קליפה ורוח הטומאה, ובעוונותינו הרבים נתפרץ הדבר מאוד" עכ"ל.**

(ומה שמופץ בכמה מקומות להתיר לדבר שיחה בטילה וכיוצ"ב בביהמ"ד ובביהמ"ד משום ה'טענה' שבנו את בית הכנסת ובית המדרש 'על תנאי', טענה זו בטעות יסודה, דשיחה בטילה שחוק וכיוצ"ב הם בכלל 'קלות ראש' (כמש"כ הש"ע קנ"א א') ועל דברים שיש בהם 'קלות ראש' לכו"ע לא מהני תנאי כלל וכלל (כדעיו' שו"ע קנ"א י"א ושעה"צ שם אות כ' וביאה"ל סוד"ה אבל ביישובו וכמ"כ בביאה"ל שם סוד"ה אבל בבתי כנסיות) וכמו"כ אף גבי תלמידי חכמים דהותר להם (קנ"א א' ומש"כ שם) לאכול ולשתות ולישון בבתי כנסיות ובתי מדרשות אם לומדים בהם (לש"ע מדוחק ולרמ"א אף שלא מדוחק) כתב המשנ"ב (שם סק"ו) דלעשות קפנדריא או ליכנס בהם מחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים... וכל שכן שחוק והיתול ושיחה בטילה אסורים דאטו תלמיד חכם אינו מזהר על מורא המקדש. וכע"ז ב'מאמר מרדכי' קנ"א ס"ק א' זל"ש "נראה דשיחה בטילה ומיוצא אסירא לכו"ע, ואדרבא ת"ח אתיא בק"ו דהא ראוי היה לו לת"ח שלא להשיח דברים בטלים אפילו בשוק וכ"ש בבהכ"נ ובבית המדרש").

ולפיכך מן הראוי שכשאדם בא לשמור פיו ולשונו, ראשית שמירתו תהא בזמן שנמצא בביהכ"נ או בביהמ"ד. – וכן כתב החפץ חיים 'שמירת הלשון' בחתימת הספר פ"ב ז"ל **"ובאמת היה נראה לי בתורת עצה, למי שרוצה לשמור פיו ולשונו מדיבורים אסורים, שירגיל את עצמו שלא לשוח כלל בבית המדרש ובבית הכנסת, כי מלבד שהוא מצוה רבה בלאו הכי משום קדושת המקום, כמש"כ הספרים הקדושים, עוד הוא תועלת גדול לענין כמה דברים: א. שתשאר לו תורתו שלומד בבית המדרש ותפילותיו בשלימות, שלא יחסר לו שום עניינת אמן ואיש"ר וקדושה וברכו. ב. שע"ז יהיה לו בחשבון ימי חייו, בערך עשר שנים שלא היה בהם שום דיבור אסור, כי איש הישראלי מצוי בכל יום בבית המדרש בכל תפלותיו וזמן מה אחד תפלה, לפחות בערך ארבע שעות ביום. ובפרט אם יש לו ג"כ עת קבוע לתורה בכל יום בבית המדרש בערך שתי שעות, לפי זה בערך חלק רביעי מכל המעת לעת מיוחד אצלו לתורה ולעבודה. הנה א"כ מה טוב יהיה לו לעתיד, כשיצטרף חלק רביעי מימי חייו שלא היה בהם שום דיבור אסור, רק תורה ועבודה. ג. שע"ז יהיה נקל לו ממילא בכל יום ג"כ לשמור את כח הדיבור שלו, אחרי שהרגיל את נפשו בכל יום לכבוש את כח הדיבור שלו חמש או שש שעות, כל עת שבתו בבית המדרש". עכ"ל.**

ובס' 'תוכחת חיים' להגר"ח פלאגי זיע"א (ח"ב פ' תרומה) כתב **"ע"י שנוהג קדושה בביהכ"נ זוכה שה' שומע תפילתו ומצילו מיד האויב שלא יעשה בו כליה" (כמוש"כ הרד"ק עה"פ ביחזקאל י"א ט"ז). ובסו"ד הביא ד"מי שנוהר שלא לדבר בביהכ"נ שיחה בטלה בחיים חיתו, יראה זרע, ויארץ ימים וחפץ ד' בידו יצליח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו... וכי לאחר מותו תנוח נפשו בקבר... לבטח, ואינה לרקבים גופו ועצמותיו... כי אף בשרו ישכון לבטח שלא ירקב בקבר ואפי' במיתתו קרוי חי והריהו בחיים". עכ"ל.**

ומן הענין להביא מש"כ ה'פלא יועץ' (ערך 'בית הכנסת'): **"יש שרוצה לזהר שלא לדבר בבית הכנסת, אבל כשמדברים אליו אחרים, נראה לו כבושה וכיוהרא שלא להשיבו ולומר שאינו מדבר בבית הכנסת, ומתוך כך גם הוא מדבר בכאב לב עד שלבסוף נעשה לו כהיתר. והאיש הירא את ה', יאחזמו רעד מחומר שבו, ולא יבוש מפני כל, ויאמר בפה מלא 'איני מדבר בבית הכנסת', שהרי זה דומה למי שרוצים לאבד ממנו הון עתק או להרגו, שלא יחוש לבושה ולא לשום דבר, ויחיש מפלט לו, על אחת כמה וכמה שצריך לחוס על נפשו, ועל כבוד קונו. זה כלל גדול שלא לעבור שום עבירה, ושלא להמנע מקיום שום מצוה מפני הבושה, ועל זה אמרו 'הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים', והנה זה מלבד שניצול מעונש חמור, נותנים לו גם כן שכר כעושה מצוה, שמקיים מצות ומקדשי תיראו, שהבית הכנסת הוא מקדש מעט וצריך לירא ממנו". עכ"ל.**

ויה"ר שיתקיים בנו מאמר ר' אליעזר הגדול בפרק שירה "שמור פיך ולשוניך מכל חטא ואשמה, ואני אהיה עמך בכל מקום שתלך, ואלמדך שכל ובינה מכל דבר".

ונזכה לראות בנבואת ישעיהו (יט) כנאמר: **"שִׁמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָהּ כָּל אֲהֲבֶיהָ שִׁישׁוּ אֶתָּה מְשׁוֹשׁ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עֲלֶיהָ: לְמַעַן תִּינָקוּ וְשִׁבְעֵתֶם מִשֹּׁד תִּנְחַמֶּיהָ לְמַעַן תִּמְצְאוּ וְהִתְעַנְּגֶתֶם מִזֵּיז כְּבוֹדָה: כִּי כֹה אָמַר ד' הִנְנִי נֹטֶה אֶלֶיהָ כְּנֶהֱרָ שְׁלֹם וְכִנְחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וַיִּנְקֶתֶם עַל צַד תִּנְשְׂאוּ וְעַל בְּרָכִים תִּשְׁעֲשְׂעוּ: כָּאִישׁ אֲשֶׁר אָמַר תִּנְחַמְנוּ כֵּן אֲנֹכִי אֲנַחֲמֶכֶם וּבִירוּשָׁלַם תִּנְחַמוּ: וּרְאִיתֶם וְשִׂשׁ לְבַבְכֶם וְעֲצָמוֹתֵיכֶם כִּדְשָׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יָד ד' אֶת עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת אִיבָיו".** ובנבואת זכריה (ח) **"כֹּה אָמַר ד' שְׁבַתִּי אֶל צִיּוֹן וְשִׁכְנִתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְנִקְרָאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֱמֶת וְהָרָד' צִבְקוֹת הָרָה הַקֹּדֶשׁ: כֹּה אָמַר ד' צִבְקוֹת עַד יִשְׁבוּ זָקֵנִים וְזָקֵנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בִּידוֹ מֵרֵב יָמִים: וּרַחֲבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יִלְדִים וְיִלְדוֹת מִשְׁחָקִים בְּרַחֲבֹתֶיהָ: וְהִבָּאתִי אֶתֶם וְשִׁכְנִי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהָיוּ לִי לְעָם וְאָנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים בְּאֵמַת וּבְצִדְקָה: כֹּה אָמַר ד' צִבְקוֹת צוּם הָרְבִיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי וְצוּם הַשְּׁבִיעִי וְצוּם הָעֲשִׁירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֵמַת וְהַשְּׁלֹם אֶהְבּוּ".**

הננו להחזיק טובה מרובה להאי גברא יקירא אשר אהבת התורה יוקדת בליבו,
מחזיק בעץ החיים, אשר לקח על כתפיו כל ההוצאות המרובות של גליונות אלו

ה"ה הרב נפתלי פכטר שליט"א

יתן ד' ויזכו הוא וכל ב"ב להתברך בכל מילי דמיטב, ויראו רוב נחת ושובע שמחות,
אורך ימים ושנים טובות בבריות גופא ונהורא מעלי', שמחת עולם על ראשם תמיד,
על מי מנוחות ינהלם ד', אך טוב וחסד ישכון באהלם כל הימים והצלחת עולמים
בטוב ובנעימים

לעילוי נשמת

הרב אליהו לייב בן ברוך מגדל ז"ל ורעייתו מרת רייזל בת אברהם משה ע"ה
ת. נ. צ. ב. ה.

לעילוי נשמת שמחה אליעזר אלתר
בן יעקב ז"ל תנצב"ה

לרפואת
חיים נפתלי צבי בן צביה בתושח"י

לרפואת מרדכי יוסף בן
יעל בתושח"י

לרפואת ירחמיאל ישראל זאב
בן אסתר בתושח"י

לרפואת
מילכה בת רייזל שושנה
בתושח"י

לעילוי נשמת הגאון רבי
אליעזר ב"ר משה קליין זצ"ל
תנצב"ה

לעילוי נשמת דוד בן ווליה תנצב"ה
לעילוי נשמת האשה הצדקנית אילנה
ב"ר אפרים ע"ה תנצב"ה

לע"נ הבחור מאיר יעקב
בהג"ר אהרן ז"ל תנצב"ה

לעילוי נשמת רבי מאיר ב"ר
אריה שטוק זצ"ל תנצב"ה

מהדורה זו נתרמה לזיכוי הרבים

אם ברצונך לתרום מהדורה נוספת או למועדי ישראל הבעל"ט
התקשר לטל: 0533174851 תא קולי נא ליתן לב למספר החדש!